
INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO

Trg Francoske revolucije 7,

1000 LJUBLJANA

☎ **386-(0)61-200-27-11 / fax **386-(0)61-200-27-34

OMREŽJE NASELIJ IN PROSTORSKI RAZVOJ SLOVENIJE

Naročnik: Ministrstvo za okolje in prostor, Urad Republike Slovenije za
prostorsko planiranje, Dunajska 47, Ljubljana

Izvajalec: Inštitut za geografijo, Trg francoske revolucije 7, Ljubljana

Nosilec projekta:
dr. Marjan Ravbar

direktor IG:
dr. Jernej Zupančič

LJUBLJANA, 2000

OPREDELITEV NARAVNEGA
PROSTORSKEGA RAZVOJA
SLOVENIJE

Projektna skupina:

Avtor in odgovorni nosilec projekta:

doc. dr. Marjan Ravbar, *dipl. geogr.*

Sodelavci:

akad. prof. dr. Igor Vrišer, *dipl. geogr.*

prof. dr. Dušan Plut, *dipl. geogr.*

dr. Vojka Šircelj, *dipl. geogr.*

mag. Dejan Cigale, *dipl. geogr.*

PREGLED VSEBINE

1. UVODNA POJASNILA IN ZASNOVA RAZISKAVE	5
2. IZHODIŠČA IN POGLEDI NA SISTEM PROSTORSKEGA PLANIRANJA Z VIDIKA OMREŽJA NASELIJ IN NASELBINSKEGA SISTEMA	7
2.1 Cilji prostorskega planiranja z vidika omrežja naselij in naselbinskega sistema	9
3. STANJE IN RAZVOJNE TEŽNJE: ZNAČAJ POSELITVE — SPLOŠNA OPREDELITEV	12
3.1 Globalizacija in geografski vidiki razvoja Slovenije in njenih mest	12
3.2 Demografska in poselitvena območja v Sloveniji	15
3.3 Pregled in značilnosti sodobnega naselbinskega sistema — nekateri razvojni problemi	18
3.4 Razporeditev delovnih mest v Republiki Sloveniji v funkciji razvoja omrežja naselij	19
3.5 Napoved razvoja prebivalstva v Republiki Sloveniji in večjih mestih do leta 2020	25
3.6 Pogoji okolja in omrežje naselij	30
4. STRUKTURIRANOST NASELBINSKEGA SISTEMA IN NASELBINSKIH OBMOČIJ POD URBANIZACIJSKIMI VPLIVI	44
4.1 Obseg in razsežnosti urbanizacije v mestih, povezanih z opredeljevanjem vloge mest v pokrajini in prostorskem razvoju poselitve	44
4.2 Značilnosti urbanizacije.....	46
5. HIERARHIJA NASELIJ — OMREŽJE CENTRALNIH KRAJEV	56
5.1 Mestno omrežje — stanje in poglobitve težnje.....	56
5.2 Pogoji za določitev hierarhije naselij — vloga mest v urbanem glede na opremljenost z oskrbnimi dejavnostmi — vplivna območja	57
5.3 Dosedanje izkušnje in izhodišča za zasnovano omrežje naselij	66
5.4 Izhodišča, kriteriji in usmeritve za oblikovanje urbanega omrežja	68
5.5 Možni variantni predlogi pri oblikovanju omrežja naselij.....	71
5.6 Kritično vrednotenje in opozorila k variantnim predlogom možnega urbanega razvoja.....	73
5.7 Predlog omrežja naselij v funkciji prostorskega razvoja	75
5.8 Okoljski vidiki policentričnega razvoja omrežja naselij.....	78
6. POLITIČNI CILJI IN OPCIJE PRI OBLIKOVANJU SKLADNEGA IN UČINKOVITEGA RAZVOJA OMREŽJA NASELIJ	84
6.1 Splošni smotri politike učinkovitega razvoja omrežja naselij	84
6.2 Usmeritve in planski cilji za uresničevanje zasnove omrežja naselij	86
6.3 Problemi, ukrepi, instrumenti in načini uresničevanja zasnove omrežja centralnih naselij	89
7. UPORABLJENA LITERATURA	95
PRILOGA 1	98
PRILOGA 2	102
PRILOGA 3	104

1. UVODNA POLJASILA IN ZAHODNA KAZEMARJA 2

2. ZNODRGA IN POGLEDI NA SISTEM HISTORIČNEGA PLANIRANJA Z VIDIKA
OMREŽJA NASELJI IN NAČRTNEGA SISTEMA 7

3. STANJE IN RAZVOJNE TENDENCE ZNANJA PROJEKTIVE — SPLOŠNA
OPREDELITVI 12

OMREŽJE NASELJI IN PROSTORSKI RAZVOJ SLOVENIJE

4. STRUKTURIRANOST NASELJSKEGA SISTEMA V NASELJINSKIH
OBMOČJIH 44

5. HIERARHIJA NASELJI — OMREŽJE DEJAVNIH KRAJEV 56

6. POLITIČNE IN OPČNE PRI OBLIKOVANJU SKLADNEGA IN
USKOKOVITEGA RAZVOJA OMREŽJA NASELJI 84

7. UPORABLJENA LITERATURA 92

PRILOGA 1 98
PRILOGA 2 102
PRILOGA 3 104

1.

UVODNA POJASNILA IN ZASNOVA RAZISKAVE

Raziskava predstavlja spoznanja o poglavitnih prvinah naselbinskih procesov, ki potekajo v Sloveniji na prelomu tisočletja. Zajema preobrazbo prebivalstva v naseljih, težnje njihovega fizičnega razvoja in socialno-ekonomske posledice, industrializacijo in post-industrializacijsko obdobje, urbanizacijo in celo metropolitizacijo. Hkrati povzema izsledke dosedanjih raziskav in jih med sabo povezuje in dopolnjuje z novejšimi teoretskimi in praktičnimi dognanji. V raziskavi se opredeljujemo predvsem do omrežja naselij v povezavi z naselbinskim razvojem oz. dihotomijo med organskim in spontanim (stihijskim) razvojem (centralnih) naselij in med smotnim, oz. načrtnim razvojem. Obseg in potrebna širina problemov terjajo nove vsebine in nove prijeme v politikah do razvoja naselij kot najpomembnejših in najvitalnejših žarišč razvoja v pokrajini.

Cilj raziskave je torej prikazati raznolikost in kompleksnost naselbinskih struktur in obstoječega omrežja naselij. S tem zavestno posegamo na področje zasnove poselitve Slovenije v vsej svoji kompleksnosti in nakazujemo možnosti njenega nadaljnjega razvoja. V glavnem delu poskuša raziskava odgovoriti na naslednja vprašanja:

- kakšne so sodobne strukturne spremembe v poselitvi, značilnostih in stopnji urbanizacije (po območjih — tipologija);
- v raziskavi se posredno dotikamo tudi vprašanj, kako ekonomski (npr. razvoj zaposlenosti z vidika spreminjanja strukture delovnih mest), prometni, stanovanjski, zemljiški, ipd. razvojni programi in ukrepi vplivajo na omrežje naselij (in na politiko razvoja naselij), vključno z vplivom planiranih infrastrukturnih sistemov (promet, energetika, vodno gospodarstvo, ...) na poselitev in razvoj omrežja naselij;
- posebno poglavje zajemajo odnosi med mesti, obmestji in podeželjem — periferijo. Kakšne so nove oblike "socialno-ekonomskih aktivnosti" v različnih "naselbinskih tipih" Slovenije;
- kakšne so potencialne možnosti razvoja omrežij naselij tudi z vidika pogojev okolja;
- kakšne so ocene — projekcije razvoja prebivalstva po pomembnejših mestnih regijah;
- temeljne odgovore iščemo v kritični presoji sodobnih teorij o optimalni razporeditvi omrežja naselij v slovenski pokrajini pri čemer izhajamo iz urbanega omrežja, značilnosti, funkcij, dostopnosti, vplivnih območij ...;
- Dotikamo se vprašanj o policentričnem razvoju in hierarhiji naselij; o regionalnih razlikah v socialno-ekonomski strukturi naselij, o vlogi mest — središč v urbanem omrežju, glede na velikost, opremljenost z oskrbnimi dejavnostmi ...;
- možnih kriterijih za oblikovanje hierarhije naselij in mestnih funkcij v omrežju naselij — določitev "pragov";
- možni variantah in posledicah spreminjanja poselitvenega vzorca;
- dilemah in smereh nadaljnjega razvoja poselitve ter značaju bodočega razvoja naselij;
- upravljaljskih, vsebinskih, organizacijskih ter strokovno-planerskih kriterijih in instrumentih za izvajanje zasnove poseljenosti s predlogi politik in ukrepov.

Raziskovalni projekt omrežja naselij in prostorski razvoj Slovenije torej temelji na proučitvi (a) značaja poselitve, (b) strukturiranosti naselbinskega sistema in naselbinskih območij, (c) hierarhiji naselij in omrežju centralnih krajev. Rezultati bodo služili zasnovi poselitve v Sloveniji.

Okvirna vsebinska zasnova raziskave je v modelni postavitvi tako naslednja:

ZASNOVA OMREŽJA NASELIJ V LUČI NASELBINSKEGA SISTEMA IN DRUŽBENO-GEOGRAFSKIH INDIKATORJEV

1. SPLOŠNA OPREDELITEV IN ZNAČAJ POSELITVE	
1.1 skupna izhodišča;	<ul style="list-style-type: none"> • analiza razmestitve in gostote poselitve — demografska in poselitvena območja; • razlike med socialno geografskimi območji (območja naraščanja, prebivalcev, območja nazadovanja, območja stagnacije); • opredelitve sodobnih dejavnikov strukturnih sprememb v poseljenosti Slovenije; • razvoj zaposlenosti z vidika spreminjanja strukture delovnih mest in vpliv na poselitev; • prognoza in razrez prebivalstva po regijah z razdelitvijo na urbano, urbanizirano — obmestno in podeželsko; • pogoji okolja.
1.2 naselbinska slika;	
1.3 napoved razvoja prebivalstva v RS in večjih mestih.	
1.4 pogoji okolja	
2. STRUKTURIRANOST NASELBINSKEGA SISTEMA IN NASELBINSKIH OBMOČIJ	
2.1 mesta — razvojna območja;	<ul style="list-style-type: none"> • sodobne spremembe in značilnosti v razvoju urbanizacije; • stopnja urbanizacije v Sloveniji (po območjih — tipologija); • omrežje naselij: • urbano omrežje, značilnosti, funkcije, vplivna območja ... • urbanizirana območja, značilnosti, obseg (aktualni in pričakovan), lokacijski faktorji, težnje, temeljna problematika, njihov pomen
2.2 (sub)urbanizirana obmestja;	
2.3 urbanizirano podeželje;	
2.3 podeželje: stabilno, ogroženo, odmirajoče.	
3. HIERARHIJA NASELIJ — OMREŽJE CENTRALNIH KRAJEV	
3.1 pogoji za določitev hierarhije naselij;	<ul style="list-style-type: none"> • vloga mest — središč v urbanem (mestno omrežje) omrežju (glede na velikost); opremljenost z oskrbnimi dejavnostmi — tipologija središč — vplivna območja — dostopnost, osnove in kriteriji za razvoj središč ... • urbano omrežje in policentrični razvoj; • možni kriteriji za oblikovanje hierarhije naselij in mestnih funkcij v omrežju naselij — določitev "pragov"; • možne variante spreminjanja poselitvenega vzorca.
3.2 cilji izboljšanja opreme v centralnih krajih;	
3.3 kriteriji vsebinskih in organizacijskih pogojev za razvoj posameznih stopenj centralnih naselij.	
4. ZASNOVA URBANEGA OMREŽJA — POSELITVE — INSTRUMENTI	
4.1 Usmerjanje urbanega omrežja in poselitve.	<ul style="list-style-type: none"> • dileme nadaljnega razvoja poselitve — predlogi politik in ukrepov; • ugotovitve smeri in značaj bodočega razvoja naselij, prostorska in funkcionalna diferenciacija naselij; • upravljalški, vsebinski, organizacijski ter strokovno-planerski kriteriji in instrumenti za izvajanje zasnove urbanega omrežja in poseljenosti.

Temeljni namen raziskave je, da se ob analizi stanja in trendov izpostavijo posebnosti slovenskih mest v primerjavi z mesti približno enake velikosti izven Slovenije in to z namenom, da se definira vloga manjših in srednje velikih mest izven velemestnih regij v širši soseščini, (npr. velika mesta v Padski nižini, skupaj s Trstom, Dunaj, Praga, Budimpešta, Zagreb, München ...) kjer prevladuje vedno večja internacionalizacija ekonomsko-funkcijskih pogojev. Ta pomeni poleg globalizacije političnih in gospodarskih procesov še rastočo centralizacijo ekonomske moči velikih mest, ki krči pomen manjših in srednje velikih mest nasproti velemestom in državnim metropolam. Po drugi strani pa tudi za manjša mesta obstajajo možnosti, da razvijejo svoje posebnosti — gospodarske niše. To je sicer težavno in tvegano. Vloga slovenskih mest se torej ne spreminja zgolj zaradi naše "slovenske specifičnosti", marveč v prvi vrsti zaradi sodobnih (spremenjenih) razmer (vloge) malih in srednje velikih mest v Evropi — oz. po svetu. Odstopanja so sicer možna, toda modifikacije so le zaradi svojskih — specifičnih dejavnikov kot so npr. relief, tradicija malih mest, dostopnost do središč višjega ranga in manjša/večja gostota poseljenosti.

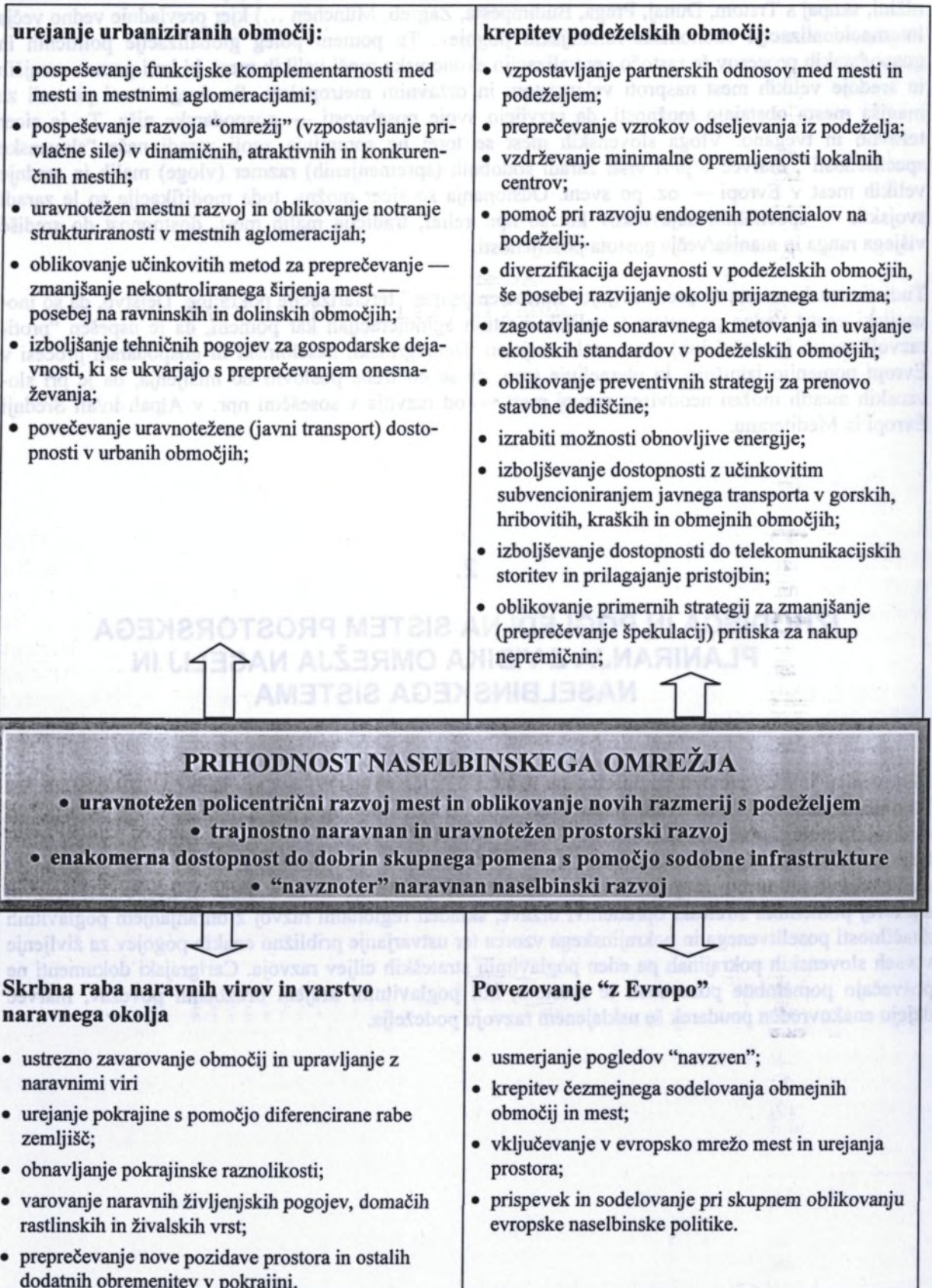
Tudi slovenska mesta že predstavljajo "normalen primer" terciarizacije pokrajine. Dejstvo, da so inovacijski centri vedno pogostejše v velikih mestnih aglomeracijah kar pomeni, da je uspešen "protirazvoj" malih (podeželskih) mest malo verjeten. Demografski, naselbinski in gospodarski procesi v Evropi pomenijo izkušnjo, ki utemeljuje tezo, da se bo treba posloviti od mišljenja, da je pri slovenskih mestih možen neodvisen razvoj mest — od razvoja v soseščini npr. v Alpah in/ali Srednji Evropi in Mediteranu.

2.

IZHODIŠČA IN POGLEDI NA SISTEM PROSTORSKEGA PLANIRANJA Z VIDIKA OMREŽJA NASELIJ IN NASELBINSKEGA SISTEMA

Slovenija se je na svetovnih konferencah v Riu (1992), Kairu (1995) in Carigradu (1996) obvezala, da bo gospodarski, prebivalstveni in naselbinski razvoj odgovorno snovala v okvirih nosilnih sposobnosti okolja. Strategija gospodarskega razvoja Slovenije (1995) postavlja kot enega izmed ključnih ciljev trajno obstojnost gospodarskega razvoja, ki bo usklajen s prostorskim, okoljskim, regionalnim in nacionalno-kulturnim razvojem. Skrb za uravnotežen prostorski in za sonaraven gospodarski razvoj sta torej pomembni strateški opredelitvi države, skladen regionalni razvoj z ohranjanjem poglobitnih značilnosti poselitvenega in pokrajinskega vzorca ter ustvarjanje približno enakih pogojev za življenje v vseh slovenskih pokrajinah pa eden poglobitnih strateških ciljev razvoja. Carigrajski dokumenti ne posvečajo pomembne pozornosti le mestom, kot poglobitnim krajem družbenih povezav, marveč dajejo enakovreden poudarek še usklajenemu razvoju podeželja.

POGLEDI NA SISTEM OMREŽJA NASELIJ IN NASELBINSKEGA SISTEMA V OKVIRIH PROSTORSKEGA PLANIRANJA

Prostorsko planiranje v Sloveniji in Evropi spremljajo v zadnjem desetletju velike spremembe tako na konceptualni kot tudi na strateški ravni (glej npr. "Evropa 2000+", "E. S. D. P.", ipd). Sodobna načela prostorske politike temelje na treh pglavitnih ciljih:

1. ekonomski in socialni kohezivnosti,
2. uravnoteženem razvoju in
3. uravnoteženi konkurenčnosti na celotnem državnem območju.

Posebna pozornost je namenjena medsebojnemu odnosom med temi cilji¹.

Noben od operativnih ciljev ne more prevladovati nad drugima dvema. Samo "razvoj" lahko pomeni prevlado ekonomskih zakonitosti, zgolj "uravnoteženost" lahko povzroča preveliko odvisnost šibkih območij in izgubo moči močnih (razvitih) centrov, zgolj "zaščita" pa ima v sebi nevarnost stagnacije. Planiranje poselitve je tako ozko povezano s primernim omrežjem naselij kar pomeni, da gre v prvi vrsti le za usmerjanje razvojnih silnic v smislu načel in priporočil, ki jih celotna družbena skupnost sprejema kot primerne glede na obstoječe razmere (ozemlje, okolje, historični razvoj), ekonomske možnosti in politično voljo. Upoštevati kaže, da je naselbinski razvoj (= omrežje naselij + ostala poselitve) ena najpomembnejših sestavin vsakega prostorskega urejanja in od njega so v mnogem odvisni drugi elementi urejanja prostora (raba tal, promet, rekreacija ...). Gornja načela narekujejo, da pglavitne smeri urejanja prostora postajajo: (1) "urejanje urbaniziranih območij", (2) "krepitev podeželskih območij" in (3) "varovanje naravnih virov v pokrajini" (glej shemo na strani 8).

2.1 Cilji prostorskega planiranja z vidika omrežja naselij in naselbinskega sistema

Vsebina, oblika in pglavitni elementi prostorskega plana se tudi v deželah z daljšo regionalno plan-sko tradicijo v zadnjem desetletju spreminjajo in dopolnjujejo tako zaradi splošno političnih izhodišč v družbi, kot tudi zaradi dinamičnega post industrijskega razvoja in novih metodoloških prijemov, pove-zanih tudi s potrebami in spreminjajočimi se zahtevami znotraj samega prostorskega planiranja. Ne zanemarljiva je tudi ugotovitev, da se odnos družbe, politike ali uprave do prostorskega planiranja nekako v valovih spreminja (od popolnoma odklonilnega odnosa, do absolutne podpore prostorskemu planiranju). Obdobja nihanja politične (ne)naklonjenosti do prostorskega planiranja imajo svoj odsev tudi v slovenskem okolju, še posebej do regionalnega prostorskega planiranja, ki kljub nekajkratnim poskusom še vedno ni zaživelo, še manj pa da bi bilo ustrezno regulirano s predpisi. Urejanje prostora (naselij) je tako podzavestno odsev širokih družbenih dogajanj.

Če želimo povečati pomen slovenskemu urbanemu sistemu nasproti velemestnim aglomeracijam v bližnji in širši soseščini, potem moramo vzpodbujati inovacijsko dinamiko, kakršno najdemo le v urbanih okoljih. Kljub temu morajo slovenska mesta razvijati svojo samostojnost in si tako dolgoročno zagotoviti inovacijske možnosti. S spojitvijo mestne inovacijske dinamike in regionalnih/lokalnih ini-ciativ se lahko pod današnjimi pogoji nadaljuje tradicionalna, specifična urbanizacija Slovenije. Pomanjkljivosti se lahko spremenijo v prednosti, če se bodo slovenska regionalna središča zavedla svojega posebnega odnosa do okolice — vplivnega območja in njene komparativne prednosti izko-ristijo za bodoči razvoj. Vsa slovenska mesta (predvsem pa regionalna središča) so slej ko prej stičišča, ki lahko vplivajo na razvojne usmeritve obdajajočih naselij in na novo nastalih občin, vendar ne v konservativno-nostalgicnem smislu, temveč z inovativno naravnanim koriščenjem "teritorija" v regionalnem razvoju. To pomeni, da je treba vzpostaviti kooperacijske in odgovorne odnose med mestom in podeželjem. Ti odnosi naj bi tudi novo nastalim "podeželskim" občinam omogočili, da se "udeležijo" pri inovativnem potencialu regionalnih mest in pri gospodarskem uspehu njihovega centra.

¹ Koncept sodobnih načel prostorske politike zapisanih v Evropskem prostorskem razvojnem konceptu ("E.SDP" oz "EUREK"):

ekonomska in socialna kohezivnost;	↔	uravnoteženost;
uravnotežen in trajnostni razvoj;	↔	varovanje/zaščita;
uravnotežena konkurenčnost na celotnem območju R Slovenije.	↔	konkurenčnost na regionalni ravni = razvoj.

Upoštevati kaže, da je **naselbinski razvoj** (ki ga v pričujočem zapisu razumemo kot: omrežje mest v vzročni povezavi z ostalo poselitvijo) ena **najpomembnejših sestavin vsakega prostorskega urejanja in od njega so v mnogem odvisni drugi elementi urejanja prostora** (predvsem namenska raba tal pa promet, rekreacija ...). Gornja načela narekujejo, da pogloblitve smeri raziskovanja naselbinskega sistema prvenstveno usmerjamo v:

1. "urejanje mest, vključno z obmestnimi — urbaniziranimi območji" in
2. "krepitev podeželskih območij".

Cilji urejanja omrežja naselij zato vsebujejo naslednje smeri ukrepov:

- a) pospeševanje uravnoteženega policentričnega razvoja mest in oblikovanje novih razmerij med mesti in podeželjem,
- b) ustvarjanje enakomerne dostopnosti do dobrin skupnega pomena in do znanja s pomočjo sodobne infrastrukture;
- c) oskrbna (smotrna — inteligentna) raba naravnih virov in razvoj naravne in kulturne dediščine.

Področja ukrepanja tako temelje na **problemski analizi ključnih** problemov naselbinskega razvoja, povezanih z gospodarsko in socialno geografsko preobrazbo Slovenije. Te pa v devetdesetih letih označuje velika raznolikost, znotraj katere se zrcalijo posebne (pozitivne in negativne) razvojne težnje tako glede ekonomskih aktivnosti, socialnega razvoja in tudi pogojev okolja. Problemi prinašajo s sabo nevarnosti nadaljnjega razvoja, toda tudi priložnosti. Pri tem posebej izpostavljamo nekaj pomembnih procesov (vendar ne edinih), ki bodo v prihodnosti zagotovo igrali odločujočo vlogo — posebej v poselitvenem segmentu:

Prebivalstveni razvoj: Prebivalstvo Slovenije v zadnjih letih stagnira in je neenakomerno razporejeno.

Značilna je zmerna urbanizacijska stopnja (cca 65 %) ter zmerna koncentracija prebivalstva v mestih (ca. 50 %) in nadpovprečna v suburbaniziranih obmestjih (skupaj na 12 % ozemlja prebiva 2/3 prebivalstva in nad ¾ delovnih mest). Iz statističnih projekcij lahko razberemo, da bo imela Slovenija leta 2020 med 1,89 mio. in 2,21 mio. prebivalcev. Razvojni trendi so: spontani razvoj v urbaniziranih in suburbaniziranih območjih, stagnacija ali upadanje na šibko- ali ne urbaniziranih območjih, šibka migracijska gibanja, upadajoča notranja mobilnost prebivalstva, počasno spreminjanje omrežja centralnih naselij, depopulacija in gospodarska stagnacija v odmaknjenih podeželskih območjih. V urbaniziranih, ravninskih in dolinskih območjih je (ne da bi zahajali v regionalne posebnosti) pričakovati nadaljnje naraščanje prebivalstva (po optimističnih ocenah po letni stopnji celo do +0,5 %), na podeželju pa še naprej upadalo (po letni stopnji tudi do -2 %). Staranje in stagnacija števila prebivalstva Slovenije je (in bo) strukturna slabost na dveh tretjinah slovenskega ozemlja ...

Spremembe v urbanih strukturah: Tehnološke, socialne, gospodarske spremembe prinašajo "hierarhizacijo" in "polarizacijo" mestnih struktur, širjenje urbanih površin in oblikovanje mestnih regij, razseljevanje prebivalstva v obmestja, naraščajočo socialno segregacijo v mestih, pomanjkljivo in počasno izboljševanje kvalitete okolja, itd. Našteto zahteva prevrednotenje funkcijskih območij slovenskih mest tudi z vidika njihove vloge v hierarhiji naselij. V ospredje stopajo mestne regije (skupaj z urbaniziranim podeželjem) kot generatorji prostorskega in regionalnega razvoja. Ljubljana in ostala mesta (predvsem regionalnega pomena) postopno dobivajo svoje mesti in (novo) vlogo v prostorski strategiji tako, da s tem "zavzemajo" svoje mesto v hierarhiji evropskih mest.

Spremembe v vlogi in funkciji podeželskih območij: Kmetijstvo na slovenskem podeželju že nekaj časa nima več odločujoče vloge v gospodarskem razvoju. Podeželje in njegov razvoj je bolj in bolj odvisen od bližnjega urbanega — zaposlitvenega jedra. Spremembe v gospodarski zgradbi podeželja (ki jim sledimo že desetletja) so vendarle posledica delovanja številnih, kompleksnih in nasprotujočih si procesov (urbanizacija, deagrarizacija, depopulacija, intenzifikacija, diverzifikacija

podeželja, pomanjkanje inovativnosti, razvojnih spodbud, zemljiško-posesne razmere ...) ter so na regionalnih in lokalnih ravneh zelo raznoliki.

Spremembe na področju prometa, komunikacij in dostopnosti do znanja: V prihodnosti se bodo načini, oblike in raba infrastrukturnih dobrin še naprej naglo razvijale. Težnje vodijo v smeri koherentne, liberalne, učinkovite in okolju prijazne skupne politike razvoja komunikacij in prometnih sistemov.

Naraščajoči pritisk na naravne vire ter na naravno in kulturno dediščino: Razpad tradicionalnega načina življenja pomeni resno grožnjo družbenim naporom za varstvo naravnih virov ter naravne in kulturne dediščine, ki temelje na sonaravnem gospodarjenju s prostorom. Najhujši problemi so pri razsipnem gospodarjenju z naravnimi viri, pri onesnaževanju (pitne) vode, razvrjednotenju kulturne krajine in naraščajočem pritisku na stavbno dediščino.

Priloga 1: Globalizacijski razvoj in njegovi posiljavni učinki

Globalizacijski razvoj	Posiljavni učinki
<ul style="list-style-type: none"> • povečanje svetovne trgovine kot posledica deregulacije svetovnega trga ter zmanjševanje stroškov pri blagovnih in transportnih storitvah (liberalizacija svetovne trgovine); • razvoj in pospeševanje svetovne tehnologije in znanja; razširitev interneta, razširitev poslovanja in mednarodnih kapitalov; • globalna dostopnost do svetovnega kapitala kot posledica deregulacije kapitalskih trgov in prodajanja informacij; • "nove" smeri v mobilnosti prebivalstva, proizvodni sredili in delovni moči. 	<ul style="list-style-type: none"> • primerjalno hitrejša rast svetovne trgovine v primerjavi z volumnom doma proizvodnje; • razvoj inovacij na področju komunikacijske tehnologije, npr. internet, razširitev poslovanja in mednarodnih kapitalov; • novi obsevi in neodvisni kapitalistični trg (off-shore), izraževanje transnacionalnih podjetij, večja povezanost globaliziranih "business services"; • pokrajinska mikavnost ("natural amenities"), atrakcijska kulturna ponudba z ugodnim stroškovnim sistemom ("cultural amenities"), koncentracija visoko kvalificiranih strokovnjakov, aktivnosti in ceneni divizivni proizvodi ter še izraženo infrastrukturno omrežje.

Vir: Fovara po Fuchs, 1995.

Pomenbo vlogo imajo še inovativna razvojna politika, ki je sestavljajo socialno in kulturno okolje, oblikovanje (med)regionalnih omrežij, tehnološki transfer (zmanjševanje informacij), odprtost in razpisna podjetniška svetovanja, mobilnost delovne sile, regionalna identiteta, opremljenost s kulturnimi

3.

STANJE IN RAZVOJNE TEŽNJE: ZNAČAJ POSELITVE — SPLOŠNA OPREDELITEV

3.1 Globalizacija in geografski vidiki razvoja Slovenije in njenih mest

“Globalizacija” je v sodobnosti eden izmed ključnih pojmov v politiki, v gospodarstvu, v znanosti ... Izhaja iz ameriške “menažerske šole”. Razlikujejo tri različne stopnje: “internacionalizacijo”, “globalizacijo” in “transnacionalizacijo”. Vsaka izmed njih pomeni proces nadaljnje intenizifikacije usmerjen nasproti “komunikacijski družbi” s pomočjo “informacijskih tokov”. Globalizacija je torej vseobsežen proces, ki ga oblikuje dinamičen pretok dobrin, kapitala in tehnologije ter države z različno stopnjo razvitosti in ekonomskimi sistemi vse bolj in bolj sili v medsebojno odvisnost. Pojem globalizacija je vse bolj aktualen tudi v tistih znanostih, ki se ukvarjajo s proučevanjem organizacije prostora in z razmerji v gospodarski strukturi pokrajine. Globalizacija krepi konkurenčnost med gospodarskimi pokrajinami, še posebej pa med mesti oz. mestnimi regijami, ki predstavljajo “motorje” regionalnega razvoja. Položaj, razvoj in vloga mest v hierarhiji, se v pogojih svetovnega tekmovanja spreminja. Klasični modeli centralnih krajev, temelječi na pomembnosti oskrbnih funkcij mestnih sistemov, ki so jih izžarevali v svojo okolico, stopajo v ozadje. Kot kriteriji opazovanja globalizacijskih procesov stopajo v ospredje ekonomsko-funkcijski kazalci. V sodobnosti lahko uspešno konkurirajo le mesta, ki izkazujejo raznovrstnost produkcijskih struktur in organizacijskih oblik svojih regionalnih struktur. Konkurenčnost mesta oz. mestne regije ni več določena zgolj njegovim geografskim položajem in z infrastrukturno opremljenostjo, marveč s proizvodnim in regulacijskim sistemom, ki ga sestavljajo kvaliteta industrijske proizvodnje, finančnih in oskrbnih aktivnosti ter simbioza institucionalnih gospodarskih resursov dotične mestne regije (glej preglednico št. 1).

Preglednica 1: Globalizacijski razvoj in njeni poglavitni kazalci.

Okvirni pogoji za globalizacijski razvoj	Poglavitni indikatorji
<ul style="list-style-type: none"> povečevanje svetovne trgovine kot posledica deregulacije svetovnega trga ter zmanjševanje stroškov pri blagovnih in transportnih storitvah (liberalizacija svetovne trgovine); 	<ul style="list-style-type: none"> primerjalno hitrejša rast svetovne trgovine v primerjavi z volumnom rasti proizvodnje;
<ul style="list-style-type: none"> nenehen in pospešen razvoj informacijskih in komunikacijskih tehnologij in s tem povezano “mrežno” prepletanje gospodarstva; 	<ul style="list-style-type: none"> razvoj inovacij na področju komunikacijske tehnologije, npr: Internet, razrast podjetij z mednarodnim kapitalom;
<ul style="list-style-type: none"> globalna dostopnost do trga kapitala kot posledica deregulacije kapitalskih trgov in prepletanja informacij; 	<ul style="list-style-type: none"> novi obsežni in neodvisni kapitalski trgi (off-shore), izgrajevanje trans nacionalnih podjetij, bogata ponudba specializiranih “business services”
<ul style="list-style-type: none"> “nove” smeri v mobilnosti prebivalstva, proizvodnih središč in delovnih mest. 	<ul style="list-style-type: none"> pokrajinska mikavnost (“natural amenities”), atraktivna kulturna ponudba z uspešnim izobraževalnim sistemom (“cultural amenities”), koncentracija visoko kvalificiranih strokovnjakov, atraktivni in ceneni bivalnimi pogoji ter že izgrajeno infrastrukturno omrežje.

Vir: Povzeto po: Fuchs, 1998.

Pomembno vlogo imajo še inovativna razvojna politika, ki jo sestavljajo socialno in kulturno okolje, oblikovanje (med)regionalnih omrežij, tehnološki transfer (izmenjava informacij), odprtost in zaupanje, podjetniško svetovanje, mobilnost delovne sile, regionalna identiteta, opremljenost s kulturnimi

institucijami (sponzorstvo), visoki potenciali za rekreacijo in prosti čas, različne socialne aktivnosti, visoka stopnja biotske ohranjenosti okolja, visoko postavljeni standardi kvalitete življenja in kultura upravljanja, torej elementi, ki oblikujejo ustvarjalno okolje.

Izkušnje po svetu so pokazale, da so v procesu družbene restrukturacije najbolj profitirala tista območja, ki so v urbaniziranih središčih s selektivno koncentracijo razvojnih potencialov uspele razviti z nove razvojne prijeme — instrumente. Ta središča hkrati razvijajo nove oblike oskrbnih dejavnosti, ki so prav tako nosilci nadaljnje razvojne ekspanzije. V globalnih procesih restrukturacije se običajno pojavljajo: (a) fleksibilizacija proizvodnje in trga delovne sile, (b) internacionalizacija produkcije in mobilnost kapitala, (c) opuščanje "realne" proizvodnje z namenom aktiviranja "prostega" kapitala (d) deregulacija podedovanih politično-institucionalnih davčnih mehanizmov (e) dokapitalizacija spektra družbenih področij (f) polarizacija in hierarhizacija zaposlitvenih središč. V mestnih regijah in zgozvitvenih območjih prihaja istočasno do decentralizacije v hierarhiji naselij in dekoncentracije proizvodnih kapacitet ob istočasni centralizaciji finančnih in drugih "kontrolnih" funkcij. Aglomeracijske tendence se ne odražajo le na področju modernih tehnologij, marveč tudi na področju novih "fleksibilnih" proizvodenj.

Preglednica 2: Sintetični prikaz prednosti in slabosti slovenskih mest v luči geografskega položaja.

Moč in razvojni potenciali	Slabosti in razvojne ovire
<ul style="list-style-type: none"> + pomemben geostrateški položaj; + pomemben položaj na stiku Alp, Jadrana in Panonske nižine; + dobra prometna dostopnost in relativna bližina do "Evropskih" koridorjev; + ugodna longitudinalna in prečna prometna lega; + pomembno prometno vozlišče (ljubljska, mariborska in postojnska vrata); + pomembna vloga Koprškega pristanišča; + naravno geografske prednosti za razvoj transportnih sistemov; + osrednja lega in zametki ljubljanske metropolitanizacije; + dosežen količinski in kvalitativni razvojni prag ter koncentracija znanja v Ljubljani (in le deloma v Mariboru in središčih regionalnega pomena) z raznovrstnostjo ponudbe; + urbana dekoncentracija in vitalnost manjših urbanih središč; + kakovosten stanovanjski fond enodružinskih stanovanjskih hiš; + tradicija samograditeljstva, sosedске pomoči, lokalnih gradbeno-obrtnih storitev ... 	<ul style="list-style-type: none"> – slabo razvita prometna in komunikacijska infrastruktura, (neusklajenost med različnimi oblikami infrastrukture in transporta); – slabe prečne prometne povezave, pomanjkanje (med-regionalnih) povezav; – socialno-ekonomsko "zapiranje" proti JV Evrope; – nizka gostota sodobne prometne mreže, ki znižuje gospodarsko učinkovitost infrastrukture; – odsotnost specializiranih distribucijskih površin; – nizka urbanizacijska stopnja — slovenska mesta so premajhna in premalo razpoznavna v konkurenci evropskih mest, – nerazvito omrežje regionalnih središč; – nezadosten količinski in kvalitativni razvojni prag središč regionalnega pomena; – odsotnost trdnejših razvojnih konceptov in urbanističnih planov; – pomanjkljiva in predraga mestna in predvsem regionalna infrastruktura; – pomanjkanje stanovanj v večjih mestih; – prenova mestnih središč se v glavnem ne izvaja; – razpršena poselitev — "črne gradnje" in toleranca do obeh pojavov — tradicionalno neuspešna politika pravnih in represivnih poskusov odpravljanja le-teh.

Regionalni razvoj Slovenije je vedno bolj odvisen od vpetosti v omrežje evropskih ekonomij ("network economies"). Gospodarski razvoj mest in mestnih regij je namreč neločljivo povezan z razvojem produkcije, finančnega gospodarstva in služnostnih dejavnosti. Zaradi vpetosti mestnih ekonomij v mednarodno delitev dela, rasti pomena multinacionalnih podjetij in krepitvijo novih komunikacijskih sistemov, se širijo funkcionalna prepletanja med vedno večjimi prostorsko zaokroženimi območji, ne oziraje se na politične meje. Prav zato izolirano proučevanje mest ni več upravičeno. Za slovenska

mesta je tudi pomembno, da leže ob evropskih razvojnih oseh in relativno blizu njenih vozlišč² ali pa jih je vsaj s tim. "hitrimi priključki" možno povezati z enim od teh vozlišč. Ker je ustrezna infrastruktura eden pomembnejših sodobnih lokacijskih faktorjev, je pomembna tudi hitrost odločitev. V tej funkciji so centralni kraji kot razvojni generatorji pomembni zaradi razvoja oskrbnih funkcij in oblikovanja zaledja lastne mestne regije. Prav zato je za skladen regionalni razvoj Slovenije najpomembnejše oblikovanje pokrajinske identitete, ki naj temelji na mreži policentrično zasnovanih mestnih regij s funkcijsko in kooperativno povezanim podeželjem. Na takšen način oblikovana "razvojna žarišča" bodo tudi podeželskim, hribovitim in kraškim območjem zagotavljala sinergijske razvojne možnosti. (glej preglednico št. 2).

Klasične raziskave, ki so doslej opozarjale na pomen regionalne opremljenosti in prikazovale gospodarsko strukturo, ponudbo storitvenih dejavnosti, prisotnost visoko produktivnih razvojno-raziskovalnih dejavnosti — ("venture capital"), prometno povezanost, kvaliteto življenjskega okolja, itd. nadomeščajo novi pogledi vrednotenja odnosov znotraj mestne regije. Zato se v številnih dokumentih (razpravah) uporablja pojem "kreativni milje"³ (ustvarjalno okolje), ki je sinonim za intenzivno povezovanje znanstveno-tehnoloških centrov z ostalimi gospodarskimi omrežji in ima pomembne prostorske implikacije na naselbinsko omrežje na regionalni ravni. Po svoje je to nov pogled in temu je prilagojena svojstvena, vendar sodobna interpretacija vsebin regionalnega planiranja, ki se razlikuje od tradicionalnih pogledov, kot npr:

Klasična regionalna politika:

= nudenje pomoči na podlagi klasičnih
produksijskih in lokacijskih faktorjev

- prometna in energetska infrastruktura;
- komunikacijska infrastruktura;
- preskrba in oskrba;
- izobraževalna in zdravstvena infrastruktura;
- ponudba površin za industrijo in obrt;
- pospeševanje komunalne opremljenosti;
- itd.

Inovativna regionalna politika:

= socialno in kulturno okolje
= oblikovanje (med) regionalnih
omrežij } ustvarjalno
okolje

- tehnološki transfer (izmenjava informacij);
- odprtost in zaupanje;
- podjetniško svetovanje;
- mobilnost delovne sile;
- regionalna identiteta;
- opremljenost s kulturnimi institucijami (sponzorstvo);
- visoki potenciali za rekreacijo in prosti čas;
- različne socialne aktivnosti;
- visoka stopnja neonesnaženosti okolja;
- visoko postavljeni standardi kvalitete življenja;
- kultura upravljanja.

Prيرهjeno po: Maier, 1999.

Sklep: Svetovni razvojni trendi se kažejo v globalizaciji, hitrem razvoju storitev, stagnaciji oziroma prestrukturiranju sekundarnih dejavnosti, nizki udeležbi primarnih dejavnosti ob sicer visoki proizvodnosti, postopnem slabšanju ekološki razmer (ozračje, voda, odpadki). Odločilno vlogo v razvoju dobiva znanost in z njo povezano raziskovanje. Trendi so neugodni za majhno nacionalno skupnost: obetajo ji sicer visoko življenjsko raven ob izgubi nacionalne in regionalnih identitet, daljnosežno prostorsko prestrukturiranje ter nevarnost razkroja državnega ozemlja. Pri tem imajo sosednji makro regionalni centri, ob zmanjšanju časovnih razdalj in izboljševanju prometa lahko usodno vlogo. Edini izhod je v usmeritvi v kvaliteto (za kvantitativno proizvodnjo ni možnosti) in specializacijo, v gojitvi nacionalne pripadnosti in podpiranju regionalne identitete ter v kvalitativnem tekmovanju s sosednjimi mesti oz. aglomeracijami. Zgled so lahko manjše nacionalne ali državne skupnosti kot npr: Švica, Izrael, Danska ...

² Npr: mesta ob tim. "modri banani" in/ali "mediteranskem sunbeltu" in naraščujočem pomenu "inducirajočih" ali "High-Tech" območjih velikih Srednje evropskih mest kot so Dunaj, Praga, Budimpešta ...

³ Podrobnosti glej tudi v naslednjih prispevkih: Aydalot, P. (1986), Nijkamp, P., Mouwen, A. (1987), Campagni, R., (1991), Maillat, D., (1992), Fromhold-Eisebith, M. (1995).

3.2 Demografska in poselitvena območja v Sloveniji

V poltretjem desetletju se je skupno število prebivalcev povečalo za četrtno — od 1,59 mio. leta 1961 na domala 2 mio. v letu 1996. V tem obdobju je imelo nadpovprečno dinamiko rasti prebivalstva le okoli 870 naselij tj. sedmina. Upadanje pa beležimo v okvirno dveh tretjinah (3900) naselijih.

Slovenska naselja so bila že od nekdanj neenakomerno razporejena. Spričo socialno-ekonomskih sprememb, ki jih je država doživela v zadnje pol stoletja, se je neenakomernost poselitve le še povečevala. Največ sprememb so naselja doživela v prvih povojnih desetletjih, kar je bilo nedvomno posledica koncentracije gospodarstva v mestih in pospešene industrializacije ter z njimi povezanih socialnih sprememb prebivalstva. Šestdeseta, sedemdeseta ter prvo polovico osemdesetih let označujeta koncentracija prebivalstva in delovnih mest v mestih ter praznenje podeželja, povezanih s selitvami iz podeželja v mesta. V tem času je Slovenija v razvoju poselitve prešla več stopenj. Prvotni koncentraciji prebivalstva v republiško središče je sledil koncept policentrizma, ki je pripomogel k razvoju več regionalnih središč. Pozneje je prišlo še do delnega prenosa funkcij iz posameznih regionalnih središč tudi na občinska središča. Pred pol tretjim desetletjem je bila poleg decentralizacije uprave sprejeta še politika skladnega regionalnega razvoja, ki je s policentrično zasnovanim konceptom razvoja blažila razlike med mesti in podeželjem na regionalni ravni. Policentrično snovanje razvoja ima v Sloveniji posebno težo. Na eni strani ni vzpodbujalo "superkoncentracije" v mestih, zato pa je hkrati zadrževalo poselitev na podeželju. Manj je bila takšna politika uspešna v hribovitih, kraških in/ali obmejnih območjih.

Dosedanje raziskave, ki so temeljile na gibanju števila prebivalstva, deležu kmečkega prebivalstva, rodnosti in umrljivosti, naravni rasti in migracijskem saldu (glej npr.: Klemenčič, 1976) so naselja opredelile po različnih tipih demografskih območij. Klemenčič (ibid) je na podlagi prostorske analize gibanja števila prebivalstva v dveh obdobjih (1953/61 in 1961/69) po matičnih okoliših v Sloveniji razlikoval dva poglobitna tipa demografskih območij s podtipi in sicer:

1. Tip prostorsko ugodnega demografskega razvoja s podtipoma:
 - a) močnejšega naraščanja prebivalstva in prevlado nekmečkega prebivalstva
 - b) stagnacije ali rahlega naraščanja prebivalstva;
2. Tip prostorsko neugodnega demografskega razvoja s podtipoma:
 - a) stagnacija ali rahlo upadanje prebivalstva,
 - b) močnejše upadanje in razseljevanje prebivalstva.

Analiza tega gibanja je že pred poldrugim desetletjem razkrila tendence oblikovanja treh tipov območij poseljenosti Slovenije:

- a) tip območij s konstantnim naraščanjem ali *koncentracijo prebivalstva*;
- b) tip območij s trajnim nazadovanjem ali *praznjenjem prebivalstva* in
- c) prehodni tip območij s težnjami stagnacije ali menjave med naraščanjem, nazadovanjem in stagnacijo.

Po Klemenčičevih ugotovitvah so tedaj — leta 1969 — območja koncentracije obsegala 11,2 % poseljenega prostora Slovenije, območja praznenja 25,6 % in območja stagnacije 63,2 %. Na območjih koncentracije je živelo 43,3 %, na območju praznenja 9,5 % in na območjih stagnacije 47,2 % prebivalstva. Tedaj so bila prostorskim in regionalnim planerjem tudi že dana opozorila o posledicah "industrializacijskih" tendenc demografskega razvoja, o neustrezni porazdelitvi prebivalstva, o neustreznih težnjah demografskega razvoja predvsem v obmejnih in gorskih območjih ...

Glede na to, da je od zgoraj citirane raziskave preteklo več kot četrto stoletje, želimo v nadaljevanju z enako metodologijo ugotoviti sodobne spremembe v demografskem razvoju slovenskih naselij. Z razvrstitvijo naselij⁴ glede na populacijsko dinamiko v dvodobnem gibanju števila prebivalcev med leti

⁴ Klemenčičevi izračuni so temeljili na podlagi matičnih okolišev kot prostorskih enot.

1961–1996 smo poskušali primerjati tendence med razdobji 1961–1981 in 1981–1996. S primerjavo gibanja števila prebivalcev med omenjenimi obdobji smo skušali ugotoviti predvsem, v kakšni meri in kje se v novejšem času (poldrugem desetletju) nadaljujejo trendi, ki diferencirajo slovenskih poselitveni prostor na območja koncentracije, stagnacije ali praznjenja prebivalstva. Oziroma, kakšen je bil učinek državnih ukrepov o skladnem regionalnem razvoju na poseljenost Slovenije, ki so pod različnimi imeni potekali v sedemdesetih, osemdesetih letih in prvi polovici devetdesetih let. Ponovna uporaba Klemenčičevih metod ima svoj smisel v vrednotenju trendov poselitvenih gibanj z vidika ustreznosti družbenih ukrepov glede izenačevanja družbenega razvoja Slovenije saj lahko rezultate te analize uporabimo tudi kot preizkus dolgoročnih učinkov ukrepov, ki jih je slovenska družba sprejela s cilji izenačevanja življenjskih pogojev in skladnega regionalnega razvoja.

Število prebivalcev je v poldrugem desetletju v naraslo za 14 %. Tudi v tem obdobju se je nadaljevala močna diferenciacija. Tretjina (34 %) naselij izkazuje povprečno rast, ki dosega 30 % prebivalstva in je omejeno prav tako na tretjino državnega ozemlja (31 %). Prehodno skupino predstavlja 1193 (20 %) naselij, ki izkazujejo stagnacijo. Pomenijo okoli desetine prebivalstva in okvirno petino površja države. V 2699 (46 %) naseljih pa opazujemo nazadovanje števila prebivalstva, kjer se je prebivalstvo v povprečju znižalo za petino. Njihov delež je zato upadel od četrte na komaj 18 %.

Že ta groba analiza gibanja števila prebivalstva kaže, da so v Sloveniji še vedno prisotne težnje po koncentraciji na majhnem delu poseljenega sveta in hkratne tendence po razseljevanju in redčenju prebivalstva na obsežnih območjih poselitvenega prostora. Delež prebivalstva v območjih koncentracije prebivalstva se je v državi povečal za devet odstotkov, največ na Dolenjskem, Posavju in Obalno-kraški regiji, najmanj pa v Zasavju in na Gorenjskem. Med občinami je obseg koncentracije najbolj napredoval v Piranu, Slovenskih Konjicah, Cerknici, Trebnjem, Sežani, Šentjurju, Domžalah, Šmarju, Črnomlju, Trziču, Sevnici, Litiji, Kočevju, Tolminu, Velenju, Grosuplju, Gornji Radgoni, Radljah in Krškem. Depopulacija pa je zopet najbolj napredovala na Dolenjskem, Posavju ter v Prekmurju in posebej na Goriškem. Število prebivalstva se je območjih koncentracije povečalo za tretjino, v območjih depopulacije pa upadlo za petino. Regije, ki od tega povprečja najbolj odstopajo so na eni strani ljubljanska in obalna, ki izkazujeta najvišjo nadpovprečno dinamiko (Med občinami pa Piran, Velenje, Domžale, Slovenske Konjice, Tržič, Vrhnika, Grosuplje, Koper in Kamnik), podpovprečno dinamiko pa Prekmurje in mariborska regija (Med občinami pa Trbovlje, Idrija, Hrastnik, Maribor, Zagorje, Celje, Jesenice, Ilirska Bistrica, Lendava, Ljutomer, Dravograd, Laško, Ajdovščina, Ormož, Slovenska Bistrica, Radlje, Ptuj, Ravne, Mozirje, Postojna, Murska Sobota, Brežice, Ribnica, Lenart, Kočevje, Tolmin in Sevnica).

Preglednica 3: Tipi demografskih območij v R. Sloveniji.

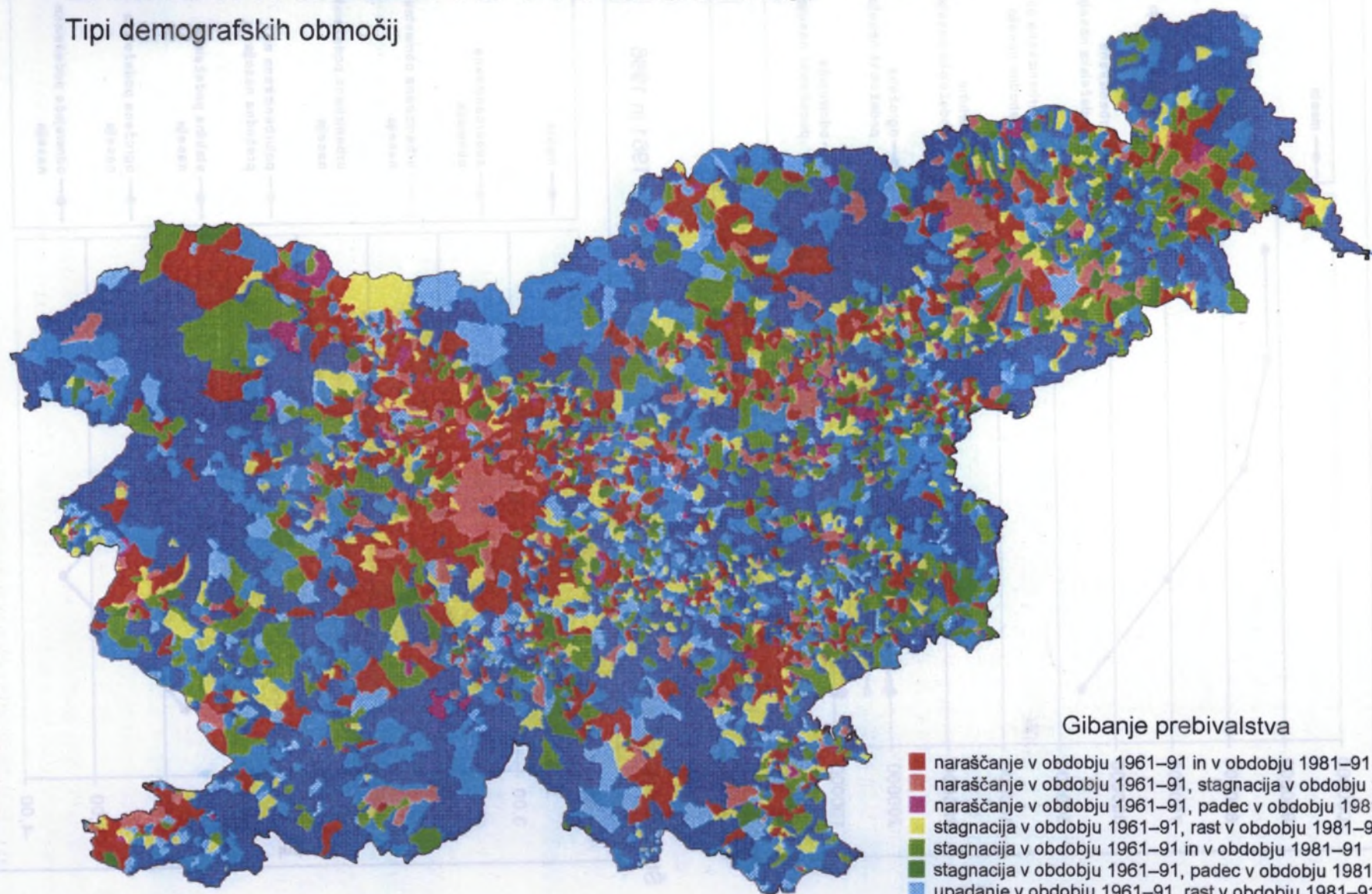
Kazalec	Območja koncentracije prebivalstva		Območja stagnacije prebivalstva		Območja upadanja prebivalstva		SKUPAJ štev.
	štev.	%	štev.	%	štev.	%	
Število prebivalcev 1971	1133029	66	154212	9	438704	25	1725945
Število prebivalcev 1981	1355908	72	139248	7	394608	21	1889764
Število prebivalcev 1991	1468742	75	147845	8	348060	18	1964647
Površina v km ²	6192	31	3973	20	9973	50	20140
Število naselij	2016	34	1193	20	2699	46	5918
Indeks rasti 1971/91	130		96		79		114
Indeks rasti 1981/91	108		106		88		104
Gostota prebivalcev/km ²	237,16		37,21		34,90		97,55

Vir: Statistični urad RS, lastni izračuni.

Podrobnosti nam nazorno ilustrira karta o tipih demografskih območij, ki opozarja, da se območja koncentracije, stagnacije ali praznjenja, ki so se oblikovala v šestdesetih in sedemdesetih letih le še

ZASNOVA POSELITVE V R. SLOVENIJI

Tipi demografskih območij

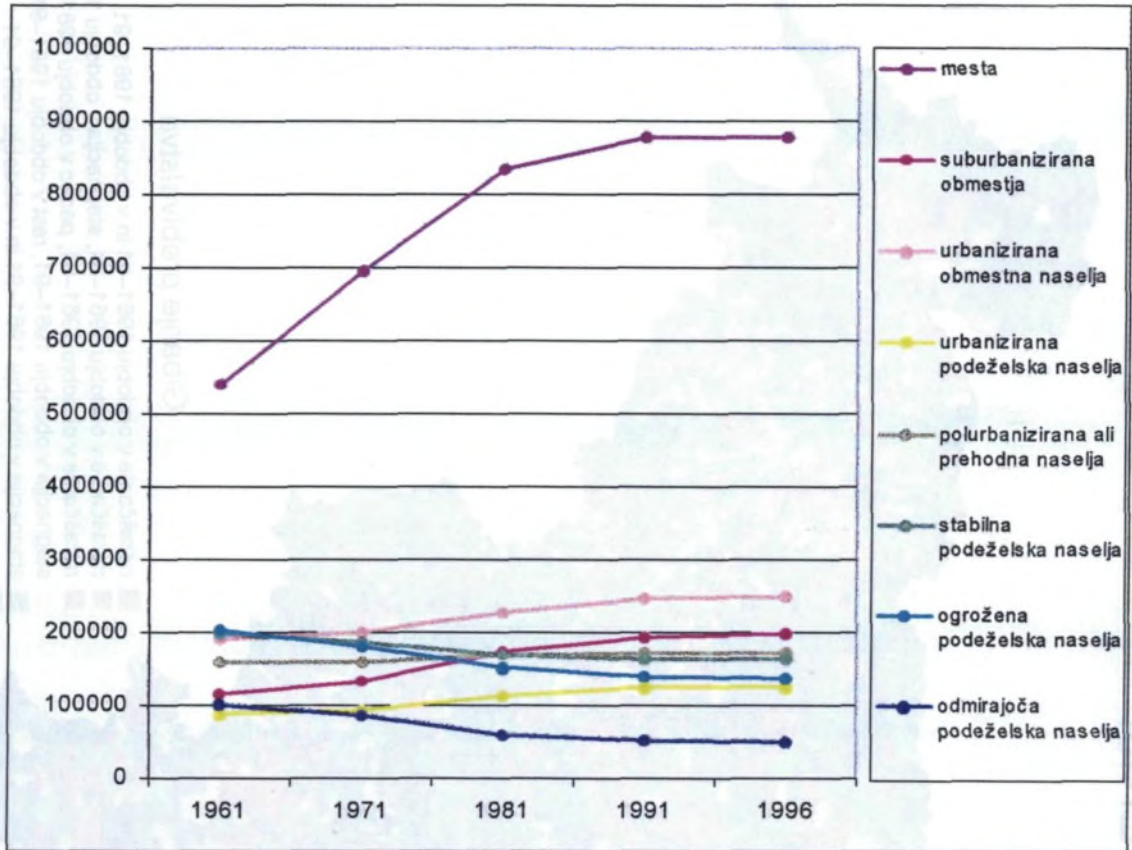
Gibanje prebivalstva

- naraščanje v obdobju 1961–91 in v obdobju 1981–91
- naraščanje v obdobju 1961–91, stagnacija v obdobju 1981–91
- naraščanje v obdobju 1961–91, padec v obdobju 1981–91
- stagnacija v obdobju 1961–91, rast v obdobju 1981–91
- stagnacija v obdobju 1961–91 in v obdobju 1981–91
- stagnacija v obdobju 1961–91, padec v obdobju 1981–91
- upadanje v obdobju 1961–91, rast v obdobju 1981–91
- upadanje v obdobju 1961–91, stagnacija v obdobju 1981–91
- upadanje v obdobju 1961–91 in v obdobju 1981–91

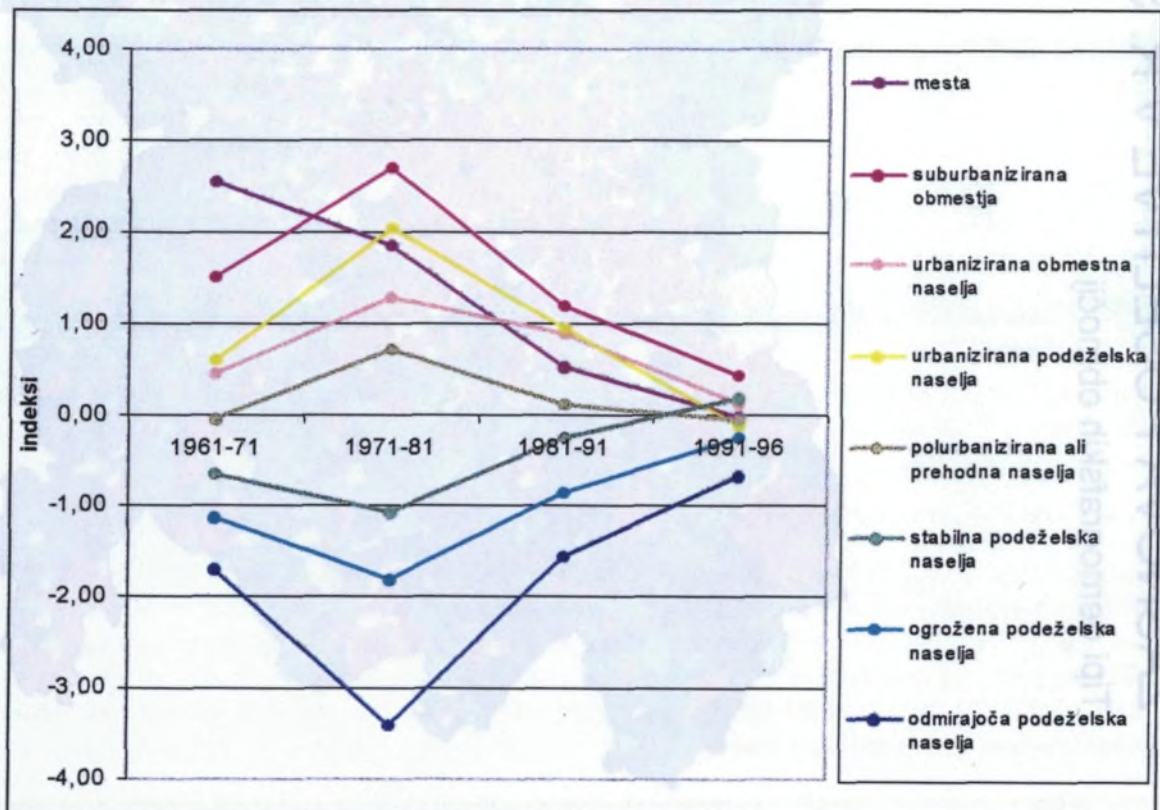
Zasnova: M. Ravbar
Kartografija: I. Sajko
ROTE: GIC-MOP
IGU: 1995

Popisno je bilo 1000 hišnih hiš, ki so bile v obdobju 1961-91 in v obdobju 1981-91

Povprečne letne stopnje rasti prebivalstva po prebivalstvenih območjih v petletnih obdobjih

Število prebivalcev po prebivalstvenih območjih v obdobju med letoma 1961 in 1996

nadaljujejo v devetdesetih: Analize spreminjanja števila prebivalstva med leti 1961 in 1996 kažejo na **teritorialno širjenje tako območij koncentracije, ki so se v opazovanem obdobju povečale za skoraj dvakrat, kakor tudi območij praznjenja, ki so se povečale iz okrog 32 % na polovico vsega slovenskega državnega teritorija. Območja koncentracije prebivalstva so se razširila na tretjino — kjer pa živi tri četrtine ljudi**, prehodna območja stagnacije še vedno predstavljajo okoli petine ozemlja države in desetino prebivalstva, zato pa se je obseg teritorija s praznjenjem prebivalstva **skrčil na polovico, toda ljudi je na tem ozemlju le še slabo petino (!)**. Tako lahko zaključimo, da sta se z motorizacijo dnevni migrantov v zadnjem desetletju povečala tako obseg kakor tudi število prebivalstva v t.i. demografsko stabilnih območjih, medtem ko se kljub policentrični zasnovi regionalnega razvoja in posebnih z zakonom določenih virov gospodarske pomoči demografsko ogroženim območjem, le-ta še vedno širijo, tako da t.i. demografsko labilna območja obsegajo polovico vse površine, na kateri živi šestina slovenskega prebivalstva (Klemenčič, 1995).

Po težnjah rasti prebivalstva in po razmerjih med deleži prebivalstva po conah gibanja števila prebivalstva lahko sledimo razlikam med posameznimi (planskimi) regijami, (donedavnimi) občinami in še posebej med naravnimi regijami. V primerjavi s Klemenčičevimi ugotovitvami so se prostorsko razširila območja koncentracije na eni strani in območja upadanja prebivalstva na drugi zlasti v območjih z "zapoznelo" urbanizacijo in s podpovprečnim deležem teh območij. Tu prednjačijo Dolenjska, Prekmurje, Savinjsko, Goriško, Posavje in obalno-kraška regija. Območja koncentracije prebivalstva so najboljše na Gorenjskem (kjer zajemajo 49 % območja regije), medtem ko so najboljše območja upadanja v Pomurju (65 %) in Goriškem, kjer zavzemajo skoraj tri četrtine teritorija (72 %).

Povprečna gostota poseljenosti v območjih koncentracije znaša 237 prebivalcev na km², v območjih stagnacije 37 prebivalcev na km² in 35 prebivalcev na km² v območjih depopulacije. Največjo gostoto poseljenosti izkazujejo območja koncentracije v okolici rudarskih mest, ob obalnih mestih, na Dravsko-ptujskem polju, v osrednji Savinjski dolini, na Ljubljanskem polju in Kamniško-bistriški ravnini, Kranjsko-sorškem polju, v Šaleški kotlini ter Spodnji mežiški in Spodnji Vipavski dolini. Povsod presega 300 prebivalcev na km². Tu tudi število naselij presega polovico vseh naselij. V nasprotju z naštetimi pa je v gravitacijskih zaledjih Lendave, Murske Sobote, Kočevja, Idrije, Sežane, Ormoža, Brežic, Tolmina in Ilirske Bistrice manj kot petina naselij v območjih koncentracije prebivalstva. Najnižja gostota poseljenosti je na kraških planotah zahodne, južne in jugovzhodne Slovenije.

Po Klemenčičevih ugotovitvah je bil najvišji delež prebivalstva, ki je prebival v območjih koncentracije prebivalstva v osrednji Sloveniji in je predstavljal dobro polovico (52 %) ljudi živečih v tej regiji. Po naših ocenah sedaj v območjih koncentracije prebivalstva prebiva v povprečju 75 % ljudi. Največ, skoraj devet desetih ljudi (84 %) v Osrednji slovenski regiji in Zasavju (85 %). Nadpovprečna koncentracija je v gravitacijskih zaledjih Trbovelj, Kranja, Vrhnike, Jesenic, Domžal, Ljubljane, Maribora, Celja, Logatca, Raven na Koroškem, Kamnika, Velenja, Škofje Loke, Kopra, Slovenj Gradca, Hrastnika, Dravograda, Radovljice, Zagorja, Novega mesta, Izole, Žalca in Kočevja (vrstni red na podlagi rank-size-rule). Proces praznjenja prebivalstva je prav tako napredoval, še najbolj na Dolenjskem, Prekmurju in Spodnjem Posavju. Med imajo najvišje deleže v zaledju Lendave, Ormoža, Brežic, Murske Sobote, Tolmina, Ilirske Bistrice, Lenarta, Radelj ob Dravi, Šmarja pri Jelšah, Trebnjega, Ljutomera, Sevnice, Ajdovščine, Sežane, Šentjurja pri Celju in Cerknice. Ugotovitve ponovno dokazujejo, da se je proces koncentracije na eni in razseljevanja na drugi v zadnjih dvajsetih letih pospešeno stopnjeval.

Podrobna analiza gibanja števila prebivalcev med leti 1971/91 in 1981/96 po naseljih je pokazala:

- da se območje koncentracije ali trajne rasti prebivalstva teritorialno močneje širijo na širšem urbaniziranem območju Ljubljane in Gorenjske kot v ostali Sloveniji;
- da se nadaljujejo procesi oblikovanja obsežnega urbaniziranega teritorialnega jedra z naraščanjem prebivalstva v široki okolici Maribora (na Spodnjem Dravskem polju), Celja (v Osrednji Savinjski dolini), Velenja (v Šaleški kotlini), Revirskih mest, Nove Gorice (v Spodnji Vipavski dolini) in Novega mesta (v dolini srednje Krke);

- da lahko zasledimo začetke oblikovanja koncentracije prebivalstva na območjih večine nekdanjih občinskih središč;
- da v hribovitih, gorskih, kraških, zlasti pa obmejnih (med njimi posebej izpostavljamo novo oblikovano jugovzhodno mejo, ki je poleg ostalega še sorazmerno neraziskana) območjih — razen redkih izjem na območju Mežiške in Zgornje savske doline, Goriškega in Koprškega — prebivalstvo še naprej povsod nazaduje;
- da se učinki ukrepov za pospeševanje manj razvitih (demografsko ogroženih, ipd. ...) v težnjah po zaustavitvi upadanja prebivalstva niso izkazali skoraj v nobenem primeru. V nekaterih obmejnih območjih se je proces razseljevanja v zadnjih letih celo poglobil kar nam narekuje temeljitejše preverjanje vzrokov nastalega stanja. Zlasti vzrokov tiste narave, ki jih moramo iskati v premajhni pozornosti pospeševanja gospodarskega razvoja, infrastrukturnega opremljanja in drugih ukrepov, povezanih z zasnovami policentričnega razvoja Slovenije, ki se morajo uveljaviti, če želimo v nekaterih demografsko zelo kritičnih območjih, zlasti v zahodni, severovzhodni in južni Sloveniji še naprej zadržati poselitveni prostor.

3.3 Pregled in značilnosti sodobnega naselbinskega sistema — nekateri razvojni problemi

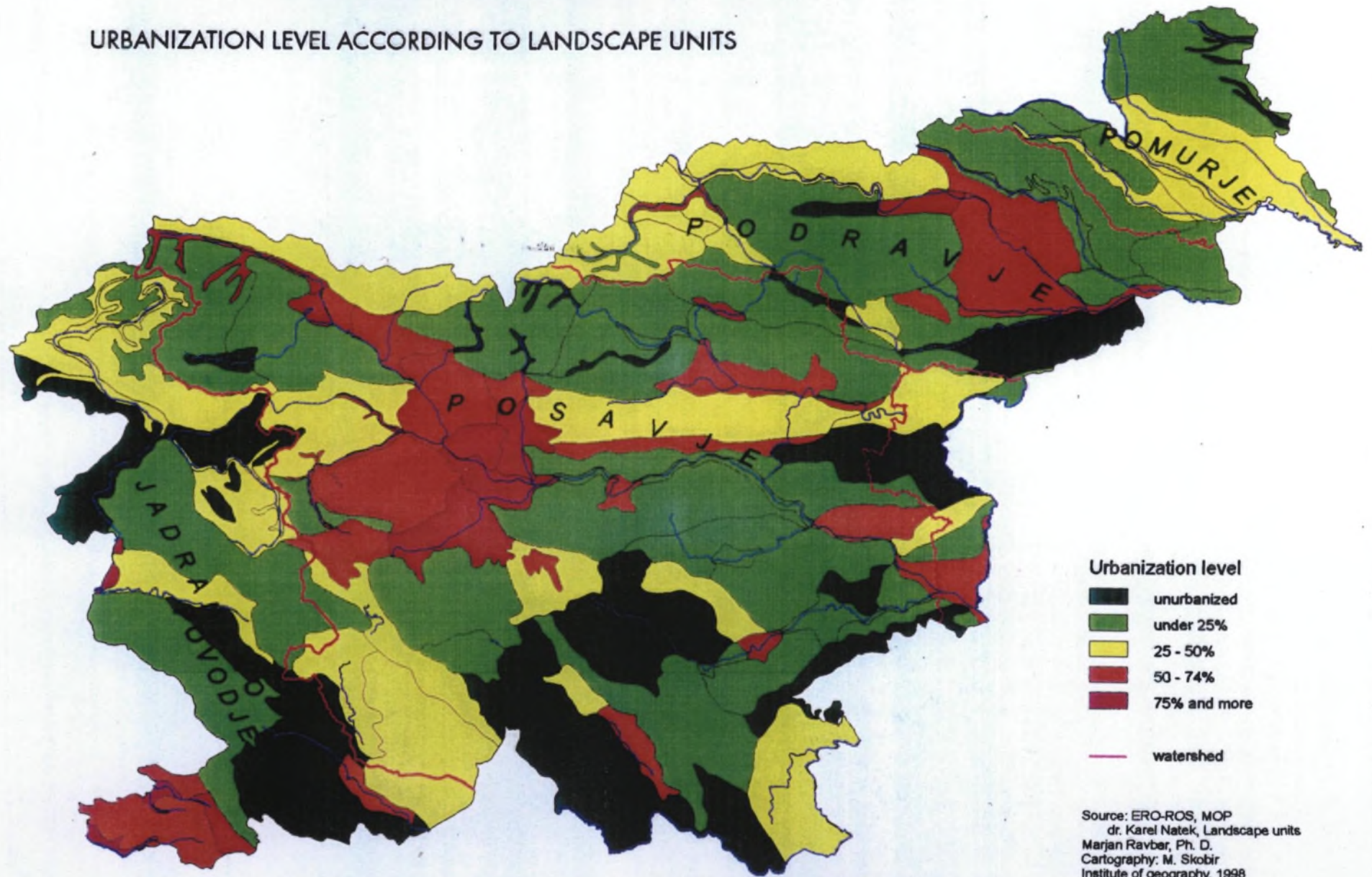
Zgradba in oblika naselij so rezultat več stoletnega razvoja, katerega so oblikovali in določali bolj ali manj podobni, nespremenjeni dejavniki (kmetijstvo, socialni odnosi, tradicija). Bistveno so se spremenili šele s širjenjem urbanizacije in industrializacije. Ob tem se je na podeželju pričela uveljavljati kultura mest in industrijska miselnost. Posledice tega se odražajo v podobi naselij, čeprav gre tudi za globlje, strukturne spremembe. Poglavitne oblike naselij, ki so značilne za nov, post industrijski, poselitveni vzorec so: mesta, obmestja (urbanizirana in/ali suburbanizirana naselja) in podeželska naselja.

Več desetletno spremljanje preobrazbe naselbinskega sistema je še pokazalo, da sta se oblikovali dve območji s povsem specifičnimi razvojnimi problemi. Na eni strani razlikujemo urbanizirana ravninska območja, čigar teritorij se na obrobju območij gospodarske in populacijske koncentracije postopno širi proti hribovju. Na drugi strani pa so podeželska območja. Ta diferenciacija je bila spontana, pa najsi gre za depopulacijo perifernih in hribovitih vasi ter zaselkov ali pa za stihijsko koncentracijo prebivalstva v obmestnih naseljih, ki jo spremlja razpršena stanovanjska gradnja individualnih stanovanjskih hiš, pogojena z liberalnim nakupom zemljišč in premalo selektivno urbanistično politiko. Prvo se dogaja v odročnih, prometno slabše dostopnih in hribovitih območjih, drugo pa v radiju ugodne dostopnosti do delovnih mest (Klemenčič, 1992).

Urbanizacija nam je torej zapustila svoje značilne modalitete, kot so progresivna koncentracija v središčih, povezana z i(e)migracijo prebivalcev in gospodarskih aktivnosti ter različne oblike bolj ali manj industrijskih mest, omejenih s cezurami v agrarni pokrajini. Funkcije "historičnih" mest, ki so v hierarhiji naselij združevale socialne, gospodarske in politične funkcije postopno stopajo v ozadje. Danes na njihovo mesto stopajo širše mestne aglomeracije s svojimi obmestji, ki s svojstvenim prepletanjem različnih dejavnosti "obvladujejo" obsežno urbanizirano gravitacijsko zaledje.

Nove oblike urbanizacije jačajo ekonomsko in socialno vlogo mest v pokrajini, zato prihaja do metropolitanizacije, do intenziviranja vseh vrst povezovanj, skratka do prostorske in socialne prepletenosti med mestnim in obmestnim okoljem. Gre torej za serijo multidimenzionalnih prepletanj, ki postavljajo dosedanje teorije o centralnih krajih v drugačno luč in jih bo v prihodnje še potrebno osvetliti iz različnih zornih kotov. Brez dvoma tudi v Sloveniji že obstoje zametki metropolitanizirane pokrajine, ki so se doslej najintenzivneje oblikovala v osrednji Sloveniji in na Gorenjskem, ob Obali, pa tudi na Dravskem polju in v Spodnji Savinjski dolini. Poleg metropolitanizacije moramo v prihodnje računati še z že izraženimi manjšimi somestji (npr: Ravne – Slovenj Gradec – Dravograd, Krško – Brežice, Radovljica – Bled – Jesenice, ipd), kjer bo prav tako ob intenzifikaciji selektivne terciarizacije, prihajalo do delitve funkcij ne le med mesti, marveč tudi na urbaniziranem podeželju, ki

URBANIZATION LEVEL ACCORDING TO LANDSCAPE UNITS

Urbanization level

- unurbanized
- under 25%
- 25 - 50%
- 50 - 74%
- 75% and more
- watershed

Source: ERO-ROS, MOP
dr. Karel Natek, Landscape units
Marjan Ravbar, Ph. D.
Cartography: M. Skobir
Institute of geography, 1998

ta somestja obdaja. Globalizacija razmer v naši sosesčini (predvsem ob zahodni slovenski meji) kaže na funkcionalno prepletanje različnih dejavnosti. Pričakovana koncentracija širokega spektra servisnih — oskrbnih dejavnosti v mestih bo še nadalje postopno izrivala iz mest funkcije bivanja, dela, konzuma in rekreacije na mestno obrobje, ki bo tako skozi različne oblike dnevnih kontaktov vse bolj povezano z mesti. Regionalna središča, ki obenem pomenijo ogrodje urbanega sistema naj bi s tem pridobila predvsem na kvaliteti funkcij in izenačevanju le-teh na ravni istega hierarhičnega nivoja. Predvsem na področju organizacije javnih služb, medtem ko naj bi specifičnosti ponudbe drugih storitvenih oz. proizvodnih funkcij izhajale iz potreb in možnosti pripadajočih gravitacijskih območij.

Urbani prostor sodobnih mest razpada na koncentrirano staro mestno jedro in razpršeno pozidavo, ki v obliki nekakšnih kolobarjev obkroža svojo "središnico". Ta prelom, ki preprosto ustreza sodobnemu načinu življenja, ima pomembne ekonomske, politične, kulturne in socialne posledice. Stara mestna jedra izgubljajo svoje tradicionalne funkcije. Ljudje in posli se selijo v obmestja.

Politika mest je nenadoma ostala pred nepremostljivo oviro, kako zavarovati mestna središča — mestna jedra, hkrati razvijati nova obsežna urbana okolja in vse skupaj povezati v novo razvojno usmeritev, ki bo mestom dajala potreben gospodarski razvoj, kakovost in socialno prijaznost. To so sicer univerzalne zadrege, ki pa jih v Sloveniji za nameček pospešuje še splošni pravni nered pri urejanju prostora in slabo izpeljana lokalna samouprava. Pri mestih primanjkuje razvojnih vizij. V pomanjkanju razvojnih idej, menadžerske kulture sodelovanja namesto vladanja in medsebojnega izključevanja, prevladujejo improvizacije, ki samo povečujejo prostorski voluntarizem, pravni kaos in poglobljajo razvojno brezizhodnost. Naša mesta so vsa po vrsti brez strateških razvojnih programov, kompleksne prostorske politike in učinkovitega razvojnega menedžmenta, ki bi vsebinsko reševali mestna središča v povezavi z obmestji.

Mesta bi morala dobiti večje pravice do izvirmih davkov, toda hkrati aktivneje voditi nepremičninski trg. Skupaj z državo bi morali dojeti, kako pomembno je fiskalno usmerjanje investicij, finančno in prostorsko spodbujanje dejavnosti in vsebin v mestih, kamor poleg tradicionalnih mesto tvornih dejavnosti, od trgovine, financ, kulture in turizma, naslonjenih na komunikacijske in prometne poti sodijo tudi strokovni in menadžerski pristopi. V tem se morajo razlikovati fiskalne obremenitve med centrom in obmestji, med zelenimi in nezaželenimi poslovnimi dejavnostmi v mestnih središčih ali obmestjih, med aktivnimi lastniki in onimi, ki ne želijo ali nočejo upoštevati javnega interesa.

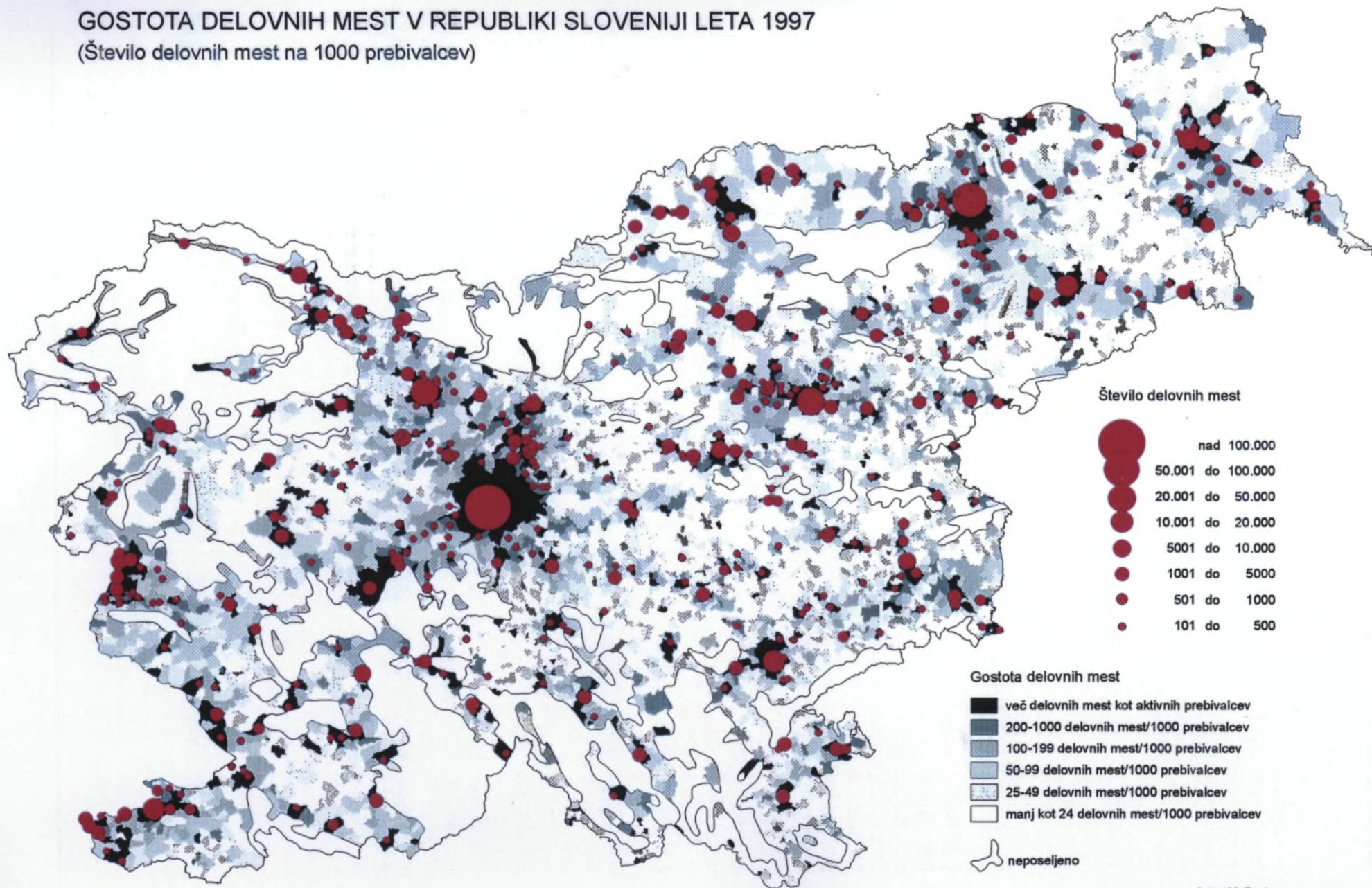
3.4 Razporeditev delovnih mest in v Republiki Sloveniji v funkciji razvoja omrežja naselij

Slovenija je ob dinamičnem razvoju zaposlovanja že v začetku osemdesetih let dosegla polno zaposlenost in raven srednje razvite industrijske države. Zaposlenost prebivalstva je do sredine druge polovice osemdesetih let naglo naraščala. Po letu 1987 sledimo gospodarski in družbeni krizi, pozneje povezani še s spremembo družbenega sistema, ki se odraža v zmanjševanju števila delovnih mest in povečani stopnji brezposlenosti. V zadnjem desetletju se je število delovnih mest zmanjšalo za četrtno (73 %), število brezposelnih pa povečalo za osemkrat. Spremembe so povzročile opazne strukturne spremembe v zaposlenosti aktivnega prebivalstva in naselbinski strukturi. Od prevlade primarnega sektorja, je v strukturi aktivnega prebivalstva prišlo najprej do prevlade sekundarnega sektorja, posebej v zadnjih letih pa že prevladuje delež terciarja in kvartarja oz. služnostnih dejavnosti (glej preglednico št. 4).

V povojnem obdobju se je ob starih industrijskih območjih oblikovalo več novih razvojnih — zaposlitvenih središč, ki so postopoma prevzemale funkcije novih razvojnih polov. Tradicionalnim zaposlitvenim središčem, kot so Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Jesenice, Trbovlje in drugi, so se pridružili novi centri, zlasti: Novo mesto, Nova Gorica, Murska Sobota, Velenje in somestji Koper – Izola – Piran ter Krško – Brežice. Vsa našeta zaposlitvena središča so ogrodje policentričnega sistema, ki je še danes nosilec razvoja zaposlitvenih, gospodarskih in servisnih dejavnosti. Nova razvojna središča so pripomogla k socialnim in gospodarskim spremembam nekaterim, v preteklosti manj

GOSTOTA DELOVNIH MEST V REPUBLIKI SLOVENIJI LETA 1997

(Število delovnih mest na 1000 prebivalcev)

razvitim širšim območjem. Zlasti od leta 1970 dalje so se praviloma hitreje razvijale regije, katerih raven razvitosti je bila dotlej podpovprečna, počasneje pa regije, katerih dosežena stopnja je bila nadpovprečna (Vrišer, 1988). To je omogočalo postopno zmanjševanje razlik glede življenjskih razlik in delovnih pogojev prebivalstva med posameznimi regijami. Po osamosvojitvi opazamo zopet centralizacijo zaposlenosti v osrednji in deloma v jugozahodni Sloveniji. Po podatkih registra organizacij in skupnosti (ROS) med leti 1993 do 1996, ko se je skupno število delovnih mest — predvsem zaradi nadpovprečnega padca v industriji in primarnem sektorju — zmanjševalo po povprečni letni stopnji –3 % in je bila ta stopnja od 3 do 6 krat višja v Zasavju, Notranjskem, Podravju ali na Dolenjskem kot v osrednji Sloveniji, Gorenjskem ali ob Obali.

Preglednica 4: Število in delež zaposlenih v Republiki Sloveniji po sektorjih gospodarskih dejavnosti (1953–1996).

Zaposlenost – brezposelnost – struktura zaposlenosti	Leto 1953	Leto 1961	Leto 1971	Leto 1981	Leto 1991	Leto 1996
Število zaposlenih	281344,0	458286,0	572814,0	801798,0	746041,0	634651,0
povprečna letna stopnja rasti/padanja v %		+6,3	+2,3	+3,4	-0,7	-3,2
Število brezposelnih	9929,0	7721,0	14978,0	12315,0	75079,0	124470,0
povprečna letna stopnja rasti/padanja v %		-3,1	+6,9	-1,9	+19,8	+10,6
Dejavnostna struktura zaposlenih ⁵ v %						
→ Primarni sektor	53,6	38,9	27,2	15,8	13,7	9,9
→ Sekundarni sektor	28,7	37,1	45,7	48,3	45,6	42,0
→ Terciarni sektor	9,5	9,8	14,8	20,5	18,4	21,3
→ Kvarterni sektor	8,2	14,2	12,3	15,4	22,3	26,7
SKUPAJ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: Statistični urad RS, lastni izračuni.

Nosilno gospodarsko in zaposlitveno ogrodje je leta 1997 sestavljalo 99 zaposlitvenih centrov z več kot 1000 delovnimi mesti. V njih je bilo 84 % vseh delovnih mest v Republiki Sloveniji. V številu delovnih mest izrazito prevladuje metropolitansko območje Ljubljane, kjer je trikrat več delovnih mest kot v Mariboru⁶ Kranj in Celje sta na naslednjih mestih s približno prav toliko delovnimi mesti skupaj kot Maribor. Sicer pa prevladujejo ljubljansko-gorenjsko-kamniško bistriški zaposlitveni bazen (s 40 % vseh delovnih mest), ter podravski in celjsko-velenjski (vsak s po 10 % delovnih mest). Sledijo manjši zaposlitveni centri, ali skupine centrov: Novo mesto, Nova Gorica, Obalna mesta in Murska Sobota (vsak z okoli 4 % delovnimi mesti) ter koroško somestje industrijskih centrov (Slovenj Gradec – Dravograd – Ravne – Mežica), Zasavska mesta, Ptuj, Postojna (z okoli 2,5 % delovnih mest). Poleg tega je še niz manjših zaposlitvenih (industrijskih) krajev, ki imajo v povprečju eno ali dve industrijski panogi. Naselij, ki so imela več kot 100 delovnih mest je bilo 405, kar pa je pomenilo 95 % vseh delovnih mest v Republiki Sloveniji. Primerjavi med razporeditvijo poseljenosti in razporeditvijo delovnih mest torej kažeta na relativno močnejšo koncentracijo delovnih mest kot poseljenosti (Ravbar, 1997 b). Kljub močni koncentraciji delovnih mest v manj kot desetini mest in pretežno industrijskih naselij (glej priloženo karto), je zadnje obdobje ob negativnih težnjah pri možnostih zaposlovanja, vzpodbudilo tudi razpršitev delovnih mest, kar lahko v regionalnem razvoju ocenimo tudi kot pozitivne dekoncentracijske težnje. Delovna mesta se postopoma razporejajo vse bolj enakomerno, saj ima vsaj eno delovno mesto 4225 naselij ali 70 % slovenskih naselij, leta 1991 je bilo teh naselij 2902 ali 49 % (pred desetimi leti jih je bilo le 2206 ali dobra tretjina). To pomeni, da se je število naselij z najmanj enim delovnim mestom v najmanjših — pretežno podeželskih naselji v proučevanem obdobju podvojilo.

⁵ Podatki za leto 1996 so povzeti po Statističnih informacijah, št. 17/97, Statistični urad RS in niso povsem primerljivi s prehodnimi podatki, ki temelje na popisnih rezultatih.

⁶ Razmerje v številu delovnih mest med Ljubljano in Mariborom je bilo pred desetletjem še 2:1.

Preglednica 5: Regionalne disparitete (po statističnih regijah) v številu in gostoti delovnih mest ter količnikih odstopanj od državnih povprečij po tipih naselbinskih območij v Sloveniji leta 1997.

Statistična regija	Mesta				Obmestna naselja				Urbanizirana podeželska naselja				Podeželska naselja				Skupaj				Delež del. mest
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	od RS
Dolenjska	26058	762,4	1,27	1,86	3663	282,6	1,11	0,74	6550	292,3	1,18	0,75	2244	62,6	0,91	0,18	42178	356,3	1,02	0,93	5 %
Gorenjska	51071	540,7	0,90	1,42	13258	209,5	0,82	0,52	3743	177,5	0,72	0,42	773	51,4	0,75	0,15	82103	319,3	0,91	0,81	9 %
Goriška	20340	635,4	1,06	1,63	12221	389,3	1,53	0,98	8580	443,7	1,80	1,08	2798	75,9	1,11	0,22	56160	371,9	1,06	0,97	6 %
Koroška	15001	568,0	0,95	1,46	4237	392,1	1,54	0,99	4465	221,9	0,90	0,54	1031	63,8	0,93	0,19	24734	336,5	0,96	0,88	3 %
Notranjska	8708	536,8	0,89	1,39	241	2,0	0,01	0,51	4947	534,9	2,17	1,04	2216	98,8	1,44	0,31	16353	326,4	0,88	0,85	2 %
Obalno-kraška	27651	585,4	0,98	1,56	6367	240,0	0,94	0,59	3777	266,4	1,08	0,64	1191	89,6	1,31	0,26	45353	355,0	1,01	0,91	5 %
Osrednje-slovenska	191921	590,5	0,98	1,46	26959	248,8	0,98	0,58	5696	167,9	0,68	0,39	2988	80,1	1,17	0,21	254523	415,3	1,19	1,00	31 %
Podravska	75440	581,3	0,97	1,65	15880	183,1	0,72	0,54	8390	227,4	0,92	0,57	3353	50,2	0,73	0,17	118943	292,3	0,83	0,86	14 %
Pomurska	24420	900,5	1,50	2,36	2460	326,5	1,28	0,87	5811	180,0	0,73	0,51	4547	72,7	1,06	0,24	39698	289,7	0,83	0,86	5 %
Posavska	14048	626,2	1,04	1,67	3588	449,9	1,76	1,26	1912	172,3	0,70	0,52	2230	75,1	1,10	0,24	21778	305,9	0,87	0,90	3 %
Savinjska	60175	650,6	1,08	1,65	14595	309,7	1,21	0,82	14196	247,1	1,00	0,65	3589	63,7	0,93	0,19	107150	356,6	1,02	0,95	13 %
Zasavska	11817	390,4	0,65	1,10	1295	203,6	0,80	0,54	1694	362,7	1,47	0,87	240	48,6	0,71	0,13	15046	325,4	0,93	0,89	2 %
SLOVENIJA	526650	600,1	1,00	1,55	104764	255,2	1,00	0,65	69761	246,8	1,00	0,62	27200	68,5	1,00	0,21	833139	350,3	1,00	0,92	100 %

Vir: Statistični urad RS, lastni izračuni.

1 = Število delovnih mest leta 1997.

2 = Gostota delovnih mest/1000 prebivalcev.

3 = Količnik odstopanja od povprečja R.S.

4 = Razmerje med delovno aktivnim prebivalstvom in delovnimi mesti leta 1997.

Analiza razmestitve delovnih mest na regionalni ravni⁷ teh pozitivnih premikov še ne odraža, saj v zadnjih desetih letih ni prišlo do zaznavnih sprememb. Če odmislimo zmanjšanje števila delovnih mest, ki v državi v proučevanem obdobju pada po povprečni letni stopnji — 2,0 %, se razlike v gostoti delovnih mest, izmerjeni s številom delovnih mest/1000 prebivalcev, še naprej ohranjajo v podobnih razmerjih. Tako je povprečna gostota delovnih mest v Osrednji Sloveniji še vedno 1,4 krat višja od tiste v Pomurju. Zaradi velike koncentracije delovnih mest v širši ljubljanski okolici, ki za 19 % presega delovno aktivno prebivalstvo, so podpovprečne gostote delovnih mest v Pomurju, Podravju, Posavju, Koroškem, Notranjskem, Zasavju in celo na Gorenjskem (glej preglednico št. 5).

Še večje so razlike v razporeditvi delovnih mest, če opravimo primerjavo na ravni lokalnih skupnosti. Tako ima najvišjo gostoto delovnih mest mestna občina Murska Sobota (!) — 718,3 delovnih mest na 1000 prebivalcev in ta gostota je npr. dvajsetkrat višja od občine z najnižjo gostoto delovnih mest — Destrnik-Trnovska vas. Nasploh podrobnejša primerjava razmestitve delovnih mest kaže na visoko stopnjo polarizacije delovnih mest v največjih mestih — regionalnih središčih ter še nekaterih zaposlitvenih središčih kot npr: Domžale, Ravne – Prevalje, Postojna, Sežana, Rogaška Slatina, Idrija, Bled, Metlika, Zreče, Kidričevo, Naklo, Cerklje, Žiri, Semič, Nazarje, Muta ... Občin z nadpovprečno gostoto delovnih mest je le 27 ali 18 %. Na drugi strani pa je dobra desetina (11 %) občin, pretežno v SV Sloveniji, ki ne dosegajo niti četrtine od povprečne stopnje gostote delovnih mest. To sproža obsežno dnevno migracijo zaposlenih, ki močno presega tudi polurno izohrono potovanja na delo. Ta območja predstavljajo 6 % površja in v njih živi 4 % prebivalstva v Republike Slovenije.

Razmestitev delovnih mest po naravno-geografskem ali politično-teritorialnem načelu je močno odvisna od stopnje njihove ekonomske in splošne razvitosti. Za manj razvita okolja velja, da koncentrirajo razvoj delovnih mest pretežno v enem (industrijskem) centru. Razvitejši regije pa imajo praviloma (spontano) razvitih večino naselij z raznovrstno strukturo delovnih mest, ki si sledijo v nizih — “preprogah”. V Sloveniji se (kljub relativni neprimerljivosti našega urbanega sistema z evropskim zaradi svoje majhnosti) na prelomu tisočletja že sluti spontano oblikovanje razvojnih osi, povezanih tudi z razmestitvijo delovnih mest. Določajo jih omrežja tistih mest, ki so med seboj povezana s trgovsko delovno silo, z ustreznimi prometno “mrežno” ter “koridorsko” gospodarsko infrastrukturo in z ostalo komunikacijsko opremo v enotno gospodarsko-geografsko območje. Oblikovanje razvojnih zaposlitvenih osi zavira zlasti dezurbanizacija, ki že prerašča dejansko urbanizacijo (Ravbar, 1997 b).

Razvrstitev delovnih mest v značilne skupine naselij glede na doseženo urbanizacijsko raven nam je pokazala troje in sicer:

1. Da je koncentracija delovnih mest še vedno osredotočena v mestih kjer število delovnih mest močno presega število aktivnega prebivalstva, v urbaniziranih območjih je ta stopnja za več kot polovico nižja in podeželju še vedno zanemarljiva.
2. Da je gospodarska recesija, prikazana s povprečno letno stopnjo sprememb v številu delovnih mest najbolj prizadela mesta, medtem ko ostala območja beležijo rast, kar si razlagamo s “prisilnim samozaposlovanjem” v krajih stalnega prebivališča tistih delavcev, ki so v mestu izgubili delo, z razvojem podjetništva in tudi zaradi napredujočih učinkov pojava “spillover” (pojava suburbanizacije tudi v razmestitvi delovnih mest), kot ene izmed urbanizacijskih razvojnih faz. Gornjo tezo potrjuje tudi delež delovnih mest pri samostojnih podjetnikih, ki je na podeželju prevladujoč. Po letu 1990 so delovna mesta (in število prebivalstva) narasla predvsem v območjih, ki mejijo na mestna središča. Tu število delovnih mest že dosega sedmino vseh delovnih mest v republiki. To že nakazuje rastoče gospodarsko prepletanje med mesti in pripadajočimi urbaniziranimi območji, kakršno je opazno tudi v razvitejših državah. Tok prometa delojemalcev se s tem preusmerja od enostranske povezave v (z) mesto(m) na različne cilje, ki so (vse bolj enakomerno) razporejeni v mestni regiji in ki pogojujejo nasprotno prostorske tokove delodajalcev.

⁷ Regionalno raven (primerljivo tudi z NUTS 3) nam v pričujoči raziskavi pomenijo statistične regije kot jih uporablja SURS.

3. Napredek v razvoju delovnih mest v devetdesetih letih zaznavamo tudi (celo) v najbolj ogroženih in celo "odmirajočih" podeželskih območjih, čeprav je absolutno število še razmeroma skromno (zanemarljivo) ter se tehnološki prepad med urbaniziranimi območji in podeželjem kljub nakazanim težnjam še naprej povečuje. (glej preglednico št. 6).

Preglednica 6: Razmestitev delovnih mest po značilnih skupinah naselij v R. Sloveniji.

Tipologija naselij	Število delovnih mest leta 1997	Št. delovnih mest/1000 prebivalcev leta 1991	Št. delovnih mest/1000 prebivalcev leta 1997	Gostota delovnih mest/km ² leta 1991	Gostota delovnih mest/km ² leta 1997	Povpr. letna stopnja sprememb 1991–1997
Mesta	526650	726,9	600,1	756,1	624,2	-3,14 %
Suburbanizirana obmestja	51429	266,0	288,9	60,9	66,2	+1,39 %
Ostala obmestna naselja	53335	206,4	229,4	25,4	28,3	+1,77 %
Urbanizirana podeželska naselja	69761	230,7	246,8	21,5	23,0	+1,13 %
Stabilna podeželska naselja	14244	75,0	82,8	2,9	3,2	+1,66 %
Ogrožena podeželska naselja	11442	56,1	65,0	1,6	1,9	+2,47 %
Odmirajoča podeželska naselja	1514	21,0	30,8	0,4	0,5	+6,54 %
SKUPAJ	728375	417,8	370,1	41,2	36,5	-2,00 %

Vir: Statistični urad RS, lastni izračuni.

Analiza vrednotenja slovenskih naselij na podlagi strukture delovnih mest in temelječe na socialno geografskih spremembah, na ekonomski strukturi prebivalstva ter fiziognomskih in funkcionalnih spremembah v pokrajini je pokazala, da prevladuje "urbano-industrijski" tip strukture delovnih mest, kjer na tretjini državnega teritorija prebiva štiri petine prebivalstva. Tu pa je tudi 95 % vseh delovnih mest z dvotretjinsko prevlado delovnih mest v služnostnih dejavnostih. Večina naselij (nad devet desetih) v tej skupini ima vsaj minimalno število delovnih mest, namenjenih pretežno oskrbi tam prebivajočega prebivalstva. Značilnost urbaniziranih območij je še v izjemno intenzivni dnevni migraciji, ki zajema okvirno polovico zaposlenih in v načinu življenja, ki je identičen mestno naravnemu. Bistvo urbano-industrijskega tipa v strukturi delovnih mest je še v bogatem spektru izmenjevalnih dogajanj med mesti in njim pripadajočim obmestjem ter v fizični preobrazbi naselij, kot posledici socialnega prestrukturiranja prebivalstva. Po ocenah se ta tip oblikuje v okolici srednje velikih mest v oddaljenosti 10 do 15 km od mestnih središč. Glede na to, da je prebivalstvo v "dnevni kontakt" z osrednjim mestom, ki je po pravilu hkrati tudi zaposlitveno središče, značilnot tega tipa tudi "kolebajoč" (intervalen) individualni promet z visokimi obremenitvami in hkratnimi zahtevami po oblikovanju javnega prometa, ki pa je "neuresničljiv" v krajšem časovnem obdobju. Intenzivna dnevna delovna migracija delovne sile je posledica "nuklearne" razporeditve delovnih mest. Podeželsko-agrarni tip, ki predstavlja dve tretjini ozemlja RS in petino prebivalstva, označuje minimalno število delovnih mest (5 %), opazen primanjkljaj delovnih mest v aktivnem prebivalstvu kar zopet sproža intenzivno dnevno migracijo v zaposlitvena središča.

V strukturi delovnih mest je opazen prehod od sekundarnega k terciarnemu sektorju in informatiki. Nove tehnologije se odmikajo od "količinske (fordistične)" proizvodnje in stremijo k fleksibilni (postfordistični), ki temelji na kakovosti, konkurenčnosti in povečani količini znanja. V teh pogojih so mesta, mestne regije in prostorski razvoj v stalni preobrazbi. Še v bližji preteklosti so posamezna območja med sabo izenačevali npr. z ustanavljanjem industrijskih centrov, ki so tedaj pomenili diferenciacijo v razvojni moči pokrajine (območja ali mesta). To je bil razvojni vzorec gospodarskega in prostorskega razvoja v 70-letih. Zaradi pretežno industrijskega razvoja smo tudi razlikovali prosperirajoča in stagnirajoča območja in znotraj njih razvijajoče se predvsem mestne regije. Med njimi in okolico je prihajalo do ekonomsko-socialne polarizacije, ki je privedla tudi do drobne segregacije med posameznimi območji v Sloveniji. Še nedavno tega so imela takšna mesta — industrijski centri, z njimi pa tudi celotne regije pomembno gospodarsko moč, v njih je bila opazna socialna in prostorska dinamika. Po letu 1990 nastajajo novi, disperzni zametki zaposlitvenih "jeder",

stara se le postopno obnavljajo, deloma tudi selijo in ni več klasične delitve na zaposlitveni center in periferijo, ki je bolj ali manj le "dajalec" pretežno nekvalificirane delovne sile. Povečuje se vloga kvalitativnih momentov kot npr. izobrazba, kakovost življenja, ipd kot lokacijskih faktorjev. Zato morajo območja (oz. mestne regije) upoštevajoč sodobne lokacijske faktorje za oblikovanje ekonomsko uspešnih dejavnosti izpolnjevati nekaj pogojev, kajti sodobne gospodarske dejavnosti pritegnejo:

- območja in naselja s prijazno pokrajinsko mikavnostjo ("*natural amenities*");
- kraji z atraktivnimi bivalnimi pogoji (pred tistimi s cenenimi bivalnimi pogoji);
- območja z atraktivno kulturno ponudbo kot tudi z uspešnim šolskim sistemom in možnostmi nadaljnega izobraževanja ("*cultural amenities*");
- območja z znanstveno-raziskovalno (tehnološko) tradicijo in sodobno infrastrukturno opremo;
- univerzitetna središča (posebej na naravoslovnem in tehničnih področjih);
- območja s koncentracijo visoko kvalificiranih strokovnjakov v obstoječih podjetjih z visoko tehnologijo ali tehnoloških parkih (univerzah);
- območja, katerih tamkajšnje zmožnosti so "sposobne tveganja" ("*venture capital*");
- območja z majhnim deležem industrijskih podjetij, ki onesnažujejo okoje, in območja ki so se odzvala pozivom po okolju prijazni proizvodnji;
- območja z bogato ponudbo specializiranih "*business services*" in so sposobni še naprej "predelovati" proizvode visoke tehnologije;
- območja s prevladujočo srednjo in visokošolsko izobrazbeno strukturo in postopnim neprestanim izboljševanjem te strukture;
- središča z že izgrajenim omrežjem (predvsem) hitrih in drugih sodobnih cest.

V mestnih regijah in zgostitvenih območjih prihaja istočasno do prostorske decentralizacije proizvodnih kapacitet ob istočasni prostorski centralizaciji finančnih in drugih "kontrolnih" funkcij. Aglomeracijske tendence se ne odražajo le na področju modernih tehnologij, marveč tudi na področju novih "fleksibilnih" proizvodenj. Zato se v Sloveniji kot možne strategije regionalnega razvoja tudi na področju zaposlovanja ponujajo naslednje "tipologije": (A) v starih industrijskih središčih najbrž pridejo v poštev "*neo-fordistični*" *razvojni vzgibi*, ki naj na starih "fordističnih" tradicijah iščejo nove proizvode in tehnologije. (B) za vrsto majhnih in srednje velikih središč, čigar proizvodnja še vedno temelji na industrijski produkciji, se ponuja nova paradigma "*fleksibilne specializacije*".

Na socialno-ekonomskem področju igra odločujočo vlogo kvalifikacijska in izobrazbena struktura, s katero se povečujejo možnosti vključevanja v inovacijske gospodarske tokove, kajti "od znotraj" določena regionalna identiteta in sociokulturna kreativnost so brez dvoma najmočnejši argumenti. Z ustrezno izobrazbeno strukturo prebivalstva (in kapitala) se oblikuje ustvarjalno okolje, ki praviloma tvori prostorsko zaključeno skupnost, pri čemer so administrativne meje manj pomembne oz. ne predstavljajo nekega posebnega "razpoznavnega" kriterija, marveč so to homogenost v načinu ravnanja in zmožnost prilagajanja.

Obsežne spremembe v gospodarski in zaposlitveni strukturi imajo izredno kompleksen odsev tudi na ostala družbena dogajanja; to pa zahteva iskanje novih — kreativnejših poti in instrumentov za oblikovanje uravnoteženega regionalnega razvoja. Vztrajanje na obstoječih socialno-gospodarskih strukturah in zagovarjanju klasičnih politik regionalnega razvoja bo razvojni zaostanek nekaterih slovenskih mest le povečeval. Sodobne politike zahtevajo homogenizacijo bodisi urbano-industrijskega okolja, bodisi podeželja in so povezane z aktivnim iskanjem izhoda iz krize. Navezujejo se tiste grupe prebivalstva, ki še pomenijo aktivni in hkrati inovativni potencial. V tej povezavi je tudi državna pomoč uspešnejša, saj je namenjena (mlajšim) ljudem, ki streme za napredkom v lastnem okolju in čigar življenjska filozofija je "ekološko in socialno" naravnana.

Sodobni cilji urbanega razvoja so usmerjeni k razvoju poslovnih in služnostnih dejavnosti. Naravnani so k vzpodbujanju podjetniške iniciative, pridobivanju posebnih znanj, inovacij in povezovanju v posebne oblike podjetniških — informacijskih omrežij. Poglavitni in dolgoročni cilj razvoja Slovenije

je zato v vzpostavitvi omrežja regionalnih središč ter njim prilagojenih in dopolnjujočih nižjih središč, ki naj izhaja iz partnerstva (ne pa politične prisile) med njimi.

3.5 Napoved razvoja prebivalstva v Republiki Sloveniji in večjih mestih do leta 2020

Demografska predvidevanja ne obetajo bistvenega povečanja števila prebivalcev. Projekcije, ki jih je do leta 2020 v treh možnih variantah opravil Statistični urad RS nas opozarjajo, da lahko po najbolj optimistični varianti pričakujemo povečanje prebivalstva na okoli 2,21 mio., ali letni prirast za okoli 8400 prebivalcev. Po srednji varianti je pričakovati nadaljevanje skromne rasti prebivalstva, tako da do le-to naraslo na okoli 2,05 mio. Pesimistična projekcija pa ocenjuje zmanjšanje štev. preb. od 105 do 150.000 prebivalcev in nazadovala od skoraj dveh milijonov na 1,89 mio. prebivalcev. Dolgoročno je po vseh variantah, ocenjeno nazadovanje števila njenega prebivalstva v starostnih skupinah do 39 let. Število prebivalstva v starostnih skupinah nad 40 let pa bo naraščalo.

Gornje predpostavke smo na podlagi obstoječih teženj preverili tako, da smo težnje zadnjih dvajsetih let "ekstrapolirali" do leta 2020. Ocena bodočih gibanj je za leto 2020 pokazala naslednje rezultate:

Preglednica 7: Ocena bodočih gibanj števil prebivalcev za leto 2020 na podlagi ekstrapolacije 1981-1996.

Tip površja	Št. preb. v letu 1996 – v 1000	Ocenjena letna stopnja sprememb v %	Ocenjen porast/padec št. preb. do leta 2020 v 1000
Dolinski – nižinski – ravninski	1415,0	+0,5	+273,4
Gričevnato, hriboviti ali gorski	569,7	-0,6	-74,7
R. Slovenija	1985	+0,3	+198,7

"Ekstrapolacija" števila prebivalcev je skoraj identična z najbolj optimistično varianto projekcije Statističnega urada RS. V urbaniziranih, ravninskih in dolinskih območjih je pričakovati nadaljnje naraščanje prebivalstva in gospodarskih aktivnosti, usmerjenih v energetske in surovinsko manj zahtevne proizvode ter služnostne dejavnosti. Po drugi pa nas težnje opozarjajo, da se bo število prebivalcev ob nadaljevanju trendov na treh četrtinah slovenskega ozemlja spustilo pod 500.000.

Seveda je pričakovano nadaljevanje teženj eden od možnih scenarijev naselbinskega razvoja, ki bo še podrobneje ovrednoten v nadaljevanju. Sledi pa prav tako ena od možnih projekcij nadaljnjega razvoja števila prebivalcev, ki pa temelji na že uveljavljenih statističnih predpostavkah, ki jo je pripravila kolegica dr. Vojka Šircelj.

3.5.1 Projekcije razvoja prebivalstva do leta 2020⁸ (dr. Vojka Šircelj)

Projekcije so bile izdelane s pomočjo metode komponent. Za uporabo te metode so potrebni podatki o spolno starostni sestavi prebivalstva v časovnem izhodišču projekcije ter hipoteze o prihodnjem razvoju rodnosti, umrljivosti in selitev. Izhodišče projekcij je 1.1.2000. Podatki o sestavi prebivalstva po starosti in spolu in petletnih starostnih skupinah so bili za ta datum ocenjeni na podlagi podatkov za 30.9.1999. Hipoteze o prihodnjem razvoju rodnosti, umrljivosti, notranjih in zunanjih selitvah so bile izdelane v eni sami varianti. Te hipoteze se v nekaterih elementih ujemajo s hipotezami vgrajenimi v projekcije Statističnega urada RS in Urada za makroekonomske analize in razvoj.

Projekcije smo izdelali za tiste občine, čigar urbana središča imajo več kot 10.000 prebivalcev. Ta mesta se hkrati v vseh možnih izhodiščih pojavljajo kot pomembnejši zaposlitveni centri in hkrati v

⁸ Projekcije prebivalstva občin, ki imajo na svojem ozemlju vsaj eno naselje z najmanj 10.000 prebivalci za obdobje med leti 2000–2020.

vseh možnih scenarijih omrežja naselij pojavljajo kot pomembna urbana središča v Republiki Sloveniji. Gre za naslednjih 17 mest, ki so hkrati središča občin (Celje, Domžale, Izola, Jesenice, Kamnik, Kočevje, Koper, Kranj, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Ptuj, Škofja Loka, Trbovlje, Velenje), katerih prebivalstvo predstavlja skoraj polovico prebivalstva Slovenije. Kljub temu je ob prebiranju rezultatov projekcij potrebno imeti v mislih dejstvo, da je izdelava projekcij za tako majhno število prebivalstva zelo tvegano. Projekcije, ki jih prikazujemo na naslednjih straneh so le eden od možnih scenarijev bodočega razvoja občin z mesti nad 10.000 prebivalci. Še posebno glede obsega selitev, ki so v danih razmerah nepredvidljive.

3.5.2 Rodnost

V Sloveniji smo po letu 1980 pričeli zelo hitremu zniževanju rodnosti. Leta 1980 je bila vrednost celotne rodnosti (povprečnega števila otrok na eno žensko) še 2,1, leta 1998 pa le še 1,23. To je peta najnižja vrednost med evropskimi državami. Zniževanje je bilo najhitrejše v 80. letih, nato se je upočasnilo. Približno istočasno kot zniževanje rodnosti, se je pričelo povečevanje starosti žensk ob rojstvu otrok. Modalna starost se je iz starosti 20–24 let prestavila v starost 25–29 let. Poleg zavestnega odločanja za manjše število otrok, je staranje žensk ob rojstvu otrok dejavnik, ki že 20 let vpliva na dodatno zniževanje vrednosti celotne rodnosti v koledarskih letih. Leta 1980 je bila povprečna starost žensk ob rojstvu otrok 25,4 leta, leta 1998 pa 27,8let. V nekaterih evropskih državah je ta starost že višja od 30 let.

Regionalne razlike rodnosti so bile na začetku 80. let velike. Celotna rodnost, izračunana za posamezne upravne enote, je zavzemala vrednosti od 1,5 do 2,5 živorojenega otroka na eno žensko. Najnižje vrednosti so bile zabeležene v takratnih treh mariborskih občinah, ter v takratni občini Koper in Hrastnik. Deset let kasneje so bile razlike med upravnimi enotami že manjše. Rodnost se je namreč bolj znižala v upravnih enotah, ki so imele v letih 1980–1982 visoke vrednosti, kot pa v tistih, ki so imele že takrat razmeroma nizke. V naslednjih petih letih so se razlike še naprej zmanjševale, vendar se v nobeni upravni enoti celotna rodnost ni spustila pod najnižjo raven že opazovano v letih 1990–1992, to je 1,1. Rodnost se je zniževala predvsem v upravnih enotah z relativno visokimi vrednostmi. V teh enotah je bila v letih 1995–1997 vrednosti celotne rodnosti med 1,5 in 1,6 otroka na eno žensko. Značilno je, da je bila rodnost višja kot v drugih upravnih enotah v vseh starostih od 20–39 let. Upravne enote z najvišjo rodnostjo tvorijo obroč okrog glavnega mesta. To so upravne enote brez mest, razen Škofje Loke.

Nizka rodnost, ki je bila še v začetku 80. let omejena le na področja večjih mest, se je postopoma širila tudi na upravne enote brez velikih mest. Upravne enote z nizko rodnostjo se ločijo v glavnem v dve skupini: tiste z razmeroma visoko rodnostjo v starosti 20–24 let in tiste z razmeroma nizkimi vrednostmi v starosti 20–24 let, zato pa višjimi v starosti 30–34 let. Prva skupina upravnih enot se nahaja na vzhodu in jugovzhodu Slovenije, druga pa na zahodu in jugozahodu.

Zniževanje rodnosti po letu 1980 je posledica dveh procesov: zavestnega odločanja za manjše število otrok in višanja starosti žensk ob rojstvu otrok. Ker pa ima zviševanje starosti žensk ob rojstvu otrok biološke meje, se bo vpliv tega procesa sčasoma pričel zmanjševati, zaradi česar je mogoče, da se vsaj začasno zaustavi zniževanje letnih vrednosti celotne rodnosti. Leta 1998 je bila povprečna starost žensk ob rojstvu otrok v Sloveniji 27,8 let, toliko kot na Švedskem v začetku 80. let. Če bo naš razvoj sledil najrazvitejšim evropskim državam, lahko pričakujemo še nadaljnje zviševanje starosti žensk ob rojstvu otrok.

Zato smo v hipotezi o rodnosti za prvo petletno obdobje predvideli enako raven rodnosti kot v obdobju 1994–1998, vendar ob povišani povprečni starosti žensk ob rojstvu otrok; rodnost naj bi se znižala v starosti 20–24 let in povišala v starosti 30–34 let. Povprečna starost žensk ob rojstvu otrok naj bi se zvišala za približno eno leto. Za drugo petletno obdobje smo predvideli povečanje rodnosti za 7–9 %; večje v občinah z nižjo rodnostjo in manjše v občinah z razmeroma visoko rodnostjo. Za obdobji 2010–2015 in 2015–2020 nadaljnjih sprememb nismo predvideli.

3.5.3 Umrljivost

Umrljivost se v Sloveniji znižuje. To zniževanje se od časa do časa zaustavi, tako kot npr. v začetku 90. let, vendar to ne spremeni splošne smeri razvoja. Od leta 1995 dalje se življenje ponovno podaljšuje in to tako moškim kot ženskam. V letu 1996–1997 je bilo pričakovano trajanje življenja ob rojstvu 71,0 let za moške in 78,6 let za ženske. V letih 1990–1992 sta bili ustrezni vrednosti 69,4 let in 77,2 leti. Znatno krajše življenje moških je predvsem posledica izredno visoke umrljivosti moških v mladih in srednjih letih. Največje so razlike v starosti 15–30 let.

Regionalne razlike v umrljivosti so velike in trdovratne: življenje je daljše za tiste, ki žive v zahodni Sloveniji in krajše za tiste, ki žive v vzhodni Sloveniji. Za obdobje 1989–1993 je Statistični urad Republike Slovenije na osnovi analize umrljivosti po upravnih enotah izračunal pričakovana trajanja življenja posebej za vzhodno in posebej za zahodno Slovenijo. Razlika je ob rojstvu znašala 2,5 let za moške in 2 leti za ženske. Ker razlike niso slučajne, smo jih upoštevali tudi pri projekciji za upravne enote. Morebitnega postopnega zmanjševanja razlik nismo predvideli.

Hipotezo o umrljivosti smo oblikovali skladno z nizko varianto umrljivosti (to je visoka varianta za vrednosti pričakovanega življenja ob rojstvu), vgrajeno v Projekcije prebivalstva, ki jih je izdelal Statistični urad. Izkazalo se namreč, da je dejanski razvoj umrljivosti v Sloveniji doslej razmeroma dobro sledil prav tej hipotezi. Le-ta "predvideva" da bo leta 2020 pričakovano trajanje življenja ob rojstvu doseglo vrednost 76 let za moške in 82,5 let za ženske. Tema vrednostima smo ustrezno priredili vrednosti za vzhodno in zahodno Slovenijo.

Preglednica 8: Hipoteza o pričakovanem trajanju življenja ob rojstvu.

	2000–2004		2005–2010		2010–2014		2015–2019	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Vzhodna Slovenija	71,0	78,6	72,0	79,6	73,0	80,6	74,0	81,6
Zahodna Slovenija	73,0	80,6	74,0	81,6	75,0	82,6	76,0	83,6

3.5.4 Selitve

Hipoteze o prihodnjem obsegu selitvenih tokov so praviloma najmanj zanesljive. Obseg in smeri selitvenih tokov so namreč zelo odvisni od sprememb v gospodarstvu, politiki, vrednotah. Prebivalstvo se na te spremembe mnogo hitreje odziva s selitvami kot pa z rodnostjo.

3.5.5 Zunanje selitve

Po uradnih statističnih podatkih je imela Slovenija od začetka 60. let dalje pozitiven selitveni prirast. Dejansko pa je postal pozitiven šele koncem 70. let, ko se je zmanjšalo tako imenovano začasno odseljevanje v razvite evropske države. V letih 1991 in 1992 je imela Slovenija negativen selitveni prirast in tudi struktura selivcev se je bistveno spremenila. Ekonomske migracije so zamenjale migracije, ki so jih sprožile politične spremembe. Vendar se postopoma ponovno vzpostavljajo selitveni tokovi, podobni tistim pred osamosvojitvijo, le da priseljenci ne prihajajo več samo iz drugih republik nekdanje Jugoslavije, temveč tudi iz drugih bližnjih in oddaljenih držav vzhodne Evrope in Azije.

Prihodnji obseg priseljevanja v Slovenijo bo odvisen od potreb na trgu dela, obseg odseljevanja pa od gospodarskega razvoja oz. pogojev zaposlovanja v Sloveniji in v razvitih evropskih državah. Posledice vključitve Slovenije v EU je v zvezi s selitvami zelo težko konkretizirati v obliki vrednosti selitvenega sala, zato smo glede zunanjih selitev prevzeli hipoteze vgrajene v projekcije SURS-a in UMAR-a; to je letni selitveni saldo 2000 oseb do leta 2020. Ker je iz vseh dosedanjih raziskav razvidno, da se priseljenci usmerjajo predvsem v mesta, smo "predvideli" da se bo v 16 občin z mesti nad 10.000

prebivalci usmerilo 85 % letnega selitvenega prirastka. Velikost selitvenega prirastka v posamezni občini naj bi bila sorazmerna številu prebivalstva občine.

V selitvenem saldu naj bi bilo pol moških in pol žensk (!). Tako razmerje med spoloma je bilo vzpostavljeno že v 80. letih in se bo verjetno obnovilo. Glede razporeditve po starosti, pa smo upoštevali dejstvo, da so selitve najpogostejše med mladimi v starosti 20–30 let in da je selitveni saldo za moške po 30 letu starosti rahlo negativen.

3.5.6 Notranje selitve

Intenzivnost preseljevanja v okviru Slovenije je bila največja v 60. in 70. Letih, ko so se na račun praznjenja podeželja polnila slovenska mesta. V letih je število notranjih selitev doseglo vrednost ... odtlej se vrednosti zmanjšujejo. Ker je Slovenija majhna in prometno vedno bolj povezana in ker se postopoma povečuje obseg odseljevanja iz mest na obrobje, predpostavljamo, da se bo selitveni saldo slovenskih mest še naprej zmanjševal (zmanjševal v kolikor je še bil pozitiven oz. povečeval v negativno smer, v kolikor je že sedaj negativen) in to na račun dnevni migracij od doma do delovnega mesta. Zato smo že za obdobje 2000–2005 predvideli 20 % nižji obseg letnega selitvenega salda kot v obdobju 1995–1998, za obdobje 2005–2010 smo ga še prepolovili in nato te vrednosti obdržali do leta 2020 konstantne.

Med tistimi, ki se selijo v okviru Slovenije so doslej vedno številčno prevladovale ženske, zato smo predvideli tudi za prihodnost. Povprečna starost selivcev se postopoma zvišuje. Zato smo največje število preselitev "predvideli" za starost 25–29 let. Ker so ženske ob selitvi praviloma mlajše, je selitveni saldo za ženske stare 20–24 let znatno višji kot za moške.

Projekcije po zgoraj navedenih predpostavkah so nam dale naslednje rezultate kot jih prikazujejo preglednice od št. 9 do 11.

Preglednica 9: Projekcija prebivalstva po petletnih časovnih obdobjih do leta 2020 v izbranih občinah z več kot 10.000 prebivalci.

Občina	Razvoj števila prebivalcev leta:					Porast/padec št. preb.	
	2000	2005	2010	2015	2020	abs.	v %
Celje	49583	49196	48916	48536	47880	-1703	-3,4
Domžale	29326	30525	31395	32128	32662	3336	+11,4
Izola	14514	14482	14431	14344	14154	-360	-2,5
Jesenice	22104	22319	22589	22828	22903	799	+3,6
Kamnik	26093	26792	27338	27840	28168	2075	+8,0
Kočevje	16756	16738	16745	16692	16525	-231	-1,4
Koper	47961	47981	47777	47435	46803	-1158	-2,4
Kranj	51932	52365	52930	53342	53336	1404	2,7
Ljubljana	270295	265530	263260	260426	255962	-14333	-5,3
Maribor	115703	112799	110455	107880	104818	-10885	-9,4
Murska Sobota	20329	20215	20130	19948	19609	-720	-3,5
Nova Gorica	36434	36190	35920	35530	34926	-1508	-4,1
Novo mesto	41337	41881	42401	42850	43062	1725	+4,2
Ptuj	24073	24424	24662	24794	24738	665	+2,8
Škofja Loka	22042	22889	23681	24417	24970	2928	+13,3
Trbovlje	18494	18438	18372	18219	17865	-629	-3,4
Velenje	34281	34653	35282	35765	35810	1529	+4,5

Preglednica 10: Projekcija deleža starejšega prebivalstva od 65 let po petletnih časovnih obdobjih do leta 2020 v izbranih občinah z več kot 10.000 prebivalci.

Občina	Leto 2000	Leto 2005	Leto 2010	Leto 2015	Leto 2020
Celje	14,4	15,7	17,2	18,1	20,6
Domžale	10,9	12,6	14,5	15,7	17,7
Izola	14,0	15,8	16,8	18,0	22,0
Jesenice	12,7	14,1	15,2	16,6	19,9
Kamnik	12,5	13,9	14,7	15,3	17,7
Kočevje	13,5	15,1	15,4	15,9	19,1
Koper	14,5	16,3	17,4	19,0	22,4
Kranj	12,7	14,4	15,9	17,1	19,6
Ljubljana	14,6	16,2	17,6	19,5	23,2
Maribor	15,7	16,9	18,7	20,2	23,6
Murska Sobota	11,9	13,0	15,0	17,3	21,1
Nova Gorica	14,8	16,3	17,4	18,8	22,8
Novo mesto	12,1	13,4	14,2	14,7	16,8
Ptuj	11,9	13,5	15,4	16,7	19,0
Škofja Loka	11,5	12,8	14,0	14,8	16,9
Trbovlje	15,2	15,8	17,5	18,6	21,5
Velenje	7,9	9,7	11,5	13,6	17,9

Preglednica 11: Povprečna letna stopnja rasti prebivalstva po petletnih časovnih obdobjih do leta 2020 v izbranih občinah z več kot 10.000 prebivalci.

Občina	Leto 2000–2005	Leto 2005–2010	Leto 2010–2015	Leto 2015–2020
Celje	-1,6	-1,1	-1,6	-2,7
Domžale	8,0	5,6	4,6	3,3
Izola	-0,4	-0,7	-1,2	-2,7
Jesenice	1,9	2,4	2,1	0,7
Kamnik	5,3	4,0	3,6	2,3
Kočevje	-0,2	0,1	-0,6	-2,0
Koper	0,1	-0,9	-1,4	-2,7
Kranj	-1,7	2,1	1,6	0,0
Ljubljana	-3,6	-1,7	-2,2	-3,5
Maribor	-5,1	-4,2	-4,7	-5,8
Murska Sobota	-1,1	-0,8	-1,8	-3,4
Nova Gorica	-1,3	-1,5	-2,2	-3,4
Novo mesto	2,6	2,5	2,1	1,0
Ptuj	2,9	1,9	1,1	-0,5
Škofja Loka	7,5	6,8	6,1	4,5
Trbovlje	-0,6	-0,6	-0,7	-1,7
Velenje	2,2	3,6	2,7	0,3

3.6 Pogoji okolja in omrežje naselij (Dr. Dušan Plut)

Poselitveni vzorec in omrežje naselij temeljno vpliva na gospodarske, socialne, prostorske in okoljske razsežnosti kakovosti življenja. Okoljski vidiki (trajnostno) sonaravnega razvoja vključujejo zlasti kakovost bivalnega okolja (zrak, vode, prst, vegetacija, hrup), pa tudi rabo in varovanje naravnih virov in prostora. Zlasti dolgoročno zasnovani okoljski cilji sonaravnega razvoja (tudi prostorskega) so dokaj pogosto v nasprotju s kratkoročnejše zasnovani ekonomskimi cilji. Prioriteta oziroma enakovredna, uravnotežena obravnava in vrednotenje okoljskih ciljev v primerjavi z ostalimi cilji prostorskega razvoja je odvisna stopnje prepoznavanja razsežnosti okoljskih problemov in njihove razvojno-varovalne vsebine, okoljske osveščenosti in odgovornosti, pa tudi od dosežene stopnje materialnega standarda ter socialne varnosti. Širše pojmovanje kakovosti bivalnega okolja in sonaravna paradigma (skrb za trajno ohranjanje zdravega okolja in naravnih virov prihodnjim generacijam) zahteva tudi pri načrtovanju prostorskega razvoja naselij podrobnejšo proučitev vplivov urbanih in drugih poselitvenih vzorcev (gostota prebivalcev, razmestitev dejavnosti in stanovnj, zelene površine in odprti prostor), energetske (energetski viri, hrana) in snovno bilanco (zlasti vodno in odpadkovno) naselij (Agenda 21, 1992; Houghton, Hunter, 1994).

Mesta kot večja strnjena naselja so temeljni poselitveni preoblikovalci pokrajinske sestave in vir številnih okoljskih obremenitev zlasti odpadkov, zračnih emisij in odpadne vode. V mestih poselitveni in z njimi povezani drugi okoljski pritiski temeljno vplivajo na globalno, regionalno in lokalno obremenjevanje okolja. S sonaravnega vidika so vplivi urbanih vzorcev ter kazalci urbanih tokov tudi v gospodarsko in okoljsko bolj osveščenih državah še slabo raziskani, posamezne vzorčne raziskave pa tudi z vidika integralnega in sonaravnega načrtovanja prostorskega razvoja omrežja naselij in pokrajinske rabe potrjujejo potrebnost in tudi okoljsko ter energetske razsežnost zlasti mestnih tokov (Plut, 1995).

Tudi v Sloveniji ne razpolagamo s sistematičnimi raziskavami okoljskih posledic omrežja (vzorca) naselij in snovno-enegetskih tokov med večjimi naselji in na območju posameznega večjega naselja. Posredno lahko sklepamo s pomočjo kazalcev kakovosti bivalnega okolja, zlasti mestnega. Vendar je potrebno zlasti v geografsko mozaični sestavi Slovenije upoštevati velike regionalne in celo lokalne razlike v samočistilnih sposobnostih, ki skupaj z obremenjevanjem sovplivajo na (ne)onesnaženost bivalnega okolja. Tudi zaradi navedenega dejstva je potrebno pri načrtovanju sistema (omrežja) naselij Slovenije upoštevati tako samočistilne sposobnosti kot tudi druge prostorsko-okoljske pogoje, varovalne omejitve ter stopnjo in obseg pokrajinske, zlasti urbane degradacije.

3.6.1 Analiza stanja in trendov bivalnega okolja Slovenije

3.6.1.1 Onesnaženost zraka

V obdobju 1960–1985 je bila problematika onesnaženosti zraka v naseljih najbolj pereč okoljski problem Slovenije. Procesi koncentracije emisijskih dejavnosti in prebivalstva v slabo prevetrenih dolinah in kotlinah so povzročili zlasti v kurilni sezoni (oktober – april) zelo visoke koncentracije zlasti žveplovega dioksida. Po pretežno nesistematičnih zgodnjih meritvah sklepamo, da je bilo ozračje v slovenskih mestih najbolj onesnaženo konec 60. in v začetku 70. let (Špes, 1994). V sedemdesetih letih je več kot tretjina mestnih prebivalcev oziroma četrina vseh prebivalcev Slovenije živelo v naseljih s prekomerno, zdravju škodljivo onesnaženostjo zraka (3. in 4. območje), hkrati pa so zračne emisije zlasti SO₂ prispevale pomemben delež k propadanju gozdov (Nacionalni program ..., 1998, s. 8). Zato je bila upravičeno prva v praksi uveljavljena okoljska prioriteta Slovenije izboljšanje kakovosti mestnega ozračja.

V obdobju 1977–1996 so se koncentracije SO₂ (in dima) v nekaterih najbolj onesnaženih slovenskih krajih in pokrajinah pomembno izboljšale (Preglednica 12), zlasti na račun večjega izboljšanja zračnih

razmer v kurilni sezoni. Klasične zračne emisije in imisije pa so po podatkih HMZ RS za 90. leta sezonsko še vedno zdravstveno in gospodarsko nesprejemljive, hkrati pa naraščajo prometne emisije. Pozitivni in evropsko naravnani so nekateri, sicer pozni ukrepi (uvoz čistejšega premoga, zamenjava goril, zmanjšanje vsebnosti žvepla v gorivih itd.) za zmanjševanje onesnaženosti zraka (zlasti glede SO₂), prepoved uvoza vozil brez katalizatorja, večji delež neosvinčenega bencina v skupni porabi bencina, strožja okoljska zakonodaja, potek okoljskih sanacij itd., ki so izboljšali kakovost ozračja v številnih naseljih. Upoštevati pa je potrebno tudi letno in sezonsko spremenljivost klimatskih in meteoroloških razmer, ki pomembno sooblikujejo imisijske vrednosti za posamezno naselje in obdobje.

Preglednica 12: Onesnaženost zraka v Ljubljani, Mariboru in Celju (1977–1996).

MESTO	Povp. koncentracija dima – druga pol. pol. 70. let	Povp. konc. dima – 80. leta	Povp. konc. dima – prva pol. 90. let in l. 1996	Povp. konc. SO ₂ – druga pol. 70. let	Povp. konc. SO ₂ – 80. leta	Povp. konc. SO ₂ – prva pol. 90. let in l. 1996 (SO ₂ , NO ₂)
Ljubljana	81 do 65 *	60 do 19	42 do 28 (30)	199 do 165	150 do 67	78 do 18 (49, 39)
Maribor	80 do 58	57 do 25	28 do 11 (17)	121 do 103	122 do 67	76 do 23 (24, 39)
Celje	51 do 42	47 do 23	29 do 13 (16)	165 do 126	136 do 49	49 do 33 (34, 33)

*V mikrog./m³.

Vir: Okolje v Sloveniji, 1998 (MOP, HMZ).

Tudi iz preglednice 13 je razvidno, da so se tudi v prvi polovici 90. let koncentracije SO₂ postopno zniževale. Zmanjševalo se je število naselij, kjer so povprečne dnevne koncentracije SO₂ in dima presegle mejne imisijske vrednosti (MIV) in kritične imisijske vrednosti (KIV). Tako pri SO₂ kot pri dimu se je zelo zmanjšalo število dni s preseženo MIV in KIV, preseganje pa se tudi v 90-ih letih še pojavlja skoraj izključno v nekaterih naseljih, ki so bila leta 1988 razvrščena v III. in IV. območje onesnaženosti zraka. Glede na upad klasičnih zračnih emisij v naseljih bi bila nujna nova razvrstitev naselij v območja onesnaženosti zraka, kjer bi bilo potrebno upoštevati sodobno emisijsko stanje.

Na osnovi podatkov v preglednici 13 smo naselja razvrstili v 4 skupine:

- naselja v III. območju onesnaženosti, kjer v letih 1991–96 mejne imisijske vrednosti za SO₂ in/ali dim niso bile presežene: *Murska Sobota, Kidričevo, Ruše, Koper, Izola*;
- naselja v III. območju onesnaženosti, kjer so v letih 1991–96 mejne imisijske vrednosti za SO₂ in/ali dim bile presežene: *Ptuj, Slovenj Gradec, Žalec, Štore, Šentjur pri Celju, Rogaška Slatina, Idrija, Rimske Toplice, Radeče, Sevnica, Krško, Novo mesto, Jesenice, Tržič, Kranj, Škofja Loka, Medvode, Kamnik, Domžale, Vrhnika, Litija, Idrija, Nova Gorica, Ilirska Bistrica*;
- naselja v IV. območju onesnaženosti, kjer so v letih 1991–96 mejne imisijske vrednosti za SO₂ in/ali dim bile presežene: *Črna na Koroškem, Mežica, Maribor, Škofja Loka – Trata*;
- naselja v IV. območju onesnaženosti, kjer so v letih 1991–96 bile poleg mejnih presežene tudi kritične imisijske vrednosti za SO₂ in dim: *Trbovlje, Hrastnik, Zagorje, Celje, Ljubljana*.

Med ostalimi naselji, kjer so bile v navedenem obdobju presežene mejne imisijske vrednosti za SO₂ in/ali dim so: Žerjav, Velenje, Grosuplje, Kočevje in Črnomelj. Kritične vrednosti pa so bile presežene v Zavodnjah in Šoštanju. V grobem bi glede na dosežene vrednosti lahko naselja s preseženimi mejnimi vrednostmi uvrstili v 2 skupino, Zavodnje in Šoštanj pa v 4. skupino.

V 1. skupino se je uvrstilo 5 naselij, v 2. skupino preostalih 24 naselij v III. območju (ter naselja Žerjav, Velenje, Grosuplje, Kočevje in Črnomelj), v 3. skupino 4 naselja in v 4. skupino 6 naselij v IV. območju onesnaženosti zraka (ter naselja Zavodnje in Šoštanj).

Preglednica 13: Število preseženih MIV in KIV za povprečne dnevne imisijske koncentracije SO₂ in dima v letih od 1991/92 do 1996 po naseljih.

NASELJE	1991/92				1993				1994				1995				1996			
	+1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
4. območje																				
Trbovlje	72	3	12		27		10		22		5		24	2	2		7			
Ljubljana*	48	4	12		19		11						11		1		1		5	
Celje*	35	1			23		1		11		1		4							
Hrastnik	35	1	1		20	1			3				5				3			
Zagorje	14		12		18		8		21		2		12	1			6		1	
Škofja Loka-Trata	9				3		2												1	
Maribor*	/				7				2				1							
Mežica	9				1								3							
Črna	21				10				1											
Zavodnje	17				22	1			39	7			18	3			13	4		
3. območje																				
Kamnik	33		3		11		2		1				8	i						
Šentjur	27				19		1		6				4							
Rimske Toplice	22				15				8				7	1						
Krško	15				16	1			11				3							
Domžale	14		5		2		1												3	
Štore	14				5				4				6							
Škofja Loka	13		3				1													
Laško	9		1		6				10				14							
Žalec	6				11				6		1		7		1					
Medvode	5		5		2		4													
Kranj	3		2		3		3													
Ptuj	2				9				3				1							
Jesenice	1																			
Litija	1																			
Sevnica	1												1							
Trzin	1				1		2													
Vrhnika	1		1				3								1					4
Idrija			2				1				3									
Novo mesto			1																	4
Slovenj Gradec			1						2											
Ruše	/																			
Murska Sobota	/																			
Kidričevo	/																			
Rogaška Slatina	/						1													
Radeče	/				5		1		2											
Nova Gor.	/						1													
Ilirska Bistrica	/												1							
Koper	/																			
Izola	/																			
Skupaj naselja	26	4	14	0	23	3	17	0	17	1	5	0	18	4	4	0	5	1	6	0
Skupaj dni	428	9	61	0	261	3	53	0	153	7	15	0	130	7	5	0	30	4	18	0

+1 = presežene MIV za SO₂; 2 = presežene KIV za SO₂; 3 = presežene MIV za dim; 4 = presežene KIV za dim

* podatki so za eno od merilnih mest v naselju z največjim preseganjem MIV oz. KIV.

!! podatki so za merilno mesto Kamnik (brez oznake ulice).

V 3. območje onesnaženosti so razvrščena še naselja: Anhovo, Dramlje, Prebold, Šempeter pri Novi Gorici in Žiri, ki niso vključena v mrežo meritev.

Iz preglednice je razvidno, da je v 90. letih večina naselij razvrščenih v IV. območje tudi v 90-ih letih imela onesnažen zrak, kjer je MIV pogosto presežena, občasno pa tudi KIV. Uvrstili smo jih v 4. skupino. MIV je bila manjkrat, KIV pa nikoli presežena v štirih naseljih v IV. območju, ki smo jih uvrstili v 3. skupino. Med upoštevanimi naselji uvrščenimi v III. območje onesnaženosti pa je veliko takih, kjer zrak z emisijami SO₂ in dima v 90-ih letih ni prekomerno onesnažen. V 5-ih naseljih MIV za SO₂ in dim ni bila nikoli presežena, v 5-ih pa je bila presežena le enkrat (Nova Gorica, Ilirska Bistrica, Jesenice, Litija in Rogaška Slatina) in bi se glede na stanje po letu 1990 lahko prerazporedili iz III. v II. območje onesnaženosti zraka. Med naselji v III. območju je v 90-ih letih z emisijami SO₂ in dima zrak najbolj onesnažen v Rimskih Toplicah, Laškem, Krškem, Šentjurju, Žalcu in Kamniku, presežene MIV pa so se vsaj enkrat pojavile v 24 naseljih, ki smo jih uvrstili v 2. skupino.

Merilna mreža onesnaženosti zraka v Sloveniji ni najbolje prilagojena sodobnim spremembam zračnim emisij, zlasti povečanim prometnim emisijam (Hrček, 2000). Onesnaženost zraka z dušikovimi oksidi je bila v sezoni 1990/91 spremljana na štirih merilnih mestih: Ljubljana-Figovec, Celje, Zavodnje in Kremžarjev vrh. Koncentracije NO_x praviloma še niso problematične, kljub temu pa je vsedanje dušikovih spojin v Sloveniji (lastnih in še večji delež iz Padske nižine) dovolj veliko, da prispeva k zakisljevanju in evtrofikaciji ekosistemov (Hrček, 2000, s. 198). Najvišje mesečne in polurne koncentracije NO_x so bile ugotovljene v Ljubljani, najvišje mesečne in polurne koncentracije NO₂ pa v Zavodnjah. V letu 1995 so meritve dušikovih oksidov potekale le na sedmih merilnih mestih, poleg Ljubljane-Figovec, Celje in Zavodnje še na merilnih mestih EIS Celje, Maribor, Kovk in Vnajnarje. Povprečne letne koncentracije NO₂ niso nikjer presegle mejnih vrednosti, najvišje pa so bile v EIS Celje in v Mariboru. Na teh dveh merilnih mestih so bile tudi povprečne mesečne koncentracije v letu 1995 večinoma najvišje. Maksimalna 1-urna vrednost je bila po informativnih podatkih najvišja v Celju, dnevna pa v Celju in v Ljubljani. Povprečna letna koncentracija se je od leta 1992 zmanjševala v Ljubljani in v Mariboru, v Celju je ostala približno enaka, na Kovku in na Zavodnjah pa se je spreminjala. Zaradi različne stopnje oksidacije, ki je odvisna od lokacije merilnega mesta in od vremenskih razmer, splošno pa je večja poleti in v neurbanem okolju, se imisijske vrednosti NO_x razlikujejo od imisijskih vrednosti NO₂. Najvišja stopnja oksidacije je bila v letu 1995 ugotovljena na Kovku, sledile so Zavodnje, najnižja pa v Ljubljani, ki ji je sledil Maribor. Največje povprečne letne koncentracije NO_x so ugotovljene za merilna mesta Ljubljana-Figovec, Maribor in Celje. Povprečne mesečne koncentracije so najvišje vrednosti dosegle v Ljubljani (oktober, februar) in v Mariboru (januar, februar), kjer so presegle 100 µg/m³.

Hrček (2000, s. 197) ocenjuje, da postaja onesnaženost z ozonom resen okoljski problem. Onesnaženost zraka z ozonom je bila v sezoni 1990/91 spremljana na dveh merilnih mestih v vplivnem območju EIS TEŠ v Topolšici in Zavodnjah, na dveh mestih v Ljubljani, od januarja 1991 na Kremžarjevem vrhu in od februarja na Krvavcu. Povprečne vrednosti v vegetacijski dobi so v Zavodnjah presegle in v Topolšici dosegle mejno imisijsko vrednost za neindustrijska, zavarovana in rekreacijska območja. Leta 1995 so koncentracije ozona spremljali na Krvavcu, v Ljubljani-Bežigrad, v Zavodnjah, na Kovku in na Vnajnarjih. V vegetacijski dobi je bila presežena mejna imisijska vrednost na vseh merilnih mestih, razen v Ljubljani, pogosto so bile presežene 1-urne, 8-urne in dnevne vrednosti. Pogosto je presežena MIV za neindustrijska, zavarovana in rekreacijska območja. Povprečne letne koncentracije so bile najvišje na Krvavcu, sledili pa so Kovk, Vnajnarje in Zavodnje. Za Kovk in Zavodnje so bili podatki informativni. Pogostost pojavljanja visokih polurnih koncentracij je največja na Kovku in na Vnajnarjih, povprečne vrednosti v vegetacijski dobi so najvišje na Krvavcu, sledita Kovk in Vnajnarje. Podobno je zaporedje merilnih mest tudi glede maksimalnih urnih in dnevnih vrednosti ter števila preseganj 1-urnih MIV. Slednja je bila na Krvavcu presežena 549 ur, na Kovku 203 in na Vnajnarjih 197. Dnevna MIV je bila na Krvavcu presežena 255 dni, sledijo pa: Zavodnje 183 dni in Vnajnarje 175 dni, dnevna KIV je bila na Krvavcu presežena 59 dni, na Kovku 21 dni in na Vnajnarjih 14 dni. Največja in najštevilnejša preseganja MIV in KIV so bila na vseh merilnih mestih v juniju, juliju, maju in avgustu (Onesnaženost ..., 1996). V letu 1996 so bile na merilni postaji Ljubljana bežigrad zabeležene

povišane koncentracije ozona in prekoračene mejne vrednosti. Vsekakor postaja onesnaževanje z ozonom verjetno prioriteten problem kakovosti zraka v številnih cestno prometno vse bolj obremenjenih naseljih Slovenije.

Zgoraj navedene ugotovitve kažejo, da se je onesnaženost zraka z emisijami SO₂ in dima po letu 1990 bistveno zmanjšala, še zlasti z emisijami dima, v ospredje pa stopajo novi onesnaževalci kot so dušikovi oksidi, ozon, benzopiren in policiklični aromatski ogljikovodiki v lebdečih delcih itd. Osnovna in dopolnilna mreža meritev omogočata dobro spremljanje onesnaženosti zraka z emisijami SO₂ in dima, medtem ko je število merilnih mest za nekatere druge onesnaževalce (ozon – 6, No_x – 7) bistveno premajhno. Večjo pozornost bo potrebno namenti tudi spremljanju in zmanjševanju koncentracij prašnih usedlin in težkih kovin v usedlinah mestnega okolja. Tako so bile v letu 1994 maksimalne mesečne koncentracije prašnih usedlin (986 mg/m² dnevno) v središču Maribora okoli 3-krat nad zakonsko določenimi mejnimi vrednostmi, letna vsebnost kadmija (7,8 mikrog./m² dnevno) pa skoraj 4-krat nad mejno vrednostjo (Onesnaženost zraka ..., 1995, s. 91).

Tudi v regionalnih središčih Slovenije se je onesnaženost okolja zmanjševala, vendar so bile tudi v 90. letih v Celju in Mariboru (in Trbovljah) zabeležene kritične imisijske vrednosti žveplovega dioksida, v vseh drugih regionalnih središč, razen Murske Sobote in Kopra pa so bile presežene mejne imisijske vrednosti (Preglednica 14).

Preglednica 14: Trendi onesnaženosti zraka v regionalnih središčih Slovenije (in Trbovljah).

REGIONALNO SREDIŠČE	Onesnažen. zraka – sreda 70. let	Onesnažen. zraka – sreda 80. let	Onesnažen. zraka – sreda 90. let
Ljubljana*	4**	4	III***
Maribor*	3	4	II
Celje*	4	4	III
Murska Sobota	1	3	I
Novo mesto	3	3	II
Kranj	3	3	II
Nova Gorica	2	3	II
Koper*	3	3	I
Trbovlje*	4	4	III

Vir: MOP – HMZ, Špes, 1998, Plut, 1998.

* obsega tudi bližnja naselja (somesnje).

** 1– 4. razredi onesnaženosti .

*** I = naselja, kjer v letih 1991–96 mejne imisijske vrednosti za SO₂ in/ali dim niso bile presežene.

II = naselja, kjer so v letih 1991–96 mejne imisijske vrednosti za SO₂ in/ali dim bile presežene.

III = naselja, kjer so v letih 1991–96 poleg mejnih presežene tudi kritične imisijske vrednosti za SO₂ in dim.

Če združimo rezultate merjenj onesnaženosti zraka z različnimi polutanti, ugotovimo največje onesnaženje bivalnega okolja v širših vplivnih območjih EIS TET (SO₂, dim, kisle padavine, prašni delci, ozon) in EIS TEŠ (SO₂, kisle padavine, ozon), v urbanih območjih Ljubljane in Celja (SO₂, dim — Lj, No_x, ozon) ter v Zasavju (SO₂, dim). Večji viri emisij so, poleg navedenih elektroenergetskih objektov, še na Jesenicah, Kranju, Škofji Loki, Medvodah, Anhovem, Kopru, Medvodah, Domžalah, Novem mestu, Krškem, Štorah, Kidričevem, Mariboru, Rušah, Mežici, ki pa imajo na kakovost zraka različen vpliv. Onesnaženost zraka z SO₂ se je v splošnem zmanjšala, vendar je, poleg v "tradicionalno" onesnaženih naseljih Zasavja, Šaleške, Ljubljanske in Celjske kotline, še vedno prisotna tudi v številnih manjših urbanih naseljih, ki jih je več na širšem območju Celja.

Onesnaženost z dimom se je zelo zmanjšala, pri kislosti padavin pa težko govorimo o trendu rasti ali upadanja. Najbolj prisotno je v vplivnih območjih elektroenergetskih objektov, pojavlja pa se tudi v

nekaterih krajih z manj onesnaženim zrakom (Portorož, Jezersko, Mašun, Bled). Pri ugotavljanju onesnaženosti zraka z dušikovimi oksidi in ozonom imajo rezultati pogosto le informativno vrednost, opazovanje pa poteka le nekaj let, zato je težko govoriti o trendu rasti ali upadanja. Onesnaženost z NO_2 se v urbanih naseljih Ljubljana, Maribor in Celje po letu 1992 nekoliko zmanjšuje, drugod pa niha okoli istih vrednosti, onesnaženost zraka z ozonom pa se povečuje na Krvavcu, zmanjšuje v Zavodnjah, drugod pa niha okoli istih vrednosti. V kurilni sezoni 1992/1993 je bila v Zasavju koncentracija kadmija v aerosolih 4–12, svinca pa 10–100-krat večja kot v neonesnaženih območjih (Dolinšek, Milačič, 1994).

3.6.1.2 Kakovost zraka in zdravje

Med vplivi onesnaženega okolja na zdravje prebivalstva v Sloveniji je razen kakovosti vode v ospredju problematika vplivov onesnaženega zraka, zlasti zaradi imisij SO_2 , NO_x , CO, ozona in dima (Okolje v Sloveniji 1996, 1998). Zagotovo lahko trdimo, da je večina prebivalcev Slovenije izpostavljena vplivom klasičnih onesnaževalcev zraka, kot so žveplov dioksid, dušikovi oksidi, ogljikov monoksid, ozon, dim in prašni delci (Macarol Hiti, 1997, s. 88). Obsežnejši podatki o obolenosti oziroma umrljivosti, kot posledice onesnaženega ozračja, se še ne zbirajo sistematično. Opravljene pa so bile lokalne regionalne raziskave, ki so ugotovljale obolevost zlasti zaradi akutnih okužb dihal v predšolskem in šolskem zdravstvenem varstvu v osnovni zdravstveni dejavnosti in sicer v Zasavju, Mežiški dolini, Šašeški dolini, Celju, Ljubljani, Škofji Loki in mariborski regiji v povezavi z onesnaževanjem zraka. V Celju so npr. ugotovili povezavo med onesnaževanjem zraka in prostorsko razporeditvijo bolnikov s kroničnim bronhitisom, pljučnim emfizemom in bronhialno astmo. Večina rezultatov študij je enotnih v trditvi, da onesnaženost ozračja in število akutnih obolenj dihal naraščata vzporedno (Macarol Hiti, 1997, s. 88). Opažajo sezonsko nihanje pojavljanja respiratornih obolenj, z vrhom jeseni in pozimi. Faktor onesnaženja zraka deluje kot pospeševalec umrljivosti bolnikov s kroničnimi boleznimi dihal v starostni skupini 61–70 let. Večji pomen se pripisuje zlasti kompleksnemu onesnaževanju okolja, kar pomeni, da bi morali večjo pozornost posvetiti območjem z različnimi oblikami onesnaževanja okolja.

Zasavski pediatri so ugotovili vzorčno povezanost negativnega vpliva onesnaženega zraka in pogostosti predčasnih porodov ter malformacij otrok (Vidergar, 1994). Novorejenci Zasavja imajo v povprečju nižjo porodno težo in dolžino kot je statistično pričakovano. Raziskave so pokazale tudi pozitivno korelacijo med višjimi koncentracijami žveplovega dioksida in dima ter povečanim številom respiratornih akutnih obolenj ter alergijskih respiratornih reakcij. Obolevost dihal zasavskih otrok je bila za 15 % nad slovenskim povprečjem, pri skoraj polovici astmatičnih otrok se napadi bronhialne astme začno že pred tretjim letom starosti.

3.6.1.3 Onesnaženost prsti

Onesnaženost prsti v bivalnem okolju se ne spremlja sistematično. Podatki kažejo, da so viri zastrupljanja prsti v naseljih industrija, energetika (TE) in cestni promet, na podeželju pa tudi kemizirano kmetijstvo. Kritične vsebnosti težkih kovin v naseljih so bile v 90. letih presežene na območju nekaterih naselij Zgornje Mežiške doline, Šaleške doline, Celja, Ljubljane, opozorilne pa v naseljih Zasavja, Mariboru, Anhovem in Novem mestu (Preglednica 15).

Preglednica 15: Onesnaženja prsti (tal) v naseljih Slovenije v 90. letih — monitoring Centra za pedologijo in varstvo okolja Biotehniške fakultete) in Inštituta za ekološke raziskave Velenje (najvišje vrednosti v zgornjih plasteh).

Poselitev	Presežena mejna vrednost	Presežena opozorilna vrednost	Presežena kritična vrednost	Opomba
Območje Celja	Hg, Cu, DDT, atrazin	Pb, Ni	Zn, Cd, As	
Območje Jesenic	Cd	Pb, Zn		Zelo visoke vsebnosti težkih kovin v indikatorski rastlini na lokaciji blizu železarne.
Območje Ljubljane	DDT, atrazin	Zn, Cu	Pb	
Območje Novega mesta	Ni, As	Cd		
Območje Anhovega	Cr, Cu	Ni, Hg		Ni analiz DDT, atrazina in simazina.
Zg. Mežiška dolina*			Pb, Zn, Cd,	Vsebnost številnih kovin presega detekcijsko mejo.
Šaleška dolina*	Pb, Ni, Co	Cd**	As	Vsebnost številnih težkih kovin presega detekcijsko mejo.
Zasavje*	As, Co	Cd**		Vsebnost številnih kovin presega detekcijsko mejo.
Območje Maribora***	Cd	Pb, prašne usedline		

* podatki Inštituta za ekološke raziskave Velenje (ERICO).

**mediana vsebnosti Cd v vrhnji plasti vzorcev prsti Šaleške doline je bila 3-krat manjša kot prsti Zasavja.

*** podatki Inštituta za varstvo okolja Zavoda za zdravstveno varstvo, Maribor.

3.6.1.4 Kakovost vodnih virov

V letih 1990–98 je bilo v monitoring kakovosti izvirov zajetih 82 izvirov. Od tega jih je 54 zajetih za oskrbo s pitno vodo in ostali nezajeti. Največ analiziranih izvirov se nahaja v dinarsko-kraškem svetu Notranjske in Dolenjske ter v alpskem svetu Gorenjske. Večina — 67 izvirov je bilo analiziranih samo enkrat, 5 dvakrat, 4 trikrat, 2 štirikrat, 3 šestkrat in 2 sedemkrat. V monitoring kakovosti zajete izvire prikazuje karta v prilogi. Največkrat preiskani so bili izviri: Mrzlek (Nova Gorica) in Podroteja (Idrija) po 7-krat ter Malni (Postojna), Hubelj (Ajdovščina) in Vipava (Ajdovščina) po 6-krat, ter Rižana (Koper) in Dobljčica (Črnomelj) po 4-krat (Kakovost ..., 1992–97, MOP – HMZ).

V večini preiskanih izvirov so v letih 1992–98 ugotovili prekomerno prisotnost bakterij, tudi bakterij fekalnega izvora. Bakteriološka oporečnost je bila navedena v komentarjih kakovosti 42 od skupaj 63 izvirov preiskanih po letu 1991. Bakteriološko čistih je bilo v navedenem obdobju le 18 izvirov. V večini izvirov so prisotne tudi kovine v sedimentu, ki so presegle mejne vrednosti, določene za posamezne kovine. Vsaj ena vsebnost kovine v sedimentu je preseгла MDK v 26-ih izviri, številne kovine pa so bile prekomerno prisotne v 9-ih izviri. Med izvire s preseženimi vsebnostmi več kovin v sedimentu se uvrščajo: Malni (kadmij, svinec, živo srebro, baker, nikelj), Hubelj (kadmij, nikelj, svinec, krom, živo srebro), Vipava (kadmij, nikelj, krom, cink, živo srebro), Rižana (kadmij, baker, nikelj, živo srebro), Podroteja (kadmij, svinec, živo srebro), Hotešček (kadmij, živo srebro!), Letošč (cink, baker, kadmij, svinec, krom), Dobljčica (baker, krom, kadmij, svinec, živo srebro). Pogosto so v izviri prisotne tudi organske spojine, ki so izražene kot AOX-i, PCB-ji, ftalati, fenoli in redko pesticidi. Prisotnost organskih spojin v koncentracijah nad običajnimi za naravno okolje so ugotovili v 33 izviri. Med drugimi onesnaževalci se pojavljajo še železo, mangan, stroncij, bor, barij, aluminij in mineralna olja.

Glede na vsebnost kovin, bakterij in drugih onesnaževalcev v letih 1992–98 smo izvire razporedili v tri skupine. Med izvire najslabše kakovosti, kjer je bila onesnaženost ugotovljena z večletnim spremljanjem ali je bilo onesnaženje, ugotovljeno z enoletnim spremljanjem, zelo izstopajoče so se uvrstili: Podroteja in Hotešček (Idrija), Vipava in Hubelj (Ajdovščina), Rižana (Koper), Medvedica (Grosuplje), Polterica – Krka in Globočec (Ivančna Gorica), Aqueductus Romanus (Brežice), Mlin Levak (Krško), Radeščica (Novo mesto), Tominčev izvir (Žužemberk), Dobličica (Črnomelj), Krupa (Semič), Jurčkov izvir (Vrhnika), Malni (Postojna), Čepovan in Čepovan – Puštale (Nova Gorica) ter Letošč (Mozirje). Skupaj je bilo v 3. skupino uvrščenih 18 izvirov.

V 2. skupino smo uvrstili 26 izvirov, kjer je bilo onesnaženje ugotovljeno z enoletnim spremljanjem ali večletno onesnaženje ni bilo izstopajoče, ter v 1. skupino 19 izvirov, ki v obdobju 1992–98 niso bili onesnaženi. Med čiste izvire so se uvrstili: Marijini studenci (Kranjska Gora), in Pod Krvavcem (Kamnik) leta 1992, Belca (Preddvor) in Lokavšček (Ajdovščina) leta 1993, Rore (Krško) in Draga (Radovljica) leta 1994, Bistrica (Bohinj), Soča (Bovec), Šumec (Ravne na Koroškem) in Pod Krvavcem leta 1995, Kropa (Radovljica) in Kamniška Bistrica (Kamnik) leta 1996, Pod Krvavcem in Mrzlek (Nova Gorica) leta 1997 ter Radovna (Bled), Izvir pod Stranjo pri Nomnju (Bohinj), Lipnik ob Radovni (Bled) in Bistrica (Ilirska Bistrica) leta 1998 (Kakovost voda ..., 1992–95, arhiv MOP–HMZ).

V onesnaženosti izvirov v 90-ih letih ni opaznejših trendov. V vseh letih je najpogostejše bakteriološko onesnaženje vode, tudi z bakterijami fekalnega izvora, kar kaže na, v večini podeželskih naselij, nerešen problem odvajanja in čiščenja odpadnih voda ter uporabo tekočih organskih gnojil. Drugi polutanti se v vodi pojavljajo občasno, v manjših vsebnostih in ne presegajo določenih mejnih vrednosti. Med njimi so pogosto tudi snovi iz naravnega okolja, npr. fenolne spojine, organske snovi, človekov vpliv pa kažejo: adsorbirane organoklorne spojine — AOX, dušikove in ogljikove spojine, PCB in sledi težkih kovin. Kovine so, v veliko višjih vsebnostih kot v vodi, prisotne v sedimentu večine izvirov, vendar je pri izviri, ki so bili spremljani več let, opazen trend zmanjševanja.

Območja s podtalnicami smo na osnovi podatkov večletnega spremljanja kakovosti vode, zlasti podatkov o preseganju mejnih vrednosti za različne onesnaževalce razvrstili v štiri skupine:

- skupina — najčistejša voda, kjer se posamezni onesnaževalci pojavljajo v sledih in so le izjemoma ugotovljene povišane vsebnosti: Kranjsko polje, Vodiško-skaručensko polje, Ljubljansko barje, dolina Hudinje, Vrbanski plato, Čateško polje in Vipavska dolina. Z izjemo Kranjskega polja so ostala območja slabo pokrita z vzorčnimi mesti, saj poteka spremljanje kakovosti večinoma le na enem vzorčnem mestu, kjer pa so bili v preteklih letih ugotovljeni posamezni onesnaževalci v nizkih koncentracijah;
- skupina — malo onesnažena voda, kjer so posamezni onesnaževalci le izjemoma dosegli oz. v manj kot polovici vzorčnih mest presegli dovoljene koncentracije, prisotne pa so tudi adsorbirane halogenirane organske spojine (AOX) ali lahkoahapne organske spojine, za katere MDK ni določena, se uvrščajo: Ljubljansko polje, Sorško polje in Soško polje;
- skupina — srednje onesnažena voda, kjer so posamezni onesnaževalci na večini vzorčnih mest presegli MDK ali je prisotno več onesnaževalcev, ki na manj kot polovici mest presegajo MDK: Dolina Kamniške Bistrice, Krško in Brežiško polje;
- skupina — zelo onesnažena voda, kjer so posamezni onesnaževalci na večini vzorčnih mest presegli MDK ali je bilo na istih vzorčnih mestih prisotnih več onesnaževalcev: Prekmursko, Mursko in Apaško polje, Dravsko in Ptujsko polje, Celjsko polje in dolina Bolske.

Kakovost vodnih tokov v območju regionalnih središč se v obdobju zadnjih trideset let ni bistveno izboljšala, pa tudi ne poslabšala (Preglednica 16, 17). Ostala je na visoki stopnji onesnaženosti, kar je odraz skromnega čiščenja odpadnih voda in omejenih samočistilnih sposobnosti voda.

Preglednica 16: Kakovost vodnih tokov Ljubljane, Maribora in Celja (1986–1996).

MESTO, REKA, v.p.	1986	1989	1994	1995	1996
Ljubljana — Ljubljanica Zalog	4–(3)	4	4	(3)–4	3–4
Ljubljana — Sava Šentjakob	2–3	3	2–3	2–(3)	2–(3)
Maribor — Drava Duplek	2–3	-	2–3	(2)–3	(2)–3
Celje — Savinja Tremerje	3	2–3	3	2–3	(2)–3
Celje — Voglajna Celje	4	4	4	(3)–4	3–4

Vir: Poročilo o stanju okolja v SRS, 1990; Okolje v Sloveniji, 1998 (MOP, HMZ).

Preglednica 17: Kategorizacija in trendi kakovosti vodnih tokov na območju regionalnih središč.

URBANO OBMOČJE	Onesnažen. vod – sreda 70. let	Onesnažen. vod – sreda 80. let	Onesnažen. vod – sreda 90. let
Ljubljana*	4	4	4
Maribor*	3	3	2–3
Celje*	4	4	4
Murska Sobota	4	4	3–4
Novo mesto	3	3	3
Kranj	3	3	3
Nova Gorica	4	4	4
Koper*	2	2	2
Trbovlje*	4	4	4

* obsega tudi bližnja mesta (somesnje).

3.6.1.5 Kakovost vode in zdravje

Najbolj varno vodooskrbo je možno zagotoviti z javnimi vodovodi, z dobro tehnično izvedbo, vzdrževanjem in z zaščitnimi pasovi virov pitne vode (Macarol Hiti, 1997, s. 88). V Sloveniji so problematični predvsem lokalni vodovodi. Večina jih je bila zgrajena brez ustrezne tehnične dokumentacije, pri večini je vzdrževanje nestrokovno, pri nekaterih objektih pa vzdrževanja ni. Posledica je večje število bakteriološko oporečnih vzorcev vode (Okolje v Sloveniji 1996, 1998). Kakovost vode je bila boljša v velikih vodovodnih sistemih, črpališčih talne vode in sistemih z urejenimi varstvenimi pasovi (Macarol Hiti, 1997, s. 89). V prvi polovici 90. let 16 % prebivalcev ni imelo zagotovljenega nadzora kakovosti vode za pitje, leta 1998 pa 12 %. Odstotek mikrobiološko oporečnih vzorcev je bil sredi 90. let okoli 11,5 %, leta 1998 pa 10,3 %. Fizikalno kemijsko je bilo neustreznih sredi 90. let 9,5 % vzorcev, leta 1998 pa 7,2 % (Macarol Hiti, 1997; Vodooskrba v Sloveniji, 1999).

Največji odstotek neustreznih bioloških rezultatov pitne vode (nad 20 %) je bil v obdobju 1993–1995 v naslednjih območjih nadzora: Celje (40 %), Novo mesto (28,5 %), Ljubljana (24,5 %) in Ravne (22 %). Največji odstotek neustreznih fizikalno kemijskih rezultatov pitne vode (nad 20 %) pa je bil v naslednjih območjih nadzora: Murska Sobota (41,5 %) in Novo mesto (23,5 %). Največji odstotek neustreznih bioloških rezultatov pitne vode leta 1998 pa je bil v naslednjih območjih nadzora: Ljubljana (35 %), Novo mesto (20 %) in Ravne na Koroškem (20 %), sredi 90. let pa v Celju (40 %), Novem mestu (28,5 %), Ljubljani (24,5 %) in na Ravnah (22 %) (Vodooskrba v Sloveniji, 1999). Rezultati sistematičnih preiskav kakovosti pitne vode kažejo, da se večji deleži neustreznih vzorcev pojavljajo tako v javnih vodovodih, ki se oskrbujejo s podtalnico, kot v javnih vodovodih kraških izvirov.

Hidrične epidemije v obdobju 1993–1995 so se pojavile v naslednjih regijah (Macarol Hiti, 1997, s. 90): Celje (2 epidemiji), Nova Gorica (1), Ljubljana (5), Maribor (1) in Novo mesto (2). V regiji Koper, Kranj, Murska Sobota in Ravne v obdobju 1993–1995 ni bilo hidričnih epidemij.

Po podatkih zdravstvenega inšpektorata pa je naključna analiza vode 87 vodovodov marca 1996 glede na rezultate bakterioloških in kemičnih analiz pokazala le 32 % ustreznost kakovosti pitne vode (Analiza stanja ..., 2000).

Onesnaženost podtalnice z nitrati je bila prisotna v območjih talne vode SV Slovenije, v nekaterih krajevnih vodovodih Murskega polja pa je dovoljene normative presegala tudi do trikrat (Macarol Hiti, 1997, s. 90). Pesticidi se v pitnih vodah še ne spremljajo sistematično, v posameznih vzorcih (Murska Sobota, Gornja Radgona, IMP Trata, Vodovod Domžale, Slovenske Konjice) pa je vsebnost atrazina presegala dovoljene vrednosti. Opazen je trend naraščanja vsebnosti organskih kloriranih topil. V letu 1996 je bil z organskimi kloriranimi topili najbolj onesnažen vodnjak v Rakičanu (542 mikrog./l), kar je bistveno nad dogovorjeno smernico Ez (1 mikro/l). Večja vsebnost organskih kloriranih topil je bila leta 1996 ugotovljena tudi v nekaterih drugih črpališčih za pitno vodo (Zupan, 1997, s. 324).

V številnih zajetih kraških izvirih je bila v sedimentih ugotovljena povečana vsebnost kovin in hidrofobnih organskih snovi, kar lahko v primeru povečane topnosti in mobilnosti ionov povzroči poslabšanje kakovosti vode (Zupan, 1997, s. 325).

V letu 1998 je Zavod za varstvo zdravja RS izvedel anketo a varstvenih pasovih in režimih varovanja vodovodnih sistemov. Le slaba polovica vodovodnih sistemov (podatki na osnovi 168 anket oziroma dobre tretjine poslanih anket) je imela opredeljene vodovarstvene pasove, do tega pa le pri dobri polovici na osnovi hidrogeološke študije. Pri dobri tretjini vodovodnih sistemov se vodovarstveni režim ni spoštoval celo v 1. varstvenem pasu (Vodooskrba v Sloveniji, 1999).

3.6.1.6 Komunalni odpadki

V letu 1994 je nastalo 850.000 ton komunalnih odpadkov oziroma 426 kg na prebivalca Slovenije. Če pa upoštevamo zgolj število oziroma delež prebivalcev (76 %), ki so bili leta 1994 vključeni v redni odvoz, potem je bila letna količina na prebivalca okoli 530 kg, med izbrnimi mesti ni bilo bistvenih razlik (Preglednica 18). O tega je bilo leta 1994 750.000 ton nerazvrščenih (88 %) in 100.000 ton ločeno zbranih in snovno ponovno uporabljenih (12 %) (Okolje v Sloveniji 1996, 1998). V letu 1990 je bila količina komunalnih odpadkov na prebivalca 314 kg, leta 1992 372 kg, letna stopnja naraščanja v obdobju 1990–1994 je bila okoli 8 %.

Preglednica 18: Količina komunalnih odpadkov na prebivalca v nekaterih mestih Slovenije (sreda 90. let).

Mesto	Količina komunalnih odpadkov na leto (m ³)	Količina komunalnih odpadkov na leto (tone)
Ljubljana	2,1	0,6
Maribor	2,3	0,5
Koper	1,9	0,5
SLOVENIJA	1,9	0,5

Vir. HabitatII, 1996; Okolje v Sloveniji, 1998.

V letu 1995 je bilo po podatkih SURS na komunalna odlagališča skupno pripeljano 1,24 milijona ton odpadkov, od tega 1,02 milijona ton komunalnih (gospodinjskih, njim podobnih in kosovnih odpadkov) in 0,21 milijona ton posebnih odpadkov (inertni odpadki, gošče iz čistilnih naprav. Ravnanje z odpadki, zbranimi v javnem odvozu (1,17 milijona ton oziroma 3,28 milijona m³), je bilo leta 1995 naslednje) (Statistični letopis RS 1999, s. 503):

- odloženo — 1,12 milijona ton oziroma 96 % odpadkov;
- reciklirano — 0,025 milijona ton oziroma 2,1 %;
- kompostirano — 0,0046 milijona ton oziroma 0,4 %;
- drugo — 0,019 milijona ton oziroma 1,5 %.

Odlaganje nesortirano zbranih komunalnih odpadkov je prevladujoči način (96 %) ravnanja z odpadki, ki so pripeljani na komunalna odlagališča. Brez učinkovitih ukrepov bodo zmogljivosti obstoječih odlagališč komunalnih odpadkov zapolnjene v obdobju 5 do 7 let. Leta 2005 se bo iztekla življenjska doba komunalnih odlagališč, kjer se odlagajo odpadki 88 % prebivalcev Slovenije, ki so bili leta 1998 vključeni v javni odvoz, tudi Ljubljane in Maribora (Analiza stanja ..., 2000). Od 60 lokacij jih le 14 ustreza s Pravilnikom o odlaganju odpadkov zahtevanim naravnim danostim (primerna geološka podlaga, izločena vodovarstvena območja, poplavna območja, območja vrelcev, območja v bližini naravnih in kulturnih spomenikov ter območja v bližini manj kot 500 m od strnjanih naselij).

Leta 1998 je bilo v javni odvoz komunalnih odpadkov vključenih 88 % prebivalcev oziroma 12 % več kot leta 1995 (Analiza stanja ..., 2000). Glede na dejstvo, da desetina prebivalcev Slovenije nima organiziranega rednega odvoza komunalnih odpadkov ocenjujemo, da je skupna količina komunalnih in njim po sestavi podobnih odpadkov okoli 1,1 milijona ton (ob predpostavki, da je letna količina komunalnih odpadkov na prebivalca v podeželskih naseljih, ki niso vključena v redni odvoz odpadkov 200 kg). Okoli 10 % komunalnih odpadkov (100.000 ton na leto) se je konec 90. let verjetno odlagalo izven 53 komunalnih odlagališč odpadkov. Poseben problem pa so še odslužena osebna vozila in druga vozila, saj ni organiziranega zahtevnega sistema ravnanja z vozili kot posebnimi odpadki.

Na osnovi vzorčnih raziskav sklepamo, da je v Sloveniji okoli 50.000 nedovoljenih odlagališč komunalnih odpadkov (z okoli 10 milijona m³ odpadkov, ki vsebujejo tudi nevarne odpadke, vključno z industrijskimi). Večina obstoječih komunalnih odlagališč odpadkov ima skromno gravitacijsko zaledje in prosto prostornino, praviloma ne ustreza sodobnim standardom komunalnih odlagališč, vsi pa nimajo urejenega pravnega statusa.

3.6.2 Stanje in trendi okoljskih pritiskov prebivalstva, gospodinjstev in naselij

Okoljski prebivalstveni, poselitveni pritiski so tesno povezani z gostoto prebivalstva, poselitvenim vzorcem, lokacijo naselij glede na samočistilne zmogljivosti, stopnjo urbanizacije in potrošnjo gospodinjstev. Sredi 19. stoletja je bila gostota prebivalstva na ozemlju Slovenije okoli 50 prebivalcev/km². Gostota prebivalstva Slovenije (98 prebivalcev na km²) je nekaj nižja od evropskega povprečja (115), značilna pa je zelo neenakomerna razporeditev. Nadpovprečno je poseljena (354 prebivalcev na km²) le še šestina ozemlja (15 %) Slovenije, predvsem višinski pasovi do 400 m, kjer so leta 1991 živele že štiri petine prebivalstva, oziroma območja okoli največjih slovenskih naselij, ki so večinoma na ravninskem svetu ali ob obali. Na ravninah je gostota prebivalcev skoraj 500, v gričevjih okrog 100, v hribovskih približno 50 in v gorovjih okoli 25 ljudi na km² (Perko, 1998 b, s. 146).

Z vidika okoljskih pritiskov in rabe naravnih virov so temeljne naslednje značilnosti sodobnega poselitvenega sistema Slovenije konec 90. let (Ravbar, 1998; Analiza stanja ..., 2000):

- stagnacija števila prebivalcev, a večanje števila gospodinjstev;
- koncentracija polovice prebivalcev v 1,5 % naselij (90) z več kot 2000 prebivalci in razmestitev druge polovice v manjših in po prostoru zelo razpršenih naselij (5777);
- prebivalstveno praznjenje odmaknjenih podeželskih območij;
- nadaljevanje spontane razpršene poselitve s predimenzioniranostjo in slabo izkoriščenostjo zaidanih površin;
- stagnacija ali rahel upad števila prebivalcev v urbanih in pretežno urbanih naseljih v obdobju 1991–1996 (indeks 99,7);

- stagnacija ali upad števila prebivalcev v središčih večjih mest in večanje v manjših naseljih v bližini večjih mest (proces populacijske dekoncentracije);
- ekstenzivno zgoščevanje števila prebivalcev (razpršena suburbanizacija, zlasti enodružinska gradnja velikih hiš) in gospodarskih ter storitvenih dejavnosti v širši okolici (10–15 km) regionalnih središč (Ljubljana, Maribor, Celje, Murska Sobota, Kranj, Novo mesto, Nova Gorica, Koper);
- oblikovanje območij zgoščanja prebivalcev in dejavnosti ob avtocestnem križu, zlasti v bližini priključkov.

Prebivalstvena gibanja so bila v 90. letih v dolinah in kotlinah praviloma usmerjena iz območij večjih v območja manjših zgostitev, prevladoval je torej proces populacijske dekoncentracije. Hkrati pa se je nadaljeval proces prebivalstvenega praznenja robnih in višjih območij. Kljub stagnaciji števila prebivalcev se pozidane površine zaradi gradnje hiš, podjetij, skladišč, trgovskih objektov, servisov, cest v bližini večjih središč povečujejo. V primerjavi z Dansko in Nizozemsko porabimo v Sloveniji 4,5 krat več zemljišč za vsakega novega prebivalca (Dekleva, 1998). S stavbami (stanovanjskimi — 80 % in drugimi) je pozidanih 1777 km² oziroma 8,8 % ozemlja, dve tretjini prebivalcev živi v individualnih stanovanjskih hišah, prisotno je razvrednotenje kulturne krajine (Analiza stanja ..., 2000). V letu 1961 je bilo 4,1 % ozemlja pozidanega s stanovanjskimi zgradbami, gostota prebivalcev na teh površinah pa je bila 20/ha. V letu 1991 je bilo s stanovanjskimi zgradbami pozidanega 7,0 % ozemlja, gostota prebivalcev pa je bila 14/ha. Visoke cene nepremičnin, majhna razpoložljivost primernih stanovanj in visoke najemnine v mestih so povzročile preseljevanje prebivalcev in dejavnosti iz mest praviloma razpršeno v bližnja obmestna območja. Razpršena gradnja so pogosto nerazumno velike enodružinske hiše, ki so glede na funkcionalnost, prometno dostopnost, komunalno opremljenost in energetsko rabo prostorsko in okoljsko neracionalne. Hkrati prihaja do večje koncentracije delovnih mest v večjih zaposlitvenih središčih, kar še povečuje dnevno migracijo z osebnimi vozili. 58 % vseh zaposlenih se vsakodnevno vozi na delo v drugo naselje. V Ljubljano prihaja vsakodnevno na delo 15 % vseh delovnih migrantov, sedi Maribor (6 %) in naslednji zaposlitveni centri (več kot 2 % vseh migrantov): Kranj, Celje, Novo mesto, Murska Sobota, Velenje, Koper, Ptuj in Nova Gorica. Omrežje pošt, vrtcev in šol se je na podeželju zredilo, omrežje trgovin in gostiln pa povečalo.

Za Slovenijo je značilna razmeroma nizka stopnja urbanizacije in manjša naselja. Le v dveh mestih živi več kot 100.000 prebivalcev, kar je z vidika okoljskih pritiskov ugodno, saj so mesta in drugi kraji bolj enakomerneje razporejeni in omogočajo manjši razkorak med okoljskimi pritiski (obremenjevanjem okolja, pozidava zemljišč) in nevtralizacijskimi sposobnostmi bivalnega okolja. Na drugi strani pa zelo razpršena poselitev, stihijska in črna gradnja ter neracionalna raba prostora v naseljih onemogoča učinkovito ukrepanje s kurativnimi okoljskimi ukrepi (npr. gradnja kanalizacije, čistilnih naprav) V obdobju 1961–1991 je celotno prebivalstvo naraslo za manj kot četrtino, v mestih in urbaniziranih naseljih pa za skoraj polovico. Delež mestnega prebivalstva je nekaj nad 50 % (EZ – tri četrtine), zaradi izrazite suburbanizacije in urbanizacije večjega števila podeželskih naselij je stopnja urbaniziranosti dejansko okoli 65 % (Ravbar, 1998, s. 310). V obmestja se priseljujejo prebivalci podeželja in starih mestnih jeder. Selitveni saldo je na splošno pozitiven v suburbaniziranih obmestjih, urbaniziranih podeželskih naseljih, polurbaniziranih ali prehodnih nasekljih, ravnovesen v stabilnih podeželskih naseljih, negativen pa v ogroženih in odmirajočih podeželskih naseljih ter mestih.

Tako se prazni večji del podeželja, stara mestna jedra propadajo, narašča cestni promet in pozidane površine. Zaradi velikega deleža individualnih hiš so potrebne večje površine zemljišč, v Ljubljani, Mariboru, Celju, Novi Gorici, Škofji Loki in obalnih mestih celo do petnajstkrat večje kot pri zidavi večstanovanjskih hiš. V ljubljanski regiji so najbolj opazni zametki metropolozacije in zraščanja mest in mestnih naselij, oblikovanja mestnih regij so prisotna tudi pri večini večjih regionalnih središč.

Z vidika okoljskih pritiskov se bistveno razlikujeta naslednja osnovna poselitvena vzorca (s številnimi podtipi) a) gosto naseljena, urbanizirana ravninska, dolinska in kotlinska območja z intenzivno suburbanizacijo in zgoščevanjem prebivalstva ter dejavnosti b) obsežnejša redkeje naseljena podeželska območja vzpetega sveta z izseljevanjem prebivalstva, propadanjem stanovanjskega fonda in zarašča-

njem kulturne pokrajine. V obdobju 1961–1991 je bila nadpovprečna rast prebivalstva skoraj v celoti omejena na ravninski svet in še to izrazito na kraje ob najpomembnejših prometnih poteh. V tem obdobju je število prebivalcev oziroma gostota nadpovprečno naraščala le še na desetini ozemlja Slovenije, depopulacija je zajela dve tretjini ozemlja, močna depopulacija polovico, šibka pa petino (Perko, 1998 a, c). Območja močnega redčenja prebivalstva obsega predvsem gorovja, hribovja in planote alpskega in kraškega sveta ter večino obmejnih predelov. V zadnjih obdobjih se povečujejo območja, kjer se prebivalstvo zgošča in območja kjer poteka depopulacija, delež območij s povprečnimi vrednostmi pa se zmanjšuje. Pri razvoju sodobnih dejavnosti ima po mnenju Ravbarja (1998) podeželje obrobni pomen, zato se tehnološki prepad med urbaniziranimi območji in podeželjem vztrajno pogloblja.

Število gospodinjstev kljub stabilizaciji prebivalstva narašča. V letu 1994 je bila dnevna poraba vode v gospodinjstvih 112 l na prebivalca oziroma okoli 86 milijonov m³. Gospodinjstva (okoli 650.000 gospodinjstev z povprečno tremi člani) so v obdobju 1980–1995 povečala količino odpadne vode s 43 na 70 milijonov m³ (stabilizacija v zadnjih letih), na kanalizacijsko omrežje pa je priključenih le 53 % prebivalcev in okoli petina (20 %) na čistilne naprave (s predčiščenjem 30 %) (Okolje v Sloveniji 1996, 1998). Večje število prebivalcev je bilo sredi 90. let priključeno na naslednje komunalne čistilne naprave: Kamnik – Domžale (50.000), Šoštanj (27.000), Kranj (25.000) in Novo mesto (20.000) (Danube Pollution Reduction Programme, 1999, s. 9). Z vidika količine odpadnih vod je najkritičnejši problem pomanjkljivo čiščenje oziroma neobdelava odpadnih vod Ljubljane, Maribora in Celja.

Poraba energije na gospodinjstvo narašča, najbolj se je povečala poraba tekočih goriv in električne energije (Preglednica 19). Delež kurišč, ki uporabljajo premog, se je zmanjšal, poraba zemeljskega plina in daljinsko ogrevanje sta se povečala, zato so se zmanjšale emisije. Gospodijski odpadki naraščajo skupaj z embalažo proizvodov, v redni odvoz odpadkov je bilo sredi 90. let vključenih okoli 75 %, leta 1998 pa 88 % prebivalcev Slovenije. Zmanjšuje se število potnikov javnega prevoza, izredno hitro se povečuje pa število osebnih vozil (3 osebe na avtomobil) in prevoženi km na leto.

Preglednica 19: Spremembe okoljskih pritiskov in stanja okolja v obdobju Slovenije 1986–1996.

Okoljski kazalec	1985	1996	Indeks 1996/1985	Oznaka trenda
Število prebivalcev (mio.)	1973	1987	100,7	0
Letne imisije SO ₂ – Ljubljana Maribor Celje (povprečje 24. Urnega ineksa onesnaženja s kislimi plini) (mikrog/m ³)	109 (povprečje za leta 1984, 1985 in 1986)	30 (povprečje za leta 1994, 1995 in 1996) 26 (povprečje za leta 1997 in 1998)	27,5	-- --
Količina komunalnih odpadkov (t)	(320.000 — ocena); (1987) 628.000 (1990)	848.000 (1995)	135,0 (1995/1990)	(++)
Poraba vode – javni vodovod (mio. m ³)	246	258 (1997 = 254)	104,9	0
Odpadne vode iz gospodinjstev (mio. m ³)	49	70 (1995)	142,9	++
Delež kemijsko in bakterioloških oporečnih vzorcev pitne vode (%)	Kem. = 4 Mikrob. = 8 (1988)	Fiz.kem. = 7 Mikrob. = 11 (1998 = FK:7; M:10)	/	(++)
Število osebnih avtomobilov	501.538	727.554	145,1	++

Vir. Poročevalec XVI/5, 1990; MOP, 1996, 1998; SURS 2000.

++ = bistveno povečanje okoljskega pritiska (indeks nad 120).

+ = povečanje okoljskega pritiska (indeks 106–120).

0 = stabilizacija okoljskega pritiska (indeks 95–105).

-- = zmanjšanje okoljskega pritiska (indeks 94–80).

-- -- = bistveno zmanjšanje okoljskega pritiska (indeks pod 80).

Z vidika okoljskih pritiskov so temeljni naslednji poselitveni procesi:

- v obdobju 1961–1991 povečanje števila prebivalcev za 23 %, v 90. letih pa stabilizacija, a hkrati povečanje števila gospodinjstev (zmanjšanje članov na gospodinjstvo);
- izseljevanje iz gorskih, robnih območij in povečevanje gostote prebivalstva že močno urbaniziranih in emisijsko obremenjenih dolin in kotlin ter ozkega obalnega območja;
- izrazita suburbanizacija in hkrati zmanjševanje prebivalstva v starih mestnih jedrih;
- povečanje porabe vode (tudi odpadne vode), energije (okoljsko primerna zamenjava premoga, a nezaželeno zmanjševanje rabe lesa za ogrevanje), uporabe osebnega prevoza (hkrati zmanjšanje uporabe javnega prevoza) in količine odpadkov v gospodinjstvih (naraščanje priključenosti prebivalcev na redni odvoz odpadkov, a hkrati zelo skromen delež prebivalcev z ločenim zbiranjem in ponovno uporabo gospodinjstevskih odpadkov; večanje količine odpadkov na prebivalca);
- povečanje prometnih površin za osebne avtomobile.

Okvirni pregled razpoložljivih in časovno primerljivih podatkov okoljskih pritiskov v 90. letih kaže, da se na splošno okoljski pritiski v Sloveniji kot celoti povečujejo, zlasti v:

- cestnem prometu (osebna vozila);
- gospodinjstvih (odpadki, energija);
- osrednjih ravninskih urbaniziranih in suburbaniziranih območjih z večjimi regionalnimi središči (spontana poselitev in razmeščanje dejavnosti, zahtevni infrastrukturni posegi, razvrstitev kulturne pokrajine);
- Hkrati prihaja do prostorskih prerazporeditev okoljskih pritiskov. Nadaljuje se že nekaj desetletij opazno doseljevanje prebivalcev v dolinsko-kotlinske ekosisteme in razpršena individualna gradnja v bližini mest, hkrati z doseljevanjem prebivalcev iz večjih mestnih središč. Obenem se v ravninskih ekosistemih zgoščujejo delovna mesta in infrastruktura. Večina osnovnega infrastrukturnega omrežja poteka po ravninah, dolinah in kotlinah. Gradnja avtocestnega omrežja poteka skoraj v celoti po dolinah, kotlinah, fluvio-glacialnih ravninah in kraških podoljih. V robnih pokrajinah se širijo gozdne površine, v zgostitvenih ravninskih območjih pa se (praviloma razpršeno) povečuje delež pozidanih površin.

Večina okoljskih problemov Slovenije je tesno povezana in soodvisna od sistema urejanja prostora, tako sistema poselitve in infrastrukture kot pokrajinske rabe. Vse bolj so v ospredju okoljske posledice "oprostorenja" življenja, nadaljevanja trenda pretežno stihijske gradnje obmestnih naselij v dolinah in kotlinah, pospešene suburbanizacije 10–15 od večjih mestnih središč, stagnacije ali upada števila prebivalcev v nekaterih večjih mestih ter večanja regionalnih razlik, ki se kažejo v naraščanju okoljskih pritiskov v gospodarsko vitalnih ravninskih območjih. Hkrati se kažejo tudi okoljske posledice prenosa cestne osi iz smeri Jesenice – Ljubljana – Brežice v smer Koper – Ljubljana – Maribor. Tako se povečuje regionalna neuravnoteženost gostote prometne infrastrukture ter še večja prevlada cestne infrastrukture v primerjavi z okolju in prostoru racionalnejšo železniško. Postopoma se oblikujejo mestne regije, kar pomeni tudi prenos urbanih okoljskih problemov (prometne emisije, odpadki, odpadne vode itd.) v primestni podeželski prostor.

4.

STRUKTURIRANOST NASELBINSKEGA SISTEMA IN NASELBINSKIH OBMOČIJ POD URBANIZACIJSKIMI VPLIVI

4.1 Obseg in razsežnosti urbanizacije v mestih, povezanih z opredeljevanjem vloge mest v pokrajini in prostorskem razvojem poselitve

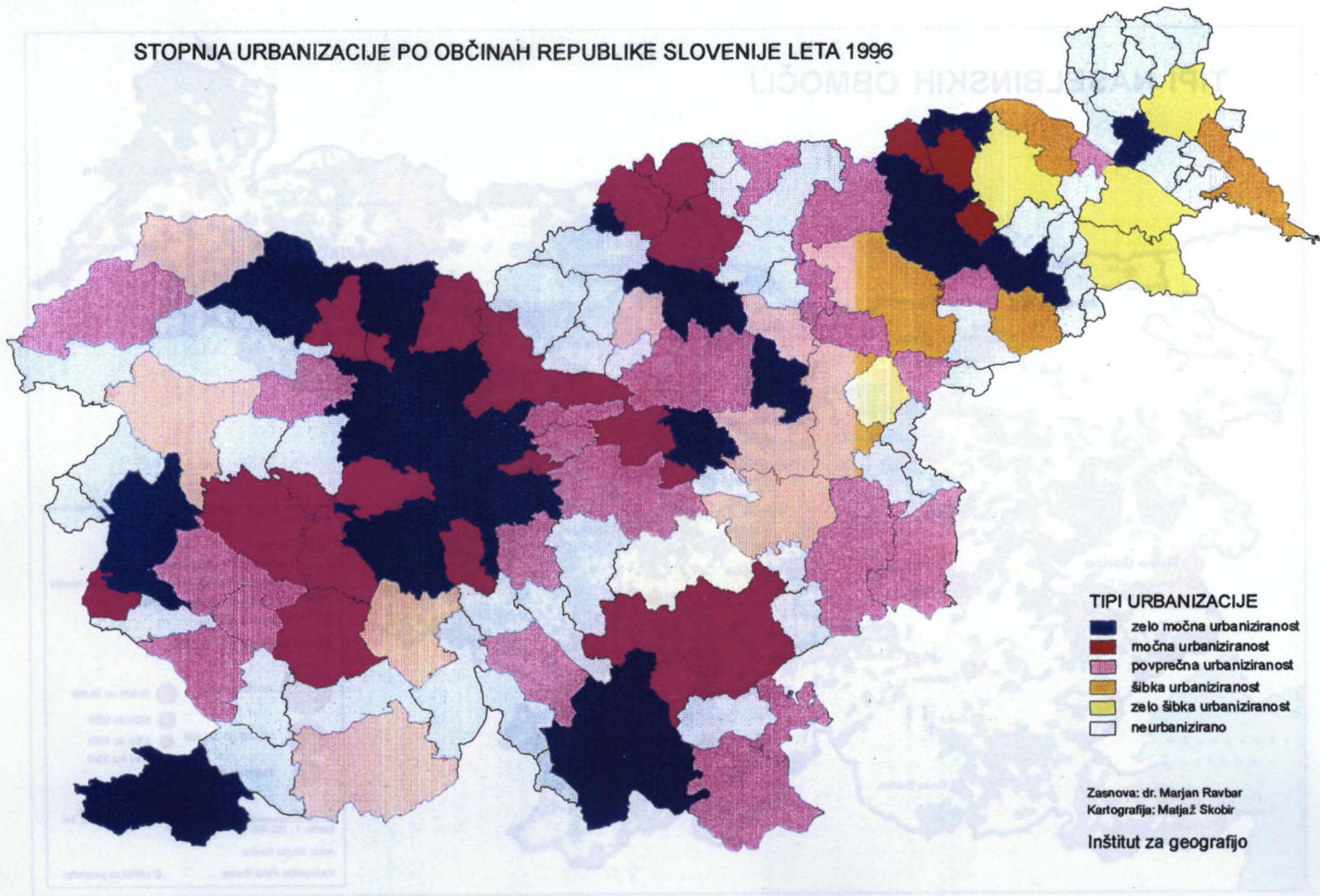
Z metodološke in teoretske plati obstajajo številni poskusi kvantitativnih in kvalitativnih izpeljav vrednotenja vplivov mest na regionalni razvoj z ekonomske, socialne, naselbinske, infrastrukturne ali ekološke plati. Poglavitni namen vrednotenja temelji na poskusu zaznavanja diferenciacije urbanizacijskih pojavnih oblik (modalitet) v naselbinski strukturi in tudi v funkciji regionalnega razvoja, ki je posledica mozaične pestrosti slovenskih pokrajin in prilagajanja naravnih, ekonomskih in socialnih (življenjskih) pogojev standardom, ki jih nudijo mesta s svojimi urbaniziranimi območji. Pri ugotavljanju obsega mestnih vplivov smo izhajali gospodarske strukture in trga delovne sile, kjer smo izhajali iz meril, kot so ekonomska moč, kvaliteta delovnih mest in brezposelnost, naselbinske strukture z merili kot so socialna, ekonomska in fiziognomska struktura naselij, osebnega standarda prebivalcev in infrastrukturne opremljenosti območij (družbena in gospodarska infrastruktura) ter naravnih virov (kmetijske površine) in stanja okolja kot pomembnih gibal regionalnega razvoja. Izbor kriterijev je prilagojen na eni strani statistično merljivim kazalcem, ki so enostavni in razumljivi. Na tej podlagi smo razvili izbor indikatorjev, upoštevajoč dostopno statistično gradivo.

Poseben poudarek smo namenili skupini kazalcev, ki poskušajo celovito zajeti vse najpomembnejše značilnosti sodobnih urbanizacijskih vplivov v pokrajini. Pri vrednotenju mestnih vplivov smo se odločili za uporabo socialno-geografskih, fiziognomskih, strukturnih in funkcijskih kriterijev: Med socialno-geografskimi indikatorji se kot najpomembnejši kriterij običajno navajajo velikost aglomeracije, gibanje in gostota ter selitvena mobilnost prebivalstva. Pri funkcijskih metodah smo kot kriterije uporabili gospodarske in druge vezi med prebivajočimi in zaposlenimi ter prometne povezave ali dnevno migracijo zaposlenih. Pri fiziognomskih kriterijih smo uporabili dinamiko stanovanjske gradnje in v okviru tega še delež individualnih hiš od skupnega stanovanjskega fonda. Pri določanju poselitvenih kriterijev smo sodili, da seštevek števila prebivalstva in delovnih mest na enoto površine nazorno odslkava prepletanje populacijskih, bivalnih razmer in tudi delovnih pogojev kot odločujočih "lokacijskih" faktorjev za oblikovanje preobrazbe naselbinskih območij. Pri razmestitvi delovnih mest smo izhajali iz gostote delovnih mest v številu prebivalcev, razmerja med delovno aktivnim prebivalstvom in delovnimi mesti ter spreminjanjem le-teh. Pri izobrazbeni ravni prebivalstva smo kot kriterij uporabili delež prebivalcev z najmanj srednjo ter višjo in visokošolsko izobrazbo. Ob izboru smo se naslonili tiste kazalce, ki izražajo geografske sestavine temeljnih funkcij človekovega delovanja, predvsem bivanja in dela. Z njimi smo hkrati želeli pokazati vsaj na tri razsežnosti, ki jih prinaša urbanizacija: na spremembe v fizičnem razvoju naselij, na spremembe v socialni strukturi območij in posredno še na spremembe v "sistemu kulturnih vrednot", ki jih prinaša novi "obmestno naravnani način življenja", vzpodbujen z urbanizacijo.

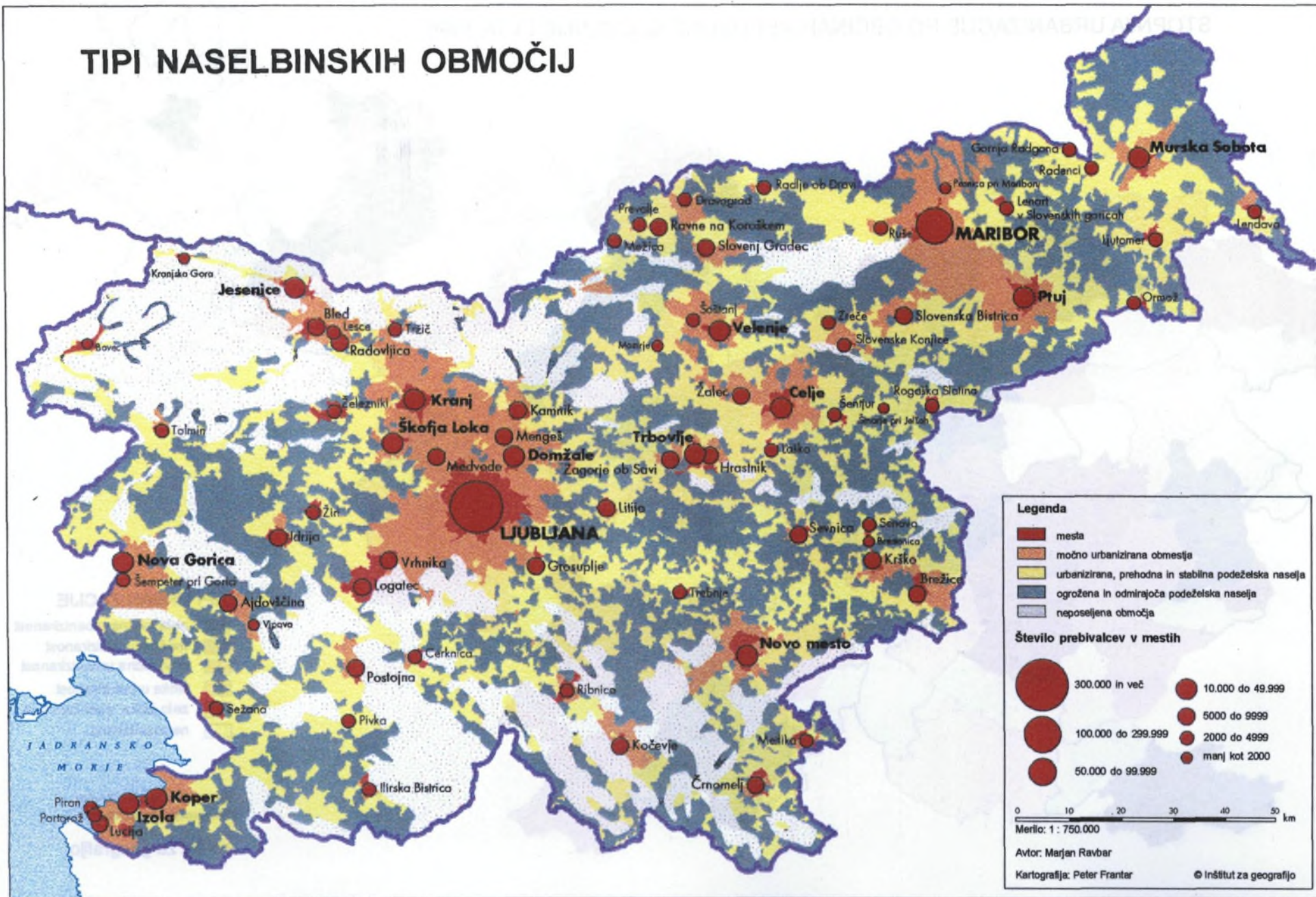
Na kakšni razvojni stopnji urbanizacijskih procesov je danes Slovenija? Če urbanizacijo merimo zgolj s številom in deležem mestnega prebivalstva, potem je v 73 (statističnih) mestnih naseljih njihov delež šele v letu 1986 komaj presegel polovico vsega prebivalstva (Ravbar, 1992) in je leta 1997 v njih prebivalo 997.355 prebivalcev⁹. Stopnja urbanizacije, merjena po tem kriteriju je torej nizka in je v zadnjih treh desetletjih naraščala po povprečni letni stopnji 1,64 %, medtem ko je celotno prebivalstvo raslo po stopnji 0,71 %. Tudi Vrišer je že leta 1990 ugotovil, da ima med 962 krajevnimi skupnostmi le 9,3 % mestni značaj, poleg tega pa je še 41,5 % urbaniziranih. Pred reformo lokalne samouprave je bila petina občin slabo urbaniziranih. Najvišji delež mestnega prebivalstva, ki je presegal 70 %, so

⁹ Na podlagi podatkov Statističnega letopisa, Ljubljana 1997, str. 465.

STOPNJA URBANIZACIJE PO OBČINAH REPUBLIKE SLOVENIJE LETA 1996

TIPI NASELBINSKIH OBMOČIJ

Legenda

- mesta
- močno urbanizirana območja
- urbanizirana, prehodna in stabilna podeželska naselja
- ogrožena in odmirajoča podeželska naselja
- neposeljena območja

Število prebivalcev v mestih

 300.000 in več	 10.000 do 49.999
 100.000 do 299.999	 5000 do 9999
 50.000 do 99.999	 2000 do 4999
	 manj kot 2000

0 10 20 30 40 50 km
 Merilo: 1 : 750.000
 Avtor: Marjan Ravbar
 Kartografija: Peter Franter © Inštitut za geografijo

imele tedanje občine: Maribor, Velenje, Jesenice, Piran, Ljubljana, Izola in Trbovlje. V naštetih mestih je skupaj prebivalo 507.066 ljudi. Predvsem zaradi Ljubljane in Maribora je bila povprečna velikost te skupine mest 72.438 prebivalcev. Sicer pa so našeta mesta, z izjemo Velenja, doživela najmočnejši prebivalstveni razvoj že v začetni fazi industrializacije. Po letu 1981 pa večina večjih slovenskih mest le bolj ali manj stagnira v prebivalstvenem razvoju, saj med njimi le Velenje izkazuje dinamično rast. V povprečju pa ta mesta rastejo po letni stopnji 0,5 %.

Po letu 1994 pa se je zaradi nastanka novih majhnih občin število povsem neurbaniziranih teritorialnih enot povzpelo na 85 ali 58 %. Kar pomeni, da je dve petini države povsem neurbanizirane. Nadpovprečno stopnjo urbaniziranosti beležimo le še pri 21 občinah (14 %). Po teh merilih je bila slabo urbanizirana predvsem severovzhodna Slovenija s Pomurjem, Slovenskimi goricami, Ptujskim poljem ter Haložami, Bohinjski Kot, zgornja Savinjska dolina, Posotelje, osrednja Dolenjska in Bela krajina, Idrijsko, Škofjeloško hribovje, Notranjsko ter Kras.

Brez dvoma določanje urbanizacijske stopnje zgolj na podlagi uradnih statističnih informacij ni odraz dejanskih razmer. Zato smo, upoštevajoč kriterije, ki smo jih razvili na podlagi gornjih izhodišč¹⁰ in ob predpostavki, da urbanizacijsko stopnjo določajo mestne regije (ki jih sestavljajo še obmestja) pripravili novo tipologijo dosežene urbanizacijske ravni v Sloveniji. Tipologijo smo pripravili po območjih teritorialnih enot iz leta 1996 (glej preglednico št. 20) Priložena karta pa nazorno kaže, da je **tretjina republike zelo močno urbanizirana, kjer v urbaniziranih naseljih prebiva več kot devet desetih prebivalstva**. Najvišja stopnja urbaniziranosti je v osrednji Sloveniji od Jesenic do Ljubljanskega polja in Kamniško-Bistriške ravnine, ob Obali, na Goriškem, Kočevskem, Revirjih, Celjski kotlini, Šaleški kotlini in Dravsko-ptujskem polju. Na drugi strani pa je dobra tretjina slovenskih občin povsem neurbaniziranih.

Preglednica 20: Stopnja urbanizacije po občinah Republike Slovenije leta 1996.

	Štev. prebivalcev po občinah	Štev. prebivalstva v mestnih regijah	% urbanega prebivalstva	Število občin	Delež občin
Zelo močna urbaniziranost	1018455	959248	94	40	27
Močna urbaniziranost	194507	129134	66	15	10
Zmerna urbaniziranost	271663	127039	47	22	15
Šibka urbaniziranost	177196	58319	33	13	9
Zelo šibka urbaniziranost	87627	13927	16	6	4
Neurbanizirano	217801	0	0	51	35
Skupaj	1967249	1287667	65	147	100

Vir: Statistični urad RS, lastni izračuni.

Še podrobnejša analiza urbanizacijskih vplivov, temelječa na vrednotenju vseh naselij in izmerjenih s pomočjo ekonomsko- in socialno-geografskih ter fiziognomskih, strukturnih ter funkcijskih kriterijev (več o tem tudi v: Ravbar, 1997 a) nam ponujajo rezultate kjer so nam mestne regije razpadle v naslednje skupine:

1. Mesta (po statistična klasifikaciji naselij).
2. Suburbanizirana obmestja.
 - a) ožja suburbanizirana obmestja;
 - b) močno urbanizirana obmestna naselja.
3. Urbanizirana in pol urbanizirana podeželska naselja.
4. Podeželska naselja.

¹⁰ Več o tem v: Ravbar, M., 1997: Slovene Cities and Suburbs in Transformation (Slovenska mesta in njihova obmestja v preobrazbi). Geografski zbornik, št. XXXVII, Ljubljana, (1997), str. 64–109.

Izsledki, ki smo jih dobili s prikazano tipologijo so nam med slovenskimi naselji dali naslednjo sliko: Mesta, ki predstavljajo 1,2 % slovenskih naselij (v njih pa prebiva dobra polovica ljudi), je obkrožal najprej venec 281 (5 %) naselij v najožji suburbanizirani okolici in nato še 658 (11 %) močno urbaniziranih obmestnih naselij. Izrazito urbanizirana, urbanizirana podeželska in pol urbanizirana — prehodna območja naselij pa so štela še nadaljnjih 964 (16 %) naselij, medtem ko se je preostalih 3942 naselij uvrstilo med podeželska naselja. Analiza je nadalje pokazala, da je urbanizacijska stopnja v Sloveniji 65 %, ter da je tretjina republike zelo močno urbanizirana, kjer v urbaniziranih naseljih prebiva več kot devet desetih njenega prebivalstva. Najvišja stopnja urbaniziranosti je v savski dolini od Jesenic do Ljubljanskega polja, na Kamniško-Bistriški ravnini, ob Obali, na Goriškem, Kočevskem, Zasavju, Celjski in Velenjski kotlini dolini in Dravsko-ptujskem polju.

4.2 Značilnosti urbanizacije

4.2.1 V mestih in (sub)urbaniziranih obmestjih

V močno urbaniziranih območjih največjih mest in sicer na ljubljanskem metropolitanskem območju, vključujoč gorenjska mesta ob gornje savski dolini, Mariboru z mesti na Dravsko-ptujskem polju, somestju obalnih mest, skupini mest v Savinjski dolini in Velenjski kotlini ter Novi Gorici, Novem mestu in Murski Soboti smo s proučevanjem regionalno-geografskih razsežnosti oblikovanja mestnih regij poskusili s socialno geografskimi metodami prikazati tudi “nove” smeri v mobilnosti prebivalstva, proizvodnih središč in delovnih mest. Za opredeljevanje vloge mest smo poskusili razviti kompleksno metodo merjenja vloge mest v urbanem in regionalnem razvoju. Zasnovana je tako, da smo hkrati — sočasno poskusili ovrednotiti več pojavov in sicer tiste, ki so povezani:

1. z doseženo stopnjo urbanizacije in širjenjem mestnih vplivov v bližnja obmestja;
2. z razmestitvijo in dinamiko razvoja delovnih mest v mestih in urbanih regijah;
3. z izobrazbeno ravnijo prebivalstva in
4. s selitveno mobilnostjo prebivalstva v poldrugem desetletju (1982–98).

Analitično podlago so nam predstavljala močno urbanizirana območja v mestnih regijah, kjer smo ugotavljali še razmestitev delovnih mest, pri čemer smo upoštevali le tista naselja z več delovnimi mesti od aktivnega prebivalstva. Pri izobrazbeni strukturi prebivalstva pa tista naselja, kjer je več kot 50 % ljudi z najmanj srednješolsko izobrazbo. Tudi selitvena mobilnost prebivalstva je dober indikator proučevanja regionalno geografske diferenciacije. Območja doseljevanja so praviloma identična z območji koncentracije in zato temeljni element programiranja regionalnega razvoja postindustrijske pokrajine. Prebivalstvo se vedno bolj seli in koncentrira na območja, ki nudijo boljše razmere za bivanje, delo in rekreacijo. Prostorska mobilnost prebivalstva in spremembe v načinu nastanitve niso več povezane s poklicnim preslojevanjem, marveč so odraz socialne mobilnosti, povečanega standarda in zračanja gravitacijskih območij dnevne migracije delovne sile okoli mest kot razvojnih generatorjev v sklenjena in med seboj povezana območja. Ob izboru smo se torej naslonili na tiste kazalce, ki izražajo geografske sestavine temeljnih funkcij človekovega delovanja, predvsem bivanja in dela, povezanega z elementi izobrazbene ravni kot pomembnega elementa za določanje ustvarjalnega okolja. Z njimi smo hkrati želeli pokazati vsaj na tri razsežnosti, ki jih prinaša urbanizacija: na spremembe v fizičnem razvoju naselij, na spremembe v socialni in zaposlitveni strukturi območij in širjenje mestnih vplivov v “sistemu kulturnih vrednot”, ki jih prinaša difuzija “obmestno naravnane načina življenja”, vzpodbujena z urbanizacijo.

Ad. 1: Vrednotenje urbanizacijskih stopenj je pokazalo na napredujoči potek urbanizacije. Urbanizacija in industrializacija sta postopno oblikovali obsežno območje s povsem specifičnimi razvojnimi problemi. Na približno tretjini slovenskega ozemlja se oblikujejo sorazmerno močno urbanizirana ravninska in dolinska območja, čigar teritorij se na obrobju območij gospodarske in populacijske koncentracije postopno širi proti hribovju. Ta diferenciacija je bila spontana, katere poglobljena značilnost je stihijska koncentracija prebivalstva v obmestnih naseljih, ki jo spremlja razpršena stanovanjska gradnja individualnih stanovanjskih hiš, pogojena z liberalnim nakupom zemljišč, nedefinirano zemljiško in premalo selektivno urbanistično politiko. Dogaja se v radiju ugodne dostopnosti do delovnih mest (glej priloženo karto).

Preglednica 21: Razmerja med deleži delovnih mest, prebivalstvom in površjem po značilnih skupinah naselij v Sloveniji leta 1997.

Tipologija naselij	Delež površja	Delež delovnih mest 1991	Delež delovnih mest 1997	% prebiv. 1996	% naselij z vsaj enim delovnim mestom
Mesta	4 %	77,6 %	72,3 %	45 %	100 %
Suburbanizirana obmestja	4 %	5,8 %	7,1 %	9 %	97 %
Ostala obmestna naselja	9 %	5,8 %	7,3 %	12 %	85 %
Urbanizirana podeželska naselja	15 %	7,9 %	9,6 %	14 %	88 %
Stabilna podeželska naselja	22 %	1,6 %	2,0 %	9 %	72 %
Ogrožena podeželska naselja	30 %	1,2 %	1,6 %	9 %	61 %
Odmirajoča podeželska naselja	15 %	0,1 %	0,2 %	2 %	44 %
SKUPAJ	100 %	100,0 %	100,0 %	100 %	75 %

Vir: Statistični urad RS, lastni izračuni.

Preglednica 22: Razmestitev števila prebivalcev in delovnih mest v izbranih mestnih regijah.

Mestna regija	Tip območja	Površina v km ²	Gostota poseljenosti v km ²	Št. del. mest /1000 preb	% preb	% del. mest	Število naselij	% površja v mestni regiji
Ljubljana	mesta	246,4	1484,5	603,9	75	87	5	38 %
	suburb.	113,0	222,3	294,0	16	9	112	18 %
	obmestja	281,9	112,7	204,7	10	4	148	44 %
	skupaj	641,3	481,4	516,2				
Maribor	mesta	61,5	2073,6	570,4	59	82	3	11 %
	suburb.	370,5	255,4	225,7	16	9	44	66 %
	obmestja	131,4	146,7	146,7	25	9	115	23 %
	skupaj	563,4	382,3	409,7				
Kranj	mesta	109,7	641,1	540,7	59	79	7	18 %
	suburb.	352,2	168,8	185,9	17	8	51	56 %
	obmestja	164,3	106,2	217,7	23	13	118	26 %
	skupaj	626,2	240,6	403,7				
Celje	mesta	48,2	1663,9	632,2	66	82	5	24 %
	suburb.	90,8	277,1	321,5	14	9	30	46 %
	obmestja	58,0	161,8	233,3	20	9	56	29 %
	skupaj	197,0	466,4	508,1				
Obalna mesta (Koper, Izola, Piran)	mesta	12,4	3433,2	554,6	61	79	4	10 %
	suburb.	43,6	309,5	272,2	28	17	16	37 %
	obmestja	62,3	173,1	148,3	11	4	21	53 %
	skupaj	118,3	587,1	432,0				
Nova Gorica	mesta	3,5	4077,7	668,4	36	46	1	3 %
	suburb.	72,9	291,1	625,5	34	41	10	59 %
	obmestja	46,4	165,4	219,8	30	13	29	38 %
	skupaj	122,8	325,6	518,7				
Novo mesto	mesta	30,2	744,0	809,6	67	86	1	24 %
	suburb.	71,7	119,8	238,1	8	3	16	57 %
	obmestja	23,6	117,3	275,4	25	11	37	19 %
	skupaj	125,5	268,5	628,3				
Murska Sobota	mesta	14,5	952,2	980,1	68	87	1	23 %
	suburb.	41,7	335,8	164,4	9	2	2	67 %
	obmestja	5,7	110,3	389,5	23	11	7	9 %
	skupaj	61,9	328,2	769,8				

Vir: Statistični urad RS, lastni izračuni.

Preglednica 23: Difuzija metropolitanizacijskih teženj v izbranih mestnih regijah na podlagi urbanizacijske stopnje, razprostranjenosti delovnih mest in izobrazbene ravni prebivalstva.

Mestna regija	Tip območja	Št. preb. 1996	Št. del. mest 97	Selitveni saldo ¹³	Rast ¹⁴ 61/96	Rast ¹⁵ 91/96	Izobrazba ¹¹		Delovna mesta ¹²	
							% preb.	% pov.	% preb.	% pov.
Ljubljana ¹⁶	mesta	312319	185222	-8024	+1,45	-0,06	100	100	92	95
	suburb.	62676	18424	+6963	+1,54	+0,09	94	71	15	10
	obmestja	39473	8080	+4423	+0,92	+0,68	70	79	11	12
	skupaj	414468	211726	+11386						
Maribor ¹⁷	mesta	127442	72692	-3361	+0,88	-0,48	100	100	100	100
	suburb.	33557	7573	+2605	+0,80	+2,07	89	81	9	7
	obmestja	54356	7976	+4247	+0,38	-0,19	41	21	7	2
	skupaj	215355	88241	+6852						
Kranj ¹⁸	mesta	92836	50095	+479	+1,23	-0,06	76	79	71	65
	suburb.	27672	5111	+1971	+1,47	+0,63	93	54	1	1
	obmestja	37418	8147	+3161	+0,92	+1,17	78	27	10	3
	skupaj	157926	63353	+5611						
Celje ¹⁹	mesta	80116	50649	+351	+1,99	-0,35	100	100	100	100
	suburb.	17328	3947	-794	+0,31	+0,93	60	59	31	19
	obmestja	24267	5317	+2189	+0,70	+0,36	58	49	20	14
	skupaj	121711	59913	+2540						
Obalna Mesta ²⁰	mesta	42640	23647	-2539	+1,50	-0,11	100	100	89	94
	suburb.	19279	5247	+4260	+2,27	+1,24	80	63	12	10
	obmestja	7550	1120	+1550	+0,78	+1,54	36	17	4	2
	skupaj	69469	30014	+5810						
Nova Gorica	mesta	14435	9649	-1690	+2,92	-0,28	100	100	100	100
	suburb.	13515	8453	+2002	+1,57	+0,55	100	82	62	48
	obmestja	12055	2650	+693	+0,24	+0,26	36	16	8	4
	skupaj	40005	20752	+1005						
Novo Mesto	mesta	22447	18173	+91	+2,09	+0,10	100	100	100	100
	suburb.	2822	672	+178	+0,93	+0,67	56	26	10	4
	obmestja	8409	2316	+425	+1,04	+0,81	31	12	36	11
	skupaj	33678	21161	+694						
Murska Sobota	mesta	13798	13524	-319	+2,13	-0,09	100	100	100	100
	suburb.	1904	313	+389	+2,28	+1,62	15	19	15	19
	obmestja	4601	1792	+460	+0,63	+0,66	9	4	43	13
	skupaj	20303	15629	+530						

Vir: Statistični urad RS, lastni izračuni.

Ad. 2: Razmestitev in razvoj delovnih mest kaže na močno polarizacijo zaposlitvenih aktivnosti v mestih in urbanih regijah, ki pa se vendarle postopno prestavlja proti podeželju (glej preglednico št. 22 in karto v prilogi). Analiza je še pokazala, da v osmih (največjih) aglomeracijah — na okoli 12 % slo-

¹¹ Delež območja z nadpovprečno izobrazbeno strukturo je izračunan 1. glede na delež površja mestne regije in 2. glede na delež prebivalstva mestne regije.

¹² Delež območja z nadpovprečnim številom delovnih mest: glede na delež površja mestne regije in glede na delež prebivalstva mestne regije.

¹³ Selitveni saldo v obdobju 1982–98.

¹⁴ Letna stopnja rasti števila prebivalcev v obdobju 1961 do 1996.

¹⁵ Letna stopnja rasti števila prebivalcev v obdobju 1991 do 1996.

¹⁶ Upoštevana so mesta po statistični klasifikaciji naselij in sicer: Ljubljana, Vrhnika, Kamnik, Domžale, Grosuplje.

¹⁷ Poleg Maribora smo upoštevali še Ptuj, Lenart in Slovensko Bistrico.

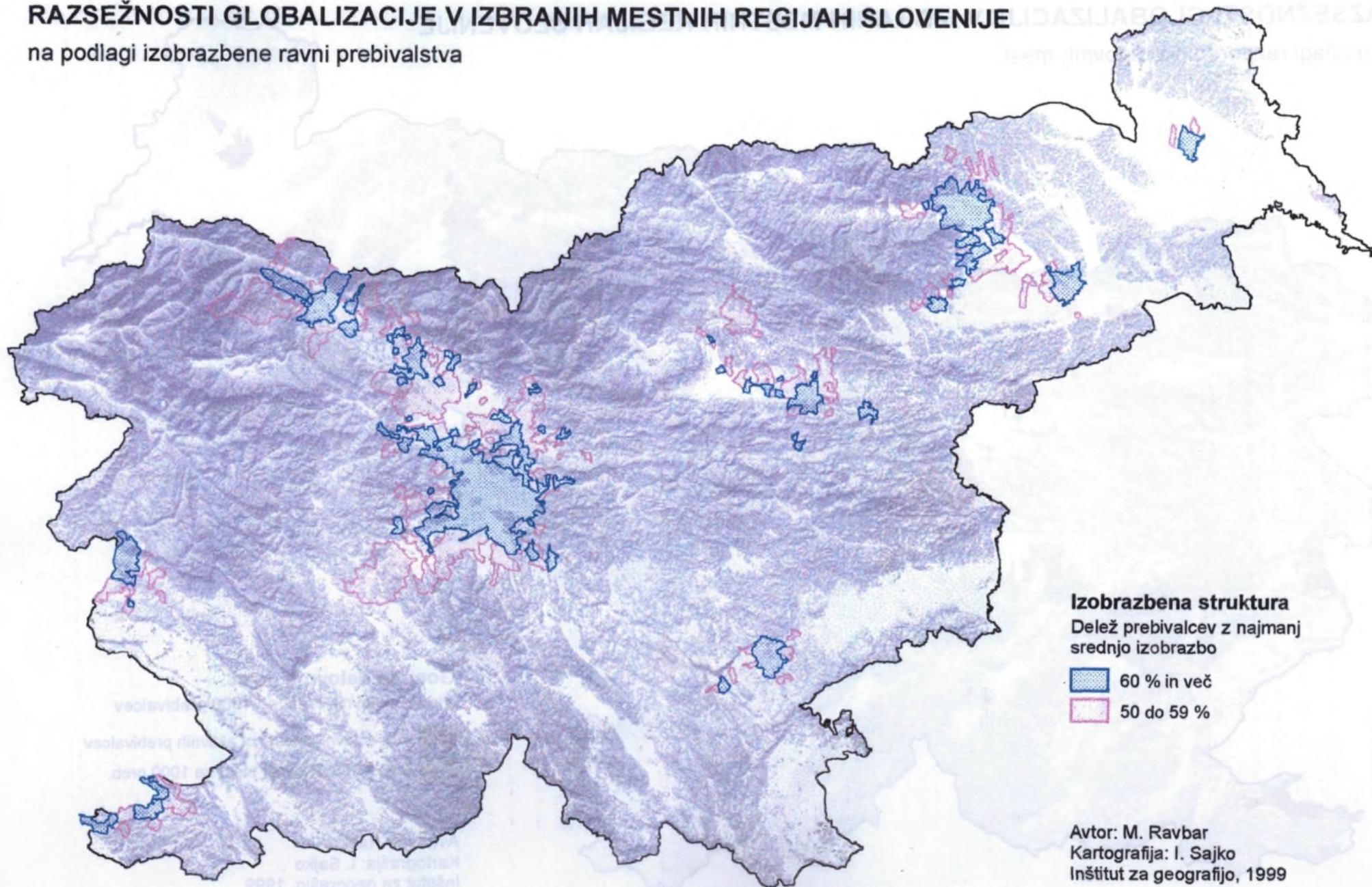
¹⁸ Poleg Kranja smo upoštevali še: Radovljico, Škofjo Loko, Bled, Lesce, Jesenice in Tržič.

¹⁹ Poleg Celja smo upoštevali še Velenje, Žalec, Laško, Rogaško Slatino in Šentjur pri Celju.

²⁰ Koper, Izola, Piran, Portorož.

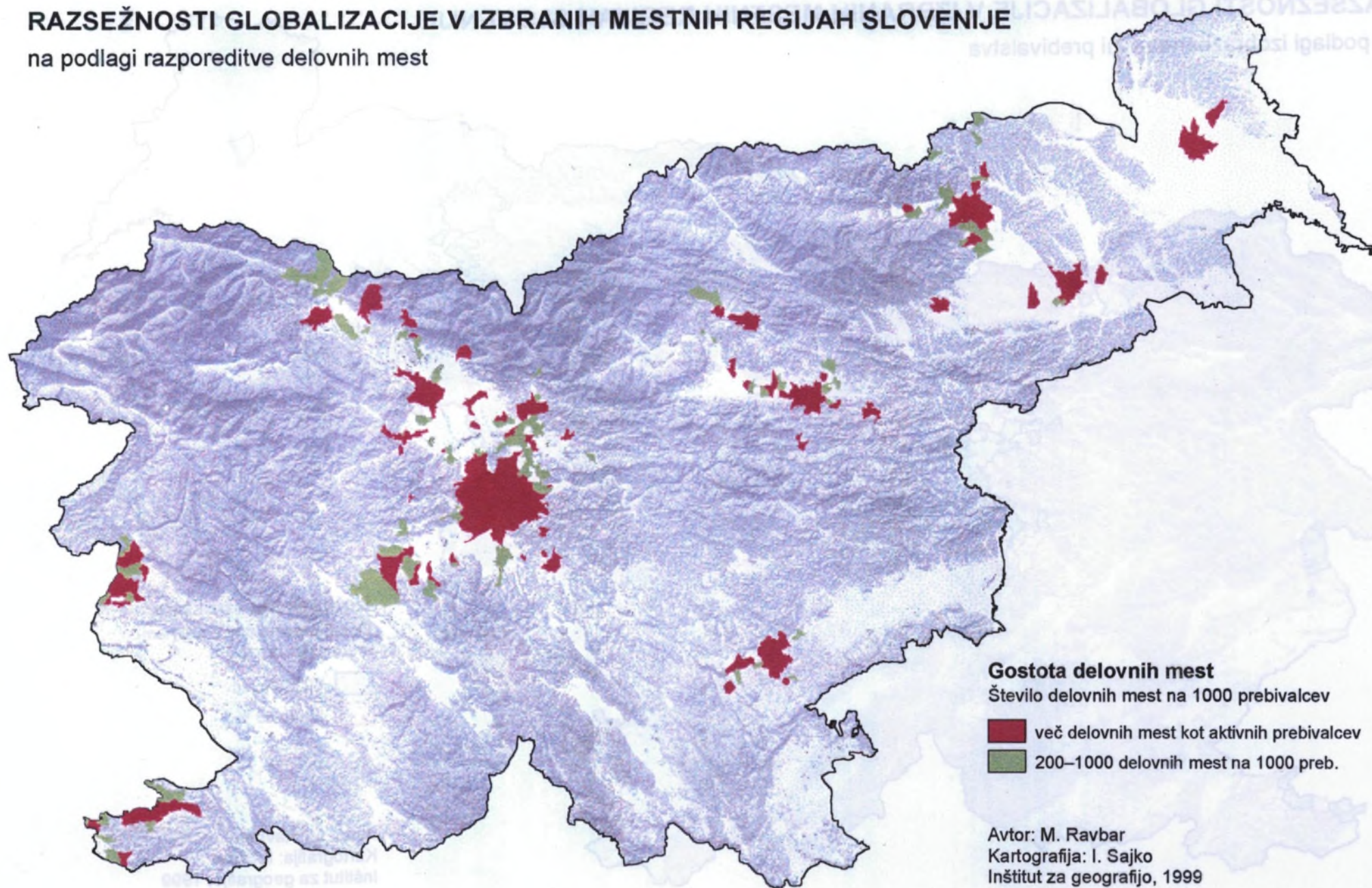
RAZSEŽNOSTI GLOBALIZACIJE V IZBRANIH MESTNIH REGIJAH SLOVENIJE

na podlagi izobrazbene ravni prebivalstva

RAZSEŽNOSTI GLOBALIZACIJE V IZBRANIH MESTNIH REGIJAH SLOVENIJE

na podlagi razporeditve delovnih mest

venskega teritorija prebiva skoraj dve tretjini prebivalstva kjer je hkrati več kot tri četrtine vseh delovnih mest. Tudi gostota poseljenosti je tri do šestkrat višja od državnega povprečja. Vrednotenje je opozorilo na zakonitost, da je razmestitev delovnih mest močno odvisna od stopnje njihove ekonomske in splošne družbene razvitosti. Za manj razvita okolja velja, da koncentrirajo razvoj delovnih mest pretežno v enem (industrijskem) centru. Razvitejšie mestne regije pa imajo praviloma (spontano) razvitih večino naselij z raznovrstno strukturo delovnih mest, ki si sledijo v nizih — “preprogah”. Tako se že sluti spontano oblikovanje razvojnih osi, povezanih tudi z razmestitvijo delovnih mest pretežno v služnostnih dejavnostih. Določajo jih omrežja tistih mest, ki so med seboj povezana v enotno gospodarsko-geografsko območje s trgom delovne sile, z ustrezno “mrežno” prometno ter “koridorsko” gospodarsko infrastrukturo in ostalo komunikacijsko opremo. Oblikovanje razvojnih zaposlitvenih osi pospešuje zlasti dezurbanizacija, ki že prerašča dejansko urbanizacijo (Ravbar, 1997). Vrednotenje je še pokazalo, da tu še posebej izstopajo okolja z izrazito prevlado delovnih mest nad številom aktivnega prebivalstva, ki ga obkroža venec naselij — občin z izrazitejšim deležem dnevne delovne migracije v številu aktivnega prebivalstva.

Ad. 3: Razporeditve delovnih mest smo primerjali tudi z izobrazbeno ravnijo prebivalstva ob popisu 1991. Primerjave prav tako kažejo na višjo koncentracijo deleža bolj izobraženih prebivalstvenih skupin v urbanih okoljih. Deleži prebivalcev z visoko in višjo izobrazbo so v mestih in urbaniziranih naseljih tri do petkrat višji npr. od tistih v podeželskem tipu (glej preglednici št. 23 in 24 ter priloženo karto). Izobrazbena struktura je v obmestjih sicer nižja, ampak z izjemo Novega mesta in Murske Sobotne bistveno ne odstopa od tiste v mestih. Delovna mesta pa še vedno izrazito prevladujejo v mestih.

Preglednica 24: Izobrazbena struktura po značilnih skupinah naselij v Sloveniji leta 1991.

Tipologija naselij	% štev. prebiv.	% preb. z najmanj srednjo izobrazbo od skup. št. prebivalcev		% preb. z visoko in višjo izobrazbo od skup. št. preb.	
		struktura	struktura	struktura	struktura
Mesta	45 %	62 %	69 %	14 %	53 %
Suburbanizirana obmestja	9 %	50 %	8 %	6 %	11 %
Ostala obmestna naselja	12 %	58 %	9 %	9 %	10 %
Urbanizirana podeželska naselja	13 %	47 %	8 %	5 %	13 %
Stabilna podeželska naselja	9 %	35 %	2 %	3 %	6 %
Ogrožena podeželska naselja	9 %	30 %	2 %	2 %	5 %
Odmirajoča podeželska naselja	3 %	23 %	0 %	1 %	1 %
SKUPAJ	100 %	52 %	100 %	9 %	100 %

Ad. 4: Podrobnejša analiza migracijskih gibanj za obdobje 1982–1998 kaže preobrat v selitvenih smereh prebivalstva. Najbolj opazna sprememba je v tem, da do sredine prejšnjega desetletja še prevladujejo priselitve v mesta, nato pa večina slovenskih mest že izkazuje negativni migracijski saldo. Naša mesta izkazujejo v obdobju 1982–1986 še pozitivni migracijski saldo v skupni višini +10572 prebivalcev. Po letu 1987 je zabeležen dramatičen preobrat, saj je v obdobju 1987–1993 migracijski saldo že močno negativen že –10195 (v skupini mest z nad deset tisoč prebivalci pa celo –13286), v obdobju 1994–98 pa se število poveča na –17141 prebivalcev. Med mesti z negativnim migracijskim saldonom v opazovanem obdobju prednjači Ljubljana (–8024 prebivalcev), sledi ji Maribor (–3361), Obalna mesta (–2539, med njimi Koper (–1610) Jesenice (–1540), Ptuj (–991), Celje (–1244), ... Našteti primeri nakazujejo tendence razseljevanja mest.

Med večjimi slovenskimi mesti imajo v obdobju 1982–1998 pozitivni selitveni saldo še Kranj (+1012), Domžale (+927, kot “razbremenilni” središči Ljubljane) in Velenje (le še +291, kjer pa je tudi že prišlo do obrata saj ima v obdobju 1994–98 selitveni saldo že –792) ter manjša mesteca, kot

npr. Ajdovščina, Brežice, Bled, Cerknica, Črnomelj, Dravograd, Gornja Radgona, Grosuplje, Krško, Litija, Ljutomer, Logatec, Mengeš, Portorož, Radovljica, Ravne na Koroškem, Rogaška Slatina, Ruše, Sevnica, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Šempeter pri Novi Gorici, Šentjur pri Celju, Tolmin, Vrhnika, Žalec, (zaradi prednosti malih mest) pa tudi že npr. Škofja Loka (zaradi rezultatov, ki jih daje uspešna prenova mestnega jedra). Vsa ostala slovenska naselja v velikostni kategoriji 3–10.000 izkazujejo vsa skupaj pozitivni migracijski saldo v višini +3542 prebivalcev in nadpovprečno visoko intenzivnost selitev, kjer število bruto selitev znaša 59,7 preb./100 prebivalcev. V zadnjem obdobju tudi vsa podeželska naselja beležijo pozitivni migracijski saldo (glej preglednico št. 25 in priložene karte).

Preglednica 25: Selitvena mobilnost prebivalcev v obdobju 1982–1998 glede na tipe prostorskih območij poseljenosti v Sloveniji.

Tipologija območij	Selitveni saldo			Skupaj 1982–98
	1982–86	1987–93	1994–98	
Mesta	+10572	-10195	-17141	-16764
Suburbanizirana obmestja	+7166	+6283	+4125	+17574
Ostala obmestna naselja	+4737	+8319	+5019	+18075
Urbanizirana podeželska naselja	+8587	+11270	+6023	+25880
Stabilna podeželska naselja	-1304	+1084	+2645	+2425
Ogrožena podeželska naselja	-6113	-3517	+1999	-7631
Odmirajoča podeželska naselja	-3489	-2624	+427	-5686
SKUPAJ	+20156	+10620	+3097	+33873

Zanimiv je tudi pregled razmerij med deleži števila prebivalcev, števila naselij in površjem, ki kažejo, da sta se v poldrugem desetletju oblikovali dve območji kjer približno polovica prebivalstva živi v območjih priseljevanja. Težnje pa nakazujejo, da se delež površja s pozitivnim selitvenim saldonom povečuje, medtem ko se delež števila prebivalcev zaradi negativnega salda v vseh večjih mestih zmanjšuje (glej preglednico št. 26).

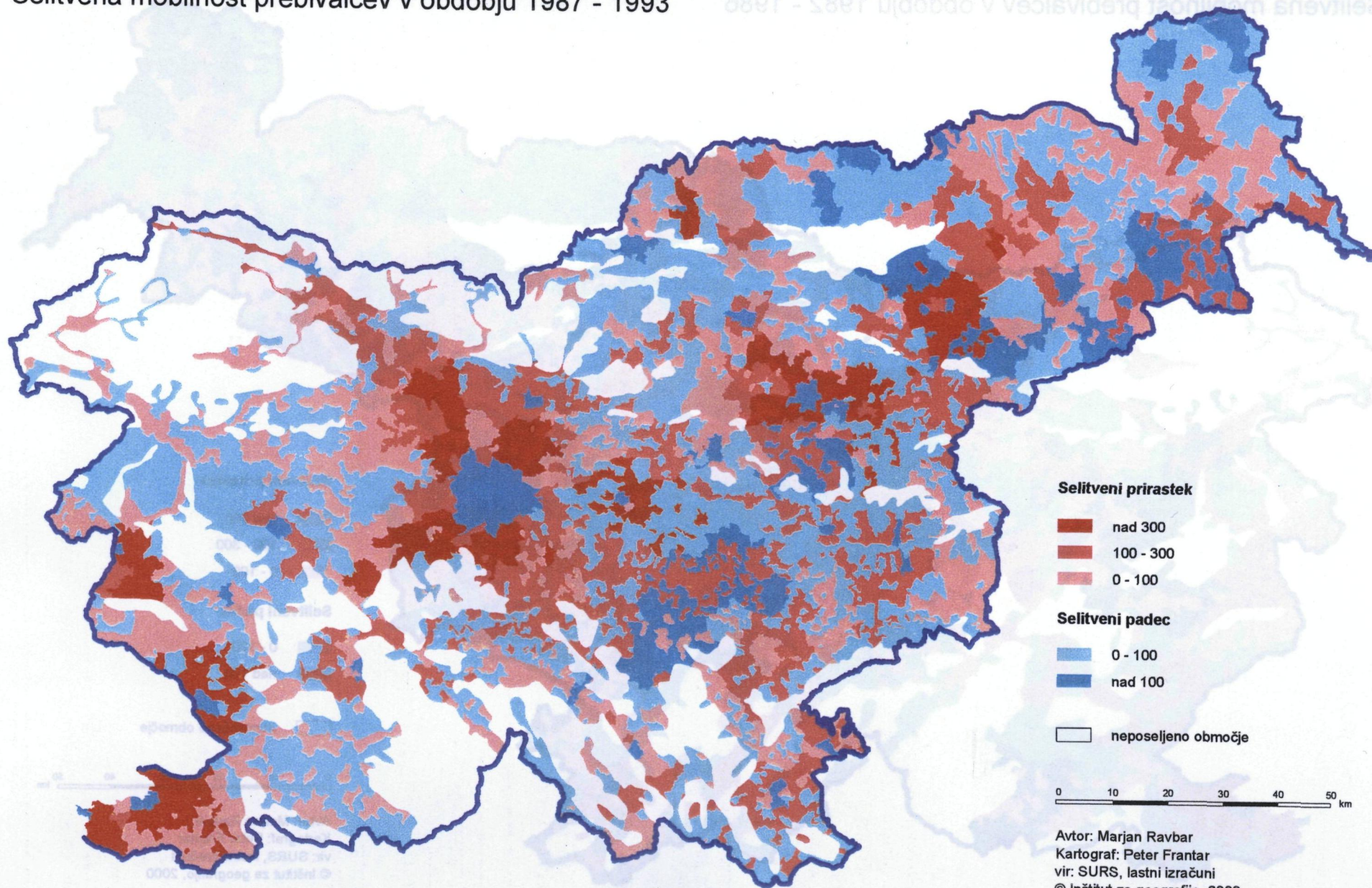
Preglednica 26: Razmerja med deleži števila prebivalcev, površjem in številom naselij s pozitivnim migracijskim saldonom v treh časovnih prerezi v obdobju 1982–1998.

	1982–86	1987–93	1994–98	1982–98
Delež površja s pozitivnim selitvenim saldonom	48	52	64	52
Delež prebivalstva s pozitivnim selitvenim saldonom	64	43	37	47
Delež naselij s pozitivnim selitvenim saldonom	41	49	55	51

Opozoriti velja, da so spremembe med mesti in okolico posebej intenzivne v zadnjem desetletju. Zaznamuje jo razpršitev urbanega načina življenja, ki z različno intenzivnostjo izžareva iz mest. Zgodovinsko sožitje mest s podeželjem je najprej spremenila industrializacija in z njo povezani deagrarizacija in urbanizacija. Najprej je industrializacija pritegnila v mesta številne delavce s podeželja. Bodisi so bili to priseljenci ali pa dnevni migranti. Nato je "prometna revolucija" iz mest postopoma širila svoj vpliv na okolico. Posebno vlogo pri tej preobrazbi je imela sprva železnica, kasneje pa avtomobilizem. Vse to je povzročalo širjenje mest v koncentrično potekajočih pasovih ali vzdolž prometnic. V številnih primerih so se v mestna ozemlja vključila tudi bližnja naselja. Sodobno mesto skupaj z bližnjimi obmestnimi naselji tvori integrirano regionalno celoto. Zaradi tega mnogi urbani geografi govorijo o enotnem organizmu, ki ga tvori mesto s svojo bližnjo in širšo okolico. Razlikujejo mesta z ožjim urbaniziranim obmestjem od širše urbanizirane okolice. Po tej metodologiji v več kot 900 naseljih, pretežno v okolici mest kot kondenzacijskih jeder, prebiva skoraj tri četrtine prebivalstva. Gostota poseljenosti v močno urbaniziranih območjih je štirikrat večja od povprečne.

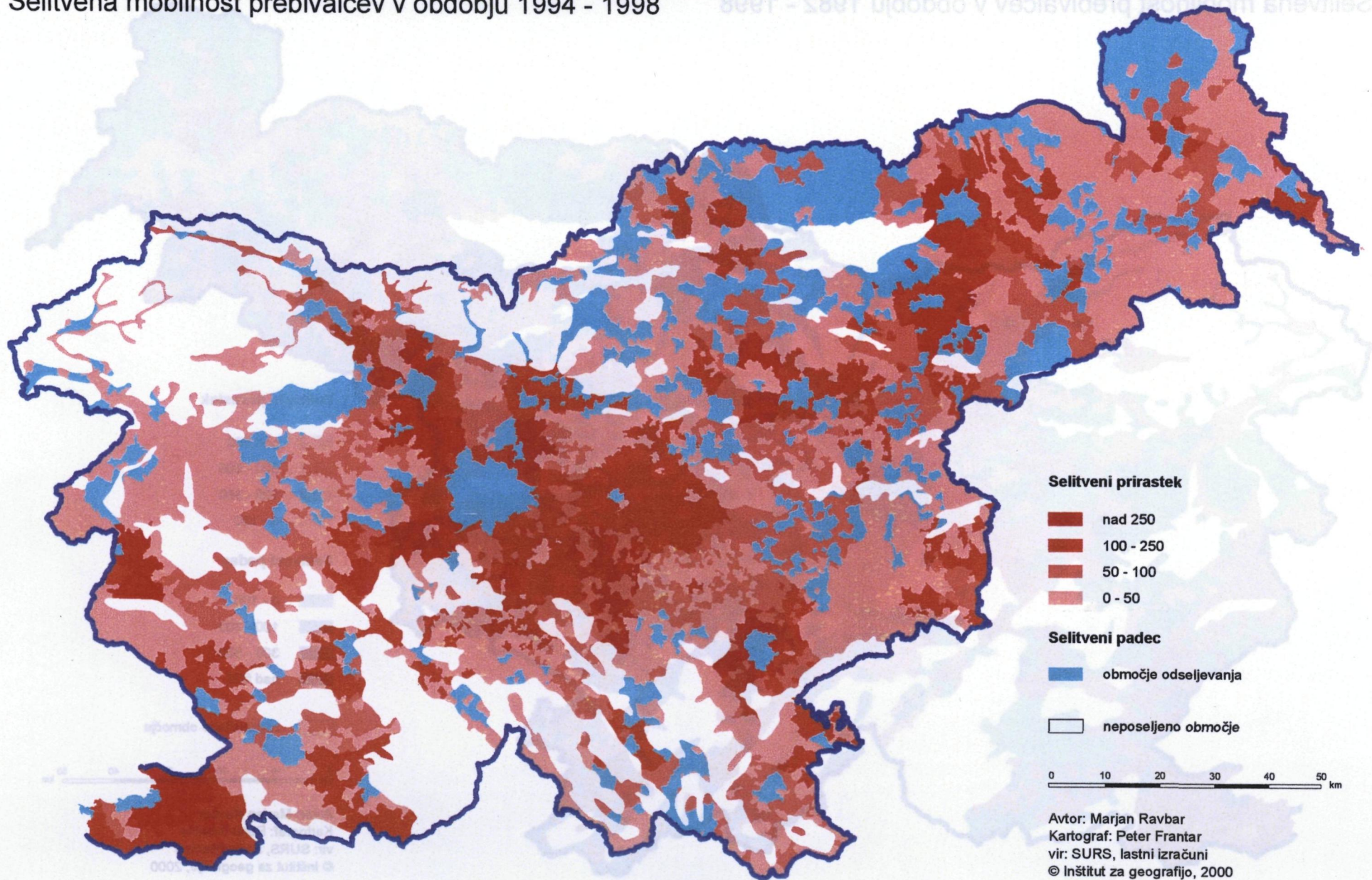
Selitvena mobilnost prebivalcev v obdobju 1987 - 1993

Selitvena mobilnost prebivalcev v obdobju 1987 - 1993

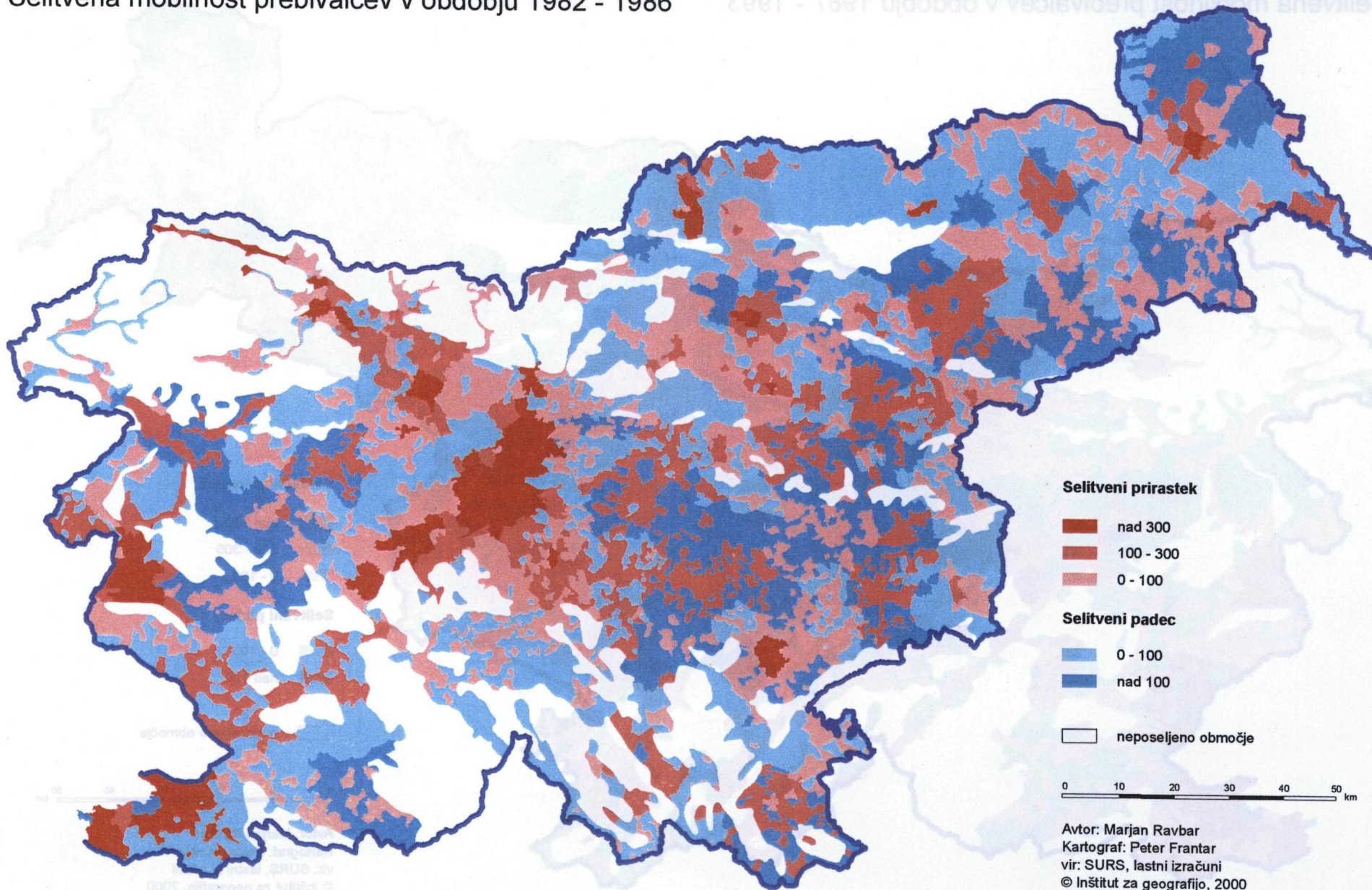
Selitvena mobilnost prebivalcev v obdobju 1994 - 1998

8001 - 2801 ujdobu v veclsvitnoq prodljem anevile2

Selitvena mobilnost prebivalcev v obdobju 1982 - 1986

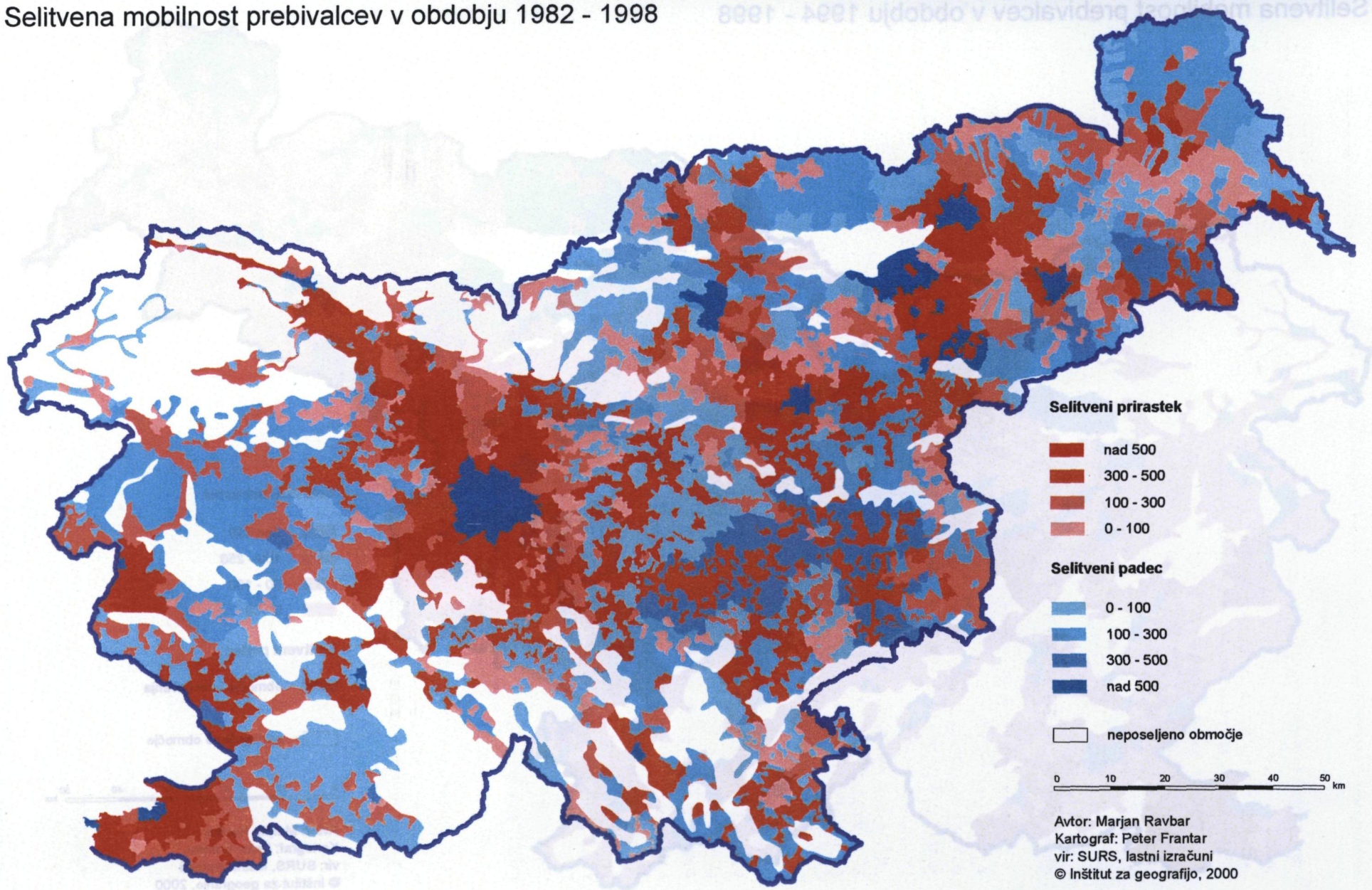
Selitvena mobilnost prebivalcev v obdobju 1982 - 1986

Avtor: Marjan Ravbar
Kartograf: Peter Frantar
vir: SURS, lastni izračuni
© Inštitut za geografijo, 2000

Selitvena mobilnost prebivalcev v obdobju 1982 - 1998

Selitvena mobilnost prebivalcev v obdobju 1982 - 1998

Poglavitna značilnost teh, območij je, da prebivalstvo v obmestjih narašča že hitreje kot v samih mestih, da se je njihovo število v zadnjih treh desetletjih podvojilo, da se je v njihova socialno-ekonomska struktura zaradi več kot 50 % deleža priseljenih prebivalcev iz podeželja in tudi iz mest popolnoma spremenila in, da je prebivalstvo v teh območjih v "dnevnem kontaktu" z osrednjim mestom, ki je tudi zaposlitveno središče. Prevladujoča pokrajinska in fiziognomska poteza izven mestnih območij je v prevladujoči in nadpovprečni dinamiki prosto stoječe stanovanjske gradnje novejšega datuma. Močno urbanizirana območja so torej tista, kjer že opazujemo zametke procesa metropolitanizacije in vključujejo poleg mest še bližnja satelitska mesteca in okoliška naselja. Zato je skupna povprečna velikost teh naselij višja kot 1600 prebivalcev. Njihova posebnost je v tem, da so v relativno ugodnem radiju dostopnosti do delovnih mest, ki je očitno poglavitni razlog ugodne populacijske dinamike teh naselij. Najobsežnejša zgoščenost območja so se oblikovala v dolinskem pasu osrednje Slovenije med Zgornje savsko dolino, Ljubljansko kotlino in Kamniško-bistriško ravnino, na Dravsko-ptujskem polju, v Celjski kotlini, ob Obali, v Spodnji Vipavski dolini, Novomeški kotlini, Murskem polju, Zasavju in Krško-Brežiškem polju. Skupaj predstavljajo šestino ozemlja. V urbaniziranih območjih je tudi štiri petine delovnih mest, zato je tu seštevek prebivalstva in delovnih mest več kot 700 na km². Število je primerljivo z evropskimi zgoščenimi območji in odslkava prepletanje populacijskih, bivalnih razmer in tudi delovnih pogojev kot odločujočih "lokacijskih" faktorjev za oblikovanje naselbinskih območij.

Skupna značilnost urbaniziranih območij je v tem, da proces poteka hkrati z rastjo mest. V zadnjem desetletju izstopa (sub)urbanizacija pokrajine, ki pa ni le povezana z dinamiko širitve mestnega vpliva. Je tudi odgovor na spremembe v rasti proizvodnje ter potrošnje, pa tudi "postindustrijski" element nove uravnotežene distribucije delovnih mest in stanovanj. Značilnost (sub)urbaniziranih območij je še v izjemno intenzivni dnevni migraciji, ki zajema okvirno polovico zaposlenih in v načinu življenja, ki je identičen mestno naravnemu. Zato postaja kriterij kvalitete življenja eden izmed upoštevanja vrednih indikatorjev pri iskanju razvojnih možnosti regionalnega razvoja. Koncentracija prebivalstva in zgoščevanje ekonomskih aktivnosti ljudem prinaša nov način življenja. Suburbanizacijo zato razumemo tudi kot "kreacijo" urbanih oblik življenja. Mesta in urbanizirana obmestja v bližnji okolici mest hkrati predstavljajo poseben tip "podeželja" z ugodnim gospodarskim razvojem v gosto poseljenih območjih. Potek urbanizacije po svetu in pri nas potrjuje, da obmestja postajajo prehodna območja med mestom in podeželjem. Na določen način se "specializirajo" tako, da služijo predvsem bivanju zaposlenih, ki delajo v mestu (spalna območja). Zahteve (in izsiljevanja) po nepretrganem naraščanju novih (pretežno) stanovanjskih površin v obmestjih pospešuje nizka cena (stavbnih) zemljišč, nedorečena zemljiška politika in neizdelana zasnova nadaljnjega razvoja poselitvenega sistema, ki je stihijski in zaradi pretežno dolinskega reliefa linearen — čeprav se pojavlja v "plasteh" okoli mest itd. Vidne posledice pa postopoma vodijo k izgubljanju (uničevanju) ekološko vrednih in "nezazidljivih" prostih površin. To pa v nekdanji podeželski pokrajini poleg rasti podeželskih naselij predstavlja še vsaj dva nasprotujoča si pojavi: na eni strani fizično povečanje naselij, ki nimajo lastnega značaja, na drugi strani pa nastajajo, v nasprotju s predpisano regulativo, stran od obstoječih nova naselja z novimi, nekonvencionalnimi oblikami (obcestna naselja, izolirane lokacije, "obrobjanje", ipd.

V obmestjih so **enodružinske zgradbe** v absolutni prevladi. Visok delež prostoječe stanovanjske gradnje se odraža v večji porabi površin, ki je na primerih Ljubljane, Maribora, Celja, Nove Gorice, Škofje Loke in obalnih mest do 15-krat večji porabnik površin od več stanovanjskih zgradb. Pri ostalih mestih z nad 10.000 prebivalci se razmerje gibljejo med pet- in deset-kratnikom. Pri manjših mestih je količnik nižji. Glede na trende v graditvi stanovanj, se razmerja v devetdesetih letih še poglobljajo. Izsiljevanje prebivalcev iz mest, kot tudi iz obrobni delov gravitacijskega zaledja mest, ki se koncentrirajo v obmestjih, imajo običajno dobro prometno infrastrukturo. S tem se potrebe po dodatnih poselitvenih in infrastrukturnih površinah stalno povečujejo in "požirajo" velika javna sredstva, medtem ko ostaja predvsem socialna infrastruktura v mestnih središčih neizkoriščena. Velika koncentracija voženj na delo in z dela bo po realnih predvidevanjih še nadalje izsiljevala nove in nove prometne investicije, namesto truda za oblikovanjem razvoja po javnem prometu. Zaradi prevladujočih trendov grozi mestnim regijam:

- “nerazčlenjeno” zgoščevanje — pozidavanje obmestnih naselij, celo pri stagnaciji števila prebivalcev;
- nadaljevanje teženj po propadanju mestnih središč, predvsem gosto pozidanih četrti iz konca prejšnjega stoletja (“industrijska” faza razvoja mest);
- izgubljanje pomena mestnih središč, ob hkratnem razrastu “nakupovalnih centrov” na obrobju mest oz. v gostitvenih območjih;
- “kolebajoč” (intervalen) individualni promet z visokimi obremenitvami in hkratnimi zahtevami javnosti po oblikovanju javnega prometa, ki pa je “neuresničljiv” v krajšem časovnem obdobju;
- naracionalno trošenje javnih sredstev za neekonomično porabo infrastrukture.

Potek urbanizacije potrjuje, da obmestja postajajo prehodna območja med mestom in podeželjem. Na določen način se “specializirajo” tako, da služijo predvsem bivanju zaposlenih, ki delajo v mestu (spalna območja). Zahteve (in izsiljevanja) po nepretrganem naraščanju novih (pretežno) stanovanjskih površin v obmestjih pospešuje nizka cena (stavbnih) zemljišč, nedorečena zemljiška politika in neizdelana zasnova nadaljnjega razvoja poselitvenega sistema, ki je stihijski in zaradi pretežno dolinskega reliefa linearen — čeprav se pojavlja v “plasteh” okoli mest itd. Vidne posledice pa postopoma vodijo k izgubljanju (uničevanju) ekološko vrednih in “nezazidljivih” prostih površin.

Znotraj urbaniziranih območij in območij koncentracije prebivalstva se zelo jasno nakazujejo naslednje podskupine območij:

- območja v zaledju mest s težiščem po hkratni (mešani) porabi stanovanjskih — naselitvenih in služnostno-proizvodno-poslovnih površin, kar z drugimi besedami pomeni povečevanje “obremenitev” pokrajine;
- območja v zaledju mest z izrazito izraženimi zahtevami po rekreacijskih površinah;
- območja v zaledju mest s težiščem po porabi proizvodnih — industrijskih — površin.

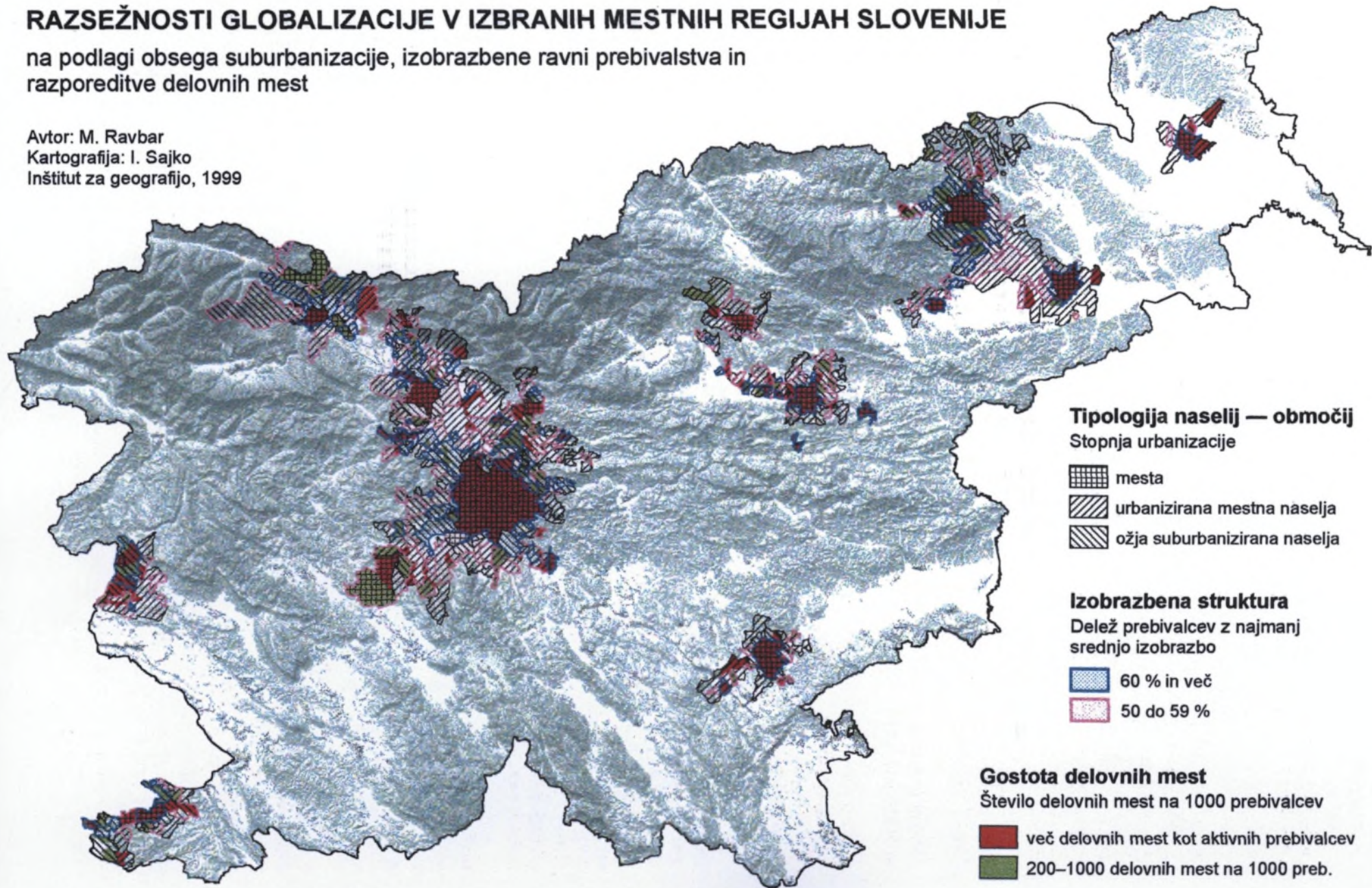
Za prostorski razvoj mest sta torej značilna dva nasprotujoča si procesa: rast mest “navzven” s spreminjanjem pretežno kmetijskih zemljišč v mestne rabe in rast mest navznoter s spreminjanjem dohodkovno ekstenzivnejših rab v dohodkovno intenzivnejše rabe. V tržnih gospodarstvih se na lokacijah v mestnih središčih ne morejo obdržati dejavnosti, ki na enoto površine ne ustvarijo dovolj dohodka za pokrivanje vseh stroškov, vključno z mestno rento. Na opušenih (pretežno) industrijskih zemljiščih v bližini mestnega središča tako nastajajo nova trgovsko-poslovna središča, ki z intenzivnejšo rabo zemljišč lahko pokrivajo porast mestne rente. Neprofitne dejavnosti, ki v nasprotju s tržnimi zakonitostmi ostajajo na centralnih lokacijah pa mora subvencionirati država, če jih želi zadržati na centralnih lokacijah, ki zagotavljajo boljšo dostopnost.

Bivanje v enodružinski hiši v obmestjih je pomembna vrednota za veliko večino prebivalstva. Zato v tržnih gospodarstvih obstaja poseben trg in posebni finančni mehanizmi, ki zagotavljajo ponudbo enodružinskih hiš na različnih lokacijah v obmestjih (Sendi, 1998). V naših primerih je ponudba organizirane enodružinske gradnje omejena. Čeprav so bila mestna zemljišča znotraj ožjih gradbenih okolišev že od leta 1958 nacionalizirana, je razvoj ta območja kmalu presegel in mesta so se srečala s problemom pridobivanja kmetijskih zemljišč v zasebni lasti. Pri tem so pogosto kršila deklarirana načela pravične odškodnine. Poleg tega je bila zemljiška posest razdrobljena, kar je oteževalo ali celo onemogočalo racionalnejši prehod zaokroževanja stavbnih zemljišč in nadzorovan razvoj poselitve. Znano je, da se načrten razvoj mest v tržnih gospodarstvih začne z ustrezno parcelacijo zemljišč. Pri nas je bilo to možno samo v družbenem sektorju, ki je najprej s prisilnimi ukrepi, kasneje pa tudi z odkupi, pridobival zemljišča za načrten razvoj pretežno urbanih (in obmestnih) naselij. Za individualne akterje je bilo skoraj nemogoče pridobiti zemljišče preko formalnega sistema. Kljub temu se prebivalci obliki bivanja niso odrekli. V takih razmerah so posamezniki najprej pridobili kmetijsko zemljišče in ga nato — na različne načine (tudi v nasprotju z zakoni) — prekvalificirali v stavbno zemljišče. Zato je velik del novozgrajenih obmestnih naselij zadržal kmetijsko parcelacijo preteklega

RAZSEŽNOSTI GLOBALIZACIJE V IZBRANIH MESTNIH REGIJAH SLOVENIJE

na podlagi obsega suburbanizacije, izobrazbene ravni prebivalstva in
razporeditve delovnih mest

Avtor: M. Ravbar
Kartografija: I. Sajko
Inštitut za geografijo, 1999

stoletja. Visok delež samograditeljstva je posledica monopolnih cen na stanovanjskem trgu in tolerance do samograditeljev, ki so gradili na (pretežno) kmetijskih zemljiščih (tudi z le delno urejenimi prostorsko-gradbenimi dokumenti ali celo brez njih). Takšna oblika urbanizacije je pretežno nenačrten proces (pogosto začet tudi s črno gradnjo, ki se je pozneje razrasla v razpršeno obmestno poselitev), čigar posledica je pomanjkljiva komunalna infrastruktura in nizka gostota pozidanosti. Dekleva (1995) ocenjuje, da bodo stroški sanacije npr. samo z izgradnjo kanalizacije dosegli višino približno pol milijarde nemških mark. Razdrobljena zemljiško posestna struktura zahteva razvoj posebnih instrumentov zemljiške politike in tudi organizacijo razvoja komunalne opreme, ki bodo preprečevale pojave neformalne urbanizacije podeželja v obmestjih.

To so vse vprašanja poselitvenega razvoja, ki imajo svoj neposreden vpliv na sedanji in bodoči razvoj omrežja naselij, na prostorski razvoj, povezan s planirano infrastrukturno izgradnjo kot npr. prometa vseh vrst, porabo in transport energije, itd.

4.2.2 Značilnosti urbanizacije v podeželskih območjih

Tudi podeželje je bilo podvrženo sodobnim naselbinskim razvojnim preskokom. Prikažemo jih lahko v naslednjih sklopih (Drozg, 1995):

- a) **Socialne spremembe:** daljnosežne posledice ima spremenjena demografska struktura in število kmečkih gospodarstev. Delež kmečkega prebivalstva se je v povojnem času do 1991 zmanjšal iz dobre polovice na 7 %. Vendar zmanjšanje števila kmečkega prebivalstva in ljudi na podeželju ni tako negativna posledica, kot se morda dozdeva, saj je bilo podeželje vedno agrarno prenaseljeno, učinek tega se je še povečal z mehanizacijo kmetovanja. Pomembnejše je spreminjanje in poslabševanje socialno-demografske strukture, predvsem starostne sestave prebivalstva. Le ta je v nekaterih delih tako neugodna, da govorimo o območjih demografskega izumiranja in stagnacije (nasprotno pa območja koncentracije prebivalstva obsegajo samo širšo okolico mest). Približno v polovici naselij se število prebivalcev zmanjšuje, nadaljnji obstoj 700 naselij pa je zaradi naglega zmanjševanja števila prebivalcev resno ogrožen. Gre za manjša in prometno težko dostopna naselja, kjer sicer živita le 2 % prebivalcev, toda na 1/5 državnega površja. Iz vaških naselij se izseljujejo predvsem mlajši ljudje, ki so našli zaposlitev v bližnjem mestu, močno pa je porasel delež dnevnih migrantov in delavsko kmečkih gospodinjstev.
- b) **Ekonomske spremembe:** z zmanjšanjem števila kmečkega prebivalstva in poslabšanjem demografske strukture se je zmanjšala agrarna funkcija podeželskih naselij. Pri tem gre predvsem za zmanjšanje obsega agrarne dejavnosti, ne pa za njihovo kvalitativno spreminjanje. Socialni prelog, opuščena zemljišča, neizkoriščeni lokalni potenciali, vse to govori o prevrednotenju ekonomske baze podeželskih naselij. Naselja postajajo ekonomsko neodvisna od bližnje okolice in pripadajočega zemljišča, funkcijsko in socialno pa vse bolj povezana z zaposlitvenimi središči oz. neagrarnimi dejavnostmi. V sklop ekonomskih sprememb sodijo tudi nove funkcije, s katerimi so opremljena podeželska naselja. Te so po eni strani posledica višjega osebnega in družbenega standarda ter izboljšanega bivalnega okolja, hkrati pa postaja vse bolj očitno, da kmetijstvo ni več edina dejavnost, ki na podeželju ustvarja dohodek. Z razmahom oskrbnih in služnostnih dejavnosti so številna podeželska naselja glede opremljenosti postala primerljiva z obmestnimi stanovanjskimi soseskami. Poleg tega se v podeželskih naseljih širijo obrtne in proizvodne dejavnosti, turizem ...
- c) **Morfološke spremembe:** funkcijske in vsebinske spremembe se odražajo tudi v morfologiji naselij. Najbolj očitna je nova, (ne)planska tlorisna zasnova, ki je nadomestila nekdanjo organsko. Veliko naselij ima zato dva dela, ki se bolj ločujeta kakor dopolnjujeta, še bolj pogost pa je primer dograjevanja naselja z novimi stanovanjskimi hišami, ki niti po položaju, tlorisni zasnovi in obliki niso prilagojene starejšim, obstoječim. Tudi prometnice so v novih delih naselij zasnovane drugače; so širše in prilagojene drugim oblikam prometa.

- d) Spreminja se tudi **funkcija objektov**; nove stanovanjske hiše imajo večino dejavnosti združenih pod eno streho, stare kmečke hiše pa so potrebovale ločena gospodarska poslopja. Veliko se jih je spremenilo v garaže, delavnice, pomožna bivališča. Kmečka hiša oz. kmečki dom postaja vse redkejši, nadomešča ga stanovanjska hiša. S tem v zvezi so opazne spremembe v izrabi zemljišč. V naseljih je vse več vrtov in zelenic, parkirnih mest, komunalnih površin in objektov, zmanjšuje pa se obseg odprtih površin in kmetijskih zemljišč. Pogost in za marsikatero naselje usoden, je tudi proces spreminjanja in odmiranja središča. Središče naselja je osrednja, ključna točka vsakega kraja, v kateri so združene njegove funkcije in družbena moč ter identiteta. Zaradi premeščanja funkcij v nove stanovanjske soseske, le to izgublja dejavnosti, ki bi ohranjale njegov pomen. Posledica urbanizacije je tudi nov tip stanovanjske hiše, ki z avtohtonimi nima nič skupnega, saj je presajen iz urbanega okolja. Hiša je drugačna po tlorisni zasnovi, gradbenem materialu, etažnosti, razmerjih, arhitekturnih elementih. Zaradi tega se regionalne značilnosti zgradbe in oblike naselij izgubljajo, nadomeščajo jih uniformirane in enolične stanovanjske soseske. Pogosto gre za pravi paradoks: stari objekti v naseljih propadajo, na njegovem obrobju pa nastajajo novi.
- e) **Fiziognomske spremembe**: večina naselij na podeželju izgublja avtohtono podobo in regionalno identiteto; proces spreminjanja je najintenzivnejši v okolici mest in v urbaniziranih območjih. Med najočitnejšimi fiziognomskimi spremembami je silhueta naselja in razvrednotene vedute. Položaj in oblika novih objektov kažeta malo posluha za nekdanje dominante, prevladujočo smer slemena streh oz. orientacijo objektov ter barvo kritine. Podobno je s tipologijo objektov, ureditvijo prometnih poti in nepozidanih površin. Celotna podoba vasi je nekakšna zmes rustikalnega in novega — pogosto, žal, premalo domišljenega. Avtohtone oblike kmečkih hiš in naselbinskih tipov se gradbeno ne razvijajo več, kar vodi v likovno siromašenje. Izjem, ki bi omajali to pravilo, je zaenkrat še premalo. Tudi prej nakazani tipi naselij postajajo vse manj izraziti in vse bolj uniformirani. S tem pa se izgublja pomemben tvorni element pejsaža in kulturne pokrajine (Drozg, 1995).

Podeželska območja z gospodarskega in populacijskega vidika zaostajajo v razvoju. Predstavlja dve tretjini ozemlja države. Na njem v 3942 naseljih prebiva dobrih štiristo tisoč prebivalcev. Ločujemo tri skupine naselij: manj obsežna so tista s stabilnim demografskim razvojem, uravnoteženo selitveno bilanco in še zadovoljivo socialno in ekonomsko geografsko strukturo kjer je šestina kmečkega prebivalstva. Štejejo četrtno naselij in prav toliko površja ter skupaj skoraj dvesto tisoč prebivalcev. Gostota poseljenosti dosega polovico državnega povprečja. Sestavljajo jih majhna podeželska naselja, katere povprečna velikost je komaj 130 prebivalcev. Najštevilčnejšo skupino podeželskih naselij sestavlja 1764 pretežno ogroženih podeželskih naselij, ki skupaj štejejo 177 tisoč prebivalcev in so v zadnjih treh desetletjih izgubila četrtno prebivalstva (povprečna letna stopnja je $-0,92$). Celotno območje pretežno ogroženih naselij predstavlja tretjino območja države. Še posebej zaskrbljujoče razmere so v 729 naseljih (12 % vseh naselij), ki so v zadnjih treh desetletjih izgubila več kot tretjino prebivalstva, v zadnjem desetletju pa sedmino. To so danes majhna naselja, katerih povprečna velikost ne presega 70 prebivalcev. V teh pretežno odmirajočih podeželskih naseljih je zaradi pomanjkanja števila delovnih mest, značilna izrazita in močno nadpovprečna dnevna migracija. Gostota poseljenosti je le 17 preb./km², oziroma šestino povprečja republike.

Velik del podeželja je iz preteklih zgodovinskih razdobij podedoval neugodno zemljiško strukturo. Zato se je vse več aktivnega kmečkega prebivalstva pričelo zaposlovati v naglo razvijajoči in politično privilegirani industriji (Klemenčič, 1992). Ker ob tako razdrobljeni zemljiški posesti ni bilo mogoče preživljati družine in zadovoljevati standardov urbane družbe, je zemlja polagoma začela prehajati iz kmečkih v nekmečke roke. Zaradi drobljenja posesti na račun dedovanja, se je namesto večanja obsega zemljišč zasebnih kmetijskih obratov (kot je bil to slučaj v gospodarsko razvitih deželah) število kmetij z več kot 10 hektarji zemlje od leta 1960 do leta 1991 zmanjšalo od 41.651 na 27.682. Vzporedno drobljenjem posesti in prehajanjem zemlje v nekmečke roke je nazadovalo tudi število čistih kmečkih gospodinjstev. Medtem ko je bil še ob koncu druge svetovne vojne velik del prebivalstva eksistenčno odvisen od kmetijstva, je danes velik del zemlje v posesti od kmetijske obdelave eksistenčno neodvisnega prebivalstva. Ugodne možnosti zaposlovanja v neagrarnih poklicih na skoraj

vsem območju Slovenije so namreč omogočile, da je velik del članov kmečkih gospodinjstev zadržal zemljo v svoji posesti, čeprav se je poklicno povsem preusmeril in dnevno potuje v kraj zaposlitve. Pretežni lastniki kmetijske zemlje so torej bodisi nekmetje, vrtničkarji, polkmetje in ostareli prebivalci.

Postopno širjenje krajev z industrijo in delovnih mest v neagrarnih dejavnostih sodi med glavne nosilce preobrazbe podeželja. Prav dnevni migranti so že v preteklih desetletjih predstavljali tisto socialno skupino, ki na podeželju v največji meri vpliva na spreminjanje zunanje podobe kulturne pokrajine. Okoli 60 % zaposlene delovne sile prebiva izven kraja svoje zaposlitve in se vsakodnevno vozi na delo. Na vse hitrejšje zaposlovanje aktivnega kmečkega prebivalstva v neagrarnih dejavnostih je vplivalo tudi dejstvo, da v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni s strani države ni bilo kmečkemu prebivalstvu zagotovljeno niti zdravstveno in pokojninsko zavarovanje. Tako so neagrarne dejavnosti sčasoma prevzele večino presežkov aktivne kmečke delovne sile, ki se je v glavnem zaposlila na manj kvalificiranih delovnih mestih in temu ustrezno prejemale tudi nižje dohodke. Popoldansko delo na kmetiji je slonelo na polikulturni pridelavi za dom in le izjemoma tudi za trg.

Ko govorimo o demografski izčrpanosti nekaterih območij, ne moremo mimo dejstva, da velik del tega prostora zajema obmejna območja. Med njimi so tudi nekatera za poselitev in kmetijsko gospodarstvo relativno ugodna območja, ki so postala demografsko ogrožena samo zaradi svoje oddaljenosti in oddaljenosti od centralnih krajev. Taka obsežna območja najdemo zlasti ob novo nastali slovensko-hrvaški meji, vendar pa je potrebno takoj opozoriti, da so se izoblikovala že mnogo pred vzpostavitvijo državne meje. Podobne kritične razmere najdemo tudi ob slovensko-italijanski meji zlasti na Tolminskem in ob zgornji soški dolini ter ob madžarsko-slovenski meji v Prekmurju (zlasti na Goričkem). To so tista območja, kjer je prebivalstvo odtrgano od dobrin industrijske družbe, zato se večina mlajšega prebivalstva, kateremu je še omogočeno doseganje izobrazbe, sproti izseljuje, ostaja pa le ostarelo kmečko ter pol kmečko prebivalstvo z nizkim življenjskim standardom. Tako se vse bolj uveljavlja struktura prebivalstva, ki se več ne more obnavljati in vse težje gospodarsko obvladuje svoj poselitveni prostor. Zato so obdelovalne površine podvržene opuščanju in preraščanju z gozdom (Belec, 1992).

5.

HIERARHIJA NASELIJ — OMREŽJE CENTRALNIH KRAJEV

5.1 Mestno omrežje — stanje in poglobitve težnje

Manj kot dva milijona ljudi živi v skoraj šest tisoč naseljih in ima pri tem le eno mesto z nad sto tisoč prebivalci. V velikostnem pogledu imamo opravka z razmeroma majhnimi mesti in velikanskim številom naselij ter zaselkov, kar ima svoje globoke zgodovinske korenine (Mušič, 1980). Urbano omrežje izkazuje velika nesorazmerja. Ogrodje tvorita dve srednje veliki mestni aglomeraciji (Ljubljana in Maribor, ki je več kot za polovico manjši), ki sta na spodnji meji primerljivosti s tujimi aglomeracijami. Druga mesta so, kar se tiče mednarodnih priporočil, zanemarljivo majhna. Nad 50.000 prebivalcev štejejo le še obalna, kranjska in celjska mestna regija. Ostalo so "mala mesta", ki skupaj s svojimi neposrednimi obmestji štejejo med 20 in 50.000 prebivalci. Poleg tega je že oblikovanih nekaj somestij (npr. rudarska mesta, mesta na Kamniško-Bistriški ravnini, mesta na Zgornjem Gorenjskem in Koroški Sloveniji, Krško-brežiškem polju ...).

Nosilno ogrodje ekonomske moči predstavlja približno trinajst mestnih aglomeracij, kjer okoli petintrideset mest (različne velikosti in družbeno-ekonomskega pomena) skupaj s svojimi obmestji in bližnjimi urbaniziranimi naselji oblikujejo mestne regije. Skupaj zavzemajo petino ozemlja republike. V njih pa prebiva več kot dve tretjini prebivalstva. Tu je po ocenah osredotočene več kot štiri petine ekonomske moči. Če pri slovenskih mestih poleg oskrbnih funkcij upoštevamo še: zaposlitvene razmere, kazalce gospodarske moči (DP/preb), gostoto infrastrukturne opremljenosti ter izobrazbeno raven prebivalstva, potem nas ta pregled opozarja, da ima za slovenske razmere visoko nadpovprečne razvojne potencialne le Ljubljana. V kategoriji nadpovprečno razvitih regionalnih središč so še obalna mesta, Nova Gorica, Celje, Maribor, Velenje, Kranj, Postojna in ob določenih pogojih še Novo mesto, ter ljubljanski "sateliti": Domžale, Kamnik in Škofja Loka. Zanje je značilna mešanica ugodne gospodarske ali kvalifikacijske strukture prebivalstva nasproti nezadovoljivi infrastrukturni opremljenosti ali obratno. Sestavlja jo okoli 70 zaposlitvenih središč z več kot 1000 delovnimi mesti, kar predstavlja 88 % vseh slovenskih zaposlitvenih kapacitet. Izrazito dominirata ljubljanska in mariborska (ki je za polovico manjša) metropolitanska regija. Obe sta po številu zaposlenih trikrat oz. dvakrat večji od Kranja, ki je na tretjem mestu. Prevladujejo trije gospodarski bazeni: osrednje slovenski (27 % zaposlenih), mariborski (15 %) in celjsko-velenjski (10 %). Tem pa potem sledijo še druga (bolj ali manj izolirana) središča: Novo mesto, Nova Gorica ter mesta v Zasavskem revirju, Zgornjem Gorenjskem, ob obali, na Koroškem ter Posavju, katerih delež skupaj dosega 22 %. Našteti centri so sočasno tudi podlaga policentrično zasnovanemu razvoju, s tem pa tudi nosilci razvoja gospodarskih, izobraževalnih, oskrbnih in storitvenih in kulturnih dejavnosti in javnih funkcij.

V ospredje stopajo mestne regije (skupaj z urbaniziranim podeželjem) kot generatorji prostorskega in regionalnega razvoja. Med njimi izrazito izstopa ljubljanska aglomeracija²¹, ki skupaj z gorenjskimi mesti²² predstavlja šestnajstino državnega teritorija in šteje okoli 630 tisoč prebivalcev. Mariborska aglomeracija²³ je trikrat manjša. Ostale mestne regije (Savinjsko-šaleška, Obalna, Spodnje vipavska, Novomeška, Mursko soboška, itd.) so manjše, toda kljub temu bi morale dobiti svoje mesti in (novo) vlogo v prostorski strategiji tako, da bi s tem "zavzela" svoje mesto na nacionalni in regionalni ravni in posredno v hierarhiji (srednje)evropskih mest.

Sodobni naselbinski in demografski razvoj Slovenije se v temeljih ne razlikuje od urbanega omrežja v Alpah in strukturnih sprememb v Srednji Evropi. Je tudi del splošnega razvoja evropskih mestnih in

²¹ Kamor poleg Ljubljane z urbaniziranimi obmestji vključujemo še bližnja satelitska mesta kot npr: Domžale, Kamnik, Medvode, Vrhniko, Grosuplje ...

²² Kranj, Škofja Loka, Tržič, Bled, Radovljica, Jesenice ...

²³ Poleg Maribora smo upoštevali še Ptuj, Lenart in Slovensko Bistrico.

naselbinskih strukturnih sprememb. Pogled v polpreteklo zgodovino (npr. od obdobja industrializacije) nam pojasnjuje, da so imela mesta prvotno funkcijo "središnega kraja" za večje ali manjše podeželje. S terciarizacijo, ki se je pričela postopoma uveljavljati od druge polovice 80-ih let, še posebej pa v devetdesetih letih, se zaključuje tradicionalni razvoj slovenskih mest in globalizacija (evropska velemesta) neposredno vplivajo tudi na urbani ustroj in funkcije naših mest. Slovenska mesta torej na prelomu stoletja doživljajo velike spremembe, ki v primerjavi s srednjeevropsko soseščino prihajajo k nam s cca. 10–15-letno "zamudo".

Markantna je gospodarska krepitev mest in širitev njihovih sub- in peri-urbaniziranih vplivnih območij, povezanih s koncentracijo delovnih mest v služnostnih dejavnostih (Messerli/Perlik, 1997). Podobne procese opazujemo tudi v Sloveniji, čeprav so "aglomerativne in metropolitanijske" sposobnosti mest občutno manjše in slovenska mesta v evropski hierarhiji mest ne igrajo pomembnejše vloge. Pa vendarle ljubljanska, mariborska in tudi ostale mestne regije (celjska, somestje obalnih mest, ...) stopajo v ospredje kot generatorji prostorskega in regionalnega razvoja. Poglavitna posebnost je tudi v zapoznelem, zato pa nadpovprečno hitrem poteku strukturnih sprememb. Spremembe v gospodarski zgradbi naselij so bile posledica delovanja številnih, kompleksnih in nasprotujočih si procesov (urbanizacija, deagrarizacija, depopulacija, zemljiško-posesstne razmere, intenzifikacija in diverzifikacija podeželja, pomanjkanje inovativnosti in razvojnih spodbud tako v mestih regionalnega pomena kot tudi na podeželju, ...) ter so tudi na regionalnih in lokalnih ravneh raznolike.

Tehnološke, socialne, gospodarske spremembe prinašajo "hierarhizacijo" in "polarizacijo" mestnih struktur, širjenje urbanih površin in oblikovanje mestnih regij, razseljevanje prebivalstva v obmestja, naraščajočo socialno segregacijo v mestih, pomanjkljivo izboljševanje kvalitete okolja, itd. Naselbinski razvoj, povezan z razvojem komunikacijske tehnologije ter spremembe v socialni strukturi prebivalstva so urbani razvoj v zadnjem desetletju še modificirali. Družbeni pomen mest in temeljna ekonomska usmerjenost mest (kot npr. presežek delovnih mest v številu aktivnega prebivalstva, razmerje med sekundarnimi in storitvenimi dejavnostmi, ipd.) ter nanje vezane funkcije, z njihovimi vplivnimi območji, dodatno zahtevajo ponovno prevrednotenje funkcijskih območij slovenskih mest tudi z vidika njihove vloge v hierarhiji naselij, ki bo podlaga prostorskemu planu.

5.2 Pogoji za določitev hierarhije naselij — vloga mest v urbanem glede na opremljenost z oskrbnimi dejavnostmi — vplivna območja

Proučevanje problematike centralnih naselij ima na Slovenskem že razmeroma dolgo zgodovino. Že konec šestdesetih let je izšlo delo Igorja Vrišerja (1968) o omrežju centralnih naselij v Jugoslaviji, tri leta za tem pa študija, posvečena omrežju centralnih naselij v Sloveniji (Kokole, 1971). Kasneje je nastalo tudi nekaj del, posvečenih omrežju centralnih naselij v posameznih regijah (npr. Kokole V. in V., 1984; Pak et al., 1987). Ta problematika je bila na ravni celotne Slovenije ponovno obravnavana v drugi polovici osemdesetih let (Vrišer, 1988; Vrišer, 1990). Zaradi značilnosti razvoja v zadnjem desetletju (spremembe na socialnoekonomskem področju, politične spremembe ...) pa je bilo mogoče pričakovati, da je takrat ugotovljeno stanje doživelo nekatere spremembe.

5.2.1 Uporabljena metodologija

Pričujoča študija je nastala v okviru raziskave Omrežje naselij in prostorski razvoj Slovenije, katere naročnik je bilo Ministrstvo za okolje in prostor, Urad Republike Slovenije za prostorsko planiranje. Njen namen je bila proučitev omrežja centralnih naselij in njihovih vplivnih območij oziroma ugotovitev sedanjega stanja ter sprememb, do katerih je prišlo v zadnjem obdobju.

S pojmom centralna naselja označujemo naselja, ki imajo različne storitvene dejavnosti oziroma t.i. centralne funkcije, zaradi katerih igrajo vlogo središča za bližnje bolj ali manj obsežno območje (vplivno ali gravitacijsko območje). Od njihove opremljenosti s centralnimi dejavnostmi (pa tudi drugih dejavnikov) sta odvisna njihov vpliv in mesto v hierarhiji centralnih naselij. Med njimi in okolico, pa

tudi med centri različnih hierarhičnih stopenj, se spletajo različno močne vezi, ki se kažejo v obliki raznovrstnih stikov.

Slovenski avtorji, ki so se ukvarjali s centralnimi naselji (Kokole, 1971; Vrišer 1988, 1990), so se pri svojem delu večinoma oprli na opremljenost naselij z izbranimi dejavnostmi (vrednotenje na podlagi upravnega, oskrbnega in prometnega načela), podatke o tem pa so črpali iz različnih virov. Podobno velja tudi za naš primer, med viri podatkov pa kaže omeniti zlasti Telefonski imenik Slovenije, podatke Pošte Slovenije (podatki o poštnih poslovalnicah), podatke Ministrstva za zdravstvo (podatki o zdravstvenih domovih), podatke Ministrstva za šolstvo in šport (podatki o matičnih osnovnih šolah), v pomoč pa so bili tudi podatki ankete, ki je bila izvedena v okviru te raziskave.

Za ugotavljanje obsega vplivnih območij posameznih središč je Vrišer (1988, 1990) v svojih delih kot vir podatkov uporabil tudi anketiranje krajevnih skupnosti oziroma krajevnih uradov. Z upravnimi spremembami v Sloveniji (pretežna ukinitvev krajevnih skupnosti kot obveznih skupnosti na najnižji lokalni ravni) takšen način ni bil več mogoč. V našem primeru smo se zato zatekli k anketiranju osnovnih šol (podobno je storil že Kokole, 1971), saj omrežje šol oziroma šolskih okolišev zadovoljivo pokriva ozemlje celotne Slovenije, poleg tega pa učitelji na šolah pogosto sodijo med boljše poznavalce lokalnih razmer. Za vsako izmed 193 občin smo poskušali dobiti vsaj eno pravilno izpolnjeno anketo, kjer pa je bilo mogoče pričakovati bolj zapleteno podobo omrežja centralnih naselij in njihovih vplivnih območij, smo poskušali dobiti ustrezno večje število izpolnjenih anketnih vprašalnikov.

Anketni vprašalniki so vključevali vprašanja o tem, kje običajno prebivalci določenega naselja zadovoljujejo svoje potrebe po različnih storitvah — od tistih, ki se jih poslužujejo vsak dan (vsakodnevna oskrba z živili, šolanje ipd.), do tistih, ki pridejo v poštev le ob razmeroma redkih priložnostih (bolnišnice, gledališča ...). Skupaj smo ankete poslali na 624 šol, na nekatere tudi po dvakrat, in sicer v obdobju od septembra 1999 do februarja 2000. Prispelo je 337 izpolnjenih anket, od tega je bilo 332 uporabnih. Odziv je tako znašal 54 %, je pa bil pri matičnih, popolnih osnovnih šolah občutno večji kot pri podružničnih.

Anketni vprašalnik je bil zasnovan podobno kot pri nekaterih dosedanjih raziskavah (Kokole, 1971; Vrišer, 1990), kar je do določene mere omogočilo tudi primerjavo rezultatov, seveda pa spremembe razmer niso dovoljevale uporabe identičnih vprašalnikov, saj se je pomen nekaterih indikatorjev bistveno spremenil. Spraševali smo po najpogostejše obiskanem, primarnem središču, pa tudi po drugem najpomembnejšem središču. Tako je bilo mogoče dobiti predstavo tudi o vplivu bolj oddaljenih centralnih naselij, ki je le še sekundarnega značaja, a vendarle prisoten.

V anketni vprašalnik so bila vključena vprašanja o naslednjih dejavnostih oziroma objektih:

- sedež krajevne skupnosti
- gostilna
- popolna osnovna šola (osemletka)
- splošna ambulanta
- trgovina s kmetijskimi potrebščinami (orodje, semena)
- bencinski servis
- bančna poslovalnica (hranilnica)
- kino- ali prireditvena dvorana
- slaščičarna
- srednja šola
- sedež veterinarske službe
- tiskar
- servis za radio in TV sprejemnike
- sodoben hotel/motel
- visoka/višja šola
- gledališče
- vseslovenski dnevnik
- oskrba z osnovnimi živili
- nepopolna osnovna šola
- pošta (poštna enota)
- vzgojno varstveni zavod
- zdravstveni dom s specialističnimi ambulantami
- lekarna
- policijska postaja
- prenočišča (skromnejši hotel)
- javna knjižnica
- trgovina z železno, orodjem
- večja blagovnica
- trgovina s pohištvom
- zlatar
- temeljna bolnišnica
- univerza
- regionalni časopis
- naselje, ki ga pojmujejo občani kot bližnje mesto

Odgovori na zastavljena vprašanja so bili večinoma dovolj zanesljivi in uporabni, pri nekaterih vprašanjih pa je pogosteje prihajalo do nesporazumov ali pa do pomanjkljivih in neustreznih odgovorov. Tako so se odgovori na vprašanje o obiskih gledališč nanašali tako na "prava" gledališča kot tudi na dvorane (npr. kulturne domove ipd.), ki so le občasno uporabljane za gledališke predstave. Tudi vprašanje o kino dvorani oziroma prireditveni dvorani je težje vrednotiti, saj med odgovori prevladujejo navedbe prireditvenih dvoran, ki so marsikdaj večnamenske, pogosto pa gre celo za prostore šole. Pri vprašanju o knjižnicah so anketiranci pogosto navajali potujoče knjižnice in celo šolske knjižnice, kar sicer opozarja na njihovo nezanesljivo vlogo, hkrati pa tudi otežkoča vrednotenje navedb. Problematično je lahko tudi ločevanje splošnih ambulant in zdravstvenih domov, saj so v posameznih primerih splošne ambulante bolj opremljene kot zdravstveni domovi. Ker pa v večini primerov velja obratno, smo vendarle upoštevali zdravstvene domove kot znak višje stopnje centralnosti naselja. Anketiranci so iz razumljivih razlogov imeli težave tudi pri ločevanju "prenočišč" in "sodobnih hotelov", zato so v nekaterih primerih dvakrat omenjali isto naselje (in imeli pri tem v mislih isti objekt) ali pa navajali kot "prenočišče" objekt, ki bi ga lahko uvrstili med "sodobne hotele" (pa tudi obratno). Ravno tako so odgovori na anketo pokazali, da številni anketiranci slabo ločujejo visoke šole in univerze, kar pa ni povzročalo resnejših težav pri obdelavi in ni zmanjšalo uporabnosti s tem povezanih ugotovitev. Pri spraševanju po bančnih poslovalnicah je določeno nejasnost povzročala ponudba Poštne banke Slovenije, ki ima poslovalnice v okviru pošt, ki so bistveno številnejše kot "prave" bančne poslovalnice, uporabnikom pa nudijo podobne ali iste storitve.

Še posebej nejasno je ločevanje oziroma razvrščanje posameznih vrst trgovin, kar se je pokazalo tako pri odgovorih na anketna vprašanja kot pri podatkih o prisotnosti dejavnosti po naseljih. Zaradi navedenega je uporaba podatkov o trgovski mreži težja in manj zanesljiva, zato smo se nanje oprli v nekoliko manjši meri. Kljub temu jih je bilo pri ugotavljanju vplivnih območij centralnih naselij in pri mejnih primerih nujno upoštevati.

Omenjene težave pri uporabi z anketo pridobljenih podatkov oziroma interpretacijo odgovorov niso pomembneje vplivale na zanesljivost ugotovitev, opozarjajo pa na njihove omejitve in na potrebo po previdnosti pri njihovi interpretaciji.

5.2.2 Razvrščanje vplivnih območij v določene stopnje centralnosti

Medtem ko je Kokole (1971) slovenska središča razvrstil v devet stopenj centralnosti, je Vrišer (1988) v svoji raziskavi o centralnih naseljih sprva ločil šest (oziroma sedem) hierarhičnih stopenj središč, kasneje (Vrišer, 1990) pa je prvotno delitev poenostavil na pet stopenj. Pri tem je ločeval lokalna ali krajevna središča, ruralna ali industrijska središča, komunalna ali občinska središča, distriktna ali okrožna središča, kantonalna ali okrajna središča ter provincijska (pokrajinska) in republiška središča. V našem primeru smo se posvetili predvsem omrežju na zgornjih treh hierarhičnih stopnjah. Središč na nižjih ravneh nismo podrobneje diferencirali. Vzrok za to je med drugim v ciljnih raziskave, katere osnovni namen je bil, da se ob analizi stanja in trendov izpostavijo posebnosti slovenskih mest glede na primerljiva mesta zunaj Slovenije, kar naj bi služilo kot temelj za definiranje vloge manjših in srednje velikih mest zunaj velemestnih regij v širši sosesčini. V tem kontekstu središča nižje stopnje (v veliki meri bi jih po terminologiji Kokoleta (1971) lahko označili kot subcentralne ali centralne vasi) niso bila pomembna. Zaradi tega je bila uporabljena metodologija, ki ne bi omogočala zadovoljive proučitve centralnih naselij na še nižjih hierarhičnih nivojih.

Pri razvrščanju centralnih naselij v določeno hierarhično stopnjo centralnosti je bila upoštevana predvsem njihova opremljenost z nekaterimi storitvenimi dejavnostmi oziroma funkcijami. Pri tem je bila v osnovi uporabljena metodologija, kakršne je uporabil že Vrišer (1988, 1990), zaradi nekaterih sprememb v zvezi z uporabljenimi kazalci, nekoliko drugačnih ciljev in drugačnega zbiranja podatkov pa je bila nekoliko spremenjena. Med omenjenimi dejavnostmi sta bila trgovina in gostinstvo upoštevana v nekoliko manjši meri, saj so s tem povezani podatki, kot je bilo že omenjeno, manj zanesljivi, pa tudi dobiti jih je težje. Tako so bile upoštewane vse v anketnem vprašalniku navedene dejavnosti, pa tudi še nekatere dodatne. Še posebej pa smo se oprli na naslednje podatke (zaradi

njihove lažje primerljivosti in večje zanesljivosti), ki bi jih lahko glede na njihovo pogostost pojavljanja oziroma zastopnost razvrstili v tri zelo ohlapne skupine:

- Dejavnosti, ki so zastopane v 150 ali več — do 500 — naseljih (v primeru policije le, če prištejemo tudi obmejne policijske postaje):
 - pošta,
 - popolna osnovna šola,
 - bencinski servis,
 - banka,
 - splošna ambulanta,
 - lekarna,
 - policija.

Najgostejše je omrežje poštnih poslovalnic, ki so v skoraj petsto naseljih, pa tudi popolne osnovne šole so v več kot tristo naseljih. Število bančnih poslovalnic je težje opredeliti ("prave" bančne poslovalnice so v slabih dvesto naseljih), saj opravlja bančne storitve tudi Poštna banka Slovenije, po zagotovilih pristojnih uslužbencev celo v vsaki poslovalnici pošte. Naselja, ki smo jih uvrstili med središča na mikroregionalni ravni, so praviloma razpolagala z vsemi temi dejavnostmi, seveda pa tudi z dejavnostmi vsakodnevene oskrbe (trgovina z osnovnimi živili, gostilna, morebitna nepopolna osnovna šola), ki so značilne že za centre najnižje hierarhične stopnje.

- Dejavnosti, ki so zastopane v več kot 50 (a manj kot 100) naseljih:
 - veterinar,
 - zdravstveni dom,
 - srednja šola,
 - okrajno sodišče.

Naselja, ki smo jih uvrstili med središča na mikroregionalni ravni, so večinoma razpolagala z vsaj nekaterimi izmed teh dejavnosti ali pa so imela močno zastopane druge dejavnosti (npr. trgovina) oziroma so bila oddaljena od večjih, bolj opremljenih centrov, zato so imela tudi obsežnejše vplivno območje, središča na mezoregionalni ravni pa so imela večino omenjenih dejavnosti.

- Dejavnosti, ki so zastopane v manj kot 20 naseljih:
 - splošna bolnišnica,
 - gledališče,
 - okrožno sodišče,
 - višja ali visoka šola,
 - univerza.

Od teh so splošne bolnišnice, gledališča, okrožna sodišča ter višje ali visoke šole v okrog deset naseljih, univerza pa je le v obeh makroregionalnih centrih (Ljubljana in Maribor); podobno velja še za nekatere druge dejavnosti, ki jih nismo posebej omenili (sedež dnevnega časopisja, opera, klinika ipd.). Z vsemi temi dejavnostmi sta bila opremljena le oba makroregionalna centra.

Pri uvrščanju naselij v posamezne stopnje hierarhičnosti smo upoštevali tudi njihovo lego (razdalja do drugih središč). V primerih bližine večjih, bolj opremljenih središč si naselje praviloma ne oblikuje večjega ali bolj izrazitega vplivnega območja, pa tudi pri storitvah, ki so na voljo v domačem naselju, si posamezniki pogosto raje izberejo nekoliko bolj oddaljen, a bolj opremljen center z večjo ponudbo oziroma boljšo izbiro. V primeru obiska takega centra se lahko posameznik poslužuje več storitev, kar še povečuje privlačnost večjega centra. Na to so opozorili tudi rezultati anketiranja.

Na osnovi razpoložljivih podatkov smo izločili dva makro regionalna centra in 17 oziroma 15 mezo regionalnih centrov (v dveh primerih si funkcijo mezo regionalnih centrov delita dve naselji: Slovenj Gradec in Ravne na Koroškem ter Krško in Brežice). Situacija pa je manj pregledna na mikro

regionalni ravni, kjer smo izločili 79 oziroma 77²⁴ centrov, poleg njih pa ima svoje mesto v omrežju centralnih naselij še vrsta manjših centrov.

Preglednica 27: Število centralnih naselij posameznih hierarhičnih stopenj.

Hierarhična stopnja centralnega naselja	Število centrov	Število centrov po Vrišerju (1990)
Makroregionalna centra	2	2
Mezoregionalni centri	17 (15)	17 (15)
Mikroregionalni centri	77 (79)	59 (82) ²⁵

Pri kartografski predstavitvi smo se naslonili na karto občin, seveda pa v praksi meje vplivnih območij nikakor niso tako toge in se marsikdaj ne ujemajo z občinskimi mejami. Na priloženi karti (*Vplivna območja mikroregionalnih središč leta 1999*) smo označili tudi nekoliko skromneje opremljena središča in tista središča, ki bi po svoji opremljenosti nedvomno sodila med mikroregionalna središča, vendar si zaradi neposredne bližine precej večjega centra niso mogla oblikovati lastnega vplivnega območja (skupaj 65), pa tudi tiste občinske centre, ki se niso uvrstili v ostale skupine centralnih naselij (skupaj 56). Izpada pa so številna šibkejša centralna naselja, zlasti tista, ki jih je Vrišer (1990) označeval kot krajevna ali lokalna središča.

5.2.3 Vplivna območja centralnih naselij in število prebivalstva

Poskušali smo tudi ugotoviti, kolikšno število prebivalcev je navezano na posamezno centralno naselje. Pri tem smo si pomagali z oceno jakosti vpliva posameznih centrov, kakor je bila razvidna iz anket. Vrišer (1990) je ločeval različne vrste jakosti vplivov: dominantni (100 %), moderirani (75 %), parcialni (50 %) in sporadični vpliv (25 %). Na podlagi tega je ocenil, kolikšen del prebivalstva je usmerjen k enemu ali drugemu središču. Tovrsten postopek je bil uporabljen tudi v našem primeru. Dobljeni rezultati lahko služijo le za grobo orientacijo, in sicer predvsem zaradi dveh razlogov. Prvi je ta, da smo bili prisiljeni zaradi praktičnih oziroma metodoloških razlogov obravnavati občine kot celote, v resnici pa so znotraj njih marsikdaj precejšnje razlike in zlasti robna območja občin, še posebej večjih, so v posameznih primerih že usmerjena k drugemu centru kot osrčje občine. Drugi razlog je posledica načina zbiranja podatkov, saj bi bilo za dosego še bolj zanesljivih rezultatov treba pridobiti ankete iz bistveno večjega števila naselij, kar bi omogočilo natančnejšo ugotovitev obsega vplivnih območij. Obojemu se pridruži še dejstvo, da je shema vplivnih območij središč daleč od tega, da bi bila toga in posamezniki si za zadovoljitev različnih potreb izbirajo različne kraje, razlogi, ki vplivajo na to, pa so marsikdaj težko ugotovljivi in razložljivi.

Podatki o številu prebivalstva se nanašajo na leto 1996. Ker je bilo tedanje omrežje občin drugačno, so bile vrednosti za območje današnjih občin dobljene s pomočjo podatkov o številu prebivalcev po naseljih l. 1996. Seštevki za posamezne hierarhične nivoje se zaradi zaokroževanja ne ujemajo povsem, podobno pa velja tudi za ujemanje dobljenega seštevka s številom prebivalstva v Sloveniji. Zaradi vsega navedenega je treba jemati te ocene z določeno mero previdnosti, kljub temu pa dobro opozarjajo na jakost vpliva določenih centralnih naselij.

5.2.4 Makroregionalni središči

V Sloveniji se kot makroregionalna centra pojavljata le Ljubljana in Maribor. Vplivno območje Ljubljane je po pričakovanih precej obsežnejše od vplivnega območja Maribora, omiljen vpliv Ljubljane pa je opazen tudi na območjih, ki so prostorsko precej bližje Mariboru, na primer v Prekmurju. Ljubljana igra vlogo makroregionalnega središča za celotno zahodno in osrednjo Slovenijo, v porečju Savinje in vzhodneje je že čutiti vpliv Maribora, ki pa je sprva zelo slaboten, šele v porečju Drave pa

²⁴ V primeru občine Piran si nobeno naselje ni zagotovilo res dominantne vloge. Tako se Piran ter Portorož z Lucijo dopolnjujejo v svoji ponudbi storitvenih in drugih dejavnosti.

²⁵ Število 82 vključuje tudi sekundarna središča s samostojnim vplivnim območjem.

postane ta vpliv prevladujoč. Tako na primer številni študenti iz Prekmurja ali Koroške zaradi različnih razlogov (večja izbira študijskih smeri v Ljubljani, težave z nastanitvijo ali vpisom na fakulteto ...) obiskujejo bolj oddaljeno ljubljansko univerzo, obiskovalci gledališč pa se marsikdaj odločajo za obisk sicer bolj oddaljenih ljubljanskih gledališč, ki imajo bolj raznovrstno ponudbo.

O precej obsežnejšem vplivnem območju Ljubljane ne priča le priložena karta (*Vplivni območji makroregionalnih središč leta 1999*), temveč tudi podatek, da je v njenem vplivnem območju več kot dvakrat toliko prebivalstva kot na vplivnem območju Maribora.

Preglednica 28: Primerjava št. prebivalcev v vplivnem območju makro regionalnih centrov l. 1990 in 1996.

Makroregionalni center	Št. prebivalcev 1996	Št. prebivalcev po Vrišerju (1990)
Ljubljana	1364631	1252979
Maribor	1366627	582026

Glede na dosedanje trende je mogoče pričakovati še nadaljnjo povečevanje vpliva Ljubljane na račun Maribora, kar je povezano tako s krepitvijo pomena Ljubljane zaradi njene vloge državne prestolnice ter nespornega gospodarskega središča kot s pojemanjem gospodarske in prebivalstvene moči Maribora, pa tudi slabše razvitosti njegovega širšega zaledja oziroma vplivnega območja.

Anketa je verjetno preslabo zajela vpliv večjih centrov v sosednjih državah (npr. Trst, Gorica, Gradec, Zagreb, Reka), čeprav je na njegov obstoj vsaj deloma vendarle opozorila. V odgovorih na vprašanja ankete so se tako sicer pojavljale posamezne omembe tujih središč, ki pa so bile bistveno premalo številne, da bi omogočile realno oceno vpliva teh centrov, zdi pa se, da je pomembnejši le na razmeroma malo obsežnih obmejnih območjih. Z vključitvijo Slovenije v EU in nadaljnjim odpiranjem meja pa se bo situacija do določene mere spremenila in pričakovati je mogoče povečan vpliv teh centrov na račun slovenskih, ki so (z izjemo Ljubljane) dokaj šibki.

5.2.5 Mezoregionalna središča

Tudi na mezoregionalnem nivoju je najobsežnejše vplivno območje Ljubljane (*glej karto Vplivna območja mezoregionalnih središč leta 1999*), ki sega od Kamniško-Savinjskih Alp (občina Kamnik) na severu do meje s Hrvaško na jugu (npr. občine Kočevje, Osilnica ...). Tudi po velikosti vplivnih območij, izraženi s številom prebivalcev, izstopa zlasti Ljubljana, v manjši meri pa še Celje in Maribor. Precej že zaostajajo Jesenice, Slovenj Gradec/Ravne na Koroškem, Krško/Brežice, Ptuj, Trbovlje, Velenje in Postojna. Tudi če izločimo Ljubljano in Maribor kot makroregionalni središči, imamo še zmeraj opravka z dvema skupinama različno močnih središč. V skupino močnejših središč sodijo Koper, Nova Gorica, Kranj, Novo mesto, Celje in Murska Sobota, med šibkejše centre pa ostala mesta.

Izpostaviti je treba primer območja nekdanje občine Škofja Loka, ki je že sama razmeroma zelo dobro opremljena, zato je vpliv večjih središč nekoliko manj izrazit, glede nekaterih dejavnosti pa je čutiti tako vpliv Ljubljane kot Kranja in celo Jesenic, kjer je bolnišnica. Zato območja občin Škofja Loka, Železniki in Žiri nismo v celoti prišteli k nobenemu vplivnemu območju teh mezoregionalnih centrov.

Opozoriti kaže tudi na nekatera območja, kjer se prepleta vpliv več kot dveh središč. V primeru občine Divača gre za prisotnost vpliva Kopra, Sežane in Postojne, medtem ko je v občini Sevnica sicer relativno najmočnejši vpliv Krškega/Brežic, a je kljub temu opaziti tudi vpliv Celja in Novega mesta. Podoben primer je Ormož, kjer se prevladujočemu vplivu Ptuja pridružujeta tudi vpliva Maribora in Murske Sobotice. Seveda prihaja do prepletanja vplivov tudi na drugih območjih, kjer pa gre predvsem za razpetost med dva centra.

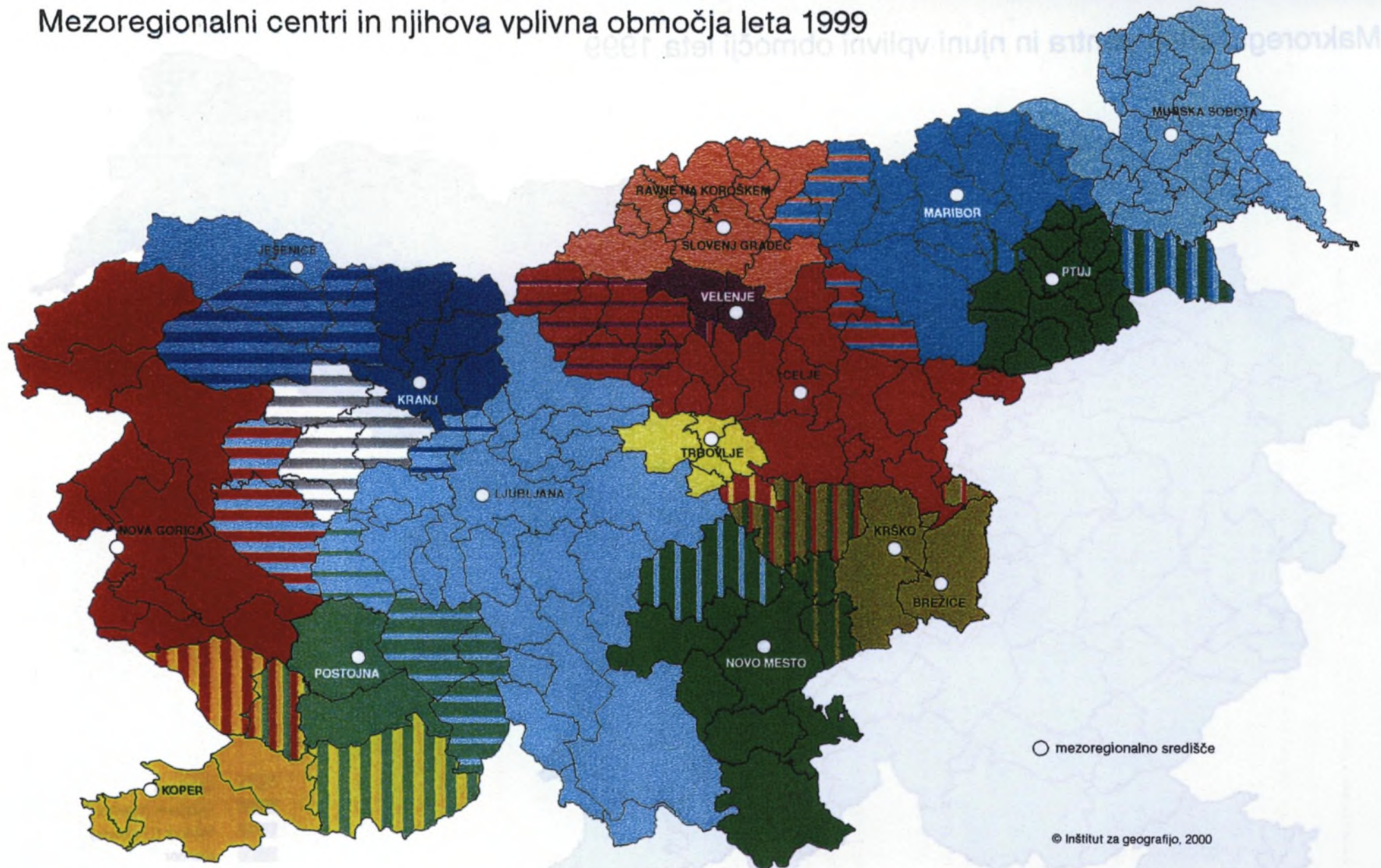
V primeru bivše občine Mozirje je nekdanje občinsko središče sicer obdržalo primat, a tudi večina središč novih občin (Ljubno ob Savinji, Gornji Grad, Nazarje in deloma Luče) je dovolj močnih, da je

Makroregionalna centra in njihuni vplivni območji leta 1999

- Ljubljana
- Ljubljana (Maribor)
- Maribor (Ljubljana)
- Maribor

Mezoregionalni centri in njihova vplivna območja leta 1999

© Inštitut za geografijo, 2000

le v manjši meri mogoče govoriti o podrejenih centrih. Ker Mozirje ni bistveno močnejše od teh naselij je dominantna vloga tega centra manj izrazita. Do določene mere podobna situacija je v primeru nekdanje občine Ravne na Koroškem. Bivše občinsko središče je brez dvoma najboljše opremljen in najbolj vpliven center, a tudi središča novih občin (Prevalje, Mežica, Črna na Koroškem) so razmeroma močna, zato vloga Raven ne izstopa v tolikšni meri, da bi lahko povsem prezrli vlogo manjših centrov.

Preglednica 29: Primerjava števila prebivalcev v vplivnem območju mezo regionalnih centrov med leti 1990 in 1999.

Mezoregionalni center	Št. Prebivalcev 1996	Št. prebivalcev po Vrišerju (1990)
Ljubljana	531758	489292
Maribor	533754	257988
Celje	203414	208490
Murska Sobota	125875	124416
Kranj	115234	117174
Nova Gorica	1512031	118261
Novo mesto	103078	96750
Koper	100122	95949
Jesenice	72717	53778
Ravne na Koroškem/Slovenj Gradec	3299979	57199
Krško/Brežice	6599958	56199
Ptuj	64983	83920
Trbovlje	47408	47838
Velenje	47212	38818
Postojna	38434	29541

Uvrščanje Postojne med mezoregionalne centre je do določene mere vprašljivo, saj je razmeroma skromno opremljena, njen vpliv pa je čutiti le v sosednjih, populacijsko razmeroma šibkih območjih. Poleg tega je tudi znotraj njenega gravitacijskega zaledja opazen vpliv bolj oddaljenih, močnejših središč. Ker pa gre pri tem za dokaj obsežno območje, ki v bližini nima drugega pomembnejšega središča, se zdi umestitev Postojne v to skupino centrov vendarle upravičena. Tudi Trbovlje in Velenje kot mezoregionalna centra nista povsem prepričljiva, saj imata precej majhno prebivalstveno zaledje, pa tudi njuni vplivni območja sta ozemeljsko le malo obsežna. A obe ohranjata nekatere svojske poteze, poleg tega pa sta oba centra vendarle dovolj močna, da ju ni mogoče prezreti.

Vloga mezoregionalnih središč v omrežju centralnih naselij v prihodnosti je seveda v veliki meri odvisna tudi od tega, kakšen model razvoja omrežja naselij in poselitve bo prevladal, ne glede na to pa je mogoče reči, da je pri močnejših izmed njih pričakovati ohranitev njihove vloge, verjetno v povezavi s širšim suburbaniziranim prostorom, relativno šibkejša pa bodo ob nadaljevanju dosedanjih trendov stagnirala ali pa izgubljala na pomenu, tudi na račun krepitve manjših središč.

5.2.6 Mikroregionalna središča

Sistem centrov na mikroregionalni ravni je precej manj pregleden in enostaven (glej karto *Vplivna območja mikroregionalnih središč leta 1999*), saj gre za prepletanje vplivov zelo različno močnih centrov, ki so razmeroma na gosto posejani po ozemlju Slovenije. Pogosto prihaja do močnih vplivov posameznih centrov na območja v okolici drugih, slabše opremljenih in šibkejših centrov. Skupaj s središči višjih hierarhičnih stopenj je teh naselij 77 oziroma 79. Ker se s širjenjem storitvenih in drugih dejavnosti na podeželje krepijo tudi manjša centralna naselja, je na tej stopnji meja s središči nižje hierarhične stopnje marsikdaj precej zabrisana, zato si je težje ustvariti podobo o omrežju centralnih naselij. Ponekod v primeru slabše opremljenih centrov je njihova dominacija nad centri nižjega hierarhičnega nivoja slabo izrazita in opaziti je tudi zametke delitve funkcij.

Nadpovprečno močna oziroma opremljena so središča v suburbaniziranih območjih in turističnih središčih, kar je ugotavljal že Vrišer (1990). Nekatera izmed naselij so sicer zelo dobro opremljena, kot samostojni mikroregionalni centri pa kljub temu ne funkcionirajo zaradi bližine precej večjega in še precej bolje opremljenega naselja, zato takšna manjša naselja delujejo predvsem kot del mestnega območja (npr. Medvode v odnosu do Ljubljane, Šempeter in še precej bolj Solkan v odnosu do Nove Gorice ...).

Preglednica 30: Primerjava število prebivalcev v vplivnem območju mikroregionalnih centrov med leti 1990 in 1996.

Mikroregionalni center	Št. preb. 1996	Št. preb v centru	Mikroregionalni center	Št. preb. 1996	Št. preb. v centru
Ajdovščina	18769	6086	Novo mesto	54973	22447
Beltinci	6500	2382	Ormož	17811	2328
Bled	10949	5583	Piran/Portorož – Lucija	12992	4751 / 3115, 5681
Bohinjska Bistrica	5236	1880	Postojna	877722	7862
Bovec	3385	1703	Ptuj	51625	19061
Brežice	24482	6833	Radeče	3625	2439
Celje	64229	39778	Radenci	4861	2281
Cerknica	13383	3580	Radlje/Dravi	16448	2755
Cerkno	3911	1793	Radovljica	19332	6092
Črnomelj	15680	5472	Ravne/ Kor.	27121	8450
Domžale	46130	11555	Ribnica	14896	3399
Dravograd	10166	3497	Rog. Slatina	13700	4913
Gornja Radgona	15359	3743	Ruše	9398	4701
Grosuplje	18840	5904	Semič	2871	780
Hrastnik	10717	6388	Sevnica	18047	4945
Idrija	13247	6008	Sežana	23046	4592
Ilirska Bistrica	14478	4780	Slov. Gradec	17967	8048
Ivančna Gorica	11431	1481	Slov. Bistrica	33550	6946
Izola	14152	10275	Slov. Konjice	17374	4921
Jesenice	26535	18252	Stari trg/Ložu	2077	814
Kamnik	29332	11845	Šentjernej	3300	1389
Kobarid	4730	1261	Šentjur/Celju	19442	4607
Kočevje	17761	9298	Škofja Loka	28476	12405
Koper	51040	24499	Šmarje/Jelšah	8780	1167
Kranj	73894	36786	Šoštanj	5431	2745
Kranjska Gora	4412	1614	Tolmin	12451	3779
Krško	28656	7113	Trbovlje	18811	16904
Laško	15252	3529	Trebnje	18032	2944
Lenart	17595	2624	Tržič	15093	4122
Lendava	22547	3650	Velenje	37623	27034
Litija	18474	6352	Vipava	3877	1540
Ljubljana	317823	263033	Vrhnika	19733	6877
Ljutomer	18647	3646	Zagorje	16672	6978
Logatec	10226	6753	Zreče	4357	3000
Maribor	167743	98811	Žalec	38312	5168
Metlika	8288	3316	Železniki	4879	3095
Mislinja	3406	1818	Žiri	4839	3545
Mozirje	17315	1974	Žužemberk	2353	1066
Murska Sobota	60093	13798	neuvrščeno	7742	
Nova Gorica	58964	14435			

Omeniti kaže primer občin Podčetrtek, Kozje in Bistrica ob Sotli, ki nimajo dovolj močnega središča, močnejša središča v okolici pa so že nekoliko bolj oddaljena in deloma tudi ne bistveno močnejša,

zato pri njih ni opaziti bolj izrazite usmerjenosti h kateremu od mikroregionalnih centrov. Tudi občina Sveti Jurij je razpeta med več kot dva centra, saj je tudi na področju kratkotrajne oskrbe čutiti vpliv tako Gornje Radgone in Radencev kot Lenarta in Ljutomera. Tovrstna razpeta med več centrov sicer ni izjema, je pa v večini primerov vendarle mogoče razbrati, kateri center je izrazito dominanten.

Pri nekaterih manjših središčih, ki jih ni mogoče uvrstiti niti med mikroregionalne centre, je prisotna delitev funkcij med dvema sosednjima naseljema oziroma dve manjši bližnji naselji delujeta kot bolj ali manj enoten center. Takšen primer so na primer naselja Deskle/Anhovo, Straža/Vavta vas, Kanal/Morsko ali pa Podvelka/Brezno.

V okviru mikroregionalnih središč, ki so sicer notranje zelo heterogena, je mogoče pričakovati nadaljnjo krepitev dobršnega dela naselij, zlasti tistih, ki se nahajajo v območjih suburbanizacije. Nekatera izmed njih bodo v čedalje manjši meri funkcionirala kot samostojna središča in bodo postajala le še del širših urbaniziranih območij mest. Vprašljiva pa je rast središč v nadpovprečno agrarnih območjih, ki so že sedaj marsikdaj slabše opremljena.

5.2.7 Vplivna območja posameznih dejavnosti

Predstavljena sintezna podoba omrežja centralnih naselij in njihovih vplivnih območij zabriše razlike, ki se pojavljajo na področju posameznih dejavnosti, katerih vplivna območja se med sabo precej razlikujejo, kar je posledica z njimi povezanih posebnosti v ponudbi in povpraševanju. Za ponazoritev raznolikosti vpliva centralnih naselij pri različnih dejavnostih so predstavljeni naslednji primeri:

- splošne bolnišnice,
- univerza,
- srednje šole.

(Glej karte Vplivna območja splošnih bolnišnic, Vplivni območji univerz in Vplivna območja srednjih šol).

Na kartah so predstavljene le navedbe "prvih", pomembnejših središč, ki se jih prebivalci določenega območja po mnenju anketirancev najpogosteje poslužujejo. Lokacije naselij, v katerih je bila izpolnjena anketa, so predstavljene s točkami. Dejansko prejetih odgovorov je bilo več, kot jih je predstavljenih na kartah, saj nanje nismo vključili "neveljavnih" navedb. Tako so anketiranci na primer pri vprašanju o obiskovanju splošnih bolnišnic v posameznih primerih navajali specialistične bolnišnice ali pa bolnišnice v okviru zdravilišč, ki jih domačini v izjemnih primerih tudi uporabljajo. Ti odgovori v kartografskem prikazu niso upoštevani. Podoben primer je bilo navajanje visokih šol pri vprašanju o obiskovanju univerz.

Obseg vplivnih območij obeh univerz se dokaj ujema s podobo vplivnih območij makroregionalnih središč Ljubljane in Maribora in ponovno ni mogoče prezreti bistveno obsežnejšega vpliva Ljubljane. Oblikovanje tretjega univerzitetnega središča na Primorskem pa bo seveda pomembno vplivalo na spremembe sedanjega stanja. Na velikost vplivnih območij srednjih šol najpomembneje vpliva razporeditev krajev s tistimi srednjimi šolami, ki so privlačne za večji del šolajoče se populacije, medtem ko se srednje šole z bolj specialnimi učnimi programi praviloma pojavljajo le kot drugotne navedbe.

Podoba vplivnih območij srednjih šol in univerz je dejansko še nekoliko bolj zapletena, kot kažejo karte, saj niso predstavljene navedbe "drugih" najpogosteje obiskovanih šol, poleg tega pa si teoretično lahko posameznik (za razliko od splošnih bolnic) neovirano izbira kraj šolanja. Zaradi velikega števila srednjih šol z različnimi programi je slika precej manj jasna, številnih srednjih šol anketiranci sploh niso omenjali kot najpogosteje obiskovanih, pa tudi presoja o "najbolj pogosto obiskovani šoli" je v večji meri prepuščena izpolnjevalcu ankete (kam hodijo dijaki, ki jih anketiranec pozna; njegova subjektivna presoja razmer oziroma pogostosti obiskovanja posameznih šol).

5.2.8 Spremembe v omrežju centralnih naselij v zadnjem desetletju

V primerjavi s stanjem leta 1987 (Vrišer, 1988; 1990) je opaziti nekaj dovolj pomembnih razlik oziroma sprememb. Med dejavnike, ki so vplivali nanje, sodijo politične spremembe, različen razvoj posameznih centrov, spremembe pomena oziroma vloge posameznih dejavnosti, poleg tega pa sta izboljševanje dostopnosti (tudi informacij) in razširjanje številnih storitvenih in drugih dejavnosti na podeželje privedla do zmanjševanja tradicionalnih razlik med mestom in podeželjem, kar je tudi vplivalo na spremenjene odnose med njima in s tem na spremembe v sistemu centralnih naselij.

V primerjavi z ugotovitvami izpred več kot desetletja na nivoju makroregionalnih centrov ni opaziti zelo bistvenih razlik, se je pa z okrepitvijo vloge Ljubljane kot državnega centra, v katerem se je skoncentriralo veliko število raznovrstnih dejavnosti, okrepila tudi njena vloga kot makroregionalnega središča, kar se odraža zlasti v povečanju območja, ki je pod delnim (ne prevladujočim) vplivom Ljubljane. Tudi situacija na mezoregionalni ravni centralnosti v primerjavi z letom 1987 ni bistveno drugačna. Še naprej je opaziti razmeroma šibko vlogo in s tem manjše vplivno območje nekaterih mezoregionalnih središč (Postojne, Velenja, Trbovelj), prepletanje vpliva različnih središč, ki se s svojo opremljenostjo oziroma storitvami dopolnjujejo (Krško – Brežice, Ravne na Koroškem – Slovenj Gradec) ter velik pomen središč, kot so Koper, Nova Gorica, Kranj, Novo mesto, Celje in Murska Sobota. Kljub novim upravnim mejam oziroma občinam je še zmeraj opazen vpliv "tradicionalnih" povezav, ki imajo v večini primerov, poleg tradicije, tudi druge, pomembnejše temelje, na primer prostorsko bližino ali časovno dostopnost. Še največ sprememb je doživelo omrežje centralnih naselij na mikroregionalni ravni, saj se je zaradi okrepitve številnih manjših središč njihovo omrežje zgostilo, pa tudi drobitev občin oziroma spreminjanje njihovih meja ni ostalo brez vpliva na omrežje centralnih naselij na nižjih hierarhičnih ravneh.

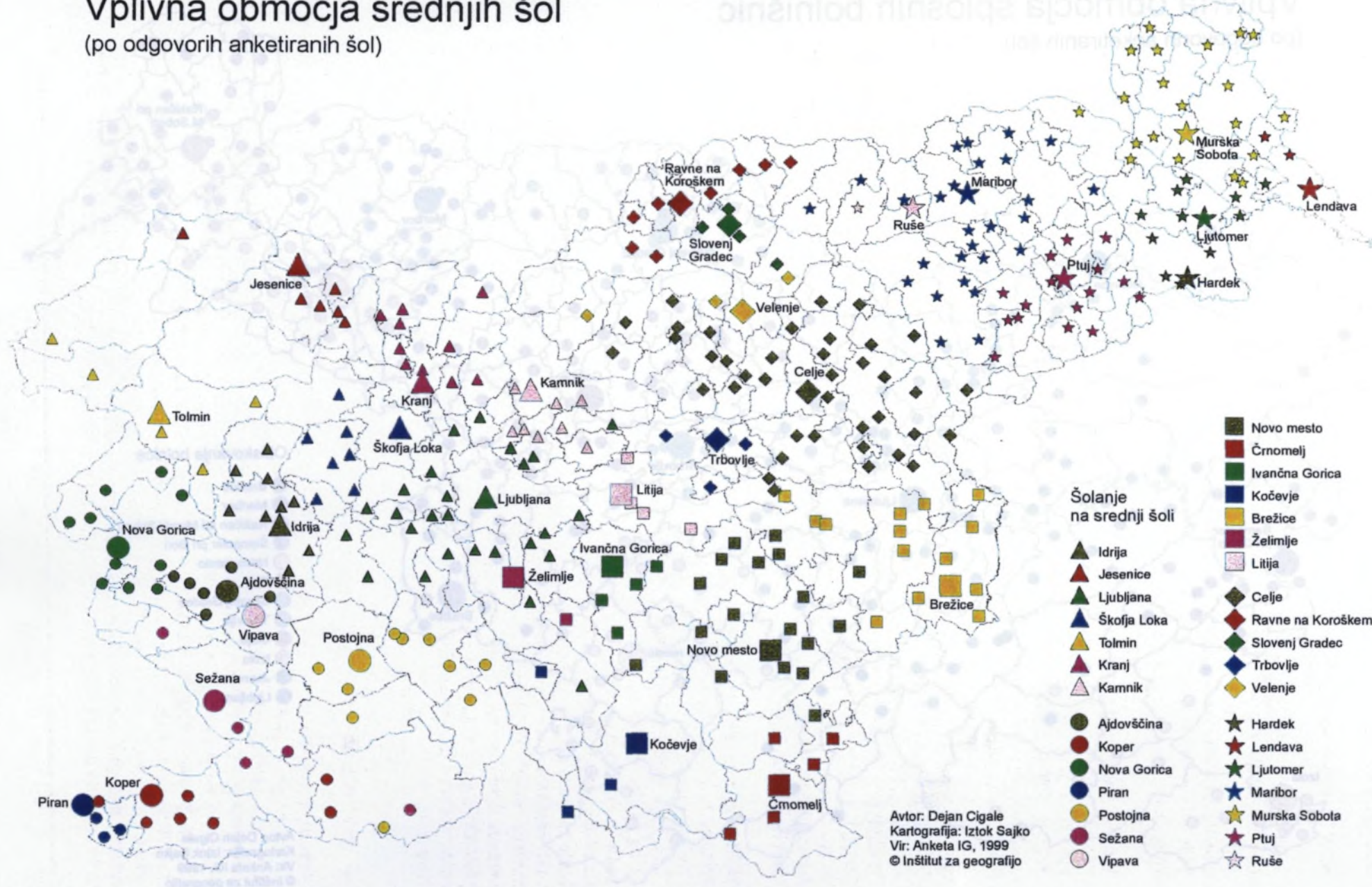
Oblikovanje omrežja centralnih naselij bo tudi v prihodnje rezultat vpliva številnih dejavnikov. V primeru nadaljevanja dosedanjih trendov se bodo ob nadaljnjem naraščanju standarda še naprej krepila številna manjša središča, na drugi strani pa bo slabela vloga šibkejših mezoregionalnih centrov. Naraščanje urbanizacije in suburbanizacije ter nadaljnje izboljšanje prometnih povezav bo pospešilo širjenje določenih dejavnosti iz mest v suburbanizirana območja in krepitev tamkajšnjih centrov, ki pa bodo le del širših mestnih območij in ne samostojni centri. Tudi trend naraščanja prebivalstva v manjših mestih in stagnacija ali celo upadanje prebivalstva v večini večjih mest, ki je opazno že danes, bosta prispevala k podobnim procesom. Seveda pa bo razvoj (razen od splošnih družbeno-ekonomskih značilnosti) v veliki meri odvisen od tega, kako se bo razvijalo omrežje naselij oziroma katera od variant razvoja omrežja naselij se bo uveljavila. V primeru spontanega razvoja bo prišlo do še nadaljnje krepitve Ljubljane na račun drugih centrov (Maribora in mezoregionalnih središč), v primeru bolj policentričnega razvoja urbanega sistema pa bo prisotna večja krepitev središč na nižjih nivojih. Brez načrtnega razvoja bodo številni mezoregionalni centri stagnirali, svoj pomen pa bi si lahko ohranili ob ustrezni delitvi funkcij s podobnimi centri v bližini.

5.3 Dosedanje izkušnje in izhodišča za zasnovo omrežja naselij

Mesta so se oblikovala zelo zgodaj, vendar ne samo na podlagi lokacijskih dejavnikov, temveč na podlagi odnosov, ki jih gradijo do drugih mest in krajev. Tako se razvijajo po eni strani s pomočjo "delitve" funkcij in se med sabo dopolnjujejo ter tako zmanjšujejo negotovosti in tveganja, ki izvirajo v lastni lokaciji. Po drugi strani tako določajo odnose na temeljih neenakega izmenjevanja. Nastane hierarhični mestni sistem, ki se v teku zgodovinskega razvoja (perpetuir) z inovacijskimi cikli, z difuzijo, posnemanjem in medsebojno konkurenčnostjo. Rezultat je sistem centralnih krajev v Christallerjevem smislu, spremenjen zaradi poznejših družbenih modalitet. V urbanem sistemu se posamezne funkcije specializirajo, tako da se le-te ne izvajajo izključno za lastno podeželje, za katerega so nujne, marveč običajno širše. Nastajajo odnosi med mesti, ki potekajo tudi na velike razdalje. S tem se hierarhične razlike v sodobnosti praviloma povečujejo.

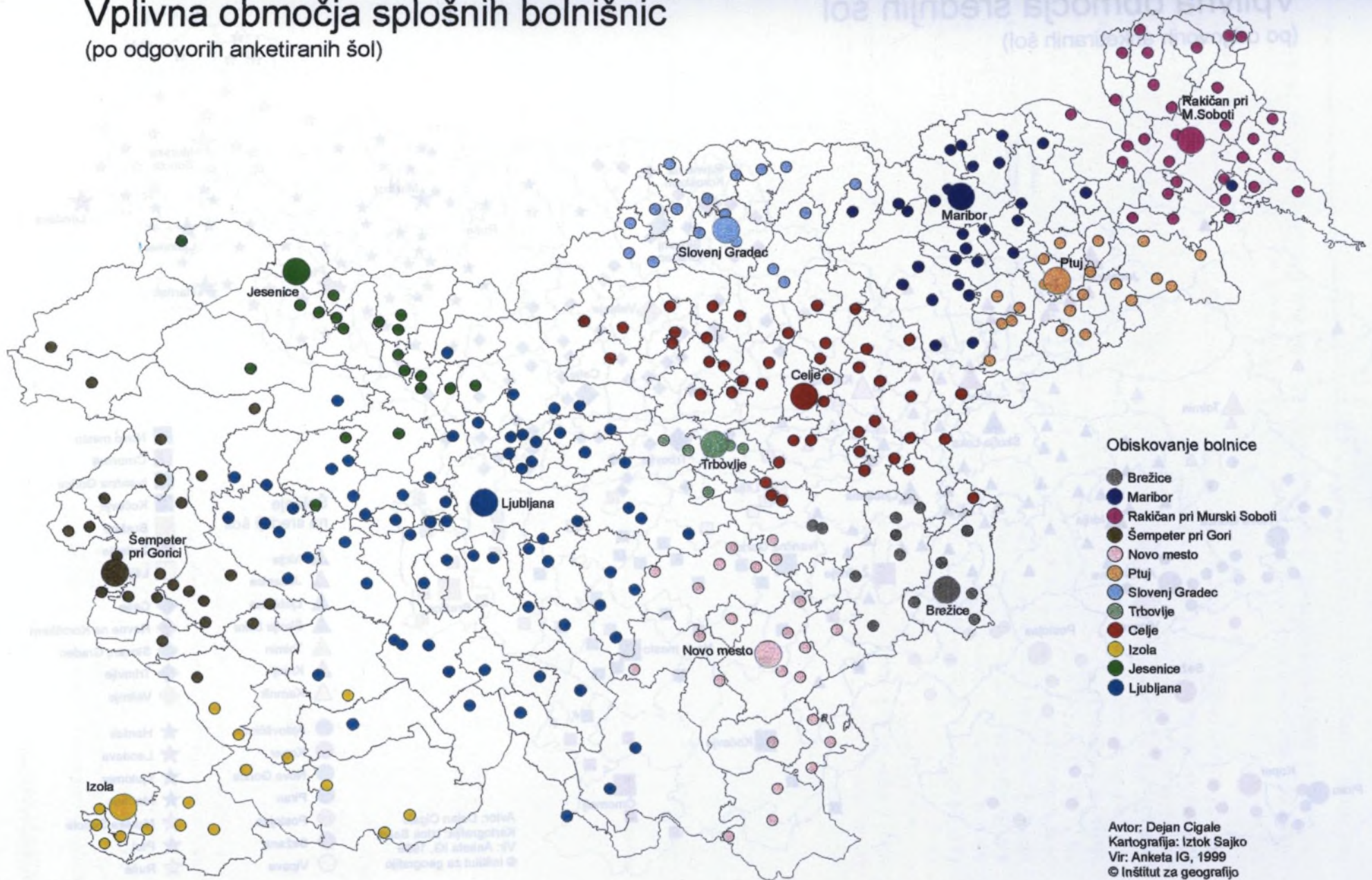
Vplivna območja srednjih šol

(po odgovorih anketiranih šol)

Vplivna območja splošnih bolnišnic

(po odgovorih anketiranih šol)

Centralna naselja (središča) sta v Sloveniji doslej najbolj sistematično proučevala Kokole (1971) in Vrišer (1968 in 1988). Kokole je slovenska naselja zlasti na podlagi upravnih, oskrbnih in prometnih načel uvrstil v devet stopenj opremljenosti s centralnimi dejavnostmi. Te pa je še naprej združeval v tri temeljne skupine: v naselja z nižjo, srednjo in višjo stopnjo centralnosti. Vrišer pa ločuje šest hierarhičnih stopenj in sicer: lokalna ali krajevna središča, ruralna ali industrijska, komunalna ali občinska, distriktna ali okrožna, kantonalna ali okrajna ter pokrajinsko in republiško središče. Izsledki obeh avtorjev pretežno temeljijo na stopnji opremljenosti z določenimi (izbranimi) dejavnostmi javnega značaja.

Poleg Vrišerjeve in Kokoletove strokovne podlage je v prostorskih sestavinah dolgoročnega plana iz leta 1986 (in poznejših spremembah DD plana v letih 1987, 1989, 1990, 1991, 1995 in 1999) v delu, ki opredeljuje omrežje naselij opredeljena tudi zasnova urbanega omrežja, ki funkcije naselij razvršča glede na oskrbne in storitvene ter proizvodne dejavnosti. Ta "dvojna" delitev je prav tako šest stopenjska. Po zadnjih spremembah dopolnitev iz leta 1989 naj bi hierarhija naselij izgledala takole: (1) središča lokalnega pomena z monostrukturno dejavnostno usmeritvijo, (2) pomembnejša lokalna središča z 2–3 industrijskimi obrati, (3) središča občinskega pomena z večjimi industrijskimi obrati, (4) središča ožjega regionalnega pomena s pomembnejšo industrijo, (5) središča širšega regionalnega pomena z večjimi industrijskimi obrati in (6) republiško pomembna središča in hkrati velika industrijska središča.

Danes omrežje centralnih naselij po hierarhičnih stopnjah sestavlja naslednje število centrov:

6. stopnja: Ljubljana,
5. stopnja: Maribor, Celje, Koper (Izola – Piran – Portorož), Kranj, Murska Sobota, Nova Gorica in Novo mesto,
4. stopnja: Brežice – Krško, Jesenice (Radovljica – Bled), Postojna, Ptuj, Slovenj Gradec – Ravne, Trbovlje (Zagorje – Hrastnik),
3. stopnja: občinska središča (v obsegu tedanjih občin) (47),
2. stopnja: ruralna/industrijska središča: (164),
1. stopnja: lokalna središča (384).

Skupaj gre torej za 612 središč. Členitev, ki jo pred desetletjem pripravil Vrišer (1988), je narejena za študijske namene in je za oblikovanje omrežja naselij na državni ravni preveč podrobna. Močan vpliv imajo tudi bližnji centri v sosednjih državah: Zagreb, Reka, Trst, Gorica, Celovec, Beljak, Gradec.

Zaradi razvejanosti omrežja naselij v pričujoči planski zasnovi le pomembnejša središča: Murska Sobota, Maribor, Ptuj, Celje, Velenje, Novo mesto, Kranj, Nova Gorica, Postojna in Ljubljana ter somestja v Slovenskem Primorju, Zgornjem Gorenjskem, Zasavju, Posavju in Slovenskem Koroškem predstavljajo obvezno državno izhodišče za pripravo in oblikovanje dolgoročnih in srednjeročnih planskih aktov lokalnih skupnosti kot instrument prostorske in regionalne politike. "To so tista mesta ali somestja, ki v urbanem sistemu že so ali postajajo središča za širša območja ali pa imajo pogoje, da tako vlogo razvijajo kot zaposlitvena, proizvodna ali storitvena središča in prometna vozlišča, pomembna za skladnejši regionalni razvoj. To so centralna naselja srednje ali višje stopnje oskrbe s pesterjšo in bolj kakovostno ponudbo storitev za znatnejše gravitacijsko zaledje bodisi glede površine ali števila prebivalstva oziroma za mesta z izrazitejšo koncentracijo industrije, industrijske in druge zaposlitve, kamor je usmerjena dnevna migracija iz sosednjih občin, in za prometna pomembna središča v osrednjih demografskih zgostitvenih območjih posameznih regij" (Dolgoročni plan SRS za obdobje 1986–2000).

Poglavitna zamera k predlagani hierarhiji omrežja središč je, da niso razvidni kriteriji na podlagi katerih so se predlagatelji dokopali do seznama in končno, iz predloga ni razvidna politika —

strategija do posamezne stopnje centralnosti niti instrumenti za doseganje predlagane hierarhije naselij. Poznejše dopolnitve dolgoročnega plana (npr. iz leta 1999) so usmerjene zgolj v racionalnejšo rabo (zgoščevanje) stavbnih zemljišč in obstoječega stavbnega fonda, upoštevajoč avtohtone oblike poselitve. Prostorski razvoj se tako še vedno odvija v pogojih izredno razpršene poselitve in relativno skromne naravne rasti prebivalstva. Zato se še danes, kot pred tremi desetletji, ko je bil oblikovan policentrični koncept urbanega razvoja, soočamo z dilemami močno decentraliziranega omrežja urbanih središč, nasproti razvojnim željam in deklariranim prostorskim ciljem. Težnje pa tudi jasno nakazujejo naraščanje pomena nekaj najmočnejših urbanih aglomeracij v ravninskem svetu osrednje ljubljanske kotline, in savinjske doline ter Dravsko-ptujskem polju ob hkratni disperziji poselitve, ki se oblikuje v ugodnem radiju do njihovih središč. *V politiki urejanja prostora se v zadnjih letih, kljub opozorilo, zanemarja razvojna politika na račun politike urejanja.* V strokovno-planerski praksi še ugotavljamo, da niti zakonodajna, niti prostorsko-planerska plat ne sledita družbenim in političnim spremembam. Država nima niti prostorske, niti regionalne in niti izvedbene strategije. Tako se državni "prostorski" plan dopolnjuje le na sektorskih področjih (npr. infrastruktura), občinski plani pa se niti dopolnjujejo, niti spoštujejo. (Srednjeročni) plani namenske rabe izkazujejo zazidljiva — stavbna zemljišča v obsegu, ki močno presega srednjeročne potrebe in s tem legalno dopuščajo razpršeno gradnjo. Struktura in razvoj naselij sta torej zrcalo v družbi prevladujočega mnenja o individualni rabi prostora. Širitev naselij vodi vedno bolj k ustvarjanju konfliktov z drugimi zahtevami po prostoru. V okolici mest pomeni tudi izgubo kakovosti življenja. Podcenjuje se problematika porabe omejenih virov (npr. zemlja) in negospodarnega razvoja naselij, itd. ...

5.4 Izhodišča, kriteriji in usmeritve za oblikovanje urbanega omrežja

Funkcije naselij se s časom spreminjajo. Že Vrišer je s primerjavo obsega vplivnih območij omrežja centralnih krajev med obdobji 1968 in 1988 ugotovil ter to zadnjo (iz pričujoče raziskave), da se je število središč na nižjih ravneh pomnožilo. Nazadovale pa so nekatere nekdanje "centralne vasi". Temeljna komunalna in infrastrukturna opremljenost in oskrba so se v minulih letih znatno izboljšale: zgotovilo se je omrežje trgovin, gostišč, bančnih ekspozitur, bencinskih servisov, služnostnih (predvsem obrtnih) dejavnosti vseh vrst, itd., kar vse je pripomoglo k zmanjšanju razlik med mesti in podeželjem. Omrežje centralnih naselij na srednji in višji ravni pa ni doživelo pomembnejše preobrazbe. Okrepila so se številna nekdanja občinska središča (Sevnica, Zagorje, Lendava, Trebnje ...) in oslabilo nekatera tradicionalna središča srednje ravni. Zlasti so izgubila na pomenu npr: Jesenice, Brežice, Trbovlje, Ptuj, Slovenj Gradec. Dvajsetletni razvoj je po Vrišerju okrepil tudi obe najvišji središči — Ljubljano in Maribor.

Poglavitni vzroki za spremembe so bile ob industrializaciji, deagrarizaciji, motorizaciji in spremenjeni potrošnji. Vlogo središč so preoblikovale še globoke spremembe v informacijski tehnologiji. Slovenska mesta izražajo pomembne zgodovinske elemente na področju arhitekturne in kulturne dediščine in so večinoma tudi v hribovitih in kraških območjih relativno dobro dosegljiva. Njihova slabost je, da jih je veliko in da so si sorazmerno blizu, zato si med sabo konkurirajo.

Na diferenciacijo urbanih središč je s spreminjanjem pogojev potrebno računati še naprej. Poleg spremenjene potrošnje, ki jo bo spodbujala spremenjena socialno ekonomska sestava prebivalstva, občini napredek, rastoča proizvodnja in različni psihološki nagibi, bodo zlasti metropolitizacija, motorizacija in spremembe v informacijskih tehnologijah odločujoče oblikovale nove funkcije centralnih krajev. Zato namesto doslej prevladujočega vrednotenja na podlagi upravnih, oskrbnih in prometnih načel (Vrišer in Kokole) predlagamo, da imajo pri izboru centralnih krajev različnih stopenj odločujočo vlogo tiste funkcije, ki presegajo vlogo samega naselja. Za sodobnejšo, objektivno in primerljivo presojo stopnje centralnosti poleg "klasičnih" meril, ki opredeljujejo opremljenost s "tipičnimi" centralnimi dejavnostmi "stopnje služnostnega" središča (upravni, oskrbni in prometni kriteriji) vrednotimo pomen urbanih središč še s pomočjo strukturne analize celotne mestne regije (ne le posameznega "statističnega" mesta) na podlagi:

SETTLEMENTS BY EXISTING POPULATION

□ 201 - 1 500 inhabitants	□ 10 001 - 20 000
□ 1 501 - 2 000	□ 20 001 - 50 000
□ 2 001 - 5 000	□ over 100 000
□ 5 001 - 10 000	

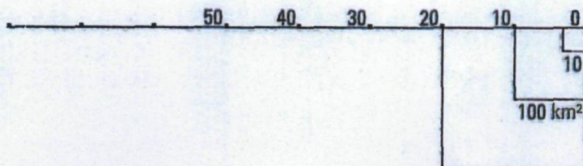
SETTLEMENT FUNCTIONS IN THE SYSTEM OF URBAN SETTLEMENTS YEAR 2000

Functions according to social infrastructure	Functions according to economic infrastructure
1 local center	1 monostructural activity center
2 important local center	2 settlement with 2 - 3 plants
3 center of communal importance	3 settlement with bigger plants
4 center of near regional importance	4 important economic center
5 center of broad regional importance	5 larger economic center
6 center of national importance	6 major economic center

- major centers of social infrastructure
- other important centers

REPUBLIKA SLOVENIJA
 MINISTRSTVO ZA OKOLJE IN PROSTOR
 URAD RS ZA PROSTORSKO PLANIRANJE

SYSTEM OF URBAN SETTLEMENTS
 Long-term plan to the year 2000

- **atraktivnosti** ("Atraktivitaetsfaktor" po Wolfu (1997)) kjer kot kriterije lahko v **negativnem smislu** upoštevamo ("Armutsfaktor"): *delež brezposelnih (posebej žensk), naravni prirastek, starostni indeks, število vzdrževanih, migracijski saldo, v pozitivnem smislu pa delež tujih naložb, delež "joint ventures", koncentracijo prebivalstva, vsota prodajne mreža kot merilo "nakupovalne" centralnosti, ...*
- **aglomerativnosti** ("Agglomerationsfaktor") kjer kot kriterije lahko upoštevamo: *gostoto zazidanosti in poseljenosti, zgoščenost območja ...*
- **modernosti** ("modernitaetsfaktor") kjer kot kriterije lahko upoštevamo: *delež študentov, izobrazbena struktura, socialna infrastruktura, število inštitutov ...*
- **prometno razvitost** ("Verkehrsfaktor") kjer kot kriterije lahko upoštevamo: *dostopnost, vozlišča, izohrone, razvejanost (gostota) prometnega omrežja.*

Glede na to, da prostorske in poselitvene strukture odražajo raznolikost historičnih, socialnih, kulturnih in gospodarskih funkcij ter so se na tej podlagi izoblikovala kristalizacijska jedra za določeno območje, smo poskušali oblikovati možne kriterije za štiri stopenjsko oblikovanje hierarhije naselij kot podlage regionalnemu razvoju in sicer:

1. najnižja raven funkcij:	občinska in/ali lokalna središča
2. nižja raven funkcij:	A. občinska ruralno-industrijska središča
B. središča medobčinskega povezovanja;
3. srednja raven funkcij:	regionalna središča;
4. višja in najvišja raven funkcij:	A. državno in/ali
(B. pokrajinsko središče ²⁶)

Centralni kraji, zlasti tisti s srednjo in z najnižjo ravni, imajo poglobljeno nalogo pri izenačevanju življenjskih in delovnih pogojev. Prav zato je njihova optimalno razporejena mreža oz. gostota odločujočega pomena za oskrbo prebivalstva in hkrati za skladen regionalni razvoj. Ustrezna oprema centralnih krajev je tudi temeljni predpogoj za pozitivni prebivalstveni razvoj. Poleg dovoljšnjega števila prebivalcev (kot kritične mase) in specializiranih oskrbnih dejavnosti, je za oblikovanje mreže centralnih dejavnosti v sodobnosti pomembna ustrezna komunalna oprema in sodobna infrastruktura. Pravzaprav je prometna in komunikacijska mreža neobhodni predpogoj za oblikovanje kakršnegakoli koncepta mreže centralnih krajev. Le-ta prihaja na podeželju še bolj do izraza.

NAJNIŽJA RAVEN FUNKCIJ: *Lokalna in občinska središča* imajo nalogo, da z osnovno oskrbo pokrivajo splošne potrebe prebivalstva v socialnem, kulturnem in gospodarskem pogledu. To pa pomeni, da imajo ta središča šolske in športno-igralne kapacitete, osnovno socialno-zdravstveno opremo ter zadovoljive trgovinske in služnostne kapacitete. Običajno so večja naselja, ki imajo obsežnejše gravitacijsko zaledje, ki obsega 3–5000 prebivalcev ter bolj diferencirane dejavnosti od krajevnih središč najnižje ravni.

NIŽJA RAVEN FUNKCIJ: *središča medobčinskega pomena, vključno s somestji* imajo nalogo, da poleg osnovne oskrbe in pokrivanja splošnih preskrbovalnih potreb prebivalstva v socialnem, kulturnem in gospodarskem oziru, še povezujejo prebivalstvo iz lokalnih in manjših občinskih središč, ki prihajajo v ta središča na občasne nakupe. Od lokalnih in občinskih središč se razlikujejo po tem, da so večja, da imajo obsežnejše gravitacijsko zaledje, ki obsega med 10.000 in 20.000 prebivalcev ter bolj diferencirane dejavnosti. Heterogenost oskrbnih dejavnosti pogojujejo tudi druge gospodarske dejavnosti (npr. industrija), ki je v teh medobčinskih središčih obilneje zastopana. Na splošno imajo ta središča kvantitativno in kvalitativno večjo in raznovrstnejšo ponudbo delovnih mest.

²⁶ Varianta: makro regionalno središče.

Preglednica 31: Možni kriteriji za oblikovanje hierarhije naselij in mestnih funkcij v omrežju naselij.
Pozor: nedokončan predlog možnih kriterijev!!!

KRITERIJI	VIŠJA RAVEN FUNKCIJ, DRŽAVNO SREDIŠČE	SREDNJA RAVEN FUNKCIJ, REGIONALNO SREDIŠČE	NIŽJA RAVEN FUNKCIJ, (MED)OBČINSKO SREDIŠČE	NAJNIŽJA RAVEN FUNKCIJ, LOKALNO IN/ALI OBČINSKO SREDIŠČE
HISTORIČNI		Načelo pripadnosti prebiv. reg. centru	Pripadnost prebivalstva (med)občinskemu, lokalnemu ali krajevnemu oskrbnemu centru	
FUNKCIONALNI	Načelo funkcijsko zaključenih gospod. in gravitac. območij	Načelo učinkovitosti državne uprave. Načelo funkcijsko zaključenih gospod.- gravitac. območij.	Načelo učinkovitosti državne uprave. Načelo učinkovitosti lokalne samouprave. Načelo funkcijsko zaključenih gravitacijskih območij	
FORMALNI: št. preb. v središču, št. preb. v gravitacijskem zaledju, št. delovnih mest v središčih, delež delovnih mest v služnostnih dejavnostih.	najmanj 100.000 najmanj 300.000 najmanj 75.000 najmanj 35.000	najmanj 20.000 najmanj 100.000 najmanj 20.000 najmanj 10.000	najmanj 5000 najmanj 10.000 najmanj 2000 najmanj 1000	najmanj 1000 okoli 5000 najmanj 500 najmanj 300
ATRAKTIVNOST: delež brezposelnih, naravni prirastek, starostni indeks, migracijski saldo, delež tujih naložb, delež "joint ventures", trgovski drobno prodajni promet.	— ++ ++ — — ++ ++ nad 50.000 mio. SIT	— ++ ++ — — ++ ++ nad 20.000 mio. SIT	— ++ ++ ++ ++ ++ do 10.000 mio. SIT	— ++ ++ ++ ++ ++ 50–60 mio. SIT
AGLOMERATIVNOST: % zgostitvenega območja v gravitac. obm.	++	++	++	++
MODERNOST: delež študentov, izobrazbena struktura, število inštitutov.	++ ++ ++	++ ++ +	++ — —	++ — —
PROMETNA RAZVITOST: oddaljenost od središča višje stopnje — izohrona gostota prometnega omrežja	1,5 ^h	največ 1 ^h	največ 30'	Največ 15'

++ nadpovprečna pojavnost — ki pospešuje pomen urbanega središča v omrežju naselij;

— podpovprečna pojavnost — ki slabi pomen urbanega središča v omrežju naselij.

SREDNJA RAVEN FUNKCIJ: Regijska središča omogočajo v primerjavi s središči nižjih stopenj vsestransko oskrbo in zadovoljevanje prebivalstva s specializiranimi dobrinami. So tudi sedeži najpomembnejših gospodarskih organizacij, kakor tudi so v njih najpomembnejše kulturne, upravne in sodstvene dejavnosti. Imajo tudi kvalitativno in kvantitativno raznovrstnejšo ter bolj specializirano ponudbo storitvenih in drugih gospodarskih dejavnosti. Zanje sta značilna tudi raznovrstnost delovnih mest in visoka diferenciacija gospodarskih področij oz. branž. Regionalna središča se med sabo zaradi različne velikosti gravitacijskega zaledja, števila delovnih mest, itd. razlikujejo po svojem pomenu. Njihovo gravitacijsko zaledje obsega po pravilu več kot 100.000 prebivalcev. Za izenačevanje — doseganje enakovrednih življenjskih in delovnih pogojev prebivalstva v gravitacijskem zaledju imajo ta središča izjemno pomembno vlogo. Priporočljivo je, da si ta središča niso vsaksebi več kot 100 km in, da so povezana s centri nižjega ranga v oddaljenosti ca. 25 km zračne črte. Z raznovrstnostjo in "zmožljivostjo" svojih funkcij ter infrastrukturno opremljenostjo morajo regionalna središča pospeševati razvoj na podeželju in biti hkrati nosilec (generator) razvoja pri ostalih centralnih krajih nižje ravni. Pri oblikovanju regijskih središč je poleg merljivih kazalcev zelo pomembna še pripadnost

prebivalstva regionalnemu centru, oziroma, da ima le-to svoje zaključeno gravitacijsko območje in so v njem že oblikovane centralne funkcije najmanj mezoregionalne ravni oskrbe (po Vrišerju, 1988 in Kokoletu, 1971) z okvirno naslednjimi dejavnostmi: več trgovin za občasne nakupe (blagovnice), specializirane trgovine, sedež regionalnega časopisa (tednika) ali lokalne R(TV) postaje, okrožno sodstvo, več srednjih šol, specializirane (prilagojene gospodarski usmerjenosti regionalnega središča) višje šole (npr. politehnika), bolnišnico, strokovno-upravne javne službe (npr. Zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine, urbanistični zavodi, ...), transportna združenja, da so pomembna prometna križišča, da imajo transportne terminale, telekomunikacijska središča, javni mestni promet in druge ustrezne komunalne pogoje, banke in hranilnice, pokrito športno dvorano, ... Centralne dejavnosti so skupaj s tim. "historično" funkcijo mest lahko pomembno gibalo pri oblikovanju lastne politike in uravnoteženega razvoja mest ob skladnem regionalnem razvoju.

5.5 Možni variantni predlogi pri oblikovanju omrežja naselij

Ugotovljene disparitete v razvoju mest, obmestij in podeželja — opisane v tretjem in četrtem poglavju pričujoče raziskave — so odsev gospodarskih in socialnih sprememb v družbi in se kažejo v (fizični in "kulturološki") preobrazbi pokrajine. Hkrati terjajo spremembe, ki naj pokažejo izhod iz krize, v katero je zašla politika urejanja prostora. Leta in leta razvojnih zasnov regionalne politike nismo spoštovali niti uresničevali, zato položaj slovenskega naselbinskega sistema ni odraz slabih konceptov regionalne politike, marveč v tem, da zasnov in ciljev policentričnega razvoja nismo znali (hoteli) uresničiti. Zato se je okoli večine mest oblikoval naselbinski sistem, ki bi ga lahko poimenovali tudi kot "točkovno-aksialnega", čeprav se pojavlja v "plasteh" okoli mest. S tega vidika za politiko urejanja prostora niso najpomembnejše posledice v tem, da spreminjamo zasnovo regionalnega razvoja in cilje, marveč v tem, da pripravimo spekter ukrepov (kriterijev), podprt z ustreznim sistemom koordinacije in doslednim izvajanjem.

Ne glede na možne smeri v demografskem razvoju, pričakujemo še nadaljnjo diferenciacijo ter spremembe procesov v poseljenosti Slovenije. Računati je treba z nadaljnjo urbanizacijo in suburbanizacijo v okolici (večjih) mest, zlasti na atraktivnih lokacijah in prometno-komunikacijsko dobro dostopnih legah, ki naj bi dosegla cca. 70 %. (Sub)urbanizacija na kmetijsko nezanimivih in/ali s slabim gozdom poraslih zemljiščih z gradnjo individualnih hiš (v okolici mest) je sicer draga, a sprejemljiva, saj sledi željam večine prebivalstva po enodružinski hiši. Dobre prometnice in zgrajeno oskrbno in komunikacijsko omrežje bi zagotavljali, da bi v te obmestne predele prenesli tudi del mestnih dejavnosti iz mest. S tem bi prometno razbremenili mesta in preusmerili dnevne enostransko potekajoče pendlerske tokove. Proces depopulacije v odmaknjenih, pretežno ruralnih, gorskih, hribovskih in kraških predelih se bo nadaljeval, saj ni stvarnih možnosti za njihovo ustavitve ali preusmeritev. Kazalo bi kvečjemu obvarovati in podpreti s posebnimi ukrepi nekatere strateško pomembne obmejne kraje (npr: Vinica, Breginj, Grad ...).

Doslej so se glede omrežja središč in v povezavi s poselitvijo izoblikovali različni razvojni koncepti:

- **Monocentrizem:** na čelu z Ljubljano in pomožnimi centri (Mušič).
- **Policentrizem** s štirimi centri v Ljubljani, Mariboru, Celju in Kopru in omrežjem občinskih in lokalnih centrov (Jazbinšek).
- **Policentrizem** z 12 regionalnimi središči in omrežjem občinskih in lokalnih centrov (Vrišer, Kokole, oz. sprejeti urbani sistem v sedemdesetih letih).
- **Policentrizem** s cca. 56 občinskimi (komunalnimi) središči in omrežjem lokalnih središč (komunalni sistem do uvedbe lokalne samouprave v letu 1995).
- **Policentrizem** z okoli 24–27 regionalnimi centri in omrežjem občinskih in lokalnih centrov (Gosar, Plut, Ravbar).
- **Policentrizem** s 7 oz. 8 regionalnimi centri in omrežjem občinskih in lokalnih centrov (Gulič, Ravbar, Gajšek).
- Oblikovanje **razvojnih osi** (Ravbar, Piry);
- **Spontani razvoj** z včrtanimi prostorskimi omejitvami za poselitev (Piry, Ravbar, Vrišer).

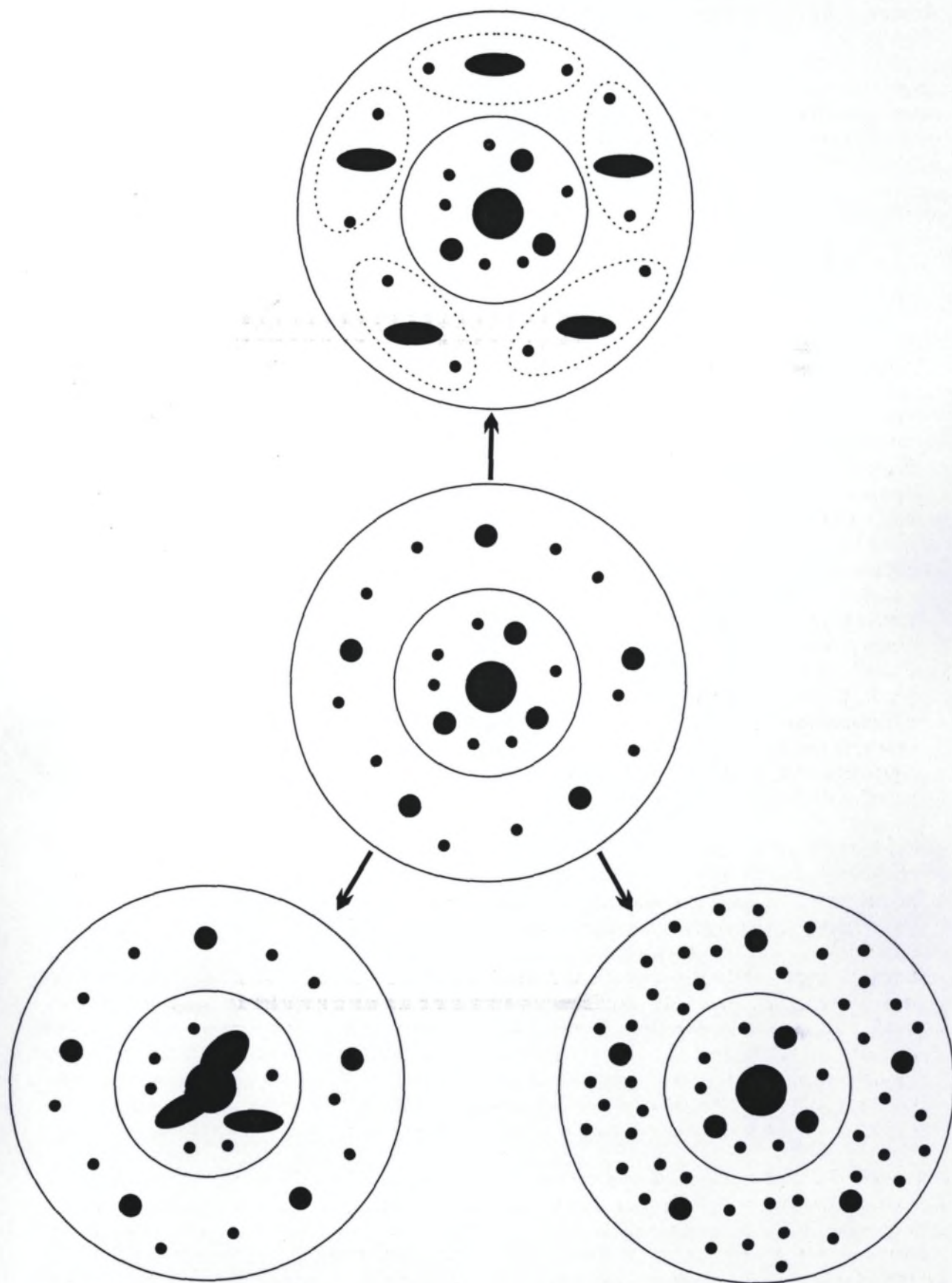
V obstoječih razmerah ni mogoče oktroirati nobenega konceptualnega osnutka. Računati je tudi le na skromno usmerjanje trendov v smislu najbolj sprejemljivega koncepta (!) in ob upoštevanju razvoja v soseščini, v Evropi in po svetu nasploh.

Na podlagi zgoraj nakazanih osmih možnih variant in na podlagi teženj v prostorskem razvoju, se na področju oblikovanja omrežja naselij soočamo vsaj s tremi **generaliziranimi** možnostmi — scenariji — omrežja naselij, ki bodo hkrati rezultanta internih in zunanjih (mednarodnih) vplivov. Na kratko jih lahko opredelimo kot:

- a) **spontani razvoj** — temelji na liberalnih principih graditve naselij, ohranjanju doseženih razmerij med središči in periferijo ter omogoča njihov nadaljnji stihijski razvoj. To pa pomeni nadaljnjo krepitev Ljubljane oz njene mestne regije in s tem pogloblja nasprotja z drugimi pomembnejšimi središči (npr: Maribor, Celje, Koper, Nova Gorica, Novo mesto ...). Suburbanizacija mest postaja sestavni del mestnih aglomeracij. Mesta pa zaradi terciarizacije obmestij izgubljajo samostojnost kot središčna naselja. **Dezurbanizacija** je ekstremna varianta spontanega razvoja. Obseg suburbanizacije, ki že prerašča dejansko urbanizacijo, lahko ob pričakovanem uvajanju sodobnih komunikacijskih tehnologij še pospeši nadaljevanje spontanih trendov, saj je zavest o možnostih višje kvalitete življenja oblikovana /zasidrana/ v pojmu individualne prostostoječe hiše, v pogojih "zadovoljive" komunalne opremljenosti in relativno ohranjenega okolja — podeželske pokrajine. Periurbanizacija je s tem le še pretvorba naselbinskih območij v stanovanjska naselja za ljudi, ki delajo v aglomeracijah celo zunaj vplivnega območja lastnega regionalnega središča in odhajajo na delo v oddaljenejša propulzivna središča kot npr. Ljubljana, Trst, Gorica, Gradec, Celovec ...).
- b) **oblikovanje razvojnih osi** — predvideva usmerjanje razvoja s pomočjo oblikovanje omrežja razvojnih in tranzitnih osi (nad)regionalnega pomena s pasovi naselitvenih in obrtnih struktur. Določajo jih predvsem omrežja tistih centralnih krajev, ki so med seboj z ustrezno infrastrukturo, trgom delovne sile in z ostalo komunikacijsko opremo povezana v enotno gospodarsko-geografsko območje. S postopnim premeščanjem delovnih mest v urbanizacijske "pasove" se tudi v Sloveniji premešča inovacijska dinamika, ki je tako pomembna za regionalni razvoj na obrobja mest. Rast urbanizacijskih pasov ponazarja moč in prepletanje gospodarstva, ki lahko privede do specializacije določene mestne regije. Po drugi strani pa je to prepletanje povezano s potrebami po dodatni izgradnji infrastrukture in s povečanimi prometom, kar je iz ekoloških vidikov in zaradi omejene ponudbe stavbnih zemljišč problematično.
- c) **utrditev "policentričnega urbanega sistema"** — izhaja iz načel zagotavljanja enakovrednih življenjskih in delovnih pogojev za prebivalstvo na celotnem ozemlju države, kar v primeru organizacije omrežja javnih služb višjih ravni predstavlja ob današnji stopnji motorizacije polurno dostopnost — je operacionalizacija tega modela možno izhodišče pri usmerjanju poselitve. Policentrični urbani sistem je "protiutež" obstoječim težnjam. Zagovarja dvojno strategijo "izravnane" mestnega življenja (1) z ohranitvijo in pospeševanjem visoko specializiranih delovnih mest v regionalnih središčih, s prepletanjem spektra gospodarskih dejavnosti med regionalnimi središči in partnerskih mest po svetu (to se doseže z vzpostavitvijo mestnega omrežja (Network) med sosednjimi slovenskimi (in tudi oddaljenimi) mesti podobne velikosti in (2) z vzpostavljanjem in poglobljanjem kooperacij med mesti in podeželjem v obojestransko prednost v obliki dopolnjevanja. To se doseže z vzpostavitvijo omrežja med vsemi slovenskimi mesti (oz. še širše: alpska, jadranska, panonska mesta ...), ki jih reprezentirajo tudi srednjeevropska mesta.

Ob tej priliki želimo opozoriti še na pomembno pomanjkljivost dosedanjega razvoja slovenskih mest, ki zadeva njihovo samozadostnost. Mesta so doslej rasla iz obstoječega populacijskega potenciala v agrarnem zaledju in tudi zaradi priselitve pretežno neslovenskega prebivalstva. Ne pa iz svojih načrtno zasnovanih vlog v širšem prostoru. Tako logiko prostorskega razvoja je mogoče zaslediti v vseh urbanih, še posebej pa regionalnih središčih. Pri njih je še posebej opazna ekonomska šibkost pa tudi kulturna neosveščenost in vrstni red vrednot. Zdi se, da bomo morali v času naraščajoče državotvorne

Policentrični razvoj

Oblikovanje razvojnih osi

Disperzija - spontani razvoj

samozavesti ponovno razmisliti tudi o pomenu naših mest (velikosti, obliki, funkcijah) in ne prepustiti prostorskega razvoja delnim, v preteklih letih političnim, v prihodnje pa morda samo ekonomskim parametrom.

Slovenska mesta so zašla v razvojno krizo (ki sicer ni pri vseh enaka), zanje je značilna visoka stopnja brezposelnosti, degradacije okolja, so tik pred "suburbano eksplozijo", ki jo oblikuje "nova individualistična kultura bivanja", obširna podeželska območja pa je zajel "ruralni eksodus". Absolutna ali relativna deindustrializacija mest povezana s selektivno terciarizacijo in koncentracijo kapitala so pogloblitveni procesi, ki oblikujejo strukturne spremembe zadnjih nekaj let. Kljub naznačenim spremembam bodo mesta kot središča tudi v prihodnosti poleg nalog s področja razvoja mest (skladen prostorski razvoj, kamor sodijo poleg smotrne rabe prostora tudi komunalne dejavnosti vseh vrst, kulturne, izobraževalne, oskrbne, ipd. funkcije), opravljale še socialno-ekonomske naloge za širšo okolico, vendar v povezavi s sosednjimi urbani žarišči.

5.6 Kritično vrednotenje in opozorila k variantnim predlogom možnega urbanega razvoja

Za oblikovanje prostorske politike je na nacionalni ravni ključno vprašanje, povezano z oblikovanjem takšnega poselitvenega modela, ki bo ob upoštevanju načel tržnega gospodarstva, lastninskega pluralizma ter pokrajinske raznolikosti Slovenije ter pogojev okolja omogočal učinkovito izrabo razvojnih potencialov in naravnih virov po posameznih pokrajinskih tipih. Pri oblikovanju ogrodja urbanega omrežja se običajno naslonimo na funkcijsko klasifikacijo naselij kot podlago za določanje hierarhije naselij in na ta način oblikovanje omrežij materialne in družbene infrastrukture. Empirično opredeljeni značilni pragovi obsega in kvalitete ponudbe javnega sektorja storitev nam ob upoštevanju dosedanjih razmerij in ob poznavanju podatkov o spontani gravitaciji omogočajo določitev — razmejitev posameznih hierarhičnih stopenj in njihove karakteristične opremljenosti z dejavnostmi javnega sektorja.

Urbana — posebej regionalna središča — ki ne vzpodbujajo kooperacije s svojim podeželjem (vplivnim območjem), tvegajo da izgubijo možnosti oblikovanja (mestne) regije, vključno s svojimi posebnostmi, ker s svojim omejenim (populacijskim-izobrazbenim in ekonomskim) potencialom ne morejo tekmovati z večjimi mestnimi aglomeracijami. Po drugi strani pa je potrebno da — v lastnem interesu — ustvarjajo kooperativne strukture in vzpostavljajo principe regionalne odgovornosti. Razvoj slovenskih mest gre lahko v dve različni smeri:

1. Ena je **monofunkcionalna** varianta mestnega razvoja (v obliki delitve: mesto za zagotavljanje delovnih mest za lastno in okoliško prebivalstvo: npr. v industriji, služnostnih dejavnostih, ... ali kraj kot prebivališče, ki je usmerjen v izkoriščanje rekreacijskih potencialov. Monofunkcionalna specializacija vsebuje nevarnosti, ki ne pospešujejo inovacij, oziroma jih celo preprečuje. V takšnem primeru je "propad" mesta (z njegovim vplivnim območjem vred) neizogiben. Rešitev za to je nenehnem dograjevanju "mrežnih" odnosov s "sorodnimi" mesti, povezanih s svojim podeželjem, ki jo v sodobnosti podpira tudi množična dostopnost do informacij s pomočjo komunikacijskih sredstev. Ker se gradijo odnosi znotraj (urbanega) mestnega sistema na priznavanju in razširjanju inovacij, so možnosti majhnih in srednje velikih mest (ta pa v Sloveniji prevladujejo in v zadnje pol stoletja tudi edina naraščajo, glej preglednico št. 32) omejene. Zagovarjanje tega procesa je poleg tega z dvojnega vidika tvegano:

- pri strateško izbrani dejavnosti se nikoli ne ve ali bo le-ta tudi v prihodnosti uspešna,
- monostrukturno oblikovanje mestne regije je prav za majhna (in tudi za srednjevelika mesta) lahko obremenjujoče.

Preglednica 32: Razporeditev in spremembe v številu naselij — mest — po velikostnih razredih naselij med leti 1869–1996.

Število naselij z nad 1000 prebivalci	Leto 1869	Leto 1931	Leto 1961	Leto 1991	Leto 1996	Količnik sprememb 1961/96
Nad 200.000				1	1	...0
100.000 do 199.999			1	1		0,00
50.000 do 99.999		1	1		1	1,00
20.000 do 49.999	1	1	2	5	5	+2,50
10.000 do 19.999	1	2	4	8	9	+2,25
5000 do 9999	4	8	12	23	21	+1,75
2000 do 4999	8	17	32	53	54	+1,70
1000 do 1999	45	69	79	106	119	+1,50
Skupaj	59	98	131	197	210	+1,60

Vir: Statistični urad RS, lastni izračuni.

2. Nasprotna strategija — prevelikemu številu bolj ali manj enakovrednih mest je **specializacija** njihovih gospodarskih dejavnosti (na podlagi obstoječih prednosti ali na podlagi zunanjih impulzov). Zato je druga možnost, da se **diverzifikacija** in **mnogoličnost** mestne regije izkoristi kot prednost in **inovativni** lokacijski element — faktor in da se na novo oceni **multifunkcionalnost** usmeritve. To pomeni, model relativno avtonomnega mestnega razvoja, saj so slovenska mesta relativno oddaljena (300 do 400 km) od velikih velemestnih sistemov (Dunaj, mesta v Padski nižini, Muenchen, Zagreb(!?), ...). Takšna mesta kljub temu predstavljajo središča aktivnega in dinamičnega regionalnega/lokalnega omrežja. Model izraža specializacijo mest, ki se orientirajo na podlagi naravno-geografskih (področnih) danosti (npr. turistične atraktivnosti). Dejstvo, da se mesta povsod po svetu specializirajo, je odvisen od njihove naravne lege. Ta pa je v Sloveniji gorska, hribovita, obalna, kraška, vinorodna, ... To pogojuje, da se iščejo skupne slabosti in prednosti manjših in srednje velikih mest. Iz tega sledi, da imajo slovenska mesta poleg svojih topografskih posebnosti prav tako lastnosti "raziskovalnega" laboratorija, v katerem spoznavamo regionalno ekonomske in regionalno politične lastnosti hitreje in jasneje kot drugod.

Regionalna politika mora prav zato posebno pozornost posvečati mestom, kajti kaže, da se razvojne razlike v 90-ih letih zaostrujejo in so tradicionalni mehanizmi v času kriznega gospodarskega položaja moteni in se izključujejo. Kar spet dodatno krepi dinamiko mestnega razvoja v prid osrednji ljubljanski mestni regiji na breme odročnejšim mestom — predvsem tistim, ki ne leže ob "prometnem križu". Pomen oblikovanja regionalnih "nalog" je velik in bistven. Po eni strani akceptira trend različnega razvoja, ki nastaja z naraščajočo konkurenco gospodarskih lokacij. To je trend, ki zavrača postulat absolutno istega razvoja, kakršen je bil v preteklosti podan s konceptom centralnih krajev (poli-centričnega razvoja) v regionalnem razvoju. Odkar se je dostopnost izboljšala in so informacije postale hitreje in bolje dostopne, so se bistvene možnosti razlikovanja med mesti in podeželjem razblinile. Delitev na gospodarska "žarišča" (industrija, storitve ...) je postala manj pomembna zaradi "razširitve" naseljevanja v pogojih suburbanizacije in periurbanizacije. Razlike pa nastajajo zaradi ustvarjanja profitov in to je razvidno iz razseljevanja ljudi in iz strukturnih sprememb pri razvoju delovnih mest. Inovacijska dinamika še vedno izhaja iz mest. Zato je za oceno regionalnega razvoja potrebno opraviti tipizacijo slovenskih mest. Ocena mora vsebovati celotna aglomeracijska območja (vključno z novonastalimi /deli/ občin(ami) v urbanem zaledju), ker je tudi v Sloveniji suburbanizacija pomemben proces naselitvenega in gospodarskega razvoja. Gostota gradenj pri tem ni indikator.

(Nehote) tudi vedno bolj tekmujejo med seboj in za veliko število mest pomeni, da izgubljajo svojo nekdanjo pomembnost. Nerealno je pričakovati, da se bodo težnje spremenile. Zato bi bilo popolno

ohranjanje obstoječega mestnega sistema po današnjih družbenih potrebah predrago. Z naraščanjem (razvojem) transporta (prometnih tokov) pada funkcionalno potrebno število mest. To se kompenzira le deloma na podlagi večjega družbenega bogastva, ki stopnjuje povpraševanje po novih potrošnih dobrinah in storitvah. Le delno kompenzacijo nudi tudi večja družbena razvejanost, ki zahteva nove dejavnosti, npr. na področju znanosti in razvoja.

5.7 Predlog omrežja naselij v funkciji prostorskega razvoja

V globalni členitvi omrežja naselij se postavljata v ospredje *ljubljsko in mariborsko* razvojno središče s pripadajočima vplivnima območjema. Ljubljana kot državno središče skupaj z regionalnim središčem širšega pomena — Kranjem ter vrsto manjših, a propulzivnih središč, kot so Škofja Loka, Kamnik, Domžale, Vrhnika in Grosuplje oblikuje zaenkrat še heterogeno, vendar perspektivno funkcij-sko najbolj povezano metropolitansko regijo s tretjino vsega prebivalstva Slovenije. Maribor z dopolnilnim središčem na Ptuju in hitro se razvijajočimi Slovensko Bistrico, Rušami in Lenartom predstavlja obsežno središče agrarnega zaledja SV Slovenije.

Med Ljubljano in Mariborom je Celje, kot središče močno urbanizirane Savinjske doline in Šaleške kotline nedvomno še vedno tretje razvojno središče v državi. V njegovem gravitacijskem zaledju se kot dopolnilni središči pojavljata zlasti Velenje in Žalec ter hitro se razvijajoči Šentjur pri Celju. V enakem rangu regionalnega središča je tudi *Koper*, ki pa je izrazito asimetrično lociran. Zaradi strateških razvojnih interesov države in, če kot enotno urbano aglomeracijo upoštevamo vsa tri obalna mesta z vmesno hitro rastočimi naselji kot sta Lucija in Portorož, potem bo ta mestna regija v prihodnje nedvomno tvorila tretje razvojno žarišče Slovenije (Piry, 1993).

Funkciji regionalnih središč širšega pomena bosta tudi v bodoče pripadli Novi Gorici in Novem mestu. Prvo urbano središče bi nase "vezalo" naselja v Posočju ter v Vipavski in Idrijski dolini. Slednje pa naj bi v prihodnosti še okrepilo svoj položaj v okviru širšega območja z vključitvijo dopolnilnih (med-občinskih) središč kot so Brežice – Krško in Črnomelj – Metlika. Pri obeh središčih gre za izraziti mestni regiji, ki v svojem razvoju vključujeta zlasti naselja v neposrednem zaledju.

Naša regionalna središča: Koper, Murska Sobota, Nova Gorica in Novo mesto so odločno premajhna ter še slabše opremljena. Prav to je vzrok, da se pretirano krepi vlogi Ljubljane in Maribora, ni pa tudi zanemarljiv vpliv velikih mest zunaj Slovenije (Trst, Gorica, Reka, Zagreb). Nadaljnja slabost slovenskega urbanega sistema je v tem, da ni ustreznega središča na Koroškem, Posavju, Notranjskem ... Razen pomembnejših središč manjkajo v nekaterih območjih Slovenije tudi središča nižje stopnje, npr: Posotelje, osrednje Dolenjsko, ... (Vrišer, 1988).

Druga središča se večinoma pojavljajo kot razvojno konfliktna. Običajno jih delimo v središča med-občinskega pomena ali regionalna središča ruralnih območij, tudi regionalna središča industrijskih območij. Med središči agrarne pokrajine po svoji vlogi izstopa Murska Sobota, ki se v razvoju približuje funkciji regionalnega središča srednje ravni. V podobnem položaju je tudi Ptuj, ki ima obsežno gravitacijsko zaledje na svojem vzhodnem delu. Neposredna bližina z Mariborom mu položaj v hierarhiji urbanih središč sicer zmanjšuje. V perspektivi pa je povsem realno oblikovanje obsežne mariborske metropolitanske regije. Urbana središča industrijskih območij kot so Velenje, Ravne na Koroškem, Jesenice ter Trbovlje s Hrastnikom in Zagorjem so za preskok k središčem srednje ravni z razvojnega vidika preskromna, bodisi zaradi populacijskega zaledja bodisi zaradi ekonomske moči. Rešitev vidimo v oblikovanju mestnih regij — somestij in delitvi funkcij.

Ostala središča lahko oblikujejo le funkcije nižje ravni. Med njimi so kot poseben tip tista središča, ki vključujejo zlasti demografsko ogrožena ali obmejna območja ter so zato po svoji funkciji izjemnega pomena, predvsem z vidika prisotnosti višjih ravni storitev javnega sektorja. V to kategorijo uvrščamo zlasti Tolmin, Kočevje, Sežano, Črnomelj z Metliko, Ormož in Mozirje.

Čeprav je urbanizacija v zadnjih desetletjih narasla, je še vedno v primeru mest (in v pretežno obmejnih območjih) prenizka. Pripomba velja zlasti za regionalna mesta, ki bi morala glede na položaj in vlogo ter v primerjavi s tujino znatno močnejša. Morebitna regionalizacija Slovenije bi okrepila regionalne centre. Komunalni sistem je v preteklosti koristil le Ljubljani in občinskim centrom. Obenem s krepitvijo mest bi bilo treba težiti k njihovi gostejši zazidavi in boljši izrabi tal ter k prenovi starih mestnih jeder. V pomoč bi lahko bila tudi socialna gradnja. Razmisliti bo treba, katere propulzivne dejavnosti bi okrepile mestni razvoj. Glede na nadaljnje izboljševanje javnih oskrbnih funkcij z višjim življenjskim standardom, motorizacijo in širjenje komunikacijskih omrežij se bo dosedanja dokaj toga shema centralnih krajev nadalje prestrukturirala in razrahljala.

Pričakovati je, da se bo omrežje za osnovno oskrbo (najnižja raven funkcij) — lokalna središča (trgovina, gostišča, osnovna šola, vrtci, splošna ambulanta, komunalne službe ...) z rastjo življenjskega standarda še dalje zgoščevalo. Drugo stopnjo bodo tvorila občinska – ruralna – industrijska središča z nekoliko popolnejšo oskrbo (popolna osnovna šola, zdravstveni dom, več trgovin s pestrejšo ponudbo, sedež temeljne uprave (lokalne samouprave), itd.). Tretjo stopnjo bi tvorili občinski – ruralni – industrijski centri, ki bi glede na večje populacijsko zaledje, odmaknjenost, slabo dostopnost in/ali obmejni položaj imeli izboljšane in bogatejše funkcije kot centri na drugi stopnji. Ta središča medobčinskega povezovanja bi imela srednjo šolo, morebitno manjšo bolnišnico, več gospodarskih in negospodarskih dejavnosti itd. (Črnomelj – Metlika, Tolmin, Ptuj, Sežana, Kočevje, Postojna, Jesenice, Trbovlje, Velenje, Slovenj Gradec – Ravne, Krško – Brežice, Kamnik ...). (*Če bi ob morebitni delitvi Slovenije na pokrajine državni zbor sklenil, da so Slovenj Gradec, Krško, Ptuj ali Trbovlje središča pokrajin, bi se ta mesta uvrstila v naslednjo skupino*). V četrti stopnji bi sodili pravi regionalni centri (Murska Sobota, Celje, Koper, Kranj, Novo mesto) s popolnim spektrom javnih služb in gospodarskih in negospodarskih dejavnosti. V omrežju naselij bi imela posebno mesto Maribor z višjo ravnijo funkcij in Ljubljana z najvišjo ravnijo funkcij kot državno središče.

Poselitev Slovenije bi glede na pričakovana in zaželena gibanja izgledala takole. Nosilci naselbinskega sistema bi bili poleg Ljubljane in Maribora še (nacionalni) regionalni centri, na katere bi odpadlo največ prebivalstva in delovnih mest. ti centri bi izkazovali nadpovprečno rast prebivalstva in delovnih mest. Slej ko prej bi se v mesta — regionalne centre vključile bližnje močno urbanizirane in z mesti tesno povezane naselbine. Za nadaljnji razvoj urbanih sistemov je pomembna asimilacija (vključitev) obsežnih suburbanizacijskih območij v enotna upravljal-ska območja, ki bodo omogočila dejansko oblikovanje regionalnih središč v pogojih oblikovanja enotnih mestnih regij. Delitev funkcij znotraj mestnih regij je možna predvsem z bistvenim izboljšanjem notranjih povezav (javni promet in druga komunikacijska infrastruktura). S predlagano opredelitvijo mestnih regij se bomo približali kvaliteti in strukturi ponudbe, deloma pa tudi velikostim (mini) urbanih aglomeracij v srednji Evropi. Samo nekaj variantnih predlogov, ki so pridobljeni na podlagi enotnih kriterijev (več o tem v: Ravbar, 1997):

Obstoječa statistična naselja kot npr: Arclin, Bukovžlak, Košnica pri Celju, Lahovna, Leskovec, Ljubečna, Lokrovec, Lopata, Medlog, Osenca, Prekorje, Pristava, Runtole, Slance, Škofja vas, Šmarjeta pri Celju, Šmiklavž pri Škofji vasi, Štore, Teharje, Trnovlje pri Celju, Vojnik, Vrhe, Začret, Zadobrova, Dobrova, Zvodno, Žepina bi tvorila celjsko mestno aglomeracijo ali

Bobovek, Breg ob Savi, Britof, Hrastje, Ilovka, Kokrica, Milje, Mlaka pri Kranju, Naklo, Orehovlje, Prebačevo, Predoslje, Spodnje Bitnje, Srednje Bitnje, Suha pri Predosljah, Zgornje Bitnje bi sestavljali "veliki" Kranj ali

Bertoki, Bošamarin, Šalara, Škocjan, Triban že danes pripadajo urbaniziranemu območju Kopra ali

Beričevo, Brinje, Dol pri Ljubljani, Kleče pri Dolu, Podgora pri Dolskem, Videm, Zaboršt pri Dolu, Zajelše, Dolsko, Kamnica, Laze pri Dolskem, Petelinje, Podgrad, Dol, Golo Brdo, Goričane, Ladja, Medno, Medvode, Rakovnik, Seničica, Sora, Spodnja Senica, Spodnje Gameljne, Spodnje Pirniče, Srednje Gameljne, Vaše, Verje, Vikrče, Zbilje, Zgornja Senica, Zgornje Gameljne, Zgornje Pirniče, Žlebe, Babna Gora, Belica, Brezje pri Dobrovi, Brezovica pri Ljubljani, Briše pri Polhovem Gradcu, Črna vas, Dobrova, Dole pri Škofljici, Dolenja vas pri Polhovem Gradcu, Draževnik, Dvor pri Polhovem Gradcu, Gabrje, Horjul, Hrastenice, Hruševo, Komanija, Lanišče, Lavrica, Ljubogojna, Log pri Polhovem Gradcu, Podolnica, Podreber, Podsmreka, Polhov

Gradec, Pristava pri Polhovem Gradcu, Razori, Reber pri Škofljici, Srednja vas pri Polhovem Gradcu, Stranska vas, Škofljica, Šujica, Zaklanec bi sestavljali najožje metropolitansko območje Ljubljane ali

Bohova, Brestrnica, Celestrina, Dobrovce, Dogoše, Hrastje, Hrenca, Jelovec, Kamnica, Košaki, Laznica, Limbuš, Malečnik, Meljski Hrib, Pikel, Pekre, Pivola, Počehova, Polana, Razvanje, Ribniško Selo, Rogoza, Skoke, Spodnje Hoče, Trčova, Vinarje, Vodole, Za Kalvarijo, Zgornje Hoče, Zrkovci, Bistrica pri Limbušu, Ruše bi bila sestavni del Maribora ali

Borejci, Černelavci, Krog, Kupšinci, Markišavci, Nemčavci, Polana, Rakičan, Rankovci, Vanča vas, Veščica pri Murski Soboti sodijo v Mursko Soboto ali

Solkan, Ajševica, Kromberk, Loke, Rožna Dolina, Stara Gora, Šempeter pri Gorici, Vrtojba so del mestne aglomeracije Nove Gorice ali

Boričevo, Češča vas, Črmošnjice pri Stopičah, Daljni vrh, Dolenja vas, Dolnja Težka voda, Gorenje Kamence, Gornja Težka voda, Hudo, Jelše pri Otočcu, Kuzarjev Kal, Lešnica, Mala Cikava, Mali Slatnik, Petelinjek, Plemberk, Prečna, Ratež, Sela pri Ratežu, Sevno na Trški Gori, Smolenja vas, Srebrniče, Škrjanče pri N. mestu, Trška Gora, Žihovo Selo bi inkorporirali z Novim mestom.

itd. (več o tem tudi v Ravbar, 1993²⁷).

Poglavitno strateško izhodišče v naselbinskem omrežju oz. planiranju urbanega sistema je v zagotavljanju kompetitivnih sposobnosti domačemu gospodarstvu in ohranjanju (oz. izboljševanju) dosežene ravni pogojev bivanja ali kvalitete življenja. Pristopi k zagotavljanju tega cilja so različni. Tako na primer dežele EU v zadnjem času v veliki meri podpirajo razvoj k razvojnim polom, manj pa se ukvarjajo z vzdrževanjem teritorialnega ravnotežja. Težišče je na razvijanju inovacijskih potencialov velikih metropol in revitalizaciji (reurbanizaciji) starih mestnih središč. Razvojni impulzi se naslanjajo zlasti na območja tehnoloških in znanstvenih parkov in to tam, kjer so ti centri infrastrukturno in komunikacijsko odlično povezani. Razvojna sredstva so namenjena predvsem vlaganjem v znanje in raziskovalno dejavnost, kot vzpodbude za krepitev endogenih razvojnih potencialov. Poseben poudarek namenjajo promociji centrov moči. Relativno manj sredstev se namenja razvojno šibkim območjem. Opisane mednarodne izkušnje kažejo, da je takšen razvoj v Sloveniji pričakovati pri scenarijih spontanega razvoja urbanega omrežja in oblikovanja razvojnih osi, ki izkazujeta težnje k "rušenju" doseženih razmerij med središči. To pomeni nadaljnjo krepitev Ljubljane oz. njene metropolitanske regije in zaostrovanje konfliktov z drugimi regionalnimi središči. Zlasti z Mariborom, pa tudi s Celjem, Kopro, Novo Gorico in Novim mestom.

Policentrični koncept bo potrebno v prihodnje graditi na oblikovanju specifičnih regionalnih območij, ki hkrati omogočajo sistematično razreševanje razvojnih vprašanj na ravni posameznih funkcijsko in razvojno zaokroženih homogenih regij. Regionalna delitev Slovenije so doslej uporabljali bolj v študijsko planske in družbeno-politične namene, čeprav je oblikovana na podlagi zgodovinskega razvoja in obstoječih prostorskih povezav in ne moremo zanikati dokaj čvrste delitve, z jasno izraženo regionalno pripadnostjo prebivalstva. Oživiljanje regionalizmov, povezano z demokratizacijo odnosov v družbi lahko v sedanjem kriznem obdobju predstavlja pomembno vzpodbudo za identifikacijo glavnih razvojnih vprašanj na ravni posameznih regij. Policentrični koncept urbanega omrežja ustreza še pokrajinski razčlenjenosti Slovenije in s tem oblikovanju optimalnih velikosti gravitacijskih zaledij v njenih posameznih območjih, ki izhajajo iz načel enakovredne kakovosti življenja za vse prebivalce (približno polurna dostopnost do pomembnejših javnih služb) in operacionalizacijo tega modela. Eden od predpogojev za tovrstno nadgrajevanje vloge regionalnih središč je predvsem v povečevanju lokacijske privlačnosti središč, z dograjevanjem kakovostnejših infrastrukturnih sistemov in vzpodbujanjem kvalitetnega razvoja storitvenih dejavnosti (diverzifikacija, visoka raven ponudbe). Hiter razvoj terciarnih in kvartarnih dejavnosti, izgradnja sistema avtomobilskih cest ter koncentracija komunikacij okoli regionalnih središč ponovno odpirajo vprašanje razmerij med središči najvišje stopnje. Ocenjujemo, da bodo sodobni lokacijski pogoji sprožili nadaljnjo diferenciacijo v hierarhičnih

²⁷ Podrobnosti in kriteriji so opisani v MR: Kriteriji za opredeljevanje mest v Sloveniji, Inštitut za geografijo, Ljubljana, 1993, 57 strani.

stopnjah središč na podlagi tako aktiviranih razvojnih potencialov. Pričakujemo, da bo delovanje tržišča tudi regionalnim središčem dalo ustrežnejše (in različne) vrednosti in na ta način omogočilo "asimilacijo" neposrednih lokacijskih (gospodarskih) prednosti naštetih regionalnih središč. Odločitev za nadaljevanje policentričnega razvoja izhaja tudi iz dosežene razmestitve prebivalstva in delovnih mest, ki se naj ob skromni naravni rasti v naslednjih desetletjih ne bi korenito spreminjala.

Mesta bi bilo treba zazidalno zgostiti. V njihovih obmestjih pa bi na nekmetijskih ali slabih gozdnih tleh, na gričevnatih zemljiščih ali na zemljiščih z večjo reliefno energijo nastajale (sub)urbanizirane naselbine z nekaj sto prebivalci in z urejeno preskrbo najnižje ravni ter z dobro prometno in komunikacijsko povezavo z regionalnim mestom.

Večina ostalih centrov nižje ravni (občinska – ruralna – industrijska in središča medobčinskega povezovanja) bi izkazovala zmerno rast in določeno prestrukturiranje centralnih funkcij. Ostala središča najnižje ravni, posebej še središča slabo urbaniziranih ali neurbaniziranih okolij bi demografsko stagnirala ali celo nazadovala, vendar z možnostjo normalne preнове.

5.8 Okoljski vidiki policentričnega razvoja omrežja naselij

Poselitveni vzorec oziroma koncept razvoja omrežja naselij je potrebno ovrednotiti tudi z okoljskega vidika. Tudi v Sloveniji so zlasti mesta in mestna naselja temeljni produktivni vir gospodarskega in družbenega razvoja ter hkrati velik porabnik prostora (pozidava), energije in surovin, proizvajalec številnih trdih, tekočih in plinskih emisij, ki prispevajo k globalnemu, prekomejnemu, regionalnemu in lokalnemu obremenjevanju okolja in zmanjševanju samočistilnih sposobnosti. Ker so zlasti mesta (gospodinjstva in dejavnosti) tudi v Sloveniji temeljni vir degradacije pokrajine in njenih sestavin ter porabnik naravnih virov, je okolju in naravnim virom bolj prilagojena razmestitev in organizacija mestnega materialnega življenja pomemben, verjetno ključni vzvod za zmanjševanje okoljskih pritiskov, saj posredno vpliva tudi na vse ostale vire okoljskih pritiskov, zlasti na promet. Temeljna polja sonaravnih okoljskih kazalcev — pogojev okolja, ki jih lahko uporabimo za celovito okoljsko oceno (ne)primernosti določenega koncepta prihodnjega omrežja naselij so:

- stanje in spremembe emisij ter kakovosti bivalnega okolja — zrak, voda, prst, vegetacija;
- sprememba sestave in intenzivnosti snovno-energetskih tokov naselij, zlasti vode, fosilne energije, obnovljivih energetskih virov, hrane in odpadkov;
- raba regionalnih naravnih virov, mestnih in obmestnih;
- prilagojenost samočistilnim sposobnostim naselij oziroma pokrajine;
- upoštevanje varovalnih območij.

Analiza stanja in trendov obremenjevanja in onesnaževanja pokrajinskih sestavin poselitvenih območij Slovenije tudi po letu 1985 (1990) kaže, da je prišlo do večjih premikov. Na splošno se je obremenitev bivalnega okolja s klasičnimi zračnimi emisijami zmanjšala (plinifikacija, daljinsko ogrevanje, zamenjava goriv, filtri), v številnih mestnih naseljih in naseljih v bližini prometnih cest pa so se povečale prometne emisije in imisije ter hrup. Kakovost mestnih površinskih vod se na splošno ni izboljšala in je ostala slaba, saj večina prebivalcev slovenskih mest živi ob bregovih rek 2. – 3., 3. 3 – 4. in 4. razreda onesnaženosti. Povečani okoljski pritiski na zajete kraške izvire in območja podtalnice se kažejo v nekoliko slabši kakovosti pitne vode, ki pa je v primerjavi s pitno vodo oskrbe večine evropskih mest praviloma na zadovoljivi ravni, čeprav se je mikrobiološka in fizikalno-kemična slika vzorcev pitne vode v zadnjih desetih letih na splošno nekoliko poslabšala. Poškodovanost vegetacije v naseljih in njihovi bližini se ni bistveno izboljšala, kar velja tudi za zastrupljenost mestnih prsti v nekaterih industrijskih in rudarsko energetskih mestih ter prometnih središčih. Zaradi dolgotrajnosti in intenzivnosti okoljskih pritiskov se se razen nekaterih mest izoblikovala bolj izrazita in ploskovno **zaokrožena območja pokrajinske degradacije (Preglednica 33): Zasavje, Mežiška dolina, Celje z okolico, Šaleška dolina, območje Ljubljane in Maribora.**

Bivalno okolje in njegove sestavine so bile v drugi polovici 90. let najbolj obremenjene in hkrati degradirane v Zasavju (4. razred), sledila pa je Mežiška dolina in območje Celja (3. – 4. razred). V teh regijah je kljub nekaterim okoljskim ukrepom, zlasti glede zračnih emisij, bila degradacija okolja kritična, saj je obremenjevanje okolja zelo presevalo zmogljivost okolja oziroma pokrajnotvornih sestavin ozkih, povirnih dolin (Zasavje, Mežiška dolina) in kotlin (Celje). Tudi v Šaleški dolini (3. razred) je obremenjevanje okolja praviloma še presevalo zmogljivost okolja (manjša kotlina oziroma nekoliko razširjena dolina srednje Pake), vendar se ja zaradi načrtnih okoljskih sanacijskih ukrepov stanje okolja (zrak, jezera, delno Paka) pomembno izboljšalo. Tudi v območju Ljubljane obremenjevanje okolja praviloma presega zmogljivost okolja (2.–3. Razred), občasno pa tudi na območju Maribora (2. Razred). Posebej je potrebno opozoriti na zastruljenost prsti s težkimi kovinami na območju celja, Mežiške doline, deloma tudi Zasavja, Ljubljane in Maribora, saj gre za dolgotrajno, bioakumulativno obliko onesnaževanja bivalnega okolja.

Z vidika predlaganega koncepta policentričnega razvoja in večjega pomena zlasti večjih regionalnih središč ter z njimi povezanih mestnih regij je potrebno izpostaviti dejstvo, da je bilo v drugi polovici 90. let obremenjevanje okolja v pogosto, sezonsko ali občasno v izdvojenih območjih nad sprejemljivo ravnijo. Z vidika načel sonaravnega razvoja to pomeni, da bi bilo potrebno prednostno zmanjšati obstoječe obremenitve, z začetnim poudarkom na kurativnih ukrepih, ki ne zahtevajo daljšega obdobja za okoljsko sanacijo. Sanacija bivalnega okolja v najbolj degradiranih in obremenjenih regionalnih in medobčinskih središčih je pomemben okoljski razvojni pogoj policentrično zasnovanega razvoja naselij Slovenije (mestnih agend) v prvem desetletju 21. stoletja.

Preglednica 33: Ocena še sprejemljivega obremenjevanja v pokrajinskih degradacijskih območjih Slovenije (druga polovica 90. let).

Degradacijsko območje	Ones. zrak	Vode	Prst/vegetacija	Skupna degradacijska oznaka območja
Zasavje	4	4	3–4/3–4	4
Mežiška dolina	2–3	3	+4/4	3–4
Celjsko območje	3–(4)	(3)–4	4/4	3–4
Šaleška dolina	3–4	3–4	3/3	3
Ljubljansko območje	3	3	2–3/2	2–3
Mariborsko območje	2	(2)–3	(2/2–3)	2

Ocena še sprejemljivega obremenjevanja okolja oziroma posamezne pokrajinske (okoljske) sestavine :

- 1 = zmogljivost okolja ni ogrožena, obremenjevanje okolja je minimalno;
- 2 = zmogljivost okolja je nekoliko zmanjšana, obremenjevanje okolja občasno presega zmogljivost okolja;
- 3 = obremenjevanje okolja praviloma presega zmogljivost okolja;
- 4 = obremenjevanje okolja zelo presega zmogljivost okolja, degradacija okolja je kritična.

Osnovni predlagani koncept policentričnega razvoja (8 regionalnih in 22 medobčinskih središč) izpostavlja večjo makroregionalno vlogo naslednjih mest: Ljubljane, Maribora, pa tudi Celja, Murske Sobote, Novega mesta, Kranja, Nove Gorice in Kopra ter medobčinskih središč. S pomočjo obstoječih podatkov in strokovnimi ocenami smo poskušali oceniti okoljske možnosti in pogoje tako zasnovanega poselitvenega razvoja. Zgolj na oceno okoljskih oziroma pokrajinskih sprememb v navedenih urbanih območjih smo se osredotočila zaradi predpostavke, da bo do največjih sprememb okoljskih pritiskov in pokrajinske rabe prišlo prav v navedenih regionalnih središčih in pripadajočih mestnih regijah. Trbovlje pa je po številnih okoljskih tudi v 90. letih bilo najbolj pokrajinsko degradirano urbano območje Slovenije in služi za objektivnejšo primerjavo po obstoječih okoljskih podatkih in uporabljenih kazalcih.

Sredi 90. let so bile v večjimi regionalnimi središči glede imisijske vrednosti žveplovega dioksida in dima najbolj kritične razmere v Celju in Ljubljani, kjer so bile v obdobju 1991–1996 občasno presežene tudi kritične imisijske vrednosti, kar velja tudi za Trbovlje (Preglednica 34). V Murski

Soboti in Kopru mejne imisijske vrednosti niso bile prekoračne. V primerjavi s stanjem mestnega ozračja sredi 80. let se je onesnaženost ozračja v vseh naseljih pomembno izboljšala. Podatki za druge zračne imisije (dušikovi oksidi, ozon, itd.) v širših regionalnih središčih niso na razpolago, vendar zaradi naraščanja cestnega prometa postajao vse večje, zato bi bilo potrebno mrežo merilnih postaj posodobiti. Za zastrupljenost prsti ni dovolj sistematičnih podatkov, izstopa pa dolgotrajna zastrupljenost s težkimi kovinami zlasti v Celju (zlasti kadmij). Ob obremenjenih mestnih prometnicah v Mariboru in Ljubljani so bile zabeležene večje koncentracije svinca.

V primerjavi z onesnaženostjo ozračja v večjih regionalnih središčih je bila sredi 90. let kakovost mestnih površinskih vod bistveno slabša. V kritični stopnji degradacije (4. razred) so bili površinske vode v Ljubljani, Celju in Novi Gorici ter pogojno Murski Soboti (3–4. razred), zelo onesnažene (3. razred) pa tudi v Novem mestu in Kranju. V primerjavi s stanjem sredi 80. let je onesnaženost mestnih voda ostala zelo izrazita, z nekaterimi minimalnimi izboljšanja (za polovico razreda). Povečani vodnoekološki pritiski v navedenih regionalnih središčih so brez predhodnega zmanjševanja oziroma celovitega čiščenja obstoječih odpadnih vod zlasti v mestih s kritično onesnaženimi rečnimi odseki nesprejemljivi.

V številni mestih širšega regionalnega zavzemajo degradirane urbane površine (industrijske, rudniške, stanovanjske itd.) več kot 10 %, razen Trbovelj (nad 30 %) izstopa Celje (18,9 %) in Maribor (14,2 %). Degradirane urbane površine so sicer glede na obstoječe stanje omejitveni razvojni dejavnik in veliko okoljsko breme, v primeru okoljske sanacije pa lahko zaradi lege in infrastrukturne opremljenosti postanejo razvojno pospeševalni dejavnik regionalnih središč.

Komunalni odpadki so v večini regionalnih središč večje okoljske breme, katerih količina se je v zadnjih desetih letih bistveno povečala in že sredi 90 let v Kranju in Novem mestu preseгла 500 kg na prebivalca.

Preglednica 34: Regionalna središča — kazalci kakovosti mestnega okolja in pritiskov (sreda 90. let).

Regionalno središče	Onesnaženost zraka + (1991–1996) (l. 1988 ++)	Zastrupljenost prsti	Onesnaženost vod – sreda 90. let (sreda 80. let)	Degradirana urbana območja – l. 1994 – razred (% od skupne površine)	Letna količina komunalnih odpadkov (l. 1995) – razred (v kg)
Ljubljana*	III (4)	velika do kritična	4 (4)	3*** (10,6)	3**** (470)
Maribor*	II (4)	velika	2–3 (3)	3 (14,2)	3 (486)
Celje*	III (4)	kritična	4 (4)	4 (18,9)	2 (360)
Murska Sobota	I (3)	--	3–4 (4)	2 (4,0)	1 (257)
Novo mesto	II (3)	--	3 (3)	1 (2,5)	4 (508)
Kranj	II (3)	--	3 (3)	2 (6,4)	4 (590) (l. 1991)
Nova Gorica	II (3)	--	4 (4)	3 (11,0)	3 (488)
Koper*	I (3)	--	2** (2)	1 (2,2)	3 (492) (l. 1991)
Trbovlje*	III (4)	velika do kritična	4 (4)	4 (30,8)	4 (520)

Vir: poročila MOP-a, Koželj, 1998, Špes, 1998; Plut 1995; SURS, 1999.

* obsega tudi bližnja mesta (somesstje).

** splošna onesnaženost morja.

*** 1 = do 5 %; 2 = 5–10 %, 3 = 10,1–15 %; 4 = nad 15 %.

**** 1 = do 300 kg, 300–400 kg, 3 = 401–500 kg, 4 = nad 500 kg.

+ I = naselja, kjer v letih 1991–96 mejne imisijske vrednosti za SO₂ in/ali dim niso bile presežene.

II = naselja, kjer so v letih 1991–96 mejne imisijske vrednosti za SO₂ in/ali dim bile presežene.

III = naselja, kjer so v letih 1991–96 poleg mejnih presežene tudi kritične imisijske vrednosti za SO₂ in dim.

++ zakonsko veljavna razvrstitev območij onesnaženosti zraka iz leta 1988.

Pregled nekaterih dostopnih okoljskih kazalcev sonaravnega razvoja v regionalnih središčih podčrtuje nekatere pozitivne ukrepe zmanjševanja mestnega onesnaževanja zraka (plinifikacijsko omrežje in daljinsko ogrevanje) in velik zaostanek pri čiščenju odpadnih voda ter gospodarjenju s komunalnimi odpadki, kar sta temeljni okoljski kurativni nalogi regionalnih središč v obdobju do leta 2008 (Preglednica 35).

Preglednica 35: Regionalna središča Slovenije — okoljski kazalci trajnostno sonaravnega razvoja (sreda 90. let).

Regionalno središče	Plinifikacija mest** (l. 1997)	Daljinsko ogrevanje**** (l. 1997)	Čiščenje komunalnih odpadnih vod**** (l. 1996)	Usklajenost komunalnih odlagališč s predpisi EZ***** in legalnost***** (l. 1995)	Ločeno zbiranje odpadkov ***** (1995)
Ljubljana*	1	1	4 (predčiščenje)	4-1	4
Maribor*	1	2	4	4-1	3
Celje*	1	2	4	2-4	3
Murska Sobota	3	3	2	4-1	1
Novo mesto	1	3	2	4-1	3
Kranj	1	2	2	3-4	-
Nova Gorica	1	2	4	3-4	3
Koper*	4	3	3	3-1	-
Trbovlje*	2	2	4	3-1	4

Vir: Okolje v Sloveniji 1996 MOP, 1996, 1998; IBE, 1998, Statistični letopis energetskega gospodarstva Slovenije, 1998.

* obsega tudi bližnja mesta (somesstje).

** 1 = priključenost na osrednje in lokalno omrežje; 2 = priključenost na osrednje omrežje; 3 = priključenost na lokalno omrežje; 4 = ni priključeno.

*** 1 = veliki daljinski sistemi (nad 100 MW); 2 = srednji daljinski sistemi (100–25 MW); manjši daljinski sistemi (25–1 MW); 4 = ni daljinskih sistemov ogrevanja.

**** 1 = terciarno čiščenje; 2 = sekundarno (biološko) čiščenje večine odpadne vode; 3 = primarno ali delno sekundarno čiščenje; 4 = brez čiščenja ali predčiščenje.

***** 1 = usklajeno; 2 = delno usklajeno; 3 = pretežno neusklajeno; 4 = neusklajeno.

***** 1 = legalno; 4 = brez upravljalne dokumentacije.

***** 1 = v celoti; 2 = prevladujoče; 3 = delno; 4 = ni ločenega zbiranja kom. odpadkov.

Zaključek:

Bivalno okolje in njegove sestavine je bilo tudi konec 90. let v številnih, zlasti mestnih naseljih nekakovstno, pretežno uspešno je bila le zmanjševanje klasičnih emisij zračnega onesnaževanja. Neurejenost sistema gospodarjenja s komunalnimi odpadki, neprimerno čiščenje komunalnih odpadnih vod, cestno prometne emisije (vključno s hrupom), povečanje snovno-energetskih tokov gospodinjstev, zmanjšanje nosilnosti vse bolj obremenjenih ravninskih ekosistemov zaradi obremenjevanja okolja in pozidave so temeljni okoljski problemi slovenskih naselij. **Celostno, razvojno in ekosistemsko zasnovana sanacija najbolj degradiranih in drugih onesnaženih naselij je okoljski predpogoj za uravnotežen (prostorsko, gospodarsko, družbeno in okoljsko) sonaravni prostorski razvoj naselij Slovenije.**

Predlagana temeljna inačica policentrične zasnove omrežja naselij prinaša razen razvojnih, socialnih in pejsažnih tudi številne posledice tako na rabo naravnih virov kot na obremenjevanje okolja, posredno pa preko spremembe razmerja med odprtim prostorom in pozidanimi površinami vpliva na samočistilne sposobnosti okolja zlasti v območjih poselitve Slovenije. Z okoljskega vidika je za Slovenijo koncept policentričnega razvoja (dekoncentrirana koncentracija) sonaravno prednostna alternativa tako

konceptu razpršene, v zadnjih desetletjih v praksi pretežno stihijske suburbane poselitve kot konceptu razvoja metropolitanske osrednjeslovenske (ljubjanske regije) oziroma tripolnemu (štiripolnemu) konceptu zgolj na razvojni osi Koper – Ljubljana – (Celje) – Maribor.

Z okoljskega vidika prinaša koncept "zmerno zgoščenega" policentričnega poselitvenega razvoja naselij:

- prostorsko zmerno zgoščeno povečanje urbanega prebivalstva in dejavnosti zlasti v nekaj večjih urbanih središčih višje (makro)regionalne stopnje (7–12) in medobčinskih središč (20–25);
- zgostitev mestne gostote prebivalstva in stanovanjske gostote ter s tem povezane večje učinkovitosti okoljskih kurativnih ukrepov (čiščenja komunalnih odpadnih vod, regionalno reševanje problematike vodne oskrbe in komunalnih odpadkov itd.);
- z usteznimi ukrepi (zlasti podpora javnemu prometu, nemotoriziranemu osebnemu prometu in razvoju sodobnih telekomunikacij itd.) omogoča prostorsko in okoljsko še obvladljivo dnevno migracijo;
- ustvarjanje mestnih regij (partnerske, večplastni odnosi med mesti in podeželjem);
- težnjo (ne pa zanesljivost) a za ohranjanjem osnovnega poselitvenega vzorca Slovenije, vzdrževanje minimalne opremljenosti lokalnih središč in pokrajinske rabe podeželja, praviloma z ohranjenjem obstoječega razmerja med gozdnimi in kmetijskimi površinami.

V temelju, ob upoštevanju pogojev okolja — preventivnih okoljskih vidikov ter predhodne okoljske sanacije najbolj degradiranih mest — prinaša predlagani koncept policentrične zasnove omrežja naselij tudi možnost bolj uravnoteženega, enakomernejšega, zmogljivostim pokrajine (ekosistema) in varovanim območjem prilagojenega razmeščanja prebivalstva oziroma naselij (Preglednica 36, 37). Tako zasnovan model poselitve bi z zmerno koncentracijo prebivalstva v večjih regionalnih središčih omogočil (ob prilagoditvi samočistilnim sposobnostim, zlasti zračnim in vodnim) tudi možnost hitrejšega, a kurativno zasnovanega reševanja nekaterih perečih urbanih okoljskih problemov, zlasti čiščenja odpadnih vod (gradnja osrednjih čistilnih naprav) in celovitega sistema reševanja problematike odpadnih voda, pa tudi gospodarno organizacijo javnega prevoza, s energetskimi, prostorskimi in okoljskimi pozitivnimi posledicami.

Preglednica 36: Ocena prostorskih in okoljskih možnosti (omejitev) širjenja večjih regionalnih središč in drugih mest Slovenije z več kot 15.000 prebivalci.

URBANO OBMOČJE	Geomorfološke (reliefne) značilnosti	Kraškost površja	Prevetrenost, temperaturna inverzija	Občutljivost površinskih vod na onesnaževanje
Ljubljana	2	1	3 (kotlina)	2
Maribor	2	1	2	2
Celje	2	1	3 (kotlina)	4 (Vogelajna)
Kranj	1	1	3(kotlina)	2
Velenje	1	1	3 (kotlina)	4 (Paka, jezera)
Koper	2	1	1	4 (Rižana, morje)
Novo mesto	1	3	3 (kotlina)	3
Ptuj	1	1	2	2
Jesenice	4 (ozka, pozidana dolina)	1	3	3
Trbovlje	4 (ozka, pozidana dolina)	1	4 (ozka rečna dolina)	4 (Trboveljščica)
Nova Gorica	2	1	2	4 (Koren)
Murska Sobota	1	1	2	4 (Ledava)

Vir: Geografski atlas Slovenije, 1998; Geografija Slovenije, 1999.

1 = ni omejitveni dejavnik oziroma predstavlja minimalno omejitev prostorskega širjenja naselja;

2 = delni omejitveni dejavnik, praviloma v manjšem območju okoli naselja;

3 = omejitev širjenja naselja v večjem delu območja oziroma velika;

4 = velika omejitev v večjem delu območnega območja ali omejitveni dejavnik, ki popolnoma omejuje prostorsko širjenje mesta v določenem večjem območju.

(Kulturna dediščina ni omejitev za prostorsko širjenje slovenskih regionačnih središč.)

Preglednica 37: Ocena možnosti širjenja večjih regionalnih središč in drugih mest Slovenije z več kot 15.000 prebivalci — varovana območja.

URBANO OBMOČJE	Pomembnejša območja talne vode, zaledij zajetih izvirov	Kmetijska zemljišča	Območja pridobivanja rudnin	Varovalni gozd	Obstoječa in predvidena zavarovana območja, pomembni ekosistemi
Ljubljana	4 (talna voda)	3	1	3	3
Maribor	4 (talna voda)	4	1	1	2
Celje	4 (talna voda)	3	1	1	1
Kranj	3	4	1	1	1
Velenje	1	1	4 (ugreznine)	1	1
Koper	1	3	1	1	4 (Škocjanski zatok)
Novo mesto	1	2	1	1	2
Ptuj	4	4	1	1	1
Jesenice	1	2	1	2	2
Trbovlje	1	1	4 (premogovnik)	1	1
Nova Gorica	3	3	1	1	1
Murska Sobota	4 (talna voda)	4	1	1	1

Vir: Geografski atlas Slovenije, 1998; Geografija Slovenije, 1999; podatki MOP.

Temeljne prostorske in okoljske omejitve širjenja večjih regionalnih središč in drugih mest z več kot 15.000 prebivalci kažejo, da so:

- fizičnogeografska (geomorfološko pogojena) razbitost, prostorska miniaturnost in s tem tesno povezana pokrajinska občutljivost ravninskih območij (ozke doline in razmeroma majhne, slabo prevetrene kotline);
- območja talne vode in kmetijska zemljišča v ravninah;
- občutljivost površinskih mestnih voda na obremenjevanje (zlasti zaradi izrazitih poletnih nižkov rečnih pretokov).

Temeljni omejitveni prostorsko-okoljski dejavniki zasnove policentričnega razvoja. Ker so praktično vsa regionalna in večina medobčinskih središč v pokrajinskih ekosistemih z omejeno nosilnostjo okolja je:

A. zmanjšanje obstoječih urbanih in drugih okoljskih pritiskov (kurativa — šibka sonaravnost);

B. upoštevanje regionalno zelo različnih zmogljivosti okolja in varstvenih območij ter rabe regionalnih naravnih virov pri načrtovanju omrežja naselij (preventiva — močna sonaravnost) **sonaravni imperativ (ne)primernosti predlagane variante omrežja in hierarhije naselij.**

6.

POLITIČNI CILJI IN OPCIJE PRI OBLIKOVANJU SKLADNEGA IN UČINKOVITEGA RAZVOJA OMREŽJA NASELIJ

6.1 Splošni smotri politike učinkovitega razvoja omrežja naselij

Zgoraj zastavljeni procesi in predlog omrežja naselij zahtevajo izčrpne strokovne in politične odgovore, pri čemer ima največjo težo implementacija oblikovanja regionalnih središč, povezanih s ključnimi sestavinami regionalnega razvoja, ki v Sloveniji že tradicionalno povzročajo regionalna neskladja (in so hkrati že sestavni deli različnih, še neuresničenih, vendar sprejetih razvojnih dokumentov s področja politike regionalnega razvoja) in so hkrati tudi sestavni deli npr. Leipziškega dokumenta (1994) ter so tako trdno zapisane v dokumentih Evropske zveze. Splošni cilji so predvsem:

- a) uravnotežen policentrični razvoj mest in oblikovanje novih razmerij med mesti in podeželjem,
- b) enakomernejša dostopnost do dobrin skupnega pomena in do znanja s pomočjo sodobne infrastrukture;

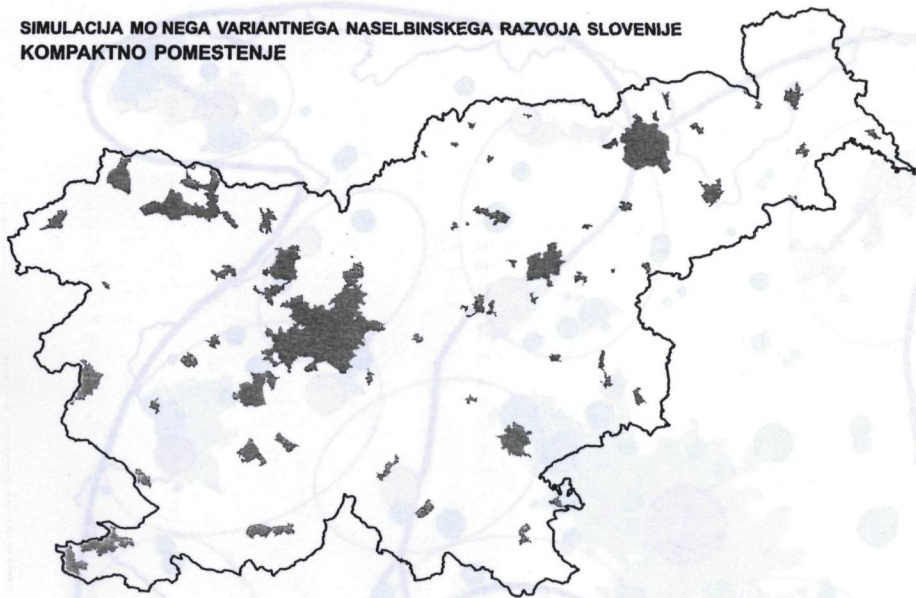
Za vsakega izmed splošnih ciljev je potrebno oblikovati vrsto konkretnih podciljev. Da jih dosežemo, je potrebno računati tudi s številnimi in kompleksnimi odkloni od začrtane politike. V izogib slednjemu so pomembne precizne definicije specifičnih političnih opcij. S tega vidika so priporočljive čim bolj široko zastavljene, vendar integrirane strategije regionalnega razvoja na nacionalni (ali celo transnacionalni: npr. Alpe-Adria) ravni, upoštevajoč čezmejno sodelovanje in sodelovanje med mesti in regijami.

Ad. a) Uravnotežen policentrični razvoj mest in oblikovanje novih razmerij med mesti in podeželjem. Pri vedno bolj svobodnem in globalnem razvoju gospodarstva dobiva tekmovanje med mesti nove značilnosti. Sodobna politika regionalnega razvoja poskuša izboljševati sodelovanje med mesti, pri čemer je poudarek na komplementarnosti aktivnosti v urbanih in okoliških območjih.

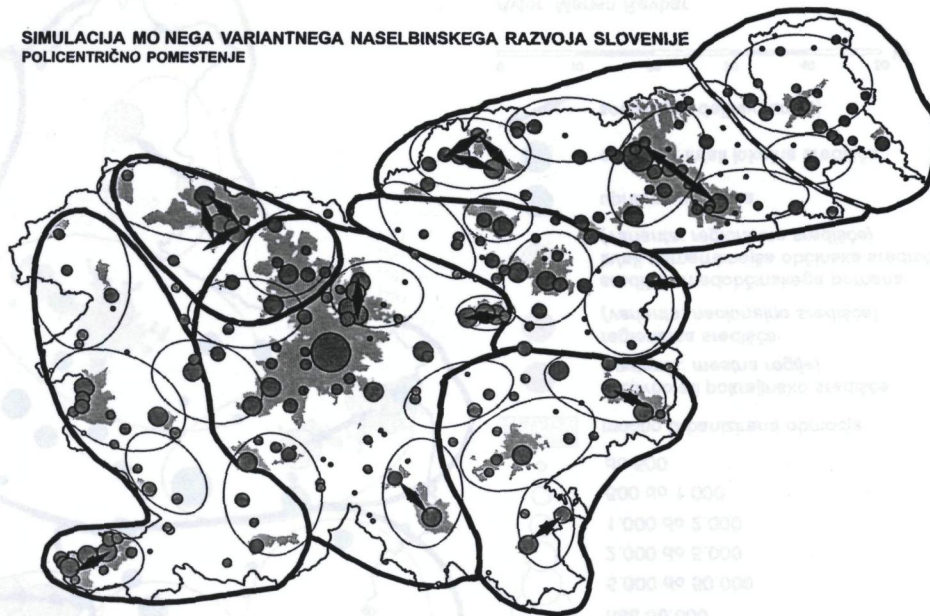
Opcije možnih političnih ciljev:

1. **Pospeševanje funkcijske komplementarnosti in sodelovanja med (majhnimi in srednje velikimi) mesti:**
 - krepitev in vzpostavljanje sodelovanja malih mest na (med)regionalni ravni; to je še posebej priporočljivo za manjša (izolirana) središča "sredi" podeželskih območij kjer prebivalstvo stagnira ali celo upada, enako velja za mesta v obmejnih območjih ...;
 - izboljšanje komunikacij na (med)regionalno-lokalnih ravneh;
 - krepitev sodelovanja na regionalni in lokalni ravni med mesti s sosednjimi državami.
2. **Pospeševanje razvoja (vzpostavljanje privlačne sile) v dinamičnih, atraktivnih in konkurenčnih mestih:**
 - oblikovanje strateške vloge obmestij slovenskih mest in "satelitskih" ("gateway") mest;
 - izboljšanje privlačne sile in atraktivnosti mest za mobilne investicije, posebej v "zapostavljenih" območjih;
 - diverzifikacija gospodarskih temeljev v mestih, posebej še v tistih, ki so močno odvisne od ene dejavnosti (sektorja);
 - krepitev gospodarske moči srednje velikih mest — regionalnih središč ter vzpostavljati solidno gospodarsko podlago središčem agrarnih območij.

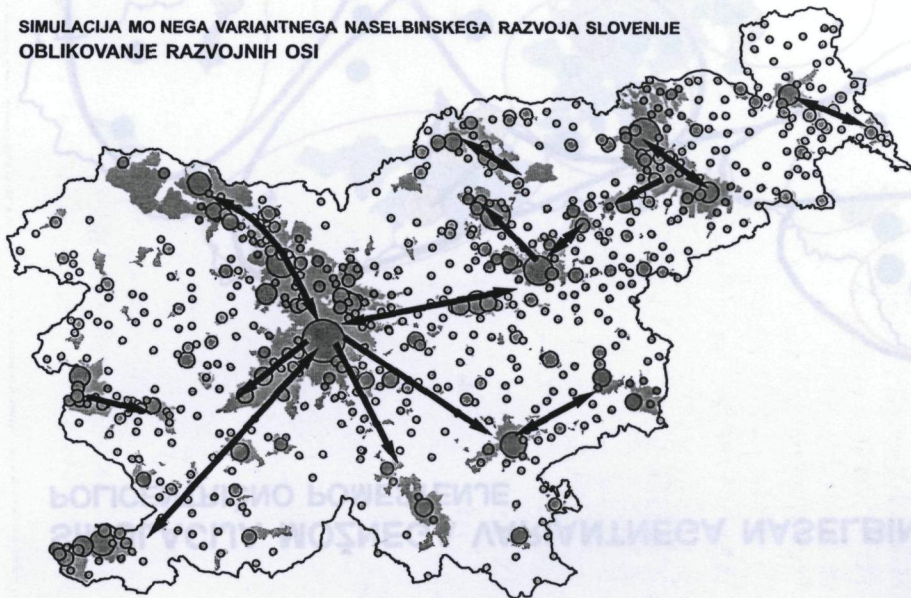
**SIMULACIJA MO NEGA VARIANTNEGA NASELBINSKEGA RAZVOJA SLOVENIJE
KOMPAKTNO POMESTENJE**

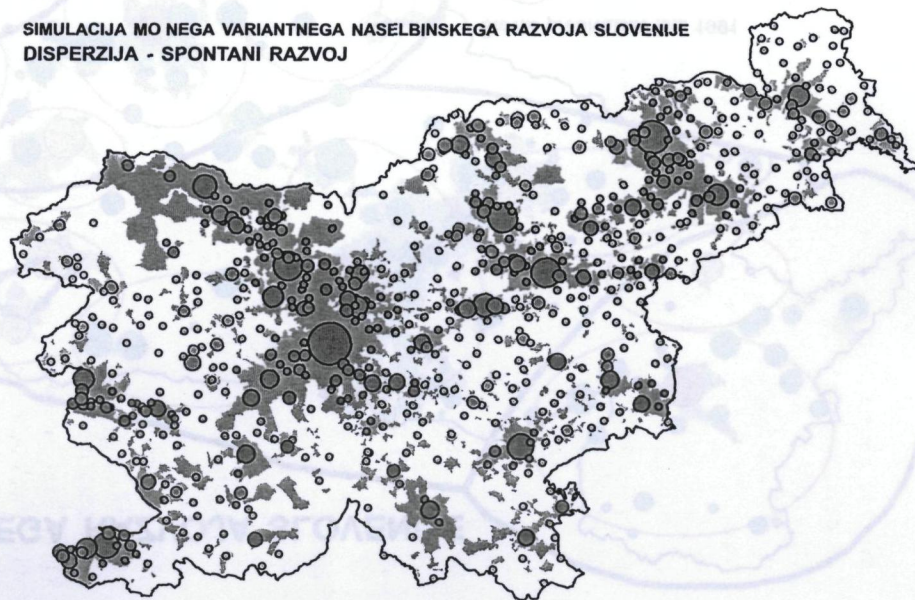
**SIMULACIJA MO NEGA VARIANTNEGA NASELBINSKEGA RAZVOJA SLOVENIJE
POLICENTRIČNO POMESTENJE**

**SIMULACIJA MO NEGA VARIANTNEGA NASELBINSKEGA RAZVOJA SLOVENIJE
OBLIKOVANJE RAZVOJNIH OSI**

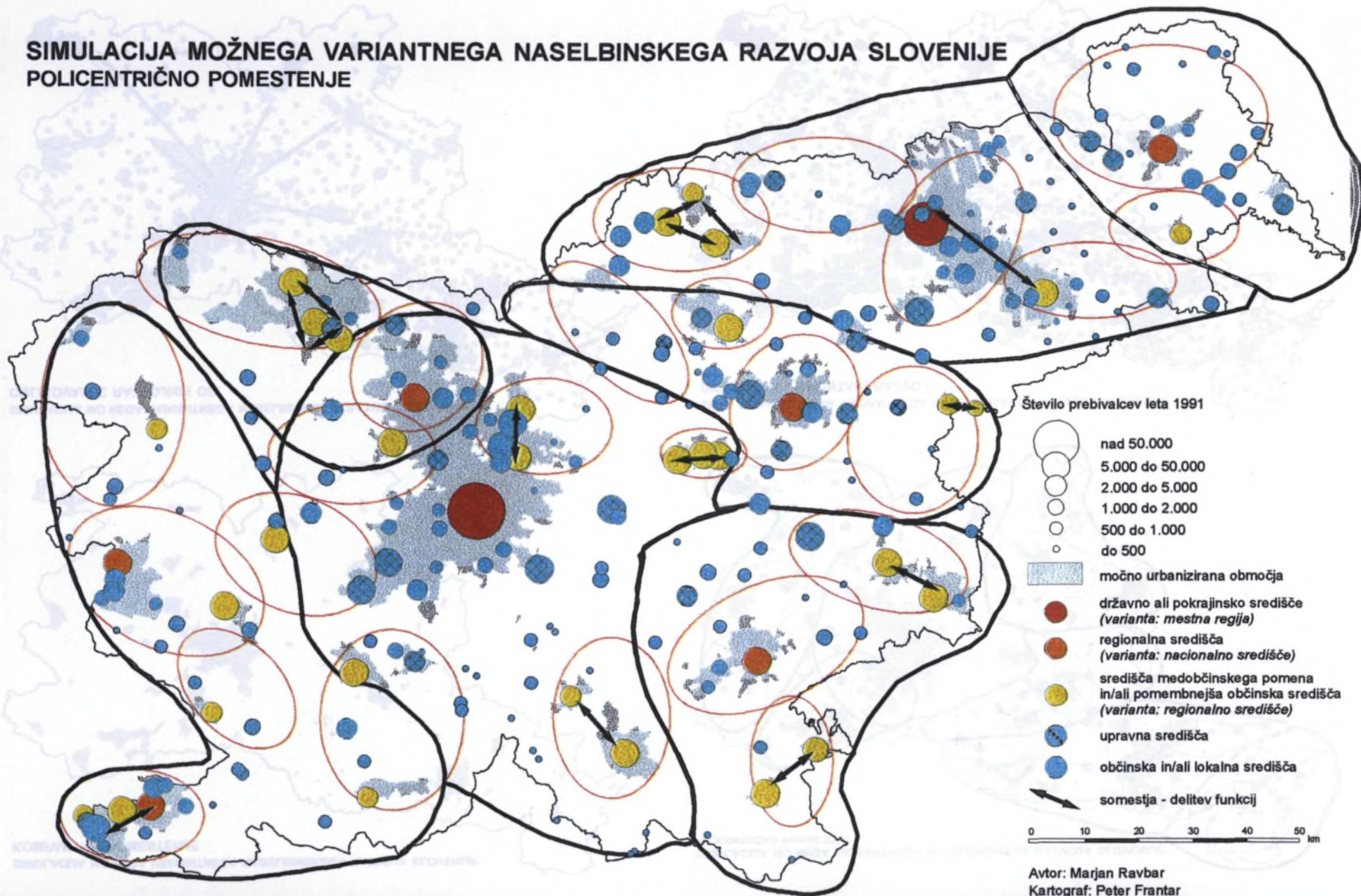

**SIMULACIJA MO NEGA VARIANTNEGA NASELBINSKEGA RAZVOJA SLOVENIJE
DISPERZIJA - SPONTANI RAZVOJ**

SIMULACIJA MOŽNEGA VARIANTNEGA NASELBINSKEGA RAZVOJA SLOVENIJE

POLICENTRIČNO POMESTENJE

Avtor: Marjan Ravbar
 Kartograf: Peter Frantar
 Inštitut za geografijo, 2000

3. Uravnotežen mestni razvoj:

- oblikovanje učinkovitih metod za preprečevanje — zmanjšanje nekontroliranega širjenja mest — posebej na ravninskih in dolinskih območjih;
- izboljšanje tehničnih pogojev za gospodarske dejavnosti, ki se ukvarjajo s preprečevanjem onesnaževanja
- izboljšanje opremljenosti izoliranih mest z obsežnim zaledjem manj razvitih območij;
- povečevanje uravnotežene (javni transport) dostopnosti v urbanih območjih.

4. Vzpostavljanje partnerskih odnosov med mesti in podeželjem:

- oblikovanje strategije za oblikovanje pogojev naseljevanja (oz preprečevanje odseljevanja) v ruralnih območjih;
- vzdrževanje minimalne opremljenosti lokalnih centrov;
- pomoč pri razvoju endogenih potencialov na podeželju.

5. Diverzifikacija podeželskih območij:

- diverzifikacija gospodarstva v slabo razvitih podeželskih območjih;
- zagotavljanje sonaravnega kmetovanja in uvajanje ekoloških standardov v agrarno visoko produktivnih območjih;
- izrabiti možnosti obnovljive energije.

Ad. b) Enakomernejša dostopnost do dobrin skupnega pomena in do znanja s pomočjo sodobne infrastrukture. Prenos človeških tokov, dobrin in informacij tudi v Sloveniji teži h koncentraciji in polarizaciji. Zato se nevarno oblikujejo obsežna marginalna območja. Ne zadošča več izgradnja niti nove infrastrukture. V novih pogojih je za učinkovito izboljševanje podeželskih območij poleg prisotne infrastrukture potrebno stimulirati še v razširitev različnih oblik znanja, ki omogočajo prenesti inovacijske oblike sonaravnih oblik rabe gospodarjenja z naravnimi viri:

Opcije možnih političnih ciljev:

1. Izboljševanje povezav:

- izboljševanje infrastrukture in dostopnosti tistih območij, ki so še brez direktnih povezav z urbanih območji, vključno z učinkovitim subvencioniranjem javnega transporta v težko dostopnih, gorskih in hribovitih ter kraških območjih, robnih in obmejnih območjih;
- izboljševanje dostopnosti do telekomunikacijskih dejavnosti in prilagoditev pristojbin.

2. Učinkovita in trajnostna uporaba infrastrukture:

- zniževanje odvisnosti od javnih podjetij za prevoz potnikov in podpiranje multi modalnega in kombiniranega prometa;
- zniževanje pristojbin in koordinirano upravljanje z infrastrukturo povsod, kjer se ekonomska računica ne izide.

3. Difuzija inovacij in znanja:

- Izboljševanje ravni splošne izobrazbe in poklicnih posebnosti depresijskega območja kot sestavni del integrirane razvojne strategije celotnega območja;
- Garantiranje minimalnih standardov dostopa do visokih šol in razvojno-inovacijskih centrov.

6.2 Usmeritve in planski cilji za uresničevanje zasnove omrežja naselij

Stanje: Kot je že zapisano v četrtem poglavju pričujoče raziskave, je slovenski naselbinski sistem, povezan v omrežje naselij, je razdeljen v dve funkcijsko zaokroženi območji: v urbanizirana in (hkrati) gosto naseljena zgostitvena območja (*ki ga sestavljajo mesta in suburbanizirana obmestja*) mestnih regij in na redkeje poseljena podeželska območja (*ki ga sestavljajo urbanizirana in pol urbanizirana podeželska naselja ter podeželska naselja*). Obe območji označujeta raznoliki strukturni problemi, ki pa so kljub temu povezani v sistem med sabo povezanih prostorskih prepletanj.

Urbanizirana območja sestavljajo ljubljanska, mariborska, kranjska, celjska, obalna, novogoriška, novomeška in murskosoboška mestna regija. Zanje je značilno, da ta središča izžarevajo pomembne razvojne impulze, čigar dinamika je pomembna za širšo okolico. Ta območja označuje še "mestni" način življenja, napredujoča koncentracija prebivalstva, diverzifikacija gospodarstva, širitev kulturne, izobrazbene in socialne infrastrukture. Izžarevanje in privlačna sila teh mest presega administrativne meje in vodijo k raznovrstnim prepletanjem s sosednjimi območji. Na gornje mestne regije se navezujejo še manj obsežna urbanizirana območja s prav tako razvitimi mestnimi strukturami, in s koncentracijo prebivalstva, infrastrukture in gospodarstva in prednostno/raznovrstnejšo opremljenostjo z izobrazbenimi, kulturnimi in zdravstvenimi dejavnostmi. Kot npr: Sežana, Ilir. Bistrica, Postojna, Kočevje, Ribnica, Tolmin, Metlika, Črnomelj, Brežice, Krško, Laško, Slovenske Konjice, Šentjur, Ljutomer, Tržič, Logatec, Litija ... Tudi ta območja imajo podobno naselbinsko in socialno strukturo kot zgostitvena območja, le njihov obseg je skromnejši. V teh primerih gre praviloma za nekdanja občinska središča, ki so danes sedeži upravnih enot. Praviloma so tudi središča obsežnejših agrarnih območij.

Podeželje zaznamuje heterogena naselbinska struktura. Tudi ta območja sestavljajo manjša urbanizirana — zgostitvena območja z določeno samostojno (neodvisno) razvojno dinamiko, čigar vpliv je omejen na bistveno manj obsežna območja. Prepletanja med geografsko in prostorsko različnim podeželskimi območji so zanemarljiva. Podeželska območja imajo običajno še prevladujočo agrarno gospodarsko in socialno strukturo. Naselbinska območja in omrežje naselij je infrastrukturno šibkeje opremljeno. Podeželska območja so tudi redkeje poseljena. Takšna središča so npr: Dobrna, Štore, Vojnik, Radeče, Loče, Vitanje, Zreče, Planina, Ponikva, Kozje, Dobje, Bistrica/Sotli, Rogatec, Mozirje, Nazarje, Gornji Grad, Luče, Kozina – Hrpelje, Komen, Divača, Dutovlje, Knežak, Podgrad, Begunje, Železniki, Žiri, Gorenja vas – Poljane, Pivka, Planina, Nova vas, Begunje, Vel. Bloke, Rakek, Lož – Stari Trg, Loška dolina, Loški Potok, Dobropolje, Ivančna Gorica, Draga – Podpreska. Predgrad, Struge, Hrib – Loški Potok, Sodražica, Gradišče, Benedikt, Sveta Ana, Mislinja, Črna na Koroškem, Mežica, Muta, Vuzenica, Podvelka, Lovrenc na Poh, Cirkulane, Vipava, Cerklje, Podbrdo, Straža, Škocjan, Šentjernej, Žužemberk, Mirna Peč, Mirna, Mokronog, Semič, Vinica, Bizeljsko, Dobova, Krmelj, Raka, Senovo ... Nekatera podeželska središča imajo še poudarjeno turistično-rekreacijsko funkcijo, ki imajo svojska naselbinska obeležja (turistični objekti in zgradbe) in prevladujočo gospodarsko in socialno usmerjenost v služnostne (turistične) dejavnosti. Takšna podeželska središča so npr: Rog. Slatina, Rimske Toplice, Ljubno, Sečovelje, Lucija, Žirovnica, Kranjska Gora, Bohinjska Bistrica, Stična, Osilnica, Vas – Fara, Kostel, Moravske Toplice, Radenci, Kanal, Bovec, Kobarid, Most/Soči, D. Toplice, Podčetrtek, Kostanjevica.

Planski in razvojni cilji: Za oskrbo prebivalstva z dobrinami in služnostnimi dejavnostmi je v mestnih regijah kot tudi podeželskih območjih je potrebno izgrajevati gospodarsko, prometno in družbeno infrastrukturo z ustrežno dostopnostjo. Splošni cilji so predvsem:

- a) uravnotežen policentrični razvoj mest in oblikovanje novih razmerij med mesti in podeželjem;
- b) enakomernejša dostopnost do dobrin skupnega pomena in do znanja s pomočjo sodobne infrastrukture.

Cilj je torej minimalizacija odvisnosti od osebnega prometa in maksimalizacija dostopnosti do dobrin in služnostnih dejavnosti skupnega pomena za vse prebivalstvene skupine. Naslednja delitev omrežja

naselij sloni (teži) na principih, da centralna naselja višjih stopenj prevzemajo naloge oskrbe prebivalstva tudi za prebivalstvo, ki je nastanjeno v območjih centralnih krajev nižje ravni. Obstoječe omrežje naselij, ki se je oblikovalo v preteklih obdobjih na podlagi gospodarskih in političnih pogojev predstavlja izhodišče za nadaljnje uveljavljanje policentričnega sistema omrežja centralnih krajev v prostorskem planu Republike Slovenije:

Centralna naselja najvišje ravni funkcij — državno/pokrajinsko središče služi specializirani (visokega pomena) oskrbi prebivalstva z dobrinami in služnostnih dejavnosti. Funkcije so pomembne za celotno državo in hkrati del omrežja evropskih mest. Takšno središče je poleg Ljubljane še (deloma) Maribor.

Centralna naselja srednje ravni — regionalna (nacionalna) središča služijo oskrbi prebivalstva z dobrinami in služnostnimi dejavnostmi na regionalni ravni. Omogočajo vsestransko oskrbo in zadovoljevanje prebivalstva s specializiranimi dobrinami višjega pomena. So tudi sedeži pomembnejših gospodarskih organizacij, kakor tudi so v njih pomembnejše kulturne, upravne in sodstvene dejavnosti. Imajo kvalitativno in kvantitativno raznovrstnejšo ter bolj specializirano ponudbo storitvenih in drugih gospodarskih dejavnosti. Zanje sta značilna tudi raznovrstnost delovnih mest in visoka diferenciacija gospodarskih področij oz. branž. Njihovo gravitacijsko zaledje obsega po pravilu več kot 100.000 prebivalcev. V Sloveniji so ta središča: **Celje, Koper** (v funkciji somestja obalnih mest), **Kranj, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto.**

Centralna naselja nižje ravni — središča medobčinskega (regionalnega) pomena (upravna središča): služijo oskrbi prebivalstva z dobrinami in služnostnimi dejavnostmi na medobčinski ravni. Poleg osnovne oskrbe in pokrivanja splošnih preskrbovalnih potreb prebivalstva v socialnem, kulturnem in gospodarskem oziru, še povezujejo prebivalstvo iz lokalnih in manjših občinskih središč. Od lokalnih in občinskih središč se razlikujejo po tem, da so večja, da imajo obsežnejše gravitacijsko zaledje, ki obsega med 20.000 in 30.000 prebivalcev ter bolj diferencirane dejavnosti. Heterogenost oskrbnih dejavnosti pogojujejo tudi druge gospodarske dejavnosti (npr. industrija), ki je v teh medobčinskih središčih obilneje zastopana. Takšna središča so lahko: **Velenje, Žalec, Šmarje pri Jelšah, Sežana, Ilirska Bistrica, Ajdovščina, Jesenice – Radovljica – Bled, Škofja Loka, Idrija, Postojna, Domžale – Kamnik, Hrastnik – Trbovlje – Zagorje, Kočevje – Ribnica, Slovenj Gradec – Dravograd – Ravne na Koroškem, Slovenska Bistrica, Ljutomer, Ptuj, Tolmin, Metlika – Črnomelj, Brežice – Krško.**

Centralna naselja najnižje ravni — središča občinskega pomena in/ali pomembnejša lokalna središča: služijo oskrbi prebivalstva z dobrinami in služnostnimi dejavnostmi v neposrednem zaledju. Z osnovno oskrbo pokrivajo splošne potrebe prebivalstva v socialnem, kulturnem in gospodarskem pogledu. To pa pomeni, da imajo ta središča šolske in športno-igralne kapacitete, osnovno socialno-zdravstveno opremo ter zadovoljive trgovinske in služnostne kapacitete. Običajno imajo gravitacijsko zaledje, ki obsega do 10.000 prebivalcev ter bolj diferencirane dejavnosti od krajevnih središč najnižje ravni. Med središči najnižje ravni izstopajo nekatera upravna središča. Takšnih središč je okoli 235.

Uravnotežen policentrični razvoj mest bo dosežen s pospeševanjem funkcijske komplementarnosti in sodelovanja med mesti: med regionalnimi in (med)občinskimi središči oz. med majhnimi in srednje velikimi mesti, kar pomeni:

- krepitev in vzpostavljanje sodelovanja malih mest na (med)regionalni ravni; to je še posebej priporočljivo za manjša (izolirana) središča "sredi" podeželskih območij kjer prebivalstvo stagnira ali celo upada, enako velja za mesta v obmejnih območjih ...;
- izboljšanje komunikacij na (med)regionalno-lokalnih ravneh;
- krepitev sodelovanja na regionalni in lokalni ravni med mesti s sosednjimi državami (npr. Celovec, Velikovec, Lipnica, Szombately, Varaždin, Čakovec, Karlovac, Rijeka, Trst, Gorica, Trbiž ...).

Policentrični razvoj je odvisen od pospeševanja razvoja (vzpostavljanja privlačne sile) v mestnih regijah, povezano z **uravnoteženim mestnim razvojem** kar pomeni:

- oblikovanje strateške vloge obmestij slovenskih mest in "satelitskih" mest (npr: Ljubljana nasproti mestom v Kamniško-bistriški ravnini, nasproti Grosuplju, Vrhniki ..., ali Maribor nasproti Rušam, Slovenski Bistrici ali Ptuju ..., ali Celje nasproti Velenju, Žalcu ...);
- izboljšanje privlačne sile in atraktivnosti mest za mobilne investicije, posebej v "zaposavljenih" območjih;
- diverzifikacija gospodarskih temeljev v mestih, posebej še v tistih, ki so močno odvisne od ene dejavnosti (sektorja);
- krepitev gospodarske moči srednje velikih mest — regionalnih središč (Murska Sobota, Celje, Kranj, Nova Gorica, Novo mesto) ter vzpostavljati solidno gospodarsko podlago središčem agrarnih območij.
- oblikovanje učinkovitih metod za preprečevanje — zmanjšanje nekontroliranega širjenja mest — posebej na ravninskih in dolinskih območjih;
- izboljšanje tehničnih pogojev za gospodarske dejavnosti, ki se ukvarjajo s preprečevanjem onesnaževanja
- izboljšanje opremljenosti izoliranih mest z obsežnim zaledjem manj razvitih območij;
- povečevanje uravnotežene (javni transport) dostopnosti v urbanih območjih.

Za **podeželje** je pomembno vzpostavljanje partnerskih odnosov med mesti in podeželjem ter diverzifikacija teh območij kar pomeni:

- oblikovanje strategije za oblikovanje pogojev naseljevanja (oz preprečevanje odseljevanja) v ruralnih območjih;
- vzdrževanje minimalne opremljenosti lokalnih centrov (najnižja raven funkcij);
- pomoč pri razvoju endogenih potencialov na podeželju.
- diverzifikacija gospodarstva v slabo razvitih podeželskih območjih;
- zagotavljanje sonaravnega kmetovanja in uvajanje ekoloških standardov v agrarno visoko produktivnih območjih;
- izrabiti možnosti obnovljive energije.

Enakomernejša **dostopnost** (izboljševanje povezav) do dobrin skupnega pomena in do znanja (difuzija inovacij in znanja) s pomočjo sodobne infrastrukture je neobhodni pogoj. To pa pomeni učinkovitejšo in trajnostna uporaba infrastrukture:

- izboljševanje infrastrukture in dostopnosti tistih območij, ki so še brez direktnih povezav z urbanih območji, vključno z učinkovitim subvencioniranjem javnega transporta v težko dostopnih, gorskih in hribovitih ter kraških območjih, robnih in obmejnih območjih
- izboljševanje dostopnosti do telekomunikacijskih dejavnosti in prilagoditev pristojbin.
- zniževanje odvisnosti od javnih podjetij za prevoz potnikov in podpiranje "multi" modalnega in kombiniranega prometa
- zniževanje pristojbin in koordinirano upravljanje z infrastrukturo povsod, kjer se ekonomski račun ne izide;
- Izboljševanje ravni splošne izobrazbe in poklicnih posebnosti depresijskega območja kot sestavni del integrirane razvojne strategije celotnega območja;
- Garantiranje minimalnih standardov dostopa do visokih šol in razvojno-inovacijskih centrov.

6.3 Problemi, ukrepi, instrumenti in načini uresničevanja zasnove omrežja centralnih naselij

Na zasnovo omrežja centralnih krajev vpliva naselbinski razvoj, povezan z urejanjem prostih površin, izgradnja socialne in tehnične infrastrukture, gospodarski razvoj in njihovo medsebojno prepletanje. Glede naselbinskega razvoja stopajo v ospredje naslednji cilji:

- Koncentracija naselbinskega razvoja v primernih naseljih — regionalnih središčih;
- Varčna — gospodarna raba površin;
- Zadostna kvalitativna in kvantitativna oskrba z razpoložljivimi — dostopnimi površinami za stanovanjsko gradnjo;
- Upoštevanje in spoštovanje prostorskih pogojev in specifičnih “socialnih” potreb prebivalstva;
- Varovanje kulturnih dobrin, stavbne dediščine in povečana skrb za krajinsko podobo naselij;
- Dvigovanje funkcijske raznolikosti centralnih naselij in s tem zmanjševanje možnosti z dnevno delovno migracijo — enako velja tudi za tim “nakupovalne migracije”.
- Ustvarjanje učinkovitega sistema javnega transporta — posebej v razvojno napredujočih območjih;
- Preprečevanje in preudarno “razvozlanje” konfliktnih situacij v naravnih okoljih.

Pri izgrajevanju socialne, personalne in tehnične infrastrukture izstopajo naslednji cilji:

- Upoštevanje pričakovanih sprememb pri razvoju prebivalstva in v demografskih strukturah;
- Nadaljevanje naseljevanja v obmestjih vseh obstoječih mest — posebej še v mestnih regijah in centralnih krajih medobčinskega pomena, kar je še posebej pomembno za izgradnjo tehnične in komunalne infrastrukture.
- Nadaljnje opremljanje oskrbnih dejavnosti za “marginalne” socialne grupe v regionalnih središčih;

Pri izgrajevanju gospodarskih struktur, njenega razvoja in njihovega medsebojnega prepletanja so pomembni naslednji cilji:

- Izboljševanje gospodarske strukture pri prevladujoči odvisnosti od podeželskega prostora;
- Ustvarjanje in zagotavljanje industrijskih in proizvodnih delovnih mest na podeželju,
- Zagotavljanje primernih površin za obrt in industrijo;
- Ohranjanje in izboljševanje trgovskih in služnostnih dejavnosti v središčih najnižje ravni,
- Zagotavljanje pokrajinske in kulturne raznolikosti,
- Zagotavljanje gospodarsko neodvisnega, učinkovitega in še posebej trajnostno naravnane upravljanja z zelenimi površinami.
- Pospeševanje medsebojnega sodelovanja med (pre)majhnimi občinami pri infrastrukturni (družbeni-personalni, tehnični, komunalni in institucionalni) oskrbljenosti;
- Zniževanje obremenitev okolja pri dnevnem potovanju na delo, pri posredovanju dobrin, nakupovalnem prometu, ...
- Porazdelitev stroškov in koristi pri “opremiti” regionalnega pomena med funkcionalno povezanimi občinami (optimizacija in finančne izravnave).

Za zasnovo omrežja centralnih krajev in z njim povezanega naselbinskega razvoja, ki je povezana z urejanjem prostih površin, bomo v nadaljevanju zapisali nekaj možnih ukrepov, povezanih z instrumenti uresničevanja:

Problem	Cilj	Ukrepi	Nosilec/instrumenti
<p>Razpršena poselitev in naraščajoča poraba naselbinskih površin</p>	<p>Koncentracija naselbinskega razvoja v primernih naseljih</p> <p>Varčna — gospodarna raba površin</p>	<p>Spoštovanje dolgoročne namembnosti zemljišč</p> <p>Boljše izkoriščanje gradbenih potencialov v zaključenih naselbinskih območjih. Tudi pri proizvodnih površinah je potrebno predvideti zgoščanje.</p> <p>Težiti je potrebno, da stanovanjske gostote v urbanih naseljih in njihovih obmestjih ter razvojnih oseh presegajo 100 preb/ha, v ostalih pretežno podeželskih območjih pa 80 preb/ha.</p> <p>Ustvarjanje jasno definiranih naselbinskih robov in razširjanje naselbinskih območij, ki so prednostno že spojena (povezana) z obstoječimi naselji;</p> <p>Za obstoječe proizvodne in komunikacijske površine je pri funkcionalni delitvi pričakovati nadaljnje zgoščanje;</p> <p>Pospeševanje kvalitete bivanja z upoštevanjem podobe stanovanjskega okolja (oblikovanje javnih in privatnih zelenih površin);</p> <p>Prednostno zagotavljanje stanovanjskih površin v regionalnih in lokalnih središčih;</p> <p>Prednostna priprava regionalnih programov stanovanjske graditve v območjih z velikim "naselbinskim pritiskom" — torej v območjih s velikim pozitivnim migracijskim saldom.</p>	<p>Občina — <u>POKRAJINA</u> (!)</p> <p>Tekoče spreminjanje — dopolnitve plana namenske rabe zemljišč, urbanistične zasnove, zazidalnih načrtov ...</p> <ul style="list-style-type: none"> → Razvijanje varčnih načinov zazidave... → Zagotavljanje zelenih površin; npr. z določanjem končnih meja naselij → Zaokroževati proizvodne površine v enotne in infrastrukturno (komunalno) opremljene komplekse — posebej regionalnega pomena in jih povezovati z železniškim priključkom;

Problem	Cilj	Ukrepi	Nosilec/instrumenti
Pomanjkanje — neravnovesje med ponudbo in povpraševanjem stavbnih zemljišč	Preventivna, zadostna kvalitativna in kvantitativna oskrba z razpoložljivimi — dostopnimi površinami za stanovanjsko gradnjo Posebno upoštevanje in spoštovanje prostorskih pogojev in specifičnih “socialnih” potreb	Preprečevanje stanovanjskih in proizvodnih površin izven opremljenih zemljišč z ustrežno infrastrukturo. Prednostno zagotavljanje in komunalno opremljanje primernih površin za stanovanjsko gradnjo; Določitev komunalno opremljenih zemljišč zaradi (z namenom) nadzorovane stanovanjske gradnje; Za primerna zemljišča v zaledju obstoječih stanovanjskih površin predvideti priključke javnega prometa. Zakonsko zavarovati zemljišča pred kakršnimi koli graditeljskimi izjemnimi	Občina/civilnopravna združenja. Tekoče spreminjanje — dopolnitve plana namenske rabe zemljišč, urbanistične zasnove, zazidalnih načrtov ...
Spreminjanje karakterističnih mestnih in krajevnih struktur ter vrednih gradbenih substanc	Varovanje kulturnih dobrin, stavbne dediščine in povečana skrb za krajinsko podobo naselij	Upoštevanje oblikovalskih naselbinskih struktur pri merilih zgoščevanja in nujnih sanacijah stanovanjskega fonda, ki je vreden ohranitve; Definicije in klasifikacije historičnih jeder Razdelava smernic za spoštovanje stavbne dediščine in kulturnih dobrin, Diferencirano pojmovanje o ohranjanju, vzdrževanju in oblikovanju stavbne dediščine, posebej pri pomembnih sestavinah koncepta zunanje podobe kraja/naselja; Ciljno naravnana obdelava planov namenske rabe oz. prilagoditev — označevanje oblikovnih potez bodoči namenski rabi; Izdelava ureditvenih načrtov za historična jedra glede na potrebe.	Občina/ Tekoče spreminjanje — dopolnitve plana namenske rabe zemljišč, urbanistične zasnove, zazidalnih in ureditvenih načrtov ...

Problem	Cilj	Ukrepi	Nosilec/instrumenti
<p>Odvisnost naselbinskih struktur od individualnega prometa</p>	<p>Dvigovanje funkcijske raznolikosti in s tem zmanjševanje možnosti z dnevno delovno migracijo — enako velja tudi za tim “nakupovalne migracije”.</p> <p>Ustvarjanje učinkovitega sistema javnega transporta — posebej v razvojno napredujočih območjih</p>	<p>Določitev namembnosti gradbenih zemljišč v neposrednem zaledju območij z javnim prometom (max. 500 do 1000 m). Tako se bodo predvidena — bodoča stanovanjska območja še zgoščala.</p> <p>Določitev namembnosti za “velike” proizvodne površine le v regionalnih središčih in središčih medobčinskega pomena ter v navezavi na javni promet;</p> <p>Generalna vzpostavitev novih postajališč bo v sozvočju z bodočimi naselbinskimi vozlišči, povezanimi z lokalnim prometom;</p> <p>Določitev namembnosti — gradbena zemljišča za nakupovalna središča je potrebno programirati v neposrednem zaledju in učinkovitega javnega prometa;</p> <p>Novo določanje namembnosti za nakupovalna središča z več kot 1000 m² prodajne površine se praviloma programira v regionalnih in medobčinskih središčih pod pogojem, da je prodajni program povezan z javnim lokalnim prometom.</p>	<p>Občina/ Tekoče spreminjanje — dopolnitve plana namenske rabe zemljišč, urbanistične zasnove, zazidalnih in ureditvenih načrtov ...</p>
<p>Konflikti v rabi tal med naravnimi pogoji in drugimi rabami</p>	<p>Preprečevanje in preudarno “razvozlanje” konfliktnih situacij</p>	<p>Prednostna omejitev — določitev naravovarstvenih območij (naravni, krajinski, narodni park);</p> <p>Omejitev prednostnih območij z naravnimi potenciali nasproti drugim (stanovanjsko-proizvodnim) rabam;</p> <p>Renaturacija in vzpostavitev prejšnjega stanja;</p> <p>Določitev namembnosti za proizvodne dejavnosti naj bo funkcijsko združljiva s stanovanjskimi območji,</p> <p>Določitev namembnosti stanovanjskih in proizvodnih površin v razmerju cca. 2 :1;</p> <p>Trgovanje z “vrzelmi” v zazidavi oz. nezazidanimi parcelami je potrebno (praviloma) preprečevati;</p>	<p>Občina/ Tekoče spreminjanje — dopolnitve plana namenske rabe zemljišč, urbanistične zasnove, zazidalnih in ureditvenih načrtov ...</p>

Specifični cilji in ukrepi za oblikovanje omrežja naselij v urbaniziranih (in zgostitvenih) območjih:

Problem	Cilj	Ukrepi	Nosilec/instrumenti
<p>Nesorazmerno visoka centralnost Ljubljane, suburbanizacija in močni pritiski za spremembo namembnosti "zelenih površin"</p>	<p>Povečevanje vloge regionalnih središč; Priprava konceptov za varovanje zelenih površin, Prednostno varstvo in zagotavljanje pomembnih zelenih — kmetijskih površin;</p>	<p>Prednostno ustvarjanje novih koncentracij delovnih mest le v regionalnih središčih; Zavestno preusmerjanje služnostnih dejavnosti v javnem sektorju iz Ljubljane in Maribora v preostala regionalna središča; Prednostno ustanavljanje višjih in specialističnih šol v središčih regionalnega pomena; Usklajena ponudba naselbinskih površin (gradbenih zemljišč) v središčih regionalnega pomena, Usklajeno določanje razmerij med stanovanjskimi, proizvodnimi in skužnostnimi površinami v regionalnih središčih izven Ljubljane in Maribora;</p>	<p>Občina — <u>POKRAJINA</u>, REGIONALNA ZDRUŽENJA (!)</p>
<p>Naraščajoče obremenitve okolja zaradi motorizacije individualnega prometa</p>	<p>Konsekventna naravnost naselbinskega razvoja na javni promet, Zviševanje atraktivnosti javnega prometa pri dnevni migraciji</p>	<p>Gradnja novih bivališč z min. gostoto 100 preb/ha, na površinah, ki so večje od 2000 m² Boljše izkoriščanje gradbenih potencialov v zaključenih naselbinskih območjih. Ustvarjanje jasno definiranih naselbinskih robov in razširjanje naselbinskih območij, ki so prednostno že spojena (povezana) z obstoječimi naselji; Pospeševanje kvalitete bivanja z upoštevanjem podobe stanovanjskega okolja (oblikovanje javnih in privatnih zelenih površin); Prednostno zagotavljanje stanovanjskih površin v regionalnih in lokalnih središčih; Prednostna priprava regionalnih programov stanovanjske graditve v območjih z velikim "naselbinskim pritiskom" ; Prednostno zagotavljanje in komunalno opremljanje primernih površin za stanovanjsko gradnjo; Določitev namembnosti gradbenih zemljišč v neposrednem zaledju območij z javnim prometom (max. 500 do 1000 m). Tako se bodo predvidena — bodoča stanovanjska območja še zgoščala.</p>	<p>Mestne občine Tekoče spreminjanje — dopolnitve plana namenske rabe zemljišč, urbanistične zasnove, zazidalnih in ureditvenih načrtov ...</p>

Specifični cilji in ukrepi za vzpostavitev omrežja naselij v podeželskih območjih:

Problem	Cilj	Ukrepi	Nosilec/instrumenti
Izseljevanje prebivalstva	Zagotavljanje kmetijskih obratov in kmetijskih površin z adekvatno proizvodno kapaciteto Dolgoročno ohranjanje naselbinskih območij	Poravnava — poplačilo za ohranjanje kmetijskih površin in ohranjanje vzdrževanja kulturne funkcije ter sonaravnih (ekoloških) učinkov; Zagotavljanje sonaravnih kmetijskih površin (prednostna območja); Pospševanje kmetijske "infrastrukture" za ohranjanje poselitve v gorskih / kraških / hribovitih / obmejnih območjih; Vzdrževanje kulturne pokrajine	Država/regionalna združenja/občine Kmetijske pospeševalne službe Skladi za pospeševanje skladnega regionalnega razvoja;
Razseljevanje in propadanje podeželskih naselbinskih struktur	Ohranjanje karakterističnih gradbenih in naselbinskih struktur; Ohranjanje oz vzpostavljjanje kompaktnih naselij z jasno definiranimi mejami nasproti odprtemu prostoru; Prednostno upoštevanje naravnih pogojev pri naselbinskem razvoju.	Okrepljeno upoštevanje ekoloških komponent pri urejanju naselbinskih struktur, Usmerjanje kmetijskih proizvodnih obratov izven zaokroženih naselbinskih območij upoštevajoč merila ohranjanja karakterističnih gradbenih in naselbinskih struktur; Določanje namenske rabe za dejavnosti medkrajevnega pomena v lokalna središča; Preprečevanje gradnje v zelenem okolju, upoštevajoč naravne pogoje.	Občine Tekoče spreminjanje — dopolnitve plana namenske rabe zemljišč, urbanistične zasnove, zazidalnih in ureditvenih načrtov ...
Spreminjanje podeželskih "socialnih" struktur	Oblikovanje novih modelov soudeležbe občanov pri obmestnih in podeželskih občinah		

7. UPORABLJENA LITERATURA

- Agenda 21:** Programme of Action for Sustainable Development, 1992, United Nations, New York, s. 294.
- Analiza stanja prostorskega razvoja za pripravo PPS (delovno gradivo), 2000,** Tretja delovna konferenca izvajalcev nalog za prostorski plan Slovenije, Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana.
- Anko, B., 1996:** Gozd kot slovenska naravna dediščina, Narava Slovenije, stanje in perspektive, zbornik, Društvo ekologov Slovenije, Ljubljana, s. 11–18.
- Aydolat, P. (1986):** Milieux innovateurs en l'Europe. Paris.
- Belec, B., 1992:** Denationalisierung und ihre Konsequenzen für die Agrarwirtschaft in Slowenien. Arbeitsmaterialien zum Raumordnung und Raumplanung. Heft 108: Slowenien auf dem Weg in die Marktwirtschaft. Bayreuth: Universität Bayreuth, str. 19–23.
- Brečko, V., 1998:** Vpliv pokrajinskoekoloških dejavnikov na vodno oskrbo Ljubljane (magistrska naloga), Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, Ljubljana, s. 152.
- Campagni, R., (1991):** Innovation networks: Spatial perspectives. London.
- Ciglar, R., 1997:** Kemikalije v zraku, kemizacija okolja in življenja — do katere meje? (zbornik), Slovensko ekološko gibanje, Ljubljana, s. 295–316.
- Dekleva, J., 1995:** Razpršena poselitve : črne gradnje. Zveza urbanistov Slovenije. Ljubljana 3. str.
- Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000,** Zavod SRS za družbeno planiranje, Ljubljana, s. 99.
- Drož, V., 1995:** Oblike poselitve. V: Krajevni leksikon Slovenije. DZS, Ljubljana, str: 14–22.
- Europe's Environment — Statistical Compendium for the Second Assessment, 1998,** European Environmental Agency, Luxembourg, s. 156
- Fürst, D., Ritter, E. H., 1993:** Landesentwicklungsplanung und Regionalplanung. Düsseldorf, 36. str.
- Fromhold-Eisebith, M. (1995):** Das "Kreative Milieu" als Motor regionawirtschaftlicher Entwicklung. Forschungstrends und Erfassungsmöglichkeiten. Geographische Zeitschrift, letnik 83, zvezek 3–4, Stuttgart, str: 30–66.
- Fuchs, G., 1998:** Globalisierung — (mehr als) Wirtschaft ohne Grenzen. Praxis Geographie 7–8, str. 7–10.
- Ganser, K., Siebel, W., Sieverts, T., 1993:** Die Planungsstrategie der IBA Emscher Park. Eine Annaeherung. Raumplanung H. 61, str. 112–118.
- Gliha, S., 1986:** Družbeno ekonomski odnosi v kmetijstvu in gozdarstvu. Raziskovalec št. 12. Ljubljana, str. 441.
- Haughton, G., Hunter, C., 1994:** Sustainable Cities, Jessica Kingsley Publishers LTD., London, s. 357.
- Hrček, D., 2000:** Promet — vse pomembnejši onesnaževalec zraka v Sloveniji, Zbornik nazaj k naravi II, Ekološki forum LDS, Ljubljana, s. 195–205.
- Ivanetič, J., 1998:** Rudarjenje, Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, s. 212–215.
- Kakovost voda v Sloveniji v letu 1995.** MOP RS, Hidrometeorološki zavod R Slovenije, Ljubljana, 1997.
- Klemenčič, V., 1976:** Regionalno demografski razvoj Slovenije. III. Faza. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, cikl.
- Klemenčič, V., 1991:** Tendence spreminjanja slovenskega podeželja; Geografski vestnik LXIII, str. 25–39, Ljubljana.
- Klemenčič, V., 1992:** Wandlungstendenzen im ländlichen Raum Sloweniens. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie. Band 37. Regensburg, str. 99–110.
- Klemenčič, V., 1995:** Prvine, procesi in projekcije demografske problematike Slovenije Regionalni vidiki demografske politike — Zbornik referatov, Državni svet RS — Komisija za regionalni razvoj, Nacionalni komite za demografsko politiko RS pri ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve. Ljubljana, str: 24–29.
- Klüter, H., 1986:** Raum als Element sozialer Kommunikation. Giesen.
- Kokole, V., Kokole, Vl., 1984:** Gravitacija k centralnim naseljem na Dolenjskem. Dolenjska in Bela krajina, 13. zborovanje slovenskih geografov v Dolenjskih Toplicah.
- Kokole, Vl., 1962:** Funkcije slovenskih mest. Geografski vestnik XXXIV, Ljubljana, str. 21–60.
- Kokole, Vl., 1971:** Centralni kraji v SR Sloveniji. Problemi njihovega omrežja in njihovih gravitacijskih območij. Geografski zbornik, XII.
- Koželj, J., 1998:** Degradirana urbana območja, Urad RS za protorsko planiranje, Ljubljana, s. 252.
- Macarol Hiti, M., 1997:** Zdravje in okolje, Kemizacija okolja in življenja — do katere meje? Slovensko ekološko gibanje, Ljubljana, s. 85–96.
- Maier, J., 1990:** Entwicklungsperspektiven für ländliche Räume. V: Das Land hat Zukunft. München, str: 276–286.

- Maier, J., 1999:** Zum Stadt-Umland-Problem: Ein Ueberblick. Diskussionsbeitraege zum Workshop II/1999 der LAG Bayern: Ein altes und doch hoechst aktuelles Thema der Raumordnung: Das Stadt.Umland-Problem. Akademie fur Raumforschung und Landesplanung. Bayreuth/Muenchen, str. 17–25.
- Maillat, D., (1992):** The Inovation Process and the Role of the Milieu. V. D. Mailat in J. C. Perin (eds): *Enterprises innovatrices et developement territorial*. GREMI. Neuchâtel: EDES, str: 3–20.
- Maillat, D., Quévit, M., Senn, L. (1993):** Réseaux d'innovation et milieux innovateurs: un pari pour le développement.
- Mejač, Ž., 1995:** Varstvo okolja v prostorskem planu (delovno gradivo), MOP – Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana, s. 37.
- Messerli, P., Perlik, M., 1997:** Eine differenzierte Entwicklungspolitik fuer den Alpenraum in Europa. Colloquium Geographicum. Festschrift zum 51. Deutschen Geographentag, Band 24, Bonn, str: 287–302.
- Monitoring onesnaženosti tal in vegetacije v Sloveniji, 1992,** Katedra za pedologijo, prehrano rastlin in ekologijo Biotehniške fakulete, Ljubljana, s. 322.
- Mušič, V., B., 1980:** Urbanizem — bajke in resničnost. Cankarjeva založba, 374. str., Ljubljana.
- Nacionalni program varstva okolja, 1998,** Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, s.102
- Natek, K., Natek, M., 1998:** Slovenija, Mladinska knjiga, s. 415.
- Nationale Regionalförderungsgebiete in Österreichgemeass EU/EWR Wettbewerbsregln, 1996.** Atlas zur raumlichen Entwicklung Oesterreichs, Wien.
- Nijkamp, P., Mouwen, A. (1987):** Knowledge centers, information diffusion and regional development. V: *The spatial impact of technological change* (eds.: J.H. Brotchie et al.). London, str. 254–270.
- Okolje v Sloveniji 1996, 1998,** Ministrstvo za okolje in prostor RS, Ljubljana, s. 300.
- Onesnaženost zraka v Sloveniji v letu 1995.** MOP RS, Hidrometeorološki zavod R Slovenije, Ljubljana, 1996.
- Pak, M., Batagelj, M., Hrvatini, M., 1987:** Problematika centralnih naselij na Notranjskem. Notranjsko, Zbornik 14. zborovanja slovenskih geografov v Postojni.
- Perko, D., 1998:** Število prebivalcev in njegovo spreminjanje, Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, s. 128–131.
- Piry, I., 1993:** Urbani sistem — ogrodje poselitve v republiki Sloveniji. MOP — Urad za prostorsko planiranje. (tipkopis).
- Plut, D., 1995:** Environmental Pollution Typology of Slovenian Towns, *Geography and Urban Environment*, Regiograph, Brno, s. 11–22.
- Pokorny, B., 1999:** Raziskava onesnaženosti notranjih organov prostoživečih živali s težkimi kovinami v emisijsko ogroženih predelih Slovenije (Šaleški dolini, Zasavju in na Koroškem), Letno poročilo TEŠ, Velenje, s. 83–85.
- Radinja, D., 1979:** Onesnaženost slovenskih rek in njene pokrajinske značilnosti, *Geografski vestnik* 51, Ljubljana, s. 75–84 .
- Ravbar, M., 1992:** Umriss der Suburbanisierung in Slowenien. Slowenien auf dem Weg in die Marktwirtschaft. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung. Bayreuth, str. 39–51.
- Ravbar, M., 1997 a:** Slovene Cities and Suburbs in Transformation (Slovenska mesta in njihova obmestja v preobrazbi). *Geografski zbornik*, št. XXXVII, Ljubljana, (1997), str. 64–109.
- Ravbar, M., 1997 b:** Zur Siedlungsstruktur Sloweniens. *Raumforschung und Raumordnung*, Akademie fuer Raumforschung und Landesplanung, 55. Jahrgang, Heft 4/5 (1997), str. 350–358.
- Ravbar, M., 1998:** Razporeditev delovnih mest v Republiki Sloveniji v funkciji oblikovanja trga delovne sile. Zbornik referatov: Statistična podpora pogajanjem Republike Slovenije z Evropsko unijo in strukturni skladi. Statistični dnevi, Radenci 98, str. 237–246.
- Ravbar, M., 1998:** Značilnosti urbanizacije, *Geografski atlas Slovenije*, DZS, Ljubljana, s. 310–313.
- Regionale Disparitäten — zwischen Normalität und Handlungsbedarf, 1997:** Informationen zur Raumentwicklung, Heft 1/2. Bundesforschungsanstalt für Landeskunde und Raumordnung, Bonn, 143 str.
- Rejec Brancelj, I., 1998:** Pomembnejši naravni viri, *Geografski atlas Slovenije*, DZS, Ljubljana, s. 316–318.
- Sendi, R., 1998:** Slovenias non starter housing construction policy. Urbanistični inštitut RS. European Network for Housing Research, Ljubljana, S. 574–581.
- Špes, M., 1998:** Onesnaženost in onesnaževanje ozračja in vod, *Geografski atlas Slovenije*, DZS, Ljubljana, s. 320–322.
- Statistični letopis energetskega gospodarstva Slovenije 1998, 1999,** Ministrstvo za gospodarske dejavnosti RS, Ljubljana, s. 277.
- Towards Sustainability, 1993,** Commission of European Communities, Luxembourg, s. 162.

PRILOGA 1:

Seznam centralnih krajev v Republiki Sloveniji prirejen po Vrišerju (1988) in Kokoletu (1971)²⁸

DISKUSIJSKI PREDLOG

VISOKA RAVEN FUNKCIJ: državno in/ali pokrajinsko središče	SREDNJA RAVEN FUNKCIJ: regionalna središča	NIŽJA RAVEN FUNKCIJ: središča medobčinskega pomena (upravna središča)	NAJNIŽJA RAVEN FUNKCIJ: Občinska in/ali lokalna središča
	8	49	179 (662)
	<u>Celje</u>	<u>Žalec</u>	<u>Polzela, Prebold, Šempeter, Vransko, Braslovče, Galicija, Gomilsko, Gotovlje, Griže, Letuš, Liboje, Petrovče, Tabor, Vinska gora, Zabukovica,</u>
			<u>Dobrna, Štore, Vojnik</u> <u>Ljubečna, Strmec, Šmartno Frankolovo, Škofja vas, Svetina, Trnovlje,</u>
		<u>Laško</u>	<u>Radeče, Rimske Toplice</u> <u>Breze, Jurklošter, Rečica, Sedrož, Svibno, Zidani most, Njivice, Šmarjeta,</u>
		<u>Sevnica</u>	<u>Krmelj</u> <u>Blanca, Boštanj, Bučka, Loka, Studenec, Šentjanž, Tržišče Telče, Zabukovje,</u>
		<u>Sl. Konjice</u>	<u>Loče, Vitanje, Zreče,</u> <u>Gorenje, Jernej, Stranice, Špitalič, Tepanje, Žiče, Stare Slemence,</u>
		<u>Šentjur</u>	<u>Šentjur, Planina, Ponikva,</u> <u>Dobje, Dramlje, Gorica, Kalobje, Loka, Lopaca, Grobelno, Slivnica, Šentvid,</u>
		<u>Šmarje/Jelšah</u>	<u>Bistrica/Sotli, Podčetrtek, Rogatec, Rog. Slatina,</u> <u>Dobovec, Kristan vrh, Lesično, Mestinje, Pristava, Sladka Gora, Stojno Selo, Šentvid, Vinski vrh, Zg. Kostrivnica, Kozje, Lesično, Podsreda, Buče, Dobovec, Podplat, Polje, Virštanj,</u>
	<u>(Velenje)</u>	<u>Velenje</u>	<u>Šmartno, Šoštanj,</u> <u>Paka, Pesje, Škale, Topolšica,</u>
		<u>Mozirje</u>	<u>Ljubno, Nazarje, Gornji Grad, Luče,</u> <u>Rečica, Solčava, Šmartno, Radmirje,</u>
	<u>Koper</u>		<u>Ankaran – Šmarje, Hrvatini, Črni kal, Dekani,</u> <u>Bertoki, Gračišče, Marezige, Pridvor, Pobegi, Rižana, Spodnje Škofije</u>
		<u>Sežana</u>	<u>Divača, Dutovlje, Kozina – Hrpelje, Komen</u> <u>Barka, Brestovica, Golac, Podgorje, Rodik, Štorje, Lokev,</u> <u>Materija, Misleče, Obrov, Pliskovica, Povir, Senožeče, Slivje, Štanjel, Tomaj, Vremski Britof,</u>
		<u>Iirska Bistrica</u>	<u>Knežak, Podgrad,</u> <u>Jelšane, Kuteževo, Knežak, Podgrad, Prem, Pregarje, Žlebiče,</u>
		<u>Izola</u>	<u>Dvori,</u>
		<u>Piran</u>	<u>Portorož, Sečovlje, Lucija,</u> <u>Raven, Lucija, Nova vas, Strunjan</u>

²⁸ Centralni kraji po Vrišerju so pisani z normalnim tiskom; centralni kraji po Kokoletu so pisani s poševnim tiskom; centralni kraji, ki sta jim obadva avtorja prisodila enako stopnjo centralnosti so podčrtani in pisani z odebeljenim tiskom.

VISOKA RAVEN FUNKCIJ	SREDNJA RAVEN FUNKCIJ	NIŽJA RAVEN FUNKCIJ	NAJNIŽJA RAVEN FUNKCIJ:
			<u>Cerklje</u> , <u>Preddvor</u> , <u>Goriče</u> , <u>Kokra</u> , <u>Mavčiče</u> , <u>Naklo</u> , <u>Podbrezje</u> , <u>Predoslje</u> , <u>Sp. Duplje</u> , <u>Šenčur</u> , <u>Trboje</u> , <u>Voklo</u> , <u>Zalog</u> , <u>Zg. Besnica</u> , <u>Zg. Jezerško</u> , <u>Žabnica</u>
	<u>Kranj</u>	<u>Jesenice</u>	<u>Kr. Gora</u> , <u>Žirovnica</u> , <u>Blejska Dobrava</u> , <u>Mojstrana</u> , <u>Gozd Martuljek</u> , <u>Rateče</u> .
		<u>Radovljica</u> , <u>Bled</u>	<u>Lesce</u> , <u>Bohinjska Bistrica</u> , <u>Begunje</u> , <u>Boh. Bela</u> , <u>Koprivnik</u> , <u>Kropa</u> , <u>Ljubno</u> , <u>Mošnje</u> , <u>Podnart</u> , <u>Ribno</u> , <u>Sr. vas/Bohinju</u> , <u>Zg. Gorje</u> , <u>Lipnica</u> , <u>Boh. Sred. vas</u> , <u>Stara Fužina – Ribče</u> ,
		<u>Tržič</u>	<u>Križe</u> , <u>Leše</u> , <u>Podljubelj</u> ,
		<u>Škofja Loka</u>	<u>Gorenja vas</u> , <u>Železniki</u> , <u>Žiri</u> , <u>Bukovščica</u> , <u>Davča</u> , <u>Dražgoše</u> , <u>Javorje</u> , <u>Lenart</u> , <u>Lučine</u> , <u>Poljane</u> , <u>Reteče</u> , <u>Selca</u> , <u>Sovodnj</u> , <u>Sp. Sorica</u> , <u>Hotavlje</u> , <u>Leskovica</u> , <u>Zali log</u> ,
			<u>Polje</u> , <u>Vodice</u> , <u>Medvode</u> , <u>Ig. Dobrova</u> , <u>Horjul</u> , <u>Kamnik</u> , <u>Preserje</u> , <u>Polhov Gradec</u> , <u>V. Lašče</u> , <u>Škofljica</u> , <u>Dol. Besnica</u> , <u>Dolsko</u> , <u>M. Lipoglav</u> , <u>Sostro – Zadvor</u> , <u>Zadobrova</u> , <u>Zalog</u> , <u>Gameljne</u> , <u>Pirniče</u> , <u>Skaručna</u> , <u>Smednik</u> , <u>Sora</u> , <u>Tacen</u> , <u>Utik</u> , <u>Brezovica</u> , <u>Črni Vrh</u> , <u>Golo</u> , <u>Iška vas</u> , <u>Lavrica</u> , <u>Notr. Gorice</u> , <u>Rakitna</u> , <u>Rob</u> , <u>Turjak</u> , <u>Vnanje Gorice</u> , <u>Želimlje</u> , <u>Šentjakob</u> , <u>Janče</u> , <u>Šmartno</u> , <u>Podpeč</u> , <u>Šentjošt</u> ,
		<u>Vrhnika</u>	<u>Borovnica</u> , <u>Bevke</u> , <u>Dragomer</u> , <u>Drenov grič</u> , <u>Log</u> ,
		<u>Logatec</u>	<u>Hotedrščica</u> , <u>Laze</u> , <u>Rovte</u>
		<u>Postojna</u>	<u>Pivka</u> , <u>Bukovje</u> , <u>Dolane</u> , <u>D. Košana</u> , <u>Hrušovje</u> , <u>Palčje</u> , <u>Planina</u> , <u>Prestranek</u> , <u>Studeno</u> , <u>Zagorje</u> ,
		<u>Cerknica</u>	<u>Nova vas</u> , <u>Begunje</u> , <u>Vel. Bloke</u> , <u>Rakek</u> , <u>Lož – Stari Trg</u> <u>Babno Polje</u> , <u>Begunje</u> , <u>Grahovo</u> , <u>Cajnarje</u> ,
		<u>Domžale</u>	<u>Lukovica</u> , <u>Mengeš</u> , <u>Moravče</u> , <u>Blagovica</u> , <u>Dob. Ihan</u> , <u>Krašnja</u> , <u>Krtina</u> , <u>Radomlje – Preserje</u> , <u>Trzin</u> , <u>Vrhopolje</u> , <u>Trojane</u> ,
		<u>Kamnik</u>	<u>Duplica</u> , <u>Zg. Tuhinj</u> , <u>Komenda</u> , <u>Mekinje</u> , <u>Motnik</u> , <u>Nevlje</u> , <u>Stahovica – Zg. Stranje</u> , <u>Šmartno</u> , <u>Tunjice</u> , <u>Srednja vas</u> ,
		<u>Grosuplje</u>	<u>Iv. Gorica Stična</u> , <u>Dobropolje</u> <u>Ambrus</u> , <u>Krka</u> , <u>Muljava</u> , <u>Polica</u> , <u>Ponikve</u> , <u>Šentvid</u> , <u>Šmarje – Sap</u> , <u>Temenica</u> , <u>V. Račna</u> , <u>Višnja Gora</u> , <u>Zagradec</u> , <u>Žalna</u> ,
		<u>Litija</u>	<u>Gabrovka</u> , <u>Šmartno</u> , <u>Dole</u> , <u>Hotič</u> , <u>Jevnica</u> , <u>Kresnice</u> , <u>Polšnik</u> , <u>Sava</u> , <u>Primskovo</u> , <u>Štangarske Poljane</u> , <u>Vače</u> , <u>Kresnice</u> ,
		<u>Hrastnik</u>	<u>Dol</u> ,
		<u>Trbovlje</u>	<u>Dobovec</u> ,
		<u>Zagorje</u>	<u>Čemšenik</u> , <u>Izlake</u> , <u>Kisovec</u> , <u>Mlinše</u> , <u>Podkum</u> , <u>Senožeti</u> , <u>Šentgotard</u> , <u>Medija</u> ,
		<u>Kočevje</u>	<u>Draga – Podpreska</u> , <u>Osilnica</u> , <u>Predgrad</u> , <u>Struge</u> , <u>Vas</u> , <u>Kočevska Reka</u> , <u>Livold</u> , <u>Stara Cerkev</u> , <u>Fara</u> , <u>Koprivnik</u> , <u>Nemška loka</u> , <u>Stari log</u> ,
		<u>Ribnica</u>	<u>Hrib – Loški Potok</u> , <u>Sodražica</u> , <u>Dolenja vas</u> , <u>Sv. Gregor</u> , <u>Žimarce</u> ,
<u>Ljubljana</u>			

VISOKA RAVEN FUNKCIJ SREDIŠČE	SREDNJA RAVEN FUNKCIJ	NIŽJA RAVEN FUNKCIJ:	NAJNIŽJA RAVEN FUNKCIJ:	
Maribor		Ruše	<u>Sladki vrh, Ruše, Šentilj, Sp. Hoče, Zg. Kungota, Malečnik, Sp. Duplek, Fram, Kamnica, Lovrenc, Selnica, Limbuš, Rače, Miklavž, Ceršak, Jareninski dol, Pesnica, Sp. Jakobski Dol, Svečina, Zg. Velka Dvorjane, Pernica, Zg. Korena, Zg. Duplek, Brestrnica, Dravski Dvor, Marjeta, Orehova vas, Starše Gaj, Fala, Hočko Pohorje,</u>	
		Sl. Gradec	<u>Mislinja, Pameče, Podgorje, Sele, Sr. Dolič, Šmartno,</u>	
		Dravograd	<u>Libeliče, Šentjanž, Trbonje,</u>	
		Ravne na Koroškem	<u>Črna, Mežica, Prevalje, Kotlje, Leše, Šentanel,</u>	
		Radlje	<u>Radlje, Muta, Vuzenica, Podvelka, Ribnica, Ožbolt, Remšnik, Sp. Kapla, Vuhred,</u>	
		Lenart	<u>Gradišče, Benedikt, Cerkvenjak, Jurovski Dol, Lokavec, Sp. Voličina, Zg. Ščavnica,</u>	
		Slovenska Bistrica	<u>Oplotnica, Poljčane Črešnjevce, Kebelj, Laporje, Makole, Pragersko, Sp. Polskava, Šmartno, Tinje, Zg. Ložnica, Zg. Polskava</u>	
		(Ptuj)	Ptuj	<u>Cirkulane, Gorišnica, Juršinci, Kidričevo, Majšperk, Podlehnik, Cirkovce, Destrnik, Dornava, Grajena, Lovrenc, Markovci, Ptujška Gora, Sp. Hajdina, Stoperce, Trnovska vas, Videm, Vitomarci, Zavrč, Zg. Leskovec, Žetale, Polenšak, Dolena, Moškanjci, Rogoznica,</u>
			Ormož	<u>Središče Ivanjковci, Kog, Miklavž, Podgorci, Tomaž, V. Nedelja</u>
		Murska Sobota		
Gor. Radgona	<u>Apače, Radenci, Kapelski V, Negova, Sp. Ščavnica, Stogovci, Videm, Ivanjci, Kapela,</u>			
Lendava	<u>Črenšovci, Dobrovnik, Turnišče, Čentiba, Gabrje, Genterovci, G. Bistrica, Kobilje, Odranci, Petišovci, V. Polana,</u>			
Ljutomer	<u>Križevci, Bučkovci, Cezanjevci, Cven, Razkrižje, Stročja vas, Veržej,</u>			

VISOKA RAVEN FUNKCIJ	SREDNJA RAVEN FUNKCIJ	NIŽJA RAVEN FUNKCIJ	NAJNIŽJA RAVEN FUNKCIJ:
	<u>Nova Gorica</u>		<u>Anhovo, Branik, Čepovan, Dobrovo, Dornberk, Kanal, Miren, Šempeter, Bilje, Bukovica, Gradišče, Grgar, Kal, Kojsko, Kostanjevica, Levpa, Lig, Lokavec, Prvačina, Renče Ročinj, Avče, Banjščice, Kožbana, Medana, Opatje selo, Ozeljan, Vipolže, Volšja, Draga, Šempas, Trnovo, Vogrsko, Vrtojba,</u>
		<u>Ajdovščina</u>	<u>Vipava</u> <u>Brje, Batuje, Budanje, Col, Črniče, Dobravlje, Goče, Lokavec, Otlica, Podkraj, Podnanos, Šmarje, Vipavski Križ, Vrabče, Vrhpolje, Vrtovin,</u>
		<u>Idrija</u>	<u>Cerkno, Sp. Idrija, Črni Vrh, Dole, Godovič, Gornji Novaki, Otalež, Spodnja Idrija, Šebrelje, Vojsko, Zelin,</u>
		<u>Tolmin</u>	<u>Bovec, Kobarid, Podbrdo, Most/Soči</u> <u>Breginj, D. Trebuša, Drežnica, Grahovo, Livek, Soča, Šentviška G, Volče, Žaga, Borjana, Huda Južna, Kamno, Log, Podmlec, Podljubinj, Ponikve, Rut, Slap, Srpenica, Stržišče, Zakojca,</u>
	<u>Novo mesto</u>		<u>D. Toplice, Straža, Škocjan, Šentjernej, Žužemberk</u> <u>Birčna vas, Brusnice, Dvor, Hinje, Mirna peč, Orehovica, Otočec, Podgrad, Stopiče, Šmarjeta, Šmihel, Gaberje, Uršna sela,</u>
		<u>Trebnje</u>	<u>Mirna, Mokronog, Dobmič, D. Nemška vas, Šentlovrenc, Šentrupert, Trebelno, V. Gaber, Vel. loka,</u>
		<u>Metlika</u>	<u>Gradac, Podzemelj, Suhor,</u>
		<u>Črnomelj</u>	<u>Semič, Vinica, Adlešiči, Dragatuš, Griblje, Stari Trg,</u>
		<u>Brežice</u>	<u>Bizeljsko, Dobova, Artiče, Cerklje, Globoko, Kapele Pišce, Vel. Dolina, Jesenice, Sromlje, Pečice,</u>
		<u>Krško</u>	<u>Kostanjevica, Raka, Senovo, Brestanica, Koprivnica, Leskovec, Podbočje, V. Podlog, Vel. Trn, Drnovo, Stara vas, Vel. Kamen, Zdole,</u>

PRILOGA 2:

Seznam centralnih krajev v Republiki Sloveniji: VARIANTA:

VISOKA RAVEN FUNKCIJ: državno in/ali pokrajinsko središče ²⁹	SREDNJA RAVEN FUNKCIJ: regionalna središča ³⁰	NIŽJA RAVEN FUNKCIJ: središča medobčinskega pomena in/ali pomembnejša občinska sred. ³¹	NIZKA IN NAJNIŽJA RAVEN FUNKCIJ: <u>Upravna, občinska in/ali lokalna središča</u>
2	8	25	235
	CELJE	Celje	<u>Žalec</u> , Polzela, Prebold, Šempeter, Vranksko, Tabor, Braslovče, Dobrna, Štore, Vojnik <u>Laško</u> , Radeče, Rimske Toplice, <u>Slovenske Konjice</u> , Loče, Vitanje, Zreče, <u>Šentjur pri Celju</u> , Planina, Ponikva, Kozje, Dobje,
		Šmarje pri Jelšah, Rog. Slatina } Bistrica/Sotli, Podčetrtek, Rogatec,	
		Velenje	<u>Šoštanj</u> , Šmartno ob Paki, <u>Mozirje</u> , Ljubno, Nazarje, Gornji Grad, Luče,
		Postojna	Pivka, Planina,
	KOPER	Sežana	Kozina-Hrpelje, Komen, Divača, Dutovlje,
		Koper	<u>Ilir. Bistrica</u> Knežak, Podgrad Ankaran - Šmarje, Hrvatini, Črni kal, Dekani
		Izola } Piran/Pirano }	
		Piran/Pirano }	Portorož, Sečovelje, Lucija
		Kranj	Preddvor, Naklo, Cerklje na Gorenjskem, Šenčur, Jezersko
	KRANJ	Jesenice } Radovljica, Bled }	Žirovnica, Kranjska Gora
			Lesce, Bohinjska Bistrica, Begunje,
			<u>Tržič</u> ,
		Škofja Loka	Železniki, Žiri, Gorenja vas - Poljane,
LJUBLJANA		Ljubljana	<u>Medvode</u> , Polje, Vodice, Ig, Horjul, Kamnik, Preserje, Dobrova - Polhov Gradec, Škofljica, Dol pri Ljubljani, Brezovica, Velike Lašče, Trzin <u>Vrhnika</u> , Borovnica, <u>Logatec</u> , <u>Cerknica</u> , Nova vas, Begunje, Vel. Bloke, Rakek, Lož - Stari Trg, Loška dolina, Loški Potok, <u>Grosuplje</u> , Stična, Dobrepolje, Ivančna Gorica, <u>Litija</u> , Gabrovka, Šmartno,
		Domžale } Kamnik }	Lukovica, Moravče, Duplica, Zgornji Tuhinj, Mengeš, Komenda

²⁹ VARIANTA: mestna regija – metropolitansko območje

³⁰ VARIANTA: središča nacionalnega pomena

³¹ VARIANTA: središča regionalnega pomena

VISOKA RAVEN FUNKCIJ: državno in/ali po-krajinsko središče ³²	SREDNJA RAVEN FUNKCIJ: regionalna središča ³³	NIŽJA RAVEN FUNKCIJ: središča medobčinskega pomena in/ali pomembnejša občinska sred. ³⁴	NIZKA IN NAJNIŽJA RAVEN FUNKCIJ: <u>Upravna</u> , občinska in/ali lokalna središča
		Hrastnik } Trbovlje } Zagorje }	Dol
		Kočevje	Draga-Podpreska, Osilnica, Predgrad, Struge, Vas-Fara, Kostel
		Ribnica	Hrib-Loški Potok, Sodražica,
MARIBOR		Maribor	Ruše, Sladki vrh, Šentilj, Sp.Hoče-Slivnica, Malečnik, Rače-Fram, Kamnica, Lovrenc, Selnica, Limbuš, Miklavž/Dr. polju, Duplek, <u>Pesnica</u> , Starše, Kungota, <u>Lenart</u> , Gradišče, Benedikt, Sveta Ana, <u>Slovenska Bistrica</u> Oplotnica, Poljčane,
		Sl. Gradec } Dravograd } Ravne na Koroškem }	Mislinja, Črna na Koroškem, Mežica, <u>Radlje</u> ob Dravi, Muta, Vuzenica, Podvelka, Lovrenc/Poh.
		Ptuj	Cirkulane, Gorišnica, Juršinci, <u>Kidričevo</u> , Majšperk, Podlehnik, Destrnik-Trnovska vas, Dornava, Zavrč, Videm, Sveti Jurij, Cerkenjak, Sveti Andraž, Markovci, Hajdina, Zavrč <u>Ormož</u> , Središče,
	MURSKA SOBOTA	Murska Sobota	Beltinci, Cankova, Tišina, Gornji Petrovci, Grad, Hodoš, Šalovci, Moravske Toplice, Puconci, Rogaševci, Kuzma, Kobilje, Odranci, Turnišče, <u>Gornja Radgona</u> , Apače, <u>Radenci</u> , Sv. Ana, <u>Lendava</u> , Črenšovci, Dobrovnik, Turnišče, Odranci, Velika Polana
Ljutomer		Križevci, Razkrižje,	
	NOVA GORICA	Nova Gorica	Anhovo, Branik, Čepovan, Dobrovo, Dornberk, Kanal, Miren-Kostanjevica, Šempeter-Vrtojba, Brda, Dornberk, Čepovan, Vipava
Ajdovščina, Idrija,		Cerkno, Spodnja Idrija,	
Tolmin		Bovec, Kobarid, Podbrdo, Most/Soči,	
	NOVO MESTO	Novo mesto	D. Toplice, Straža, Škocjan, Šentjernej, Žužemberk, Mirna Peč, <u>Trebnje</u> , Mirna, Mokronog,
Metlika			
Črnomelj		Semič, Vinica,	
Brežice		Bizeljsko, Dobova	
Krško		<u>Sevnica</u> , Krmelj Kostanjevica, Raka, Senovo	

³² VARIANTA: mestna regija – metropolitansko območje

³³ VARIANTA: središča nacionalnega pomena

³⁴ VARIANTA: središča regionalnega pomena

PRILOGA 3:

Starostne piramide pomembnejših urbanih središč z neposredno okolico do leta 2020 (2025)

Projekcija za občino Koper:

* = 0,61 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000

Moški		Ženske
***	75+	*****
***	70-74	***
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
****	5-9	****
***	0-4	***

Število prebivalcev: 47961

Leto 2005

Moški		Ženske
****	75+	*****
***	70-74	***
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	****
*****	15-19	****
****	10-14	***
****	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 47981

Leto 2010

Moški		Ženske
****	75+	*****
***	70-74	*****
****	65-69	****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
****	15-19	****
****	10-14	***
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 47770

Leto 2015

Moški		Ženske
*****	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
****	20-24	****
****	15-19	***
***	10-14	***
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 47435

Leto 2020

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
****	25-29	****
****	20-24	****
***	15-19	***
***	10-14	***
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 46803

Projekcija za občino Domžale:

* = 0,45 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000

Moški		Ženske
**	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 29326

Leto 2005

Moški		Ženske
***	75+	*****
****	70-74	****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 30526

Leto 2010

Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 31396

Leto 2015

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 32128

Leto 2020

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 32662

Projekcija za občino Izola:

* = 0,63 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000

Moški		Ženske
***	75+	****
***	70-74	****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
****	10-14	****
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 14514

Leto 2005

Moški		Ženske
***	75+	*****
***	70-74	****
***	65-69	*****
****	60-64	****
****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
****	15-19	****
***	10-14	***
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 14482

Leto 2010

Moški		Ženske
****	75+	*****
***	70-74	****
***	65-69	****
****	60-64	****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	****
*****	35-39	****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
****	20-24	****
***	15-19	***
***	10-14	***
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 14431

Leto 2015

Moški		Ženske
*****	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	****
****	20-24	****
***	15-19	***
***	10-14	***
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 14345

Leto 2020

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	****
*****	45-49	****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	****
****	25-29	****
****	20-24	***
***	15-19	***
***	10-14	***
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 14155

Projekcija prebivalstva občine Jesenice:

* = 0,53 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000		
Moški		Ženske
***	75+	*****
**	70-74	****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
***	5-9	****
***	0-4	****

Število prebivalcev: 22104

Leto 2005		
Moški		Ženske
***	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
***	10-14	****
***	5-9	****
***	0-4	****

Število prebivalcev: 22319

Leto 2010		
Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
***	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 22589

Leto 2015		
Moški		Ženske
****	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
****	20-24	****
****	15-19	****
***	10-14	****
****	5-9	****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 22829

Leto 2020		
Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 22904

Leto 2025		
Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
****	30-34	****
****	25-29	****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 22761

Projekcija prebivalstva občine Kamnik:

* = 0,46 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000

Moški		Ženske
***	75+	*****
***	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 26093

Leto 2005

Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 26792

Leto 2010

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev 27338

Leto 2015

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev 27840

Leto 2020

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 28168

Projekcija prebivalstva občine Kočevje:

* = 0,50 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000		
Moški	Ženske	
**	75+	*****
***	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 16756

Leto 2005		
Moški	Ženske	
***	75+	*****
****	70-74	*****
*****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
****	5-9	****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 16738

Leto 2010		
Moški	Ženske	
*****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
****	10-14	****
****	5-9	****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 16745

Leto 2015		
Moški	Ženske	
*****	75+	*****
***	70-74	****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
****	15-19	****
*****	10-14	****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 16692

Leto 2020		
Moški	Ženske	
*****	75+	*****
****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 16525

Leto 2025		
Moški	Ženske	
*****	75+	*****
*****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
****	25-29	****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 16213

Projekcija za občino Ljubljana:

* = 0,64 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000

Moški		Ženske
***	75+	*****
**	70-74	****
***	65-69	****
****	60-64	*****
****	55-59	*****
*****	50-54	*****
* *****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	****
*****	15-19	****
*****	10-14	****
****	5-9	****
***	0-4	***

Število prebivalcev: 270295

Leto 2005

Moški		Ženske
***	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
* *****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	****
* *****	25-29	****
****	20-24	****
****	15-19	***
***	10-14	***
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 265530

Leto 2010

Moški		Ženske
****	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	****
****	60-64	*****
* *****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	****
*****	30-34	****
* *****	25-29	****
****	20-24	****
****	15-19	***
***	10-14	***
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 263260

Leto 2015

Moški		Ženske
****	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	****
* *****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	****
*****	35-39	****
* *****	30-34	****
****	25-29	****
****	20-24	****
***	15-19	***
***	10-14	***
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 260427

Leto 2020

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	****
* *****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	****
*****	40-44	****
* *****	35-39	****
****	30-34	****
****	25-29	****
****	20-24	***
***	15-19	***
****	10-14	***
***	5-9	***
***	0-4	***

Število prebivalcev: 255962

Projekcija prebivalstva Slovenije za občino Maribor:

* = 0,62 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000	
Moški	Ženske
***	75+ *****
***	70-74 *****
****	65-69 *****
****	60-64 *****
*****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
*****	35-39 *****
*****	30-34 *****
*****	25-29 *****
*****	20-24 *****
****	15-19 *****
***	10-14 *****
***	5-9 *****
***	0-4 *****

Število prebivalcev: 115703

Leto 2005	
Moški	Ženske
***	75+ *****
***	70-74 *****
****	65-69 *****
****	60-64 *****
****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
*****	35-39 *****
*****	30-34 *****
*****	25-29 *****
****	20-24 *****
****	15-19 *****
***	10-14 *****
***	5-9 *****
***	0-4 *****

Število prebivalcev: 112799

Leto 2010	
Moški	Ženske
****	75+ *****
***	70-74 *****
****	65-69 *****
****	60-64 *****
*****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
*****	35-39 *****
*****	30-34 *****
*****	25-29 *****
****	20-24 *****
***	15-19 *****
***	10-14 *****
***	5-9 *****
***	0-4 *****

Število prebivalcev: 110456

Leto 2015	
Moški	Ženske
****	75+ *****
****	70-74 *****
****	65-69 *****
*****	60-64 *****
*****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
*****	35-39 *****
*****	30-34 *****
****	25-29 *****
****	20-24 *****
***	15-19 *****
***	10-14 *****
***	5-9 *****
***	0-4 *****

Število prebivalcev: 107880

Leto 2020	
Moški	Ženske
****	75+ *****
****	70-74 *****
*****	65-69 *****
*****	60-64 *****
*****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
*****	35-39 *****
****	30-34 *****
****	25-29 *****
****	20-24 *****
***	15-19 *****
***	10-14 *****
***	5-9 *****
***	0-4 *****

Število prebivalcev: 104818

Leto 2025	
Moški	Ženske
****	75+ *****
****	70-74 *****
*****	65-69 *****
*****	60-64 *****
*****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
****	35-39 *****
****	30-34 *****
****	25-29 *****
****	20-24 *****
***	15-19 *****
***	10-14 *****
***	5-9 *****
***	0-4 *****

Število prebivalcev: 100731

Projekcija prebivalstva za občino Murska Sobota:

* = 0,58 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000

Moški	Ženske
**	75+ *****
**	70-74 ****
***	65-69 ****
***	60-64 ****
*****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
*****	35-39 *****
*****	30-34 *****
*****	25-29 *****
*****	20-24 *****
*****	15-19 *****
*****	10-14 *****
***	5-9 ****
***	0-4 ****

Število prebivalcev: 20329

Leto 2005

Moški	Ženske
***	75+ *****
**	70-74 ****
***	65-69 ****
*****	60-64 *****
*****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
*****	35-39 *****
*****	30-34 *****
*****	25-29 *****
*****	20-24 *****
*****	15-19 *****
***	10-14 ****
***	5-9 ****
***	0-4 ****

Število prebivalcev: 20215

Leto 2010

Moški	Ženske
***	75+ *****
***	70-74 ****
****	65-69 *****
*****	60-64 *****
*****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
*****	35-39 *****
*****	30-34 *****
*****	25-29 *****
*****	20-24 *****
***	15-19 ****
**	10-14 ****
***	5-9 ****
***	0-4 ****

Število prebivalcev: 20130

Leto 2015

Moški	Ženske
***	75+ *****
***	70-74 ****
*****	65-69 *****
*****	60-64 *****
*****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
*****	35-39 *****
*****	30-34 *****
*****	25-29 *****
***	20-24 ****
***	15-19 ****
***	10-14 ****
***	5-9 ****
***	0-4 ****

Število prebivalcev: 19948

Leto 2020

Moški	Ženske
*****	75+ *****
***	70-74 ****
*****	65-69 *****
*****	60-64 *****
*****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
*****	35-39 *****
*****	30-34 *****
*****	25-29 *****
***	20-24 ****
***	15-19 ****
***	10-14 ****
***	5-9 ****
***	0-4 ****

Število prebivalcev: 19609

Leto 2025

Moški	Ženske
*****	75+ *****
*****	70-74 *****
*****	65-69 *****
*****	60-64 *****
*****	55-59 *****
*****	50-54 *****
*****	45-49 *****
*****	40-44 *****
*****	35-39 *****
*****	30-34 *****
***	25-29 ****
***	20-24 ****
***	15-19 ****
***	10-14 ****
***	5-9 ***
***	0-4 ***

Število prebivalcev: 19046

Projekcija prebivalstva občine Nova Gorica:

* = 0,60 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000

Moški		Ženske
***	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
****	10-14	****
****	5-9	***
***	0-4	**

Število prebivalcev: 36434

Leto 2005

Moški		Ženske
****	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
****	15-19	****
****	10-14	****
***	5-9	**
****	0-4	**

Število prebivalcev: 36190

Leto 2010

Moški		Ženske
****	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	***
****	5-9	**
****	0-4	**

Število prebivalcev: 35920

Leto 2015

Moški		Ženske
*****	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	****
****	25-29	****
****	20-24	****
****	15-19	**
****	10-14	****
****	5-9	****
****	0-4	**

Število prebivalcev: 35530

Leto 2020

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	****
****	30-34	****
****	25-29	****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	**
***	0-4	**

Število prebivalcev: 34926

Leto 2025

Moški		Ženske
*****	75+	*****
*****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
****	35-39	****
****	30-34	****
****	25-29	****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
**	5-9	**
**	0-4	**

Število prebivalcev: 34037

Projekcija prebivalstva občine Novo mesto:

* = 0,43 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000

Moški		Ženske
**	75+	*****
***	70-74	*****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 41337

Leto 2005

Moški		Ženske
***	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 41882

Leto 2010

Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 42402

Leto 2015

Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 42850

Leto 2020

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 43062

Leto 2025

Moški		Ženske
*****	75+	*****
*****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
****	0-4	*****

Število prebivalcev: 42901

Projekcija prebivalstva občine Ptuj:

* = 0,47 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000		
Moški		Ženske
**	75+	*****
***	70-74	*****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****
Število prebivalcev: 24073		

Leto 2005		
Moški		Ženske
***	75+	*****
***	70-74	*****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****
Število prebivalcev: 24424		

Leto 2010		
Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****
Število prebivalcev: 24662		

Leto 2015		
Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****
Število prebivalcev: 24795		

Leto 2020		
Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
****	0-4	****
Število prebivalcev: 24738		

Leto 2025		
Moški		Ženske
*****	75+	*****
*****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
****	0-4	****
Število prebivalcev: 24440		

Projekcija prebivalstva občine Škofja Loka:

* = 0,41 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000

Moški		Ženske
***	75+	*****
***	70-74	*****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 22042

Leto 2005

Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 22889

Leto 2010

Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 23681

Leto 2015

Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 24418

Leto 2020

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 24970

Leto 2025

Moški		Ženske
*****	75+	*****
*****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	*****
*****	0-4	*****

Število prebivalcev: 25305

Projekcija prebivalstva občine Trbovlje:

* = 0,56 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000

Moški		Ženske
***	75+	*****
***	70-74	*****
****	65-69	*****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
****	5-9	***
****	0-4	**

Število prebivalcev: 18547

Leto 2005

Moški		Ženske
****	75+	*****
***	70-74	*****
****	65-69	****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
****	10-14	****
****	5-9	**
****	0-4	**

Število prebivalcev: 18494

Leto 2010

Moški		Ženske
****	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	****
****	60-64	****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
****	35-39	****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 18438

Leto 2015

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	*****
****	65-69	****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 18372

Leto 2020

Moški		Ženske
*****	75+	*****
****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
****	25-29	****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
****	0-4	**

Število prebivalcev: 18219

Leto 2025

Moški		Ženske
*****	75+	*****
*****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
****	30-34	****
****	25-29	****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
**	0-4	**

Število prebivalcev: 17865

Projekcija prebivalstva občine Velenje:

* = 0,52 % od skupnega števila prebivalcev

Leto 2000

Moški		Ženske
*	75+	***
**	70-74	***
***	65-69	***
****	60-64	****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	*****
*****	5-9	****
*****	0-4	****

Število prebivalcev: 34281

Leto 2005

Moški		Ženske
**	75+	****
**	70-74	***
***	65-69	****
****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
*****	15-19	*****
*****	10-14	****
*****	5-9	****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 34653

Leto 2010

Moški		Ženske
***	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
*****	20-24	*****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
*****	0-4	****

Število prebivalcev: 35282

Leto 2015

Moški		Ženske
***	75+	*****
***	70-74	****
****	65-69	****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	*****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
*****	0-4	****

Število prebivalcev: 35765

Leto 2020

Moški		Ženske
****	75+	*****
****	70-74	****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	*****
*****	25-29	****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
****	0-4	****

Število prebivalcev: 35810

Leto 2025

Moški		Ženske
*****	75+	*****
*****	70-74	*****
*****	65-69	*****
*****	60-64	*****
*****	55-59	*****
*****	50-54	*****
*****	45-49	*****
*****	40-44	*****
*****	35-39	*****
*****	30-34	****
****	25-29	****
****	20-24	****
****	15-19	****
****	10-14	****
****	5-9	****
***	0-4	***

Število prebivalcev: 35324